

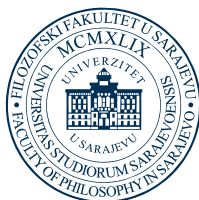

PEDAGOGIJA – TRADICIJA I SUVREMENOST

ZBORNIK RADOVA

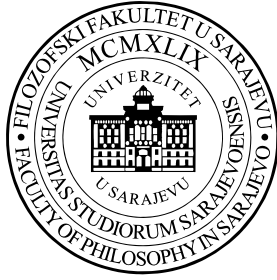
Povodom obilježavanja osamdeset pete godine života
dr. sc. MLADENA BEVANDE, akademika i profesora emeritusa

PEDAGOGIJA – TRADICIJA I SUVREMENOST

ZBORNİK RADOVA

povodom obilježavanja osamdeset pete godine života
dr. sc. MLADENA BEVANDE, akademika i profesora emeritusa

NAKLADNIK

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

ZA NAKLADNIKA

Prof. dr. Adnan Busuladžić, v. d. dekan

GLAVNI UREDNIK REDAKCIJE ZA IZDAVAČKU DJELATNOST
UNIVERZITETA U SARAJEVU – FILOZOFSKOG FAKULTETA

Prof. dr. Sabina Bakšić

UREDNIŠTVO

Sandra Bjelan, Lejla Kafedžić, Hašim Muminović, Merima Muslić,
Lidija Pehar (gl. urednica), Ivan Sivrić (izvršni urednik), Snježana Šušnjara

TEHNIČKO OBLIKOVANJE

Divina Proportion design studio - Međugorje

Kategorizirani radovi u Zborniku recenzirani su dvostrukom slijepom recenzijom.

© Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, 2025.

ISBN 978-9926-491-45-1

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 63265798

PEDAGOGIJA – TRADICIJA I SUVREMENOST

ZBORNİK RADOVA

povodom obilježavanja osamdeset pete godine života
dr. sc. MLADENA BEVANDE, akademika i profesora emeritusa

Sarajevo, 2025.

SADRŽAJ

Lidija Pehar RIJEČ PRIJE	9
Rifat Škrijelj - <i>Predgovor</i> O SPOSOBNOSTI POVEZIVANJA TEORIJE S PRAKTIČNIM POTREBAMA ODGOJA I OBRAZOVANJA	11
Životopis PROF. DR. SC. MLADEN BEVANDA	13
UKRATKO	15
Mladen Bevanda BOGATI PLODOVI POLUSTOLJETNOG DJELOVANJA ODSJEKA ZA PEDAGOGIJU	17
Mladen Bevanda ŠEZDESETA OBLJETNICA ODSJEKA ZA PEDAGOGIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA	25
Mladen Bevanda ZNANOST I IZOBRAZBA – SPONA MEĐU LJUDIMA I NARODIMA	31
Mladen Bevanda ODGOJ IZMEĐU NUŽNOSTI I ZANEMARENOSTI	37
I. RADOVI	
Lidija Pehar U DRUŠTVU SA ŽIVOTOM (NE)SVAKIDAŠNJIM	45
Ivan Sivrić NA MARGINAMA KNJIGE IZMEĐU DUŽNOSTI I ODGOVORNOSTI	51
Vlatko Rosić DOPRINOS AKADEMIKA MLADENA BEVANDE U PROMICANJU UNIVERZALNIH I TRADICIONALNIH ODGOJNO-OBRAZOVNIH VRIJEDNOSTI U SUVREMENOJ PEDAGOGIJI	56
Selvedin Delić DRUŠTVENA UVJETOVANOST OVOVREMENIH PEDAGOŠKIH PERSPEKTIVA	71
Mario Ćosić TIHI DOPRINOS AKADEMIKA MLADENA BEVANDE	93
Lucija Sabolić HERBARTOV POJAM ZUCHT – IZGUBLJEN U PRIJEVODU	107

Irma Čehić, Sanela Merjem Rustempašić, Lejla Silajdžić ULOGA PEDAGOŠKE SLUŽBE OSNOVNE ŠKOLE U PROCESU REFORME OBRAZOVANJA	125
Šime Barbaroša, Igor Radeka ŠKOLSTVO NA HRVATSKIM OTOCIMA OD 1945. DO 2022.	146
Nikolina Knezović, Anita Imre OSNIVANJE I DJELOVANJE ŽENSKIH STRUČNIH ZANATSKIH ŠKOLA U MOSTARU (1913.-1947.)	169
Ivica Augustinović ODGOJNA ULOGA RAZREDNIKA U OSNOVNOJ ŠKOLI - RAZREDNIK VODITELJ -	181
Edita Rogulj, Ana Tokić UKLJUČENOST INFORMACIJSKO I KOMUNIKACIJSKE TEHNOLOGIJE U ODRASTANJE DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI	199
Meliha Karić ZASTUPLJENOST SADRŽAJA O KULTURI U DNEVNIM NOVINAMA	214
Merima Muslić DOPRINOS EMERITUSA MLADENA BEVANDE U PROUČAVANJU I PROMICANJU PEDAGOŠKE MISLI U BOSNI I HERCEGOVINI	230

II. O PROF. BEVANDI

Lidija Pehar GODINE SURADNJE S PROFESOROM BEVANDOM	247
Hrvoje Milošević KRATAK OSVRT NA DOPRINOS PROF. DR. MLADENA BEVANDE	253
Marinko Jovanović SIGURAN HOD	254
Snježana Šušnjara DOPRINOS PROF. BEVANDE POVIJESTI PEDAGOGIJE I ŠKOLSTVA U BIH	257
Obrad Šarenac U POLJU IZMEĐU DUŽNOSTI I ODGOVORNOSTI	260
Ivan Anđelić RIJEČ NA PROMOCIJI	263
Lejla Kafedžić PEDAGOGIJA KAO POLAZIŠTE I ISHODIŠTE	266
Sandra Bjelan DIDAKTIČKO-METODIČKE REFLEKSIJE: CRTICE SA NASTAVE	269
Hašim Muminović DR. MLADEN BEVANDA, AKADEMIK I PROFESOR EMERITUS	272
Slavica Pavlović PISMO AKADEMIKU, PROFESORU, PEDAGOGU, ERUDITU, ČOVJEKU	276
Majra Lalić PROFESORU KOJI INSPIRIŠE – ZAHVALNOST ZA NEPROCJENJIVU PODRŠKU	278

Antea Čilić PROFESOR BEVANDA – „OČI ZBORE ŠTO IM SRCE VELI“	280
Ruža Tomić CRTICE O SUSRETU I SURADNJI S PROFESOROM, AKADEMIKOM, MLADENOM BEVANDOM	281
Stanislav Vukorep UPOZNAO JE NAS GLAS HUTOVA	286
Vesna Slobodan ČOVJEK POTICANJA I OHRABRENJA	288
Frano Ljubić - <i>Pogovor</i> UČITELJ, PROFESOR, AKADEMIKI	291
III. DODATCI	
DIO FOTOGRAFIJA IZ OSOBNE ARHIVE	299
DIO PRIZNANJA KOJE JE DOBIO PROF. BEVANDA	307

RIJEČ PRIJE

Na inicijativu Odsjeka za pedagogiju Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Sarajevu (NSA), spontano je pokrenuta *priča* i rodila se ideja iz srca, da se u povodu osamdesetpetog rođendana prof. dr. Mladena Bevande, napravi Zbornik radova. Ta prvobitna ideja od prije nekoliko godina bila je, da Odsjek za pedagogiju priredi knjigu o njemu za njegov osamdeseti rođendan; naš zajednički rad s njim u zadnjih par desetljeća. Prof. Bevanda je zahvalio, ali je predložio kako je možda bolje da napravimo Zbornik radova pod naslovom: Pedagogija – tradicija i suvremenost, što smo tada i prihvatili i na Odsjeku usvojili.

Ideja je bila da prvi dio sadržava stručne (recenzirane) radove kandidata, kojima je prof. Bevanda, većini, bio mentor, a drugi dio crtice (sjećanja njegovih kolegica i kolega o radu i suradnji s prof. Bevandom, kao i prijatelja) iz života, susreta i rada na Fakultetu.

Ideju na Odsjeku, ponovno, prije dvije godine, pokrenula sam s ciljem da se vidi dokle se došlo i što dalje. Tada sam imenovana glavnom urednicom i dobila zadatku da koordiniram i povežem se sa svima koji su prijavili rad ili prilog kako bi završili započeto. Prijedlog je jednoglasno usvojen i zajedno sam s dvije asistentice (koje su se same od srca javile da pomognu i uložili mnogo truda i ljubavi da obave zadaću). To su sada docentice: dr. A. Smajović i dr. E. Nikšić, koje su slale obavijesti, a ja sam koordinirala rad i prikupljala radove te radila sve što je potrebno da se Zbornik kompletira, dovrši.

Kada sam radove prikupila i Zbornik kompletirala, predložila sam cijenjene rektore za pisanje predgovora i pogovora: prof. dr. Franjo Ljubića sa Sveučilišta u Mostaru (SUM), i prof. dr. Rifata Škrijelja (UNSA). S obojicom sam obavila razgovor, odnosno predložila suradnju, a obojica su je srdačno prihvatili i napisali svoje priloge.

Nakon toga sam sazvala mali sastanak u Sarajevu i obavijestila Odsjek o urađenom poslu. Sačinili smo i redakciju u koju su ušli svi članovi Odsjeka, Filozofskog fakulteta UNSA, a dekan Fakulteta je meni kao urednici dao odobrenja da izdavač (nakladnik) bude Fakultet.

Nakon dvije godine predanog rada, i svih pripremnih te ostalih radnji došli smo do točke koja svjedoči: “konac djelo krasi“. Zbornik je kompletiran.

Zbornik koji je pred nama se sastoji iz dva ključna dijela:

1. Znanstveni radovi su vezani za opus života i rada prof. M. Bevande (radovi u knjizi su stručni i svi su recenzirani od dva recenzenta), a vezani su za područja kojima se prof. Bevanda bavio. Većina su bili njegovi studenti na diplomskim i postdiplomskim studijima ili kolege u struci.
2. Crtrice sadrže sjećanja kolegica i kolega o prof. Mladenu Bevandi, kao profesoru, akademiku, piscu znanstvenih štiva, kolegi, mentoru, prijatelju, ličnosti. One čine poseban dio u ovome Zborniku jer svjedoče o njemu i preplavljene su anegdotama iz života i rada ali i emocijama.

Želim napomenuti da smo poslali samo jednu informaciju kandidatima koji su kod profesora pisali magistarsku ili doktorsku disertaciju, da radimo Zbornik na Odsjeku, i oni su se spontano javljali, da pored nas s Odsjeka žele sudjelovati. Desetak radova nisu uvršteni u Zbornik, jer kandidati nisu predali radove na vrijeme, te smo ih izostavili. Rok smo precizirali za sve radove: 2. 12. 2024. (krajnji rok za slanje radova), kako bi do rođendana knjiga, bila kompletna i opremljena, bila na stolu na našu i njegovu radost, ako Bog da.

Kao urednica Zbornika sam uradila: crtrice iz života i rada te stručni prikaz knjige prof. dr. Mladena Bevande *Život (ne)svagdašnji*.

Hvala svima od srca za veliki trud koji su uložili da pomognu, kako bi ovaj, meni iznimno važan, zahtjevan, ali sladak i duši mio zadatak bio okončan.

*Prof. ddr. Lidija Pehar,
dopisni član HAZU BiH.*

Predgovor

O SPOSOBNOSTI POVEZIVANJA TEORIJE S PRAKTIČNIM POTREBAMA ODGOJA I OBRAZOVANJA

Non scholae sed vitae discimus.

Seneka

Zadovoljstvo mi je predstaviti Zbornik radova *Pedagogija – tradicija i suvremenost*, a povodom obilježavanja 85 godina života dr. sc. Mladena Bevande, akademika i profesora emeritusa. Pred vama je Zbornik koji simbolizira naslijeđe jednog od najistaknutijih pedagoških djelatnika našeg vremena, čije su ideje i rad oblikovale generacije naučnika, stručnjaka i studenata u području pedagogije. Važnost pedagogije u procesu obrazovanja je u stvaranju okruženja koje potiče intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj. Pedagogija pokazuje da učenje nije samo prikupljanje informacija, već i proces konstruiranja kritičkog mišljenja, kreativnosti i etičkih vrijednosti koje omogućavaju pojedincu da postane odgovoran i aktivan član društva.

Akademik Bevanda svojim radom i djelovanjem pokazuje kako pedagoška misija ne završava unutar akademskih zidova, a njegov naučni rad, predavanja i mentorstva prožeti su vrijednostima univerzalnosti, ljudskosti i tradicije, ali i neprestanim nastojanjem da pedagoške prakse osavremeni i prilagodi zahtjevima novog vremena.

Struktura ovog Zbornika osmišljena je da odražava širinu tema kojima se akademik Bevanda bavio tokom karijere, ali i njegovu sposobnost da teoriju poveže s praktičnim potrebama odgoja i obrazovanja.

Zbornik se sastoji od dva tematska dijela sugestivno nazvana “Radovi i Crtice”. Prvi dio Zbornika, “Radovi”, donosi naučne, pregledne i stručne radove koji obuhvataju ključna pitanja poput historije školstva, odgojne uloge razrednika, utjecaja digitalnih medija na djecu, te kulturnih aspekata obrazovanja. Radovi predstavljaju doprinos naučnika i stručnjaka iz različitih područja, čime se dodatno prikazuje uvid u savremene izazove i potencijale pedagogije. Ovdje napominjem da uvođenje modernih tehnologija u obrazovanje predstavlja ključni korak ka un-

apređenju procesa obrazovanja, ali da ne smijemo zanemariti važnost očuvanja tradicionalnih pedagoških vrijednosti kako bi osigurali da tehnologija ostane alat, a ne zamjena za ljudsku interakciju i kritičko razmišljanje. Samo iznimnom pažnjom i posvećenim radom poslanika u obrazovanju možemo spriječiti pretjeranu ovisnost o računarima.

Drugi dio, Crtice, otkriva veličinu akademika Bevande kroz tekstove njegovih kolega, prijatelja i saradnika. Tekstovi o akademiku Bevandi svjedoče o njegovom neumornom zalaganju za očuvanje međuljudskih odnosa, koji su često temelj uspjeha u odgojno-obrazovnom radu.

Posebno valja istaknuti doprinos akademika Bevande u promicanju univerzalnih i tradicionalnih vrijednosti unutar pedagogije, koje je uvijek uspješno usklađivao s potrebom za inovacijama. Njegov rad na povezivanju teorije i prakse značajno je unaprijedio pedagogiju u Bosni i Hercegovini, dok je njegova predanost očuvanju kulturnog identiteta kroz obrazovanje doprinijela razvoju društvene svijesti.

Njegova predanost unapređenju odgojno-obrazovnog sistema ostavila je neizbrisiv trag u Bosni i Hercegovini, ali i šire, inspirirajući istraživače da teže visokim standardima u ovoj naučnoj oblasti.

Zbornik *Pedagogija – tradicija i suvremenost* je izraz zahvalnosti i poštovanja prema jednom od najvećih pedagoga našeg vremena. Istovremeno, služi i kao podsjetnik svim naučnicima, stručnjacima i studentima na važnost kontinuiranog usavršavanja i promišljanja o budućnosti obrazovanja. U vremenu brzih promjena, gdje obrazovanje igra ključnu ulogu u oblikovanju budućih generacija, lik i djelo akademika Bevande ostaje svjetionik koji nas podsjećana neprolaznu vrijednost znanja, rada i zajedničkog zalaganja za bolje društvo. Njegovo naslijeđe, ovjekovječeno u ovom Zborniku, nastavit će nadahnjivati generacije koje dolaze.

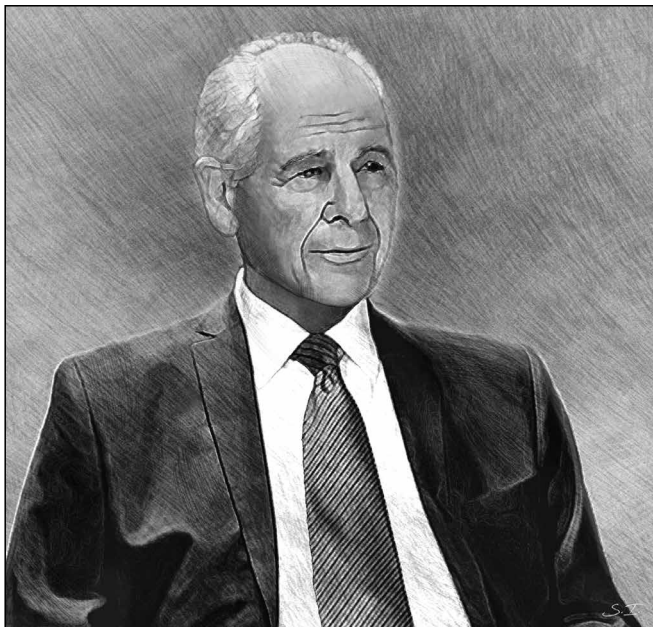
Podučavati je izuzetno odgovoran posao koji premašuje puko prenošenje znanja. Kao profesor, svjestan sam da svaki trenutak predavanja oblikuje ne samo intelektualni razvoj osobe, već i njene vrijednosti. Uloga onoga koji podučava je i inspirativna i zahtjevna, jer nosi odgovornost motivacije onih koje podučavam. Istinski uspjeh u ovom poslu je u tome da mladi ljudi postanu sposobni stvarati i doprinositi društvu.

Čitajući stranice ovog Zbornika, čitatelji će imati priliku ne samo upoznati život i rad akademika Bevande, već razumjeti njegov utjecaj na razvoj pedagogije na našim prostorima. Njegova vizija, koja spaja humanističke i savremene pedagoške trendove, ostaje vodič svima koji se bave odgojem i obrazovanjem, a njegova ostavština služi kao podsjetnik na važnost cjeloživotnog učenja.

*Prof. dr. Rifat Škrijelj,
ex rektor Univerziteta u Sarajevu*

PROF. DR. SC. MLADEN BEVANDA

(Bileći, 1940., Čitluk)

Životopis

Školovanje: Osnovana škola u rodnom mjestu, Učiteljska u Mostaru, Filozofski fakultet u Sarajevu (pedagogija psihologija, magisterij i doktorat („Pedagoška misao u BiH od 1918. do 1941. godine“) na matičnom fakultetu, docent, izvanredni profesor, redovit profesor te emeritus. Na Institutu za proučavanje nacionalnih odnosa, znanstveni suradnik i viši znanstveni suradnik Instituta.

Radni vijek: Učitelj u Cerovici i Svitavi, općina Čapljina, U Savezu omladine BiH (referat za školstvo na svim razinama), na Fakultetu predsjednik Odsjeka, predsjednik Poslijediplomskog studija (tri mandata), profesor na nastavnim predmetima Povijest izobrazbe u svijetu od najstarijih civilizacija do suvremenosti, Povijest pedagogije i školstva u BiH, Metodika odgojnog rada, voditelj Kolegija pedagoške skupine predmeta za sve odjele Filozofskog fakulteta, predavač na Međunarodnom poslijediplomskom studiju. Upoznao je školstvo kraćim boravkom u: SAD, Beneluxu, Njemačkoj i dr. Nastavu je izvodio u Sarajevu Mostaru i Tuzli, inicirao je otvaranje Odjela za studij pedagogije na FPMOZ, Sveučilišta u Mostaru i doktorskog studija. Mentor je preko 150

diplomskih radova (bez Bologne), 19 znanstvenih magistarskih (bez Bologne) i 10 doktorskih disertacija. Sudjelovao je kao član ili predsjednik povjerenstava na više od dvadeset magistarskih i doktorskih obrana. Objavio je oko 200 znanstveno-stručnih radova, a naslovi knjiga su: *Život (ne)svakidašnji*, *Pedagoška misao u BiH*, *Monografija Hrvatskog društva za znanost i umjetnost*, *Između dužnosti i odgovornosti*.

Predsjednik općine Čitluk, savjetnik u Veleposlanstvu SFRJ u Bruxellesu-Brusselu, u DPO minulog sistema bio zadužen za izobrazbu.

U Sarajevu je među inicijatorima osnivanja Udruge hrvatskih djelatnika u odgoju i obrazovanju, Hrvatskog društva za znanost i umjetnost (tajnik i predsjednik dva mandata), predsjednik Poticajnog odbora za osnutak Matice hrvatske u Sarajevu, predsjednik Hrvatskog kulturnog centra Veleposlanstva RH u BiH.

Piše i surađuje u časopisima te je u uredništvu časopisa: LICA, HRVATSKA MISAO, STEČAK, NAŠA ŠKOLA, MOTRIŠTA, SUVREMENA PITANJA, VIDICI, RADOVI. U *Hrvatskoj enciklopediji* urednik je za školstvo, a u *Abecedariju Hrvata BiH* glavni urednik.

U prvom izboru je redoviti član HAZU BiH, dopredsjednik te od 2021. predsjednik HAZU BiH do danas.

Nositelj je priznanja fakulteta na kojima je izvodio nastavu kao i posebnog priznanja – zahvalnice Hrvatskog društva za znanost i umjetnost. Dobitnik je Povelje Rektorske konferencije BiH. Od matične općine Čitluk dobio je Godišnju nagradu za 2012. godinu. Služi se njemačkim i francuskim jezikom.

UKRATKO

Učitelj, srednjoškolski nastavnik, docent, izvanredni profesor, redoviti profesor, *emeritus*, akademik, predsjednik akademije;
Autor, nakladnik, urednik, recenzent, član redakcije, član znanstvenog savjeta, savjetnik.

Poučavatelj, odgajatelj, prosvjetitelj, poticatelj, narodski čovjek....

Pedagog, pedagog pedagoga, povjesničar, poliglot, diplomat...

Športaš, nogometaš, gimnastičar, atletičar, boksač...

Hercegovačko podrijetlo, sarajevska praksa, međunarodno iskustvo, široko znanje...

Ukratko – osoba sa svim dobrim stranama i pokojom ljudskom slabošću,
tek toliko da bude potpuna osoba.

To je naš profesor, osamdesetpetogodišji dr. Mladen Bevanda, uvaženi intelektualac, politički veteran, sjajni orator i priznati prijatelj onih ljudi koji ne žele nikome učiniti ono što oni ne žele da se njima učini.

On je sudionik mnogih znanstvenih i stručnih rasprava u kojima je vrlo često imao završnu riječ, budući da je kao pozoran slušatelj referata i moćni zagovaratelj nužne sinteze,
misaone operacije kojom se udružuju pojmovi užeg opsega i stavljaju u logički šire pojmove ili sudove.

On je poštovatelj tradicijskih vrjednota i poznatih povijesnih poslovice, kao sažetih i dovršenih izreka, koje su izrazi životnog iskustva ili mudrosti.

On je putnik koji je posjetio svaki kutak Bosne i Hercegovine, da bi upoznao ljude, običaje i potebe u sadašnjosti i budućnosti.

On je znanstvenik koji svoja saznanja nesebično dijeli sa svojim suradnicima, učenicima, studentima i svima koji osjećaju potrebu osobnog napredovanja i kvalitetna življenja.

On je smion teoretičar koji hrabro iznosi istine koje su dugo bile tabu tema, sve u svrhu iznalaženja novih putova, na kojima se daje mogućnost afirmacije drukčijega pristupa odgoju i obrazovanju i shodno tomu boljih rezultata.

On je uvijek otvoren za dijalog u kojemu se mogu pronaći prihvatljiva rješenja, nasuprot sukobima koji ostavljaju trajno loše posljedice.

On jest za napredak, a ne pod svaku cijenu, jer svako napredovanje nekada znači i nekritičko odbacivanje općeprihvaćenih i provjerenih vrjednota.

On je svakidašnja osoba koja ima protivnika, a nema neprijatelja.

Mladen Bevanda

BOGATI PLODOVI POLUSTOLJETNOG DJELOVANJA ODSJEKA ZA PEDAGOGIJU

*Ako ne možete letjeti onda trčite,
ako ne možete trčati onda hodajte,
ako ne možete hodati onda pužite,
no činite sve što god možete
kako biste se nastavili kretati prema naprijed.*

Martin Luther King Mlađi

S neskrivenom radošću srdačno pozdravljam sve nazočne poštovane kolegice i kolege. Upućujem srdačan pozdrav studenticama i studentima koji se vjerujem s poletom i predano interesiraju za pedagošku teoriju i praksu. Pozdravljam sve goste, sve nazočne.

Osjećam posebnu radost što sam nakon dugo vremena u ovom amfiteatru koji mi je dobro poznat, jer u njemu sam slušao predavanja kao student i godinama održavao susrete sa studentima kao nastavnik.

Ovdje nas je okupila pedeset i peta obljetnica Odsjeka. Tu su različite generacije i nastavnika i studenata. Došli smo iz raznih sredina. Zahvaljujem organizatorima što su upriličili obilježavanje ove godišnjice. Čestitam na izboru teme za znanstveni skup, jer se tiče sadašnjeg trenutka, današnjice. Problem je recentan, suvremen, iz našeg doba. Slaveći ovaj značajan datum i događaj iz naše prošlosti, podsjećamo se na razvoj Odsjeka i na neki način proživljavamo mnoge događaje na tom polustoljetnom putu jer naviru mnoge asocijacije, mnoga sjećanja na kolegice i kolege, na studente, na događaje. Uvjeren sam da će ova svečanost i znanstvena konferencija biti snažan poticaj kritičko-kreativnom propitivanju pedagoških problema kao i unapređivanju i promicanju pedagoške teorije i prakse. Prigoda je promicati pluralizam, slobodu istraživanja i mišljenja, njegovati smisao i potrebu dijaloga u raspravama u traženju istine i što boljeg rješenja i pritom biti otvoren za potrebe vremena, razmjenu iskustava.

Vrijeme nije sklono znanosti pa ni pedagogiji, ali ne smije se odustati od neprestanog inzistiranja na prijekoj potrebi istraživanja, proučavanja i nužnosti pedagogije i pedagoške znanosti kao preduvjeta u razvoju učenja i studiranja, odnosno školstva na svim stupnjevima. Nema prave reforme, bolje reći unutarnje – *ad intra* i vanjske – *ad extra*, preobrazbe školstva bez poznavanja pedagoške teorije i prakse, bez pedagoške znanosti.

Budući da se danas obilježava i Svjetski dan učitelja, iako bi ispravnije i priličnije bilo reći, Dan učiteljica, jer je njihov broj već dugo u svim razvijenim zemljama znatno veći od broja učitelja. U Švedskoj je već 1899. godine broj učiteljica bio gotovo dvaput veći od broja učitelja. Feminizacija, od femina-žena, nije samo u osnovnim školama nego i u srednjim, predškolskim ustanovama, da i ne govorimo sve više je žena i na visokoškolskim ustanovama, naročito na nekim fakultetima i odsjecima kao što je i ovaj naš. Ali, kakva podudarnost-koincidencija danas se obilježava i dan pješačenja. Podsjetio bih cijenjeni skup da se Dan učiteljica i učitelja obilježava od 1994. godine u više od stotinu zemalja. Inicijativa, odnosno preporuka dana je još 1996. godine, a UNESCO je proglasio ovaj dan Svjetskim danom. U Sovjetskom Savezu – Rusija Dan učitelja se počeo obilježavati još od 1965. godine. UNESCO-u je glasoviti svjetski pedagog Robert Dottrens [Robert Dotren], profesor opće povijesti i pedagogije na Univerzitetu u Ženevi napisao i ponudio Svečanu izjavu za nastavnike. To je vrsta zakletve, i danas je aktualna.

U ovoj prigodi nužno je istaknuti da djeluje i Međunarodna udruga učitelja za svjetski mir osnovana 1969. godine u Alabami, SAD. Priznat joj je savjetodavni status u vijeću UNESCO-a. Promiče načela Opće deklaracije o ljudskim pravima. Razmatra odgoj i obrazovanje za mir i izobrazbu učitelja za rad na tom području. Ne će biti suvišno podsjetiti na neke činjenice. Prvi učiteljski seminar osnovan je prije 320 godina, odnosno 1698. u Halleu, Njemačka, a osnivač je Francke August Hermann (1663. – 1727.). Ustanova je *Seminarium praeceptorum* – seminar za učitelje. (*Praeceptor* (lat.) – učitelj). Francke je inače sveučilišni profesor, protestantski teolog i najznačajniji predstavnik njemačke pietističke pedagogije.

Zvanje učitelja u užem smislu pojavilo se s tzv. elementarnim školama. Učitelji gradskih škola zvali su se magistri (meštiri) u srednjem vijeku. Širenjem osnovnih škola od 17. stoljeća, zvanje je učitelja je jačalo, učvrstilo se. U to vrijeme od njih se nije tražilo pedagoško obrazovanje. Bilo je dovoljno da se zna predavati.

Kada je J. A. Komensky (1592. – 1670.) izradio, oblikovao sustav školstva, naročito je istaknuo, naglasio važnost učiteljeve didaktičko-metodičke spreme. Kandidati za učitelja su u 18. stoljeću u učiteljskim seminarima i tečajevima počeli dobivati pedagošku spremu. Međutim, dobro je znano koliko i danas ima onih koji se opiru didaktičko-metodičkoj, pedagoškoj izobrazbi iako žele raditi ili pak

rade u nastavi u odgojno-obrazovnim ustanovama. Smatraju, dostatna je struka. Učiteljsko je zvanje bilo sve zahtjevnije pa je danas nužno fakultetsko, visoko obrazovanje.

Prvi svjetovni zavod za obrazovanje učiteljica utemeljio je Josip II. 1786. godine u Beču, dakle 88 godina nakon Franckeovog seminara. Do tada su učiteljice bile redovnice u crkvenim školama. U Hrvatskoj je prva ženska učiteljska škola otvorena 1848. godine uz samostan sv. Vinka u Zagrebu. U BiH otvorena je prva učiteljska škola 1884. godine u Sarajevu u zavodu redovnica Kćeri Božje ljubavi. To je inače i prva učiteljska škola u BiH, a bila je otvorena za sve djevojke bez obzira na vjeru i naciju. Radila je sve do 1945. godine. Prije 150 godina, odnosno 1868. godine u Beču je osnovan glasoviti Pedagogium – Zavod za obrazovanje učitelja viših, osnovnih i građanskih škola. Iz BiH bilo je više onih koji su pohađali i završili ovaj ugledni Zavod. Prvi direktor bijaše poznati austrijski pedagog Friedrich Dittes.

Progoda je podsjetiti – prva učiteljska škola osnovana je u Hrvatskoj 1776., u Sloveniji 1869., u Srbiji 1871., u BiH 1886. godine. Svaka je učiteljska škola imala vježbaonicu, odnosno osnovnu školu gdje su kandidati za učitelje hospitirali, bili hospitanti, slušali i držali predavanja, održavali nastavne sabore. Učitelji su nakon dvije godine bili obvezni pristupiti stručnom ili državnom ispitu, koji se sastojao od usmenog, pismenog i praktičnog dijela. Obrazovanje učitelja provodilo se u učiteljskim školama ili preparandijama, a trajalo je tri, četiri pa i pet godina. Učitelji su bili organizirani u društva, udruge, klubove učitelja i sl. Borili su se za svoj materijalni i društveni položaj, ali i za poboljšanje položaja osnovne škole. Zalagali su se za povišenje svoga stručnog i društvenog statusa. Učitelji su aktivno sudjelovali u kulturnom stvaranju, naručito na području literature, glazbe, prirodnih nauka, a osobito su zaslužni za razvoj didaktike i metodike osnovnoškolskih predmeta. Nekada su bili jedini intelektualci u selu pa su morali mnogo znati, biti stručni, pružiti pomoć, davati savjete i slično. Bili su inicijatori gradnje učiteljskih domova, otvaranja školskih muzeja, pokretači časopisa i sl. I danas su pojedini časopisi, mnogi udžbenici i knjige koje su napisali, kao i muzeji, darovi na ponos, važan dio materijalne i duhovne baštine pojedinog naroda ili pojedine sredine. Na posebnoj sjednici Međuvladine konferencije o statusu učitelja što je u organizaciji UNESCO-a održana u Parizu 1966. godine prihvaćen je dokument – Preporuka o statusu učitelja. To je važan tekst kojim se određuju međunarodni standardi u području izbora, izobrazbe, uvijeta života i rada, stručnog usavršavanja i vrjednovanja učitelja. Pored ostalih pitanja u tekstu se razrađuju i sljedeća pitanja učiteljske struke: priprema za struku, programi i ustanove za izobramu i stručno usavršavanje učitelja, zapošljavanje i karijera, napredovanje i promicanje u struci, pripravnički staž, sigurnost radnog mjesta, olakšice za učiteljice s obiteljskim obvezama i skraćeno radno vrijeme, prava i odgovornosti učitelja, uključujući pitanje profesionalne autonomije i odnos učitelja i odgojno-obrazovnog sustava u cjelini, preduvjet je uspješnog poučavanja, uključujući veličinu razreda, pomoćno osoblje,

nastavna sredstva i pomagala, radno vrijeme, plaćene godišnje odmore, studijske i druge dopuste, bolovanje i porodiljski dopust, razmjena učitelja, školske zgrade te posebne potrebe učitelja u selima i udaljenim područjima, plaće i socijalna sigurnost učitelja, zdravstvena zaštita, povrede na radu, zaštita u starijoj dobi, problemi nedostatka učitelja i druga pitanja. I ne samo na ovaj dan učitelji – nastavnici treba da razmatraju ova pitanja, a naročito ona koja se tiču njihova društvenog i materijalnog statusa, stručnog usavršavanja, napredovanja i promicanja u struci kao i druga aktualna pitanja s odgojno-obrazovnog područja.

Neka i ova obljetnica i znanstveni skup budu poticaj tomu.

O učitelju, njegovoj misiji i ličnosti ranije se mnogo pisalo. Bilo je pri tome i pretjerivanja, smanjenog smisla za zbilju, za realnost. Od učitelja se tražilo previše. Stručan učitelj radi veoma predano, odgovorno, savjesno na polju odgoja i obrazovanja untoč svemu.

Čestitajući im Dan, podsjetit ću na riječi J. A. Komenskog o učitelju. On je rekao: “Jedini učitelj dostojan tog imena jeste onaj koji pobuđuje duh slobodnog mišljenja i razvija osjećaj lične odgovornosti.“

Nakon ovog ekskursa, odstupanja od glavne teme, vratimo se ponovno našem odsjeku.

Želim podsjetiti cijenjeni skup da je Odsjek dosad obilježio svoju dvadesetu, četrdesetu i pedesetu obljetnicu. Svoj dvadeseti rođendan Odsjek je obilježio 1983. godine. Na svečanoj sjednici upriličenoj tim povodom, referate su podnijeli profesorica psihologije Nedjeljka Gajanović i profesor pedagogije Muhamed Muradbegović. Od akademske godine 1969./70. katedre za pedagogiju transformirale su se u Odsjek za pedagogiju i psihologiju. U referatu profesora Muradbegovića: „Na osnovu potreba razvoja pedagoških i psiholoških znanosti i društvenih potreba za kadrovima pedagoškog i psihološkog usmjerenja došlo se na ideju da se formira stručnjak sa podjednakim pedagoškim i psihološkim obrazovanjem – koji bi imao zvanje „školski pedagog – psiholog“.

Do otvaranja studija za pedagogiju 1963. godine, studij pedagogije završavao se u Beogradu i Zagrebu. Potrebe za ovim profilom stručnosti bile su izražene. U jednom je razdoblju bilo deset učiteljskih škola u BiH i za svaku je trebalo više diplomiranih pedagoga. Radile su četiri pedagoške akademije kojima su bili nužni profesori pedagogije. Uz republički prosvjetni pedagoški zavod, djelovao je i dalje regionalni, a svaki je trebao pedagoge. Otvoreno je i više fakulteta koji su imali i nastavnički smjer pa su bili prijeko potrebni pedagozi za nastavu opće pedagogije, didaktiku i metodiku.

U referatu profesorice Gojanović piše da je od ukupno 13 stručnih predmeta koji se slušaju i polažu – sedam otpada na pedagoške, a šest na psihološke predmete. U oba referata se naglašava da je formiranje Odsjeka

poticajno djelovalo na razvoj pedagoških i psiholoških nauka u BiH, a osobito na mnoga teorijska, empirijska i eksperimentalna istraživanja. I drugo, Odsjek je značajno pridonio razvoju pedagoško-psihološke prakse u odgojno-obrazovnim institucijama. Prof. Muradbegović u dijelu referata artikulira osam zaključaka koji su i danas aplikabilni, primjetljivi. Već tada apelira *expressio verbis* – izričito jasno da se moraju činiti veći napor za stvaranje kadrovskih i organizacionih uvjeta za bifurkacija – razdvajanje Odsjeka na: Odsjek za pedagogiju i na Odsjek za psihologiju. Nakon šest godina, 1989. godine, to je i ostvareno. Referati su objavljeni u knjizi: *Pedagog u suvremenoj školi*, 1984. godine, a urednik je ovdje nazočni Obrad Šarenac, prof. emeritus. U knjizi su još i znanstvene rasprave, prilozi profesora Filipovića, P. Mandića (tri priloga) i Petra Stojakovića.

Ovaj se put ne bih zaokupljao razmatranjem pojedinih bitnih i aktualnih problema školstva i pedagogije nego ću se tek ovlaš dotaći ponekih. Na školstvo se baca drvlje i kamenje, oštro se napada. Prosudbe su najčešće jednostrane, politizirane, paušalne, neutemeljene, bez stručne i znanstvene argumentacije. S druge strane dosta je primjera kad stručnosti i ima, ali stvari se dotiču površno, ne razotkriva se problematika cjelovito s uzrocima i posljedicama. Zbiljski se život ne očitava, ne opaža se i ne otkriva srž problema. To je onda knjiška, apstraktna kritika, ne korespondira sa stvarnošću. S pravom se upozorava da je školstvo odviše birokratizirano, odlučuje se izvana, autonomija univerziteta i škola se ugrožava. Nestaju etablirane pozitivne akademske vrijednosti. Prevladava normativnost i deskriptivnost. Sve se naime propisuje na birokratski način pri čemu je bitna forma. Mnogo toga je prožeto politikom i ideologijom. Prosvjetni su djelatnici nezadovoljni na svim razinama. Svjedoci smo inflacije fakulteta i univerziteta, pretjerano povećanje, prava ekspanzija obrazovnih ustanova uz smanjenje vrijednosti, relevantnosti diploma. Riječ obrazovanje se devalvira, komercijalizira. U obrazovanje je prodrla alternativa, nadstručnjaci. Pored onoga što je tradicionalno obrazovanje, što je službeno opće priznato, akademsko, alternativa se širi. Obrazovanje je u stanovitoj krizi. To je toliko puta javno izrečeno pa se ne bih upuštao u elaboriranje tih pitanja. Želim podsjetiti na riječi slikara Apela: „Neka postolar ne sudi dalje od cipele“ ili: *Ne sutor ultra crepidam*. Anegdota zasigurno znate. Dakle, mnogo je onih koji odlučuju o obrazovanju, a ne razumiju osnovne stvari. Ili ona stara: Ako Atenjani imaju loše postolare nositi će slabu obuću, a ako su loši odgajatelji država je u opasnosti.

Ograničene sposobnosti, znanstvena, stručna polupismenost ne mogu osigurati napredak, bolju budućnost. Nije suvišno, naodmet ponoviti da je ulaganje u odgoj i obrazovanje, u znanje, znanost, istraživanje, u kadrove, zapravo ulaganje u prosperitet, u razvoj.

A koliko se kod nas izdvaja iz dohotka za školstvo i kulturu?

Svaka generacija čita velika djela na drugačiji način, kazao je glasoviti argentinski pisac Horhe Luis Borges (1889.-1986.). Budući da i pedagogija ima

velika djela, određene reformne škole, nastavne prakse, teorije, ideje vodilje i sl. opravdano je propitati kako se danas razumijevaju, interpretiraju. Može se upitati kakav je odnos prema pedocentrizmu, prema krilatici: *Alles van Kinde aus* (E. Heumann, E. Key i drugi) ili što je naspram psihologizma i biologizma u pedagogiji, i kako je artikuliran cilj odgoja, koji su njegovi zadatci. Bolje reći zašto se odgoj zanemaruje, zapostavlja odgojna zadaća, dužnost škole. Ili kako se danas gleda na formalizam, materijalizam u nastavi. Kakvo je mišljenje o općem obrazovanju, širokoj kulturi. Kako se promatra i razumijeva transfer učenja, korelacija nastave, naprimjer. Naravno, može se postaviti pregršt ovakvih i sličnih pitanja.

Promijenjen je društveni kontekst, razvoj kulture, znanosti, pa i pedagoške teorije i prakse, tehnike, tehnologije. Ali, još uvijek postoji, čini se, semantička zbrka, nejasnoća oko nekih bitnih pedagoških pojmova, iako su pojedini pojmovi čvrsto etablirani, imaju svoje temeljno značenje koje se ne mijenja često. Dakako, svako vrijeme, svaka generacija dodaje ili oduzima ponešto. Polazim od devize, mudre izreke: Sve se mijenja – *Omnia vertuntur*. Mnogo je pak onih koji kažu: Ničeg novog pod suncem – *Nihil novi sub sole*. Međutim, bliže je i prikladnije geslo: *Sub sole nihil perfectum* – Ničega savršenog nema pod kapom nebeskom.

Dok se slušaju tirade, mnogo riječi koje malo kazuju, o reformi školstva, obrazovanja, i ne spominju se ova i mnoga druga temeljna pitanja presudna za uspjeh odgojno-obrazovnog rada. Nerijetko se pri tome zbog pomanjkanja elementarnog pedagoškog obrazovanja otkriva topla voda, uzvikuju se, plasiraju zvučni slogani, krilatice, npr: „Škola za život“, „društvo znanja“ i slične parole. Izvikuju se parole da bi se istaknulo ovo ili ono, a ne rad, uspjesi. Otkad je škole, ona priprema s manje ili više uspjeha za život. *Non scholae sed vitae discimus* – Ne učimo za školu, nego za život – geslo je još od antike. Tijekom školovanja i studiranja često se čulo: Ne uči se za ocjenu nego za život.

Ovide Decroly (1871.-1932.), belgijski pedagog, još 1907. godine osnovao je školu u kojoj se uči za život putem života - *L'ecole pour la vie por la vie*. Kao prilog, kao dopuna ovome moglo bi se povezati na mišljenja, na ideje brojnih pedagoga. Podsjetimo samo na pokret pod nazivom – radna škola – koliku važnoat pridajemo školi kao pripremanju za život.

U duhu je ovoga vremena negiranje svega što je nesuvremeno, što je staromodno, što je privrženo čuvanju starih običaja, nazora, vrijednosti. Tradicionalno i konzervativno ne mora se konotirati, razumijevati negativno, nepoželjno, zaostalo. Htjeli to ili ne prošlost utječe na sadašnjost i na budućnost. Povijest je učiteljica – *Historia est magistra vitae*. Bez učiteljice smo nepismeni. Kako se odreći svoje pedagoške baštine, tradicije u odgojno-obrazovnom radu, kontinuiteta u djelovanju.

Poznajući prošlost nastavnog i odgojnog rada lakše se snalazimo u sadašnjosti, trezvenije planiramo budućnost. Prošlost i budućnost se zapravo

(razborito) susreću u sadašnjici. Tko ima tradiciju, baštinu, čuva je. Naposljetku, uostalom 2018. je proglašena godinom kulturne baštine, a ona pedagoška je zacijelo bogata.

Poznati je poljski filozof Kolakowsky rekao da je narod bez tradiciji mrtav, ostaje mu malo nade za budućnost.

Treba imati na pameti da je svijet ne počinje od nas, s nama, niti stari smiju umišljati da svijet prestaje s njima.

Svakoj ideji, misli može se tražiti i naći klica, korijen u prošlosti. To je nužno poznavati ako se želi, hoće biti kompletan, ozbiljan znanstvenik, istraživač, poučavatelj. Od pojedinih tzv. reformatora, pseudopedagoga često se čuje kako se pamćenje, memoriranje, učenje napamet, neće više tolerirati, dopuštati u nastavi. Ali, jedno je verbalizam, fraziranje, puko memoriranje bez razumijevanja, a drugo je prijeka potreba pamćenja – ne kompjutorskig, računalnog nego zadržavanje u pamćenju važnih informacija, spoznaja.

Ili, nerjetko se čuje: škola treba biti igra, igranje, zabava, škola treba biti, naravno „dom radosti“ kako je govorio Vittorio de Feltré, još prije pet stoljeća. Učenje može biti i problem igre, razumije se, ali učenje je i ozbiljan rad, zahtijeva radne navike, odricanje, marljivost, sustavnost.

Kad se govori o pamćenju E. Fromm kaže: «Narod kod kojih je čitanje i pisanje monopol malobrojnih krugova imaju izvanredno pamćenje». Modernom čovjeku je teško shvatljivo da su čitave književnosti – vede, budistički tekstovi, knjige starog zavjeta poznatije jevrejsko usmeno predanje – stotinama godina vjerno prenošene s koljena na koljeno prije nego što su zapisane. Čim nešto zapišete, prestajete da ulažete napor koje pamćenje zahtijeva. Ne morate kao što je to bilo nekada, da urezujete podatke u svoj um, jer ste ih sačuvali u pomoćnom sredstvu – pergamentu, papiru, traci. Danas se može zapaziti kako ljudi izbjegavaju aktivno mišljenje čak i u maloj mjeri, primjer je predavač koji će radije sabrati tri broja na digitronu nego u glavi. O ozbiljnim je problemima nužno govoriti odgovorno, argumentirano. Mnogi pišu i govore da su danas ugrožene najviše životne vrijednosti, da je prijeko potrebna duhovna obnova i sl. Da bi izbjegli prigovore kako je odgoj manipulacija, ugrožavanje slobode i sl. ideološke etikete, pedagozi stidljivo govore o važnosti odgoja o odgojnoj zadaći škole. Odgoj nije represija, klišej, prisila, manipulacija, uskraćivanje slobode i prava, nije serijski posao i sl. Odgoj je nužnost, obveza roditelja, nastavnika odgojitelja. Odgoj, dakle, nije sukob antinomije vodstva i slobode. Cilj odgoja je samoodgoj, odnosno zrela, razborita slobodna ličnost koja djeluje samostalno – ostvaruje se u slobodi. Ne u totalitarizmu, sebičnom grubom individualizmu, anarhiji niti represivnim mjerama. Danas je u svijetu odviše manipuliranja ljudima, ispiranja mozga, nametanja ovih ili onih mjera, raznih ograničenja. Odgoj kako ga razumijeva pedagogija je suprotnost tome. Pedagoška znanost nastoji pomoći u odrastanju

u humanitatisu, čovječnosti, odgajati slobodne, kritične, etične ličnosti, koji će svjedočiti, prakticirati toleranciju, zastupati dobro, istinito, moralno, solidarnost i sl. Pomagati mladim ljudima u odrastanju da ne postanu neslobodni. Ako je čovjek rob svojih strasti, on nije slobodan, kazao je Hegel (1770. – 1813.). Uvijek imati na umu Kantov moralni zakon. Postupaj tako da svoju slobodu koristiš samo dok god ne ugrožavaš slobodu drugoga.

Nije dovoljno prenositi samo specijalizirana znanja, osposobljavati za ovaj ili onaj poziv. Uz to je obvezno i odgajati u najširem značenju pojma. Odgajati, za belgijsko-flandrijskog znanstvenika Phila Bosmansa, planetarno poznatog, znači: „Duhovne vrijednosti prenositi iz generacije u generaciju, vrijednosti koje životu daju smisao. A takvo se prenošenje ne događa samo rječju, nego tako da te riječi budu opipljive u vlastitom životnom ponašanju. Odgoj je zajednička zadaća roditelja, škole, sveučilišta, radija, televizije, javnog mišljenja“.

Što god se više zanemaruje odgoj i potiskuju duh i srce, više treba policije, zatvora, video nadzora, blindiranih vrata i slično. Previše je ambrozije i drugog korova u društvu, ali ne treba gubiti nadu, ima i cvijeća, ima i srca i ljubavi.

Mladen Bevanda

ŠEZDESETA OBLJETNICA ODSJEKA ZA PEDAGOGIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA

Na samom početku želim zahvaliti kolegicama i kolegama što su me pozvali i ukazali čast govoriti u povodu zaista značajnog jubileja na ponos Fakultetu, Univerzitetu, Gradu, ali i našoj domovini jer to bijaše punih trideset godina jedino središte za izobrazbu pedagoga – psihologa u Bosni i Hercegovini. Moje angažiranje govori o kolegijalnom i korektnom odnosu prema prijašnjim profesorima, lijep je primjer zahvalnosti onima koji su radili na Odsjeku prije mnogo godina. Ciceron je rekao da je zahvalnost ne samo najveća vrlina nego i majka svih ostalih. Prihvatio sam prijedlog kolegica i kolega s osobitom radošću jer sam na ovom Odsjeku ostvario svoje snove, mnoge životne želje i uza sve to dočekao i ovaj jubilej. Još kao student bio sam demonstrator dvije godine te predsjednik studenata Odsjeka, a kao nastavnik biran sam za predsjednika Odsjeka dva mandata i za voditelja poslijediplomskog studija tri mandata. Od sveg srca želim mlađim kolegicama i kolegama da u dobroj tjelesnoj i mentalnoj formi obilježe stotu obljetnicu. U ovih 60 godina sadržana su tri jubileja, više važnih događaja i godišnjica. Naime, u šest desetljeća je srebreni jubilej – 25 godina, zlatni – pedeset godina i, evo, dijamantni – šezdeset godina uspješnog i plodnog rada. Malo nas je koji smo imali sreću sudjelovati na svim jubilejima. Imao sam čast podnijeti referat prigodom četrdesete i pedesete obljetnice. Hvale je vrijedno što je Odsjek odlučio radno obilježiti ovu uistinu važnu - povijesnu godišnjicu. Na Odsjeku je djelovalo i ostavilo svoj intelektualno-stvaralački i ljudski trag toliko profesora iz Sarajeva, Zagreba, Beograda, Ljubljane, Novog Sada, ali i iz Europe i SAD-a. I u ovoj svečanoj prigodi oživljavaju likovi pojedinih profesora, ali i studentica i studenata, kolegica i kolega. Podsjetit ćemo se na mnoge zgone, ili kako bi rekao jedan dječji pjesnik „na fore i fazone“, na bezazlene mladenačke šale, razigranosti, nestašnosti. Ispiti i odgovori studenata te komentari i reakcije profesora prožeti su anegdotama. Prigoda je sjetiti se i odati priznanje i zahvalnost onima prije nas jer je glavina profesora veoma samozatajno, savjesno obavljala svoju misiju, odgovornošću i marljivošću te neupitnim ugledom presudno pridonosili afirmaciji, emancipaciji i prestižu znanosti i Odsjeka. Svi oni koji su u minulih šest desetljeća radili, i još rade i stvaraju, utkali su svoj um i svoje srce u ovaj jubilej. Za sve njih, i sve nas, prikladni su, u ovoj prigodi stihovi pjesme „Slap“ glasovitog hrvatskoga pjesnika akademika Dobriše Cesarića:

*„Teče i teče, teče jedan slap;
Što u njem znači moja mala kap?
Taj san u slapu da bi mogao sjati,
I moja kaplja pomaže ga tkati“.*

Radostan sam da je i moja mala kap prepoznata u tom moćnom slapu. Ovaj jubilej doživljam i kao evokaciju, sjećanje na minule godine, podsjećanje na dobro utemeljenje Odsjeka, njegovo zdravo odrastanje a, evo, u ovim godinama doživljava punu zrelost. U minulih šest desetljeća, svojom teorijom i praksom, metodologijom znanstveno-istraživačkog rada i svim drugim disciplinama pedagogija je dokazala da je prijeko potrebna, a obilje plodova koje iznosi pred lice javnosti potvrđuju njenu društvenu, znanstvenu i aplikabilnu opravdanost. Punih šezdeset godina Odsjek je u službi promicanja humanosti i znanosti. Izobrazio je i darovao, ne samo BiH, toliko diplomiranih pedagoga – psihologa, desetine magistara znanosti, a nakon Bologne magistara struke, te doktora znanosti. Iznjedrio je čak i petero akademika – četvero redovitih, a jedna je dopisna članica.

Odsjek od osnutka stručno, znanstveno i ustrajno pridonosi poboljšanju odgoja i obrazovanja. Profesori su u uredništvima svih onodobnih pedagoških časopisa ili su glavni i odgovorni urednici. Podsjetimo tek na časopise koji su bili na dobru glasu, poznati i traženi: „NAŠA ŠKOLA“, „ISKUSTVA“, „PUTEVI I DOSTIGNUĆA U NASTAVI I VASPITANJU“, „PORODICA I DIJETE“, kao i oni kojima su izdavači regionalni prosvjetno-pedagoški zavodi u Mostaru, Tuzli, Banja Luci. Pedagozi su sustavno, stručnim i marljivim radom, ugrađivali pedagošku spoznaju u školski sustav, inovirali odgojno-obrazovni rad. Danas se ne može ni zamisliti škola bez pedagoga, niti djelatnici u odgojno-obrazovnom radu, odnosno u nastavi bez pedagoško-didaktičke i metodičke izobrazbe. Neće se pogriješiti kaže li se da je Odsjek bio stanoviti most preko kojega su se ostvarivali susreti s drugim odsjecima na Fakultetu, ali i s drugim fakultetima na Univerzitetu koji su pripremali za nastavni odgojno-obrazovni rad u srednjim i osnovnim školama. Otvorenost, vrsnoća i inovativnost studija privlačila je studente iz svih dijelova BiH, ali podosta i iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske. Prominentni profesori iz drugih središta rado su sudjelovali na dodiplomskom i poslijediplomskom studiju. Most susretanja bio je znak otvorenosti i poštivanja različitosti, kao pozitivne vrijednosti.

Odsjek je stekao prepoznatljivost. Ima tradiciju, bogatu pedagošku baštinu. Ima prošlost, sadašnjost, a budućnost je zajamčena jer ima čvrst teorijsko-empirijski oslonac. Sve se zapravo na nešto naslanja. Pedagogija se naravno oslanja na svjetsku baštinu, ali i na vlastito iskustvo, na pređeni put, na kontinuitet. Svaki je naraštaj nastavnika i studenata dao svoj doprinos stvaranju ugleda Odsjeka i pedagogije. Potvrdu za ove tvrdnje imamo između ostalih i u organizaciji međunarodnog znanstvenog skupa pod visokim pokroviteljstvom UNICEF-a – „Humanizacija odnosa među spolovima“, te Svjetskog kongresa

pedagoga komparativista u Sarajevu kao i međunarodnog poslijediplomskog studija s Finskom, odnosno sveučilištem iz Joensuu. Odsjek je svaki put pokazao da ima stručno-znanstvenu snagu, da se može nositi i mjeriti i s onima koji dolaze iz mnogo razvijenijih sredina i s dugom tradicijom. Uostalom to su strane kolegice i kolege i javno priznali. Naravno, može se govoriti i o gostovanju naših profesora na inozemnim sveučilištima, o sudjelovanju na međunarodnim skupovima, uvijek sa zapaženim predavanjima i referatima.

Na Odsjeku su se stvarali konstruktivni odnosi, razvijalo se suradničko ozračje nastavnika i studenata. Poticala se i njegovala kritička misao. Na predavanjima i na vježbama primjenjivalo se Horacijev načelo: *Sapere aude* – usudi se biti mudar, ili Kantovo: Imaj snage poslužiti se vlastitim razumom. Disputacije – diskusije, debate, igranje uloga, rad u malim grupama, terenska istraživanja su način rada gotovo od utemeljenja studija. S ove distance, iz ovog rakursa slobodan sam reći da se tijekom studija, putem programskih sadržaja, prakse i vježbi, razvijao *ars vivendi* – umijeće življenja i *sapientia vivendi* – mudrost življenja, stvarala se pedagoška kultura, ljubav prema stručnosti i znanosti. Pridavala se prvorazredna važnost preventivi – predviđanju neželjenih procesa, tendencija kako devijantne, asocijalne pojave u školi i odgoju ne bi postale problem. U odgojno-obrazovnom radu gdje se ne predviđa koriste se palijativne mjere – *post festum*, i, naravno, najčešće bez učinkovitosti. Na Odsjeku se programskim sadržajima i putem nastavnih kolegija uspješno povezuje prošlost i sadašnjost, tzv. staro i novo, uspostavlja se i ostvaruje poželjan odnos i transfer pedagoške baštine sa suvremenim izazovima, težnjama i postignućima.

Odgoj, obrazovanje i znanost postaju jedno od glavnih društvenih pitanja – političko, ekonomsko – ali su i prvorazredno pedagoško pitanje. U različitim prigodama može se čuti posve ispravna tvrdnja: budućnost pojedine države i naroda ovisi o razvoju izobrazbe i znanosti. To nije upitno, ali se pri tomu, u pravilu, izostavlja spomenuti odgoj djece i mladeži, njihov vrijednosni sustav. Mnogi kažu, podrazumijeva se odgoj čim se kaže obrazovanje. Međutim, to nije isto, nije to sinonim. Nekada je dominirao pojam vaspitanje (vospitanije – iz crkv.-slav. i ruskog jezika) a i danas je riječ odgoj potisnuta, zamjenjuje je edukacija (lat. *educare* – odgojiti), odgoj, obrazovanje, razvijanje sposobnosti – tjelesnih, umnih, moralnih. Edukacija se zapravo koristi i gdje treba i gdje ovaj termin ne pristaje. Odgoj, odgajati je adekvatan, prikladan pojam, ali se izbjegava, zaobilazi kao tobož konzervativan, izaziva negativne asocijacije. Zadaća škole je izobrazba dobrih učenika, ali je i odgoj dobrih ljudi. Odgoj nije drill, represija, moraliziranje, držanje lekcija, prekoravanje. Nije ni svodenje svih na isti kalup, uniformiranje odgajanika. Navedene značajke su zapravo anti-dogaj. Odgajati ne znači uskraćivati slobodu nego upućuje na širenje prostora slobode i dostojanstva svake osobe putem emancipacije i afirmacije ličnosti. Odgoj je zapravo proces humanizacije putem univerzalnih vrijednosti i vrijednosti autentične kulture u kojoj djeca i mladež žive i odrastaju. Mlada se voćka veže uz kolac, ne da bi se gušio njen rast, razvoj nego

da bi uspješno odolijevala nepogodama, vjetrovima, olujama, kako bi uspravno rasla i ojačavala korijenje i stablo. Anegdota kazuje: Sokratu se hvalio Eutidem da je pročitao sve knjige i da je pogodan za vođenje grada – države Atene. A mudrac će, čak i ako si pročitao sve knjige ali ne poznaješ sebe samoga, što onda znaš. Čak i ako raspolažeš svom erudicijom ali ne poznaješ ljude, što onda zapravo možeš? Imajući u vidu zasigurno ovu Sokratovu poruku i još mnogo štošta, upitao je Thomas Eliot (1888.-1965.) američki i engleski književnik: Gdje je mudrost koju smo izgubili u znanju. Gdje je znanje koje smo izgubili u informacijama? Koliko bi se sličnih pitanja moglo postaviti. Čovjek je jedino odgojivo biće, upućen na odgoj. Odgojem se uspostavlja uravnoteženost, otklanjaju kompleksi, osjećaj manje vrijednosti ili umišljenost, anksioznost, agresivnost. Oslobađa se od pohlepe, zavisti, lijenosti, raznih loših ovisnosti, neurotičnosti, svadljivosti i sl.

Ovo doba tehničke civilizacije usmjereno je na stvari, na predmete, na sredstva, a odgoj se koncentrira, usredotočuje na čovjeka, na ličnost, na njegov um i njegovo srce. Naravno, pronalasci, tehnička otkrića i dostignuća su nužnost razvoja, napretka. Svakodnevni je život nezamisliv bez tehnike, tehnologije, bez brojnih tehničkih pomagala. Međutim, nužno se postavlja pitanje: u kojoj mjeri robotizacija, informatizacija i uopće tehnička postignuća oplemenjuju čovjeka, njegove emocije, njegovu duhovnu dimenziju, koliko pridonose socijalizaciji, sposobnosti za suradništvo. Riječju, u kojoj mjeri čovjeka humaniziraju ili ga pak alijeniraju, otuđuju od njegova bića i depersonaliziraju. Svakodnevnost škole prožima tehnicizacija, sve se želi što više tehnicirati i time pokazivati inovativnost i uspješnost. Orijentacija samo na tehničku stranu neizbježno vodi do zapostavljanja sadržaja odgoja i kulture funkcije i uloge škole. Tehnički efekti mogu prikrivati stvaralaštvo, kreativnost, preventivnu osposobljenost škole, njeno predviđanje i sprječavanje devijantnih oblika ponašanja. Svako rješenje koje pridonosi sigurnosti, slobodi, humanizaciji korisno je, potrebno, dobrodošlo. Ali, jedno su rješenja utemeljena na pedagoškim i empirijskim spoznajama, a drugo su voluntaristička, nametnuta, birokratska. Jedno je pomodnost, imitiranje, efemernost, a drugo su opravdane, prijeko potrebne pedagoške i druge inovacije. Danas se nekritički odbacuje tzv. staro, a isto tako nekritički se forsira i nameće tzv. novo. Bilo bi mnogo bolje na provjereno, prokušano dodavati novo, a ne sve odbacivati. Tzv. stara pedagoška pitanja treba čitati i razmatrati na drugi način jer se javljaju i ostvaruju u posve drugom povijesnom kontekstu i u drugim pedagoškim ambijentima i situacijama. Pedagogija kao znanstvena disciplina egzistira preko dva stoljeća, a njen predmet je star koliko i čovjek. Kao i svaka druga znanost, s tradicijom, predmetom i metodologijom, ima svoj kontinuitet, svoju baštinu, siguran teorijski i empirijski oslonac. Baština se ne potire nego koristi. Glasoviti engleski fizičar i matematičar Isaac Newton, 1642.-1727. je rekao: *Ako sam vidio dalje, to je stoga što sam stajao na ramenima divova.* Pedagogija ima svoje velikane, znamenite reformatore, preporoditelje, ima humanizam i renesansu, prosvjetiteljstvo, dubok temelj i razgranatost. Svojim predmetom proučavanja otvorena je naraštajima, kao

i inovacijama koje potiče i sama ih stvara. Zašto bi se učenje pojedinih glasovitih pedagoga – klasika smatralo anakronizam, zastarjelo, preživjelo. Nisam *laudator temporis acti* – hvalitelj prošlosti, ali ni *temporis praesentis* – hvalitelj sadašnjosti. Jednostavno korijene, izvore treba poznavati i razlikovati što je dobro, što treba razvijati, a što napustiti. Povratak na izvore – *reditus ad fontes* – ne znači *status quo*, *semper idem*, nego je regeneracija, oživljavanje odgoja, zanimanje za odgoj i preporod odgojne zadaće škole, jer nije lako odrasti do zrelosti, razboritosti i strpljivosti. Različiti različito čitaju učenje drugih, drukčije dekodiraju i tumače, ali stalno treba kritički promišljati i ostvarivati stručan uvid u postojeće stanje odgoja i obrazovanja. Pedagogija se ne povodi za kritikerstvom nego se permanentno suprotstavlja birokratiziranosti u školstvu, pretjeranoj normativnosti kao i pomodnosti, ideologizaciji, politizaciji, indoktrinaciji. U svim razdobljima pedagozi su promicali preobrazbu odgoja i obrazovanja putem teorije i znanstvenih istraživanja. Uvažavao se Kantov postulat: *Teorija bez prakse je prazna, a praksa bez teorije slijepa*.

Uvjeran sam da će ova obljetnica biti snažan poticaj razvoju pedagoške teorije i prakse, jačanju njenog ugleda i povjerenja. Još jednom svima čestitam ovaj značajan jubilej, a vama koji još stvarate, koji ste u nastavi i organizirali ovu svečanost, puno uspjeha u davanju nove životne snage i kreativnosti pedagoškoj znanosti.

6. prosinca 2023., Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Čitluk u jesen

Mladen Bevanda

ZNANOST I IZOBRAZBA – SPONA MEĐU LJUDIMA I NARODIMA

Ne ću nipošto slijediti one koji zatiru tragove, odriču se svoje prošlosti i koji su mrtvi, iako pomoću intelektualne ekvilibristike glume da su živi. Korijeni su moji tamo, na istoku, i to je aksiom. Iako je teško i neugodno objašnjavati tko sam, treba pokušati, usprkos svemu.

Czeslaw Milosz

UVOD

S lužeći se znanstvenom metodologijom i posebnim kategorijalnim aparatom akademije su u službi razvoja nauke i umjetnosti, poticanja kreativnosti, obogaćivanja stvaralačkog rada, ali su i spona između srodnih ustanova i znanstvenika, čimbenici jačanja društvenih i kulturnih vrijednosti. Ova naša mala znanstvena agora je pravi pothvat jer ovdje su s referatima akademici iz četiri akademije – zastupljene su, dakle, sve akademije u BiH – tri s nacionalnim predznakom kao i ANU BiH. Postojeće akademije su izraz naše stvarnosti, naših potreba, te intelektualne, kulturne i znanstvene zrelosti BiH, odnosno svakog njenog konstitutivnog naroda. Ovim skupom pokazujemo našu intelektualnu i moralnu spremnost razgovarati, međusobno se priznavati i uvažavati. Želimo čuti različita mišljenja gdje nitko nije ni optuženik ni sudac. Još je glasoviti filozof Karl Jaspers (1883.-1969.) upozorio da ne postoji pitanje koje ne bi smjelo biti postavljeno. Misao se ne može gušiti, dočekivati na nož, odnosno drukčije mišljenje napadati uvredljivim riječima, obasipati drugoga pogrdnim atributima, prišivati mu ružne etikete samo zbog toga što ima vlastito mišljenje. Ovim skupom svjedočimo civilizacijsku zrelost i želju da ne budemo znanstvena i kulturna periferija. Ovakva znanstveno-stručna zbivanja su i stanovita viza za ulazak u europski prostor obrazovanja i znanosti, u europsku zajednicu naroda, zasada sa statusom kandidata za Europsku uniju. Svjesni smo odgovornosti pred poviješću i vremenom. U našem radu i ukupnom djelovanju vodimo se načelom znanosti i kriterijem istine, argumentacije, ali i dobrosusjedstva, kao i zlatim pravilom svjetskog etosa te univerzalnim vrijednostima koje su proklamirane međunarodnim deklaracijama i konvencijama. Ostvarena je sloboda pa konstitutivni narodi imaju pravo osnivati vlastite ustanove za

izobrazbu, kulturu, umjetnost, znanost, medije. Dakako, i akademije. U slobodi, u demokratskom pluralizmu nesmetano se iskazuju različita mišljenja i motrišta, svaki konstitutivni narod ima pravo na svoj jezik, svoje pismo, običaje, svoju povijest, tradiciju, vjeru i na sva druga identitetska obilježja. Problemi se, međutim, javljaju kad se pod svaku cijenu želi unifikacija, svođenje na jednolikost, jednoobraznost. Zapravo kad se pokušava brisati različitosti koje je stvorila povijest, koje su stvarnost kao i oblikovani identiteti sa svim svojim različitim obilježjima. Ali, razlike nisu prepreka suradnji, razumijevanju, dogovaranju i sporazumijevanju. I ovaj skup pokazuje da su moguća i poželjna zajednička proučavanja određenih problema, tema sa znanstvenog, umjetničkog, društvenog područja. Akademije svojim integritetom, svojom autonomijom i otvorenošću mogu pridonositi integraciji, jačanju BiH, te pred svijetom svjedočiti o našoj demokratskoj pluralnosti i duhovnoj odraslosti. Označavati akademije, s nacionalnim predznakom nacionalističkim ili ustanovama koje rasturaju i razaraju BiH neutemeljeno je, proizvoljno i tendenciozno. Uvijek treba čuti i drugu stranu. Ne kaže se bez razloga: *Audiaturs et altera pars*.

Akademije se ne bave konkretnim rješavanjem društvenih problema jer to je nadležnost izvršne i zakonodavne vlasti na svim razinama, ali su itekako zainteresirane za razvoj i stanje u svojoj domovini, osjećaju odgovornost za sadašnjost i budućnost. BiH je godinama u svekolikoj krizi. Polarizacija je sve izrazitija kao i nepomirljive oprečnosti, svakodnevna sukobljavanja. Podosta je nerazumijevanja i nesporazuma, kamenova smutnje i spoticanja. Sve to govori o manjkavosti opće, demokratske i političke kulture.

Minulo vrijeme pokazuje da se baš i nije tražilo mišljenje znanosti izuzev pet međunarodnih znanstveno-stručnih konferencija u Neumu. Pojedini odgovorni dužnosnici nikako da prihvate naše povijesne i stvarne razlike. Različitosti i raznolikosti su uistinu bogatstvo ne smiju biti razlogom sukoba, svađa, animoziteta, predrasuda. Razlike ne mogu biti opravdanje zatvaranju, udaljavanju jednih od drugih. Kolike god bile razlike još više smo upućeni jedni na druge i potrebni jedni drugima. Nužno je stoga surađivati, međusobno se uvažavati i zajednički pridonositi razvoju svakog konstitutivnog naroda, Bosne i Hercegovine u cjelini.

Dvije Jugoslavije su pokazale da jedinstvo koje se stvara i održava prisilom ne vrijedi, raspada se uz velike žrtve. Kazano je, što ne počiva na čvrstim etičkim temeljima ne može se održati, već mora prije ili kasnije propasti. Ono što se stvara sporazumom, međusobnim uvažavanjem ravnopravnih subjekata traje, odolijeva. To najbolje svjedoče uspješne federacije i konfederacije kao što su Švicarska, Belgija, Kanada i druge. Drevni i mudri Konfucije je govorio, podučavao: „Tri prijatelja donose dobit, a tri štetu. Prijateljstvo s iskrenima, s ustrajnimima i s iskusnimima to donosi korist. A prijateljstvo s lažljivcima, s brbljivcima i s ulizicama donosi nevolje“. Postojeće stanje se ne može zacementirati, petrificirati – učiniti nepromjenjivim. Davno je kazano: Loš je plan koji se ne može mijenjati (*Malum consilium est, quod mutari*).

Genovska deklaracija o znanosti i društvu je dokument koji su 1995. godine u Genovi usvojili predstavnici akademija i drugih istraživačkih institucija iz svijeta pod nazivom „Pedeseti rođendan UN-a i UNESCO-a: Znanost u službi promicanja međukulturalnog dijaloga i razvoja“. U tekstu Deklaracije potvrđuje se pozitivna uloga znanosti u poticanju društvenih promjena i s druge strane upozorava na pojave ograničavanja znanstvene slobode pod utjecajem ideoloških, kulturnih, tradicijskih i iracionalnih čimbenika. Ističe se da su univerzalnost, sloboda i kritičko mišljenje temelji znanstvenog rada te da znanost mora postati spona među kulturama svijeta, za što je potrebno poticati konstruktivni dijalog među narodima, suprotstavljati se nesnošljivosti i uklanjati ideološke i rasne barijere. Znanstvenici se moraju rukovoditi načelom poštivanja različitosti i djelovati kao važan čimbenik mirnog suživota uređenog na načelima slobode, autonomije, racionalnosti i poštivanja prava naroda i pojedinaca.

Znanstvene ustanove i znanstvenici – graditelji mostova međuljudima i narodima

Ustanove za izobrazbu kao i one znanstvene i kulturne pozvane su održavati i stvarati snošljive i humane odnose među ljudima i narodima. To se postiže boljim poznavanjem kulture, tradicije, običaja drugih naroda, susjeda i oslobađanjem od predrasuda, negativnih stereotipa. Kazano je da znanost nema domovinu, ali je ima znanstvenik. Rađa se i odrasta u svojoj kulturi, sa svojim običajima, ima svoj svjetonazor. Czeslaw Milosz, pjesnik, esejist, povjesničar poljske književnosti, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1980. piše: „Ne ću nipošto slijediti one koji zatiru tragove, odriču se svoje prošlosti i koji su mrtvi, iako pomoću intelektualne ekvilibristike glume da su živi. Korijeni su moji tamo, na istoku, i to je aksiom. Iako je teško i neugodno objašnjavati tko sam, treba pokušati, usprkos svemu“. Treba uvijek imati na umu etiku znanosti i etičku odgovornost znanstvenika. Znanstvene ustanove ni znanstvenici ne mogu biti nezainteresirani i ravnodušni prema stvarnosti u kojoj žive i djeluju. Poznata je izreka Bacona: *Scientia potestas est* – Znanje je moć. Naravno, znanje je moćno, ali nije svemoćno kako naučava scijentizam – nazor koji zastupa tezu o svemoći znanja na svim područjima ljudskog života. Znanje je, kao i izobrazba i kultura, snažan čimbenik povezivanja ljudi i naroda. Comoška je deklaracija o znanosti, društvu i etici potpisana 1996. od strane predstavnika istraživačkih institucija iz niza zemalja na sastanku u gradu Como, Italija. Glavna tema skupa bila je odnos znanosti, etike i mira uključujući probleme razoružanja i pretvaranja vojnoga u civilni sektor, temeljni preduvjeti kulture mira i održivog razvoja.

Znanstvenici – nositelji temeljnih univerzalnih vrijednota

Vrijeme u kojemu se živi i djeluje pokazuje da nedostaje civiliziranosti pa atavizmi, destrukcija i uništavalački nagon lako progovore. Ratovi i konflikti na sve strane. Civilizacije su na velikoj kušnji. Glasoviti filozof i teolog Phill Bosmans piše: „Zagadili smo ne samo zrak, vodu i zemlju nego i riječ taj najtješnji kontakt čovjeka s čovjekom. Naša unutarnja pustoš opustošila je i riječ. Laž, pohlepa i mržnja uhvatile su se za riječ poput plijesni. Pometnja i mrak potamniše riječ i ljude, ne mogu više razumjeti jedan drugoga. Obezvrijediti riječi znači obezvrijediti ljudski kontakt.“ Komentar nije potreban jer svakodnevno svjedočimo ovim pronicljivim mislima, odnosi među ljudima i narodima udarnički se svakodnevno truju. U vezi s tim akademik M. Akšamija piše: „Pratimo vijesti jer vjerujemo da treba, ali se zbog toga ubrzo pokajemo, jer su uznemirujuće i obeshrabrujuće. Osjećanja nemoći i monotonije pretaču se u nemoćni bijes prema onome što se čini i, ponajviše, onome što se ne čini ili se čini pogrešno.“ U ovoj kakofoniji, u svekolikom i raznolikom neskladu interesa, zamisli, namjera, postupaka teško se snalaziti, orijentirati. Međutim, onaj tko se drži temeljnih univerzalnih vrijednota ima siguran oslonac, kompas koji pokazuje pouzdan smjer. Razumije se, potrebna je pored znanja i opća kultura te neopterećenost predrasudama i negativnim stereotipima, jer politička moć bez mudrosti pogubna je za sve. Za svakog znanstvenika primarno je biti objektivn, dakle istinoljubiv, slobodan. Još prije više stoljeća upozorio je Michael Montaigne (1553.-1592.) sljedećim riječima. „Volim i cijenim znanje koliko i oni koji ga imaju, i ako se pravilno primjenjuje: to je najplemenitija i najmoćnija čovjekova tekovina.“

Težak je put do znanstvene istine. Tijekom recentne pandemije javnost se uvjerila u pomanjkanje jasnoće, a bilo je i konfuzije, pa i pometnje. Znanošću se može manipulirati, znanost se može zloupotrebjavati, krivotvoriti, prepravljati. U vezi s tim glasoviti filozof, sociolog Edgar Morin kaže: „Pravilna primjena znanosti, ukidanje njene štetne uporabe, sve to ovisi o svijesti znanstvenika.“ Danas nisu rijetki oni koji krivotvore povijesne događaje, prekrajaju činjenice, ali to su već falsifikatori, pseudo i kvazi znanstvenici. Isto je i sa krivoučiteljima, profesorima koji uče krivim stvarima, lažno naučavaju, šire neistine i lažne vrijednosti. I jedni i drugi nisu dostojni povjerenja i s punim pravom se etiketiraju krivotvoriteljima. Totalitarna društva preuveličavaju sve svoje, osim slabosti, a slobodna demokratska društva preuveličavaju upravo svoje slabe strane. Polazeći od činjenice da se znanost može zlorabiti donesen je 1997. dokument – jeruzalemska izjava koju su potpisali sudionici Drugoga međunarodnog simpozija „Mirovna znanost“. U tekstu se uvodi sintagma mirovna znanost. Ova Izjava poziva sve koji rade u znanosti i za znanost, umjetnost, kulturu, koji su u odgojno-obrazovnoj djelatnosti da pridonesu mirovnoj znanosti tako što će svoje znanstvene rezultate staviti u službu čovječanstva, te poticati slobodu stvaralaštva, kao i razmjenu znanstvenih informacija. Traži se uvođenje „Prisege mirovnoj znanosti“ koju bi, slično Hipokratovoj zakletvi kod liječnika, polagali mladi

znanstvenici. Prisega – svečano obećanje – može biti korisna, može se pozivati na nju, ali bitna je savjest i svijest znanstvenika. Svijest pojmljena kao sposobnost mišljenja i rasuđivanja u objektivnom svijetu i sveukupnom doživljaju. Još smo daleko od prvog članka Opće deklaracije o pravima čovjeka UN iz 1948. koji glasi: „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svijješću i trebaju jedno prema drugom postupati u duhu bratstva.“ U svakodnevnom životu je ipak drugačije. Toliko je apsurdnosti pa i groteske, podmetanja, neistina, insinucija. J. Lock, 1632.-1704., poznati filozof, piše da je laž kukavičluk pa je treba predočavati kao najveću sramotu, jer kalja ime i značaj čovjeka. Istina i pravednost su u svim razdobljima povijesti temeljne etičke vrijednosti.

Još je Sokrat opominjao da se do istine dolazi prosijavanjem kroz tri uska sita. Prijatelju koji mu je želio saopćiti neku vijest rekao je: „Ako nije istinito, ako nije dobro i ako nije nužno nemoj pričama uznemiravati ni mene, ni sebe, ni ostale.“ Aristotelu se pripisuje i ona poznata maksima: Drag mi je Platon, ali istina mi je draža (*Amicus Plato, sed magis amica veritas*). Svjedoci smo da se najčešće reagira brzopleto, naglo, nekontrolirano i ne znajući dovoljno što je drugi rekao, ali važno je uzvratiti što uvredljivije. A narod kaže: U naglosti nema mudrosti. Umjesto popuštanja tenzija, sve više se zatežu, umjesto smirivanja javnost se sve više uznemirava. Kaže se da širina ne izlazi, niti se očekuje, iz uskosti, iz plitkoće i ograničenosti, kao što isključivost, licemjerje nisu za iskreno dogovaranje, sporazumijevanje, a hegemonistička svijest ne priznaje jednakopravnost.

Intelektualac – onaj koji se bavi umnim radom, koji javno djeluje kao moralna i humana snaga u društvu – rijetko se čuje, prepoznaje. Sloboda i etičko, humano djelovanje sastoji se u tomu da se ne čini štetu drugima. Danas je mnogo sofista i sofizma, to jest lukavstva, zavaravanja, obmanjivanja, mudrijašenja, izvrtanja istina i sl. Stvar je u tomu da se misli i prosuđuje objektivno, da se do istine dolazi razgovorom u tolerantnoj atmosferi. Iz starog Rima imamo Horacijevu misao: *Sapere aude* – usudi se biti mudar, a Kant je rekao: Imaj snage poslužiti se vlastitim razumom. Znanstvenik treba biti kritičan i razborit pa razlikovati smisao od besmisla, sve ono što je protiv zdrava razuma (*Contre tout bon sens* – kako kažu Francuzi).

Tijekom povijesti u BiH se izmijenilo svakojakih režima, ali se ni u jednom nije postizala uspješna politička karijera javnim prljanjem, narušavanjem i kvarenjem međunacionalnih odnosa kao danas. Očekivalo se više opće i političke kulture, više međusobnog sporazumijevanja i tolerancije, a očevidci smo huškanja na mržnju, raspirivanja netrpeljivosti kao i optužaba, insinucija, izricanja uvreda. Već godinama uglavnom isti huškači i huškačice raspiruju svadljivost, stvaraju loše političko i ukupno ozračje, ruše mostove suradnje, povjerenja, razumijevanja i dijaloziranja. Rječju, proizvode razdor, konflikte, nesporazume i nevolje. Znanstvenici i uopće intelektualci imaju obvezu, ne dovodeći u pitanje slobodu

govora i medija, potiskivati i smirivati retoriku i pojave što vrijeđaju nacionalni i vjerski identitet i osjećaj. Oko nas svakodnevno frcaju ružne riječi, lijepe se uvredljive etikete, drukčije mišljenje se proskribira, utiskuju se stigme i krimeni. Stvarajući animozitet i omrazu pojedinci godinama parazitiraju i na visokim funkcijama. Svi koji vole ovu zemlju ne mogu biti ravnodušnim spram ovih manifestacija i tendencija.

Zaključak

S obzirom da je školstvo na svim stupnjevima stanovita baza za znanstveno-istraživački rad i umjetničko stvaranje nužno je osigurati uvjete za vrsnoću izobrazbe. Talentiranost treba što ranije prepoznati i konkretnim mjerama poticati. Znanstveno-istraživački rad traži cjeloživotno učenje pa pri izboru kandidata treba primjenjivati kriterij vrsnosti i motiviranosti. O učenicima generacije i studentima rektorske nagrade te demonstratorima i asistentima treba naročito brinuti, sustavno voditi računa. Tijekom izobrazbe i studiranja razvijati želju i potrebu za učenjem, znanjem i spoznavanjem te poticati znatiželju, maštu i kritičnost. Očekuje se da znanstvenici, intelektualci budu lučonoše mira, suradnje, tolerancije, istinoljubivosti i dobrosusjedstva.

Razvoj znanosti traži slobodu misli i duha. Često se čuje krilatica da živimo u društvu znanja. Ne treba umišljati nego se zadovoljiti sintagmom – društvo učenja, i to cjeloživotnog učenja. Znanost ne smije gubiti iz vida čovjeka, ono što se zove *humanitas*. Čovjek ne može biti stvar, objekt, nego istinski subjekt i cilj, a ne sredstvo. Znanstvenici, intelektualci susreću se s mnogim problemima, ali ne smiju ići po površini i pristrano prosuđivati nego otkrivati uzroke pojavama, događajima. Danas se često vrši prosudba moralnih, duhovnih, kulturnih, umjetničkih, znanstvenih vrijednosti. Vršiti se polarizacija na: staro i novo, konzervativno – liberalno, nazadno – napredno i sl. Međutim, treba reći da je bolja, prikladnija podjela: je li ovo ili ono (staro ili novo) humano, etično, je li vrijeme potvrdilo opravdanost ili je napustilo ovu ili onu vrijednost. Postoje univerzalne vrijednosti koje, usprkos svemu, opstaju, zub vremena ih nije potamnio. Štoviše, sve su relevantnije. Treba znati da je prošlo vrijeme društava, barem u Europi, utemeljenim na hegemoniji, dominaciji, diskriminaciji. Nitko nema pravo drugom, drukčijem, različitom nametati svoju volju, svoja uvjerenja niti svoje istine ni svoj svjetonazor. Ustanove znanosti, umjetnosti, izobrazbe i kulture su pozvane prepoznavati i javno osuđivati krivotvorine, prekrajanje utvrđenih činjenica, a osobito one koji prisvajaju tuđe duhovno i materijalno blago. Dužnost je znanstvenika permanentno se zauzimati za skladne odnose konstitutivnih naroda i za mirno rješavanje svih nesporazuma. Domaću i svjetsku javnost, s problemima u BiH, treba informirati nepristrano, bez predrasuda i površnosti, bez opterećenosti negativnim stereotipima.

ODGOJ IZMEĐU NUŽNOSTI I ZANEMARENOSTI

*Slobodi prijeti opasnost da degenerira u puku proizvoljnost
ako je se ne živi u okvirima odgovornosti.
Zato poručujemo da se Kipu slobode na Istočnoj obali
doda Kip odgovornosti na Zapadnoj obali*

Viktor Frankl

Cijeneci iznimnu važnost odgojno – obrazovnog rada i poziv učitelja - nastavnika, HAZU BiH i ove godine radno obilježava međunarodni Dan učitelja. Kao i prošle godine upriličena je tribina na kojoj će se pripremljenim referatima osvijetliti poneka bitna pitanja odgoja i izobrazbe. Smatramo da je tribina prikladan i dovoljan oblik za ovu prigodu. Smisao i cilj Tribine je predloženim izlaganjima te diskusijom i komentarima potaknuti promišljanje o važnosti i nužnosti odgojnog djelovanja prije svega u obitelji i u školi. Ne ću govoriti o materijalnom i društvenom statusu učitelja iako su to bitna i egzistencijalna pitanja, ali i preduvjet bolje motivacije i uspješnijeg rada. Ovi se problemi, uvjeren sam, temeljito i ozbiljno razmatraju na sjednicama vijeća – općina, gradova, županija, a osobito prilikom izvješća o godišnjem radu odgojno-obrazovnih ustanova. Govorit ću kako je i naslovljena tema o odgoju uopće ne svodeći ga na jedan segment, na jednu od mnogih dimenzija.

Odgoj je kao praksa i teorija svjetski problem. Izravno ili posredno tiče se i dotiče svakog pojedinca, svakoga društva; profunkcija je čovjeka i bitan dio kulture naroda. Odgojem se raste, sazrijeva, napreduje, preuzimaju se obveze, odgovornost, dužnosti. Roditelji imaju pravo i zadaću odgajati svoju djecu, pripremati ih za život. Obitelj je i prva škola društvenosti, čovječnosti, solidarnosti, razumijevanja, izgrađivanja navika, riječju „oblikovateljica osobnosti“. Često se može čuti: Vidi se, on ima kućni odgoj; ili, on ili ona su bez kućnog odgoja; ponio je ili nije ponio uljudno ponašanje iz obiteljskog gnijezda...

Škola je odvajkada mjesto za plansko i sustavno odgajanje i obrazovanje, oduvijek odgojno-obrazovna ustanova. Tijekom školovanja usvaja se znanje, osposobljava za kritičko mišljenje, formiraju se umijeća i navike, izgrađuje se pogled na život, stvaraju stavovi, uvjerenja, prosudbe, obogaćuje emocionalni život, stvara jaka ili slaba volja, ostvaruje socijalizacija, razvijaju karakterne crte,

formira ličnost, prepoznatljiva osobnost. Nema uspješne škole bez uspješnog odgoja. Tehničkotehnoški napredak je nužan, ali to nije odlučujuće niti je sržno pitanje napretka, uspjeha. Škola je živ, dinamičan organizam, košnica u kojoj se odvija svakodnevna komunikacija, interakcija odgojitelja, odgajanika, te jednih i drugih s roditeljima, skrbnicima. Odgojni proces je formiranje čovjeka u tjelesnom, intelektualnom, moralnom, estetskom, radnom pogledu. Uz to, razvijaju se racionalne, emocionalne, voljne dimenzije djece i mladeži. Filozof Karl Jaspers (1838.-1969.) kaže: Biti čovjek znači postajati čovjekom. Čovjek se odgojem postupno humanizira, usavršava u svim svojim dimenzijama, oblikuje svoju savjest, samosvijest.

Nakon što sam izložio ove uvodne napomene i akcentirao bitne pojmove o kojima će se još govoriti, u svojem izlaganju postaviti ću tri-četiri teze i na kraju dati zaključne misli.

Dakle, prva teza: Odgoj se sve više zanemaruje; druga: postojeći društveni kontekst, osobito globalni, ne potiče odgojno djelovanje pozvanih subjekata, štoviše stvara se konfuzija, zbrka; treća: Nije lako odgajati, biti odgojitelj, ali ni odgajnik; I četvrta teza: Koliko su i na koji način odgojitelji – roditelji i nastavnici – osposobljeni za ovu zahtjevnu dužnost.

Da bi se pružio potpuniji odgovor na ova aktualna i goruća pitanja nužan je širi znanstveni skup s vrsnim znalcima teorije i prakse, struke i znanja s ovog kompleksnog i interdisciplinarnog područja. Vrijeme ne dopušta šire i dublje elaboracije pa ću vašoj pozornosti i strpljivosti predočiti na sintetičan način poneke vlastite prosudbe i opservacije.

S obzirom na prvu tezu želim istaknuti da se i bez pozivanja na pojedina istraživanja i znanstvene studije, bez širih elaboracija i eksplikacija može zaključiti da se odgoj zanemaruje i u obitelji i u školi, u društvu uopće. To zorno pokazuju primjeri iz svakodnevnoga života. Podosta je slučajeva koji svjedoče o nasilju u školi, na ulici, o poremećenim odnosima između djece i roditelja, odgojitelja i odgajanika. Delinkventno, destruktivno, agresivno, nekulturno ponašanje i djelovanje događa se svakodnevno. Ne će se pogriješiti kaže li se: odgoj je u stanovitoj krizi. Nije više u središtu pozornosti obitelji i škole, niti pak izaziva opće zanimanje. S druge strane odgoj se nerijetko konotira, povezuje s manipulacijom, s dosadnim dociranjem, moraliziranjem pa čak i s politiziranjem i ideologiziranjem. Istinskom odgajanju ove su kvalifikacije posve strane jer su, zapravo, antidogoj. „Odgajanje nije ograničavanje niti uniformiranje. Odgajati znači prenositi snagu i uravnoteženost, a to može samo onaj tko to posjeduje. Ako itko treba sebe brižno odgajati, to treba odgojitelj“ – napisao je Ivan Golub u šestom proširenom izdanju knjige *Najprije čovjek* (str. 258.). Odgojna sfera i uspjeh škole ne završava se niti valorizira samo time je li škola pod nadzorom, komunicira li se s roditeljima porukama putem mobitela, je li opremljena kompjuterima, digitalizacijom i sl.

To su dakako važna pitanja, ali na koji način, kojim oblicima i sadržajima se ostvaruje suradnja i vezanost roditelja za školu; kakva je pedagoška klima, kakvi su međuljudski odnosi u zbornici i učionicama - ta se pitanja manje razmatraju. Ili, koje se preventivne odgojne mjere poduzimaju kako bi se promicao i ostvarivao odgoj, odgoj koji oslobađa, afirmira, emancipira, humanizira, a sprječavali izgređi, sukobi, nasilje i drugi neželjeni i nekulturni postupci.

Glede druge teze može se reći da procesi globalizacije ukupne odnose sve više politiziraju, ideologiziraju i unificiraju. Nameće se naracija o ljudskim pravima i slobodama, a istodobno se posve zapostavlja razgovor o odgovornosti i dužnostima. Sloboda i prava degeneriraju ako ih ne prate odgovornosti i dužnosti. Dakle, dječja i učenička prava i slobode ne ugrožavaju se ako se traži odgovornost, savjesnost, marljivost, ispunjavanje preuzetih obveza i dužnosti. U svezi s tim glasoviti filozof, neuropsihijatar Viktor Frankl piše: „Slobodi prijeti opasnost da degenerira u puku proizvoljnost ako je se ne živi u okvirima odgovornosti. Zato poručujemo da se Kipu slobode na Istočnoj obali doda Kip odgovornosti na Zapadnoj obali.“ (*Čovjekovo traganje za smislom* str. 119.) Odgoj je dakako osjetljivo pitanje, suptilan proces jer se upliće u slobodu drugoga, dotiče, dira tuđa prava. Globalizam uporno nameće vrijednosti koje postaju svjetonazor i paradigma i koje se žele etablirati na što širem prostoru. U svezi s tim Edgar Morin piše: „Unificirajući napredak globalizacija izaziva nacionalne, etičke i vjerske otpore, koji proizvode sve veću balkanizaciju planeta, a uklanjanje tih otpora pretpostavljalo bi u sadašnjim okolnostima samo okrutnu dominaciju.“ (str. 174, *Etika*, Masmedia, Zagreb) Odgojitelje i odgajanike ovi procesi zbunjuju, stvaraju konfuziju, mnogima oduzimaju dojučerašnji kompas. Nove ideologije bešćutno melju, agresivno se nameću. Naravno, ne može nitko odrastati pod staklenim zvonom, izvan svakovrsnih i svakodnevnih utjecaja. Kaže se: ovo je društvo znanja i svi papagajski ponavljaju: živimo u društvu znanja, a zapravo smo u društvu izgubljenih univerzalnih vrijednosti, u društvu pohlepe, moći, sebičnih interesa, u potrošačkom društvu koje devalvira znanje, učenje, radišnost, vrsnoću, jer i bez truda i rada može se doći do certifikata, potvrda, uvjerenja, svjedodžba, diploma. Teško je pružati otpor ahumanim utjecajima, pomodnostima, egzibicijama, snobovštini, nastranostima. U odgojnom radu nastaju brojni problemi. Kako, naime, živjeti tradicionalne univerzalne vrijednosti, kako živjeti u istini, kako se oslanjati na vlastito mišljenje, na zdrav razum kad se pružanje otpora ovim agresivnim ideologijama izlaže opasnosti. Pojedine skupine uporno ponavljaju: Mora se uvesti seksualni odgoj u sve škole. Mnogi usvajaju ovu parolu i to postaje bitno pitanje reforme, jedan od glavnih problema školstva. Nerijetko se čuje: Mora se uvesti demokracija kao zaseban nastavni predmet. Dugo je dominirala parola: Škola je za život. Pri tomu se ne osvrću na načelo iskazano još prije dva milenija: *Non scholae, sed vitae dicimus* – ne učimo za školu, nego za život. Zanimljivo je da su pobornici za lakše torbe učenika, za rasterećenje programskih sadržaja, najčešće oni koji zagovaraju uguravanje novih nastavnih predmeta, dakle još

veće opterećenje i šire školske torbe. Problem je u tomu što su mnoge novotarije tek imitacija nekih drugih kultura, tradicija i potreba. Vrijeme je verbalnog zagovaranja ljudskih prava i sloboda, a istovremeno se provodi nesmiljena tendencija uniformiranja. Ujednačava se ponašanje, kulturni život, vrijednosti, potrebe, svjetonazor. Kritičko mišljenje, na koje se povremeno poziva, u praksi nije baš poželjno, kao ni inicijativnost, ni promicanje istine, pravednosti, jednakosti u pravima i dužnostima. Zagovara se sloboda mišljenja, a tapše se poslušnosti, servilnosti, podaništvu, vazalstvu. Zanimaruje se etika vrlina, moralne vrijednosti i deontologija. Glasoviti filozof Max Horkheimer (1895. – 1973.) kad govori o sudbini Zapada, krizi suvremene civilizacije i krizi njene vjere u um, smatra da postoje dva tipa čovjeka. Pokorni tip sve više prevladava i služi se oponašanjem i tip otpora, živi životom usamljenosti, istinu ne želi žrtvovati vladajućim standardima.

Isti autor konstatira: „... tehnički i znanstveni napredak praćen je procesom dehumanizacije: autonomija se pojedinca smanjuje, a aparat masovne manipulacije jača sve to više.“ Sve što je humano, etično, što širi prostore čovjekove slobode i snaži njegovo dostojanstvo treba prihvaćati i promicati, a odbacivati ahumano, što ponižava čovjeka, njegov integritet, što obezvrjeđuje kulturu, identitet, duhovnost. Iskustvo pokazuje da mladež baš i ne podliježe tako lako svim kvazi i pseudo novotarijama, trenutačnoj pomodnosti koja se natura. Intimno se ne prihvaća, ali u javnosti se ponaša sukladno pomodarstvu, trendovima. Ako se vratimo pokornom tipu po M. Horkheimeru, živi se znači u licemjerju, u laži, poslušnosti, neistini. Evo me, dakle, kakvog me želite, a ne kakav jesam.

Za odgojni rad nužna je osposobljenost onih koji odgajaju. Kada je riječ o osposobljenosti za odgojno djelovanje onda treba imati u mislima i pedagoški takt Ova je sintagma posve zanemarena, a tako bitna. To je zapravo umijeće odgojnog djelovanja. *Tactus* – lat. znači doticanje, diranje. U Klaićevom riječniku stoji: smisao za vladanje i snalaženje u svakom društvu; nježan i obziran postupak; osjećaj mjere i dopustivosti u ophođenju; finoća u komuniciranju. Glasoviti pedagog Herbart određuje pedagoški takt kao brzo procjenjivanje i odlučivanje u pedagoškoj situaciji uz istovremeno uvažavanje individualnog slučaja. U školi, u učionicama, hodnicima, dvorištu, dvoranama zbivaju se svakodnevno brojne pedagoške situacije. Upravo od pedagoškog takta ovisi kakav je tko odgojitelj. Tu se povezuje teorija i praksa, verificira odgojiteljeva zrelost i sposobnost. Takt se stječe i provjerava u praksi, ako je odgojitelj prethodno stekao teorijsku izobrazbu. Podsjetimo ovdje na Kantovu misao, da je teorija bez prakse prazna, a praksa bez teorije slijepa. Nije moguće planirati ponašanje u svim pedagoškim situacijama. Bitan je odnos između znanja i umijeća djelovanja. Takt traži trezvenost, lucidnost, pronicljivost, razboritost, sigurnost, samopouzdanje. To se zove i držanje nastavnika, njegov stil, njegov intelektualni i duhovni lik, habitus, prirodni i ljudski autoritet.

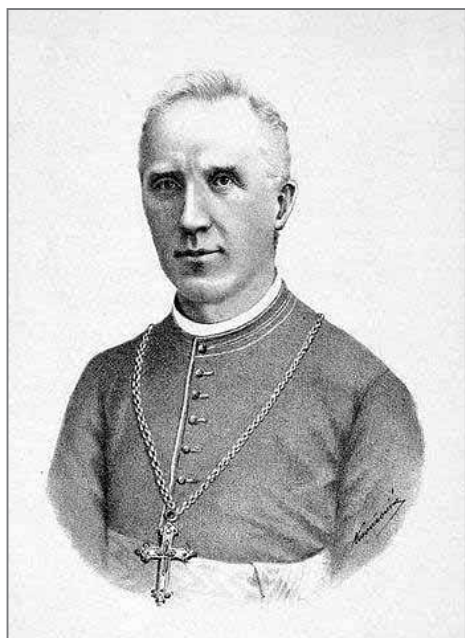
Zaključak bez zaključivanja

Čovjeku je nužan odgoj. Odgojem se ostvaruje hominizacija, očovječenje i humanizacija. Obitelj i škola imaju pravo i dužnost odgajati. Odgajanje drugih počinje odgajanjem samoga sebe. Bez strpljivosti, posvećenosti i ljubavi nema pravog odgoja. Sretni su i najčešće uspješni oni koji su imali odgojitelja *Leselehera* – učitelja, poučavatelja, predavača i *Lebenslehrera* – učitelja života kako kažu Nijemci. Sretni su, također i oni koji su još prije polaska u školu spoznali mnoge životne lekcije. Mladeži su potrebni uzori. *Verba movent, exempla trahunt* – riječi potiču, primjeri privlače - stara je izreka. Odgojitelji moraju imati u vidu i onu Senekinu: *docendo discimus* – poučavajući druge učimo i sami. Odgajanje je stvaralački čin, a odgojitelji su istinski kreatori. Narod kaže: Ili budi majstor ili ne prljaj ruke. To se odnosi i na učitelje, na odgojitelje jer uz loša učitelja ostaju i loše posljedice na generacije. Nezainteresirani, bezvoljni mogu gušiti i sputavati inicijativnost, kreativnost, misaone procese odgajanja, učenika. S odgojem treba početi što ranije. Ne čekati pohađanje škole niti odrastanje. Radni dan ne počinje u podne. Majka upita kad ću početi s odgojem djeteta? Koliko mu je godina? Četiri, kaže majka. Kasnite već pune četiri godine, gospođo, odgovori mudri učitelj. Bez zdravih korijena teško je rasti, a bez čvrstih temelja nesigurno nadograđivanje.

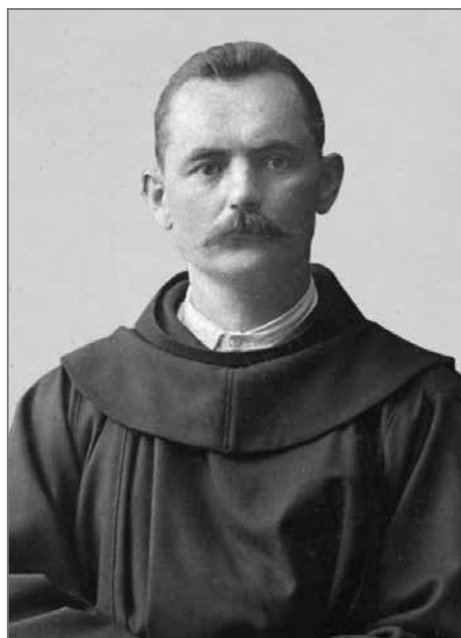
Odgoj kao i obrazovanje prerasta vremenom, iskustvom u samoodgoj i samoobrazovanje – proces koji traje tijekom života, tzv. cjeloživotno obrazovanje i odgajanje. Odgoj je nužno regenerirati, tj. obnoviti, oživiti, pomladiti, prepородiti, popraviti, ponovno uspostaviti. Treba se držati stare krilatice: Ono što se ne regenerira to degenerira. Prijeko je potreban povratak na izvore – *reditus ad fontes*. Uz izobrazbu dobrih učenika mora se ostvarivati i odgajanje dobrih ljudi. Na kraju, kad se govori o reformi nije potrebna samo odgojno-obrazovna nego i etička i društvena jer su međusobno zavisne. I na smom kraju, budući da je počela školska a, evo, i akademska godina svim djelatnicima u zahtjevnom i odgovornom radu od sveg srca dobro zdravlje, mnogo uspjeha i radosti tijekom godine. Učenicama, učenicima i učiteljicama da im škole budu kako reče Vitorino Feltranski „kuća radosti“.

Studenticama i studentima pak da slijede onu Horacijevu: *Sapere aude* – usudi se biti mudar, odnosno Kantovu: Imaj snage da se poslužiš vlastitim razumom. Od mene: Ne prihvaćajte novotarije koje su nehumane, koje ponižavaju i vrijeđaju ljudsko dostojanstvo. Svi zajedno – odgajatelji i odgajanci – širite obzorja kulture, slobode, ljubavi, čovjekoljublja kako biste đaćko i studentsko doba s radošću pamtili do kraja života.

Mostar, 5. listopada 2023. Tribina u povodu Dana učitelja.

Dr. Josip Stadler (1843.-1918.)

Fra Didak Buntić (1871.-1922.)

I.
RADOVI

Johan Amos Comenius (1592.-1671.)

Lidija Pehar

Dopisna članica Hrvatske akademije za znanost i umjetnost u BiH
Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju
Sveučilište u Mostaru – Fakultet matematičkih i odgojnih znanosti Odjeli: Pedagogija, RN i PO
E-mail: *dr.pehar.l@gmail.com*

U DRUŠTVU SA ŽIVOTOM (NE)SVAKIDAŠNJIM

Bevanda, Mladen, *Život (ne) svakidašnji*, HDZU Sarajevo, 2004.

Iz knjige život (ne) svakidašnji prof. dr. Mladena Bevande želim izdvojiti s razlogom, nekoliko tekstova i posebno ih komentirati.

Važno je napomenuti i na ovom mjestu, da je Bevanda Mladen, godinama bio, omiljeni profesor kada studenti/postdiplomci biraju temu za diplomski, magistarski ili doktorski rad. Predavanju su mu bila iznimno posjećena, a među studentima je bio prepoznatljiv po nastupima koji su obilovali uz sve znanstvene fakte, lucidnostima, pričama iz daljnje i bliže povijesti čije je likove uspijevao oživjeti i čini se da svaki put prezentirao, igrao novu rolu u «teatru», koja će se dugo pamtili.

Rukopis ima 457 stranica, a tvore ga sljedeća poglavlja:

- I. Rasprave
- II. Značajne ličnosti
- III. Reforma obrazovanja
- IV. Članci, prigode
- V. Eseji
- VI. Osvrti i prikazi
- VII. Bibliografija i bilješka o autoru.

Ukupno 85 priloga, naslova!

Knjiga je naslovljena *Život (ne)svakidašnji*, jer to doista i bijaše i nažalost još uvijek jeste u punom značenju, o klasičnom protektorat, kako ističe autor, posebno stavlajući pod lupu one koji toj samovolji plješću. Pojedini tekstovi nisu

izričito pedagoški, ali svi oni su pedagoški ogledi. Pedagogija je društvena znanost, a odgoj se provodi u konkretnom društvu, ističe autor. Pedagogija se dakle ne događa samo u školi i učionici već je svuda oko nas, u školi života.

Budući da su tekstovi nastajali gotovo dva desetljeća, velika je blagodanost što su oni ugledali svjetlo dana i (pre)dani pred sud javnosti. Riječ je o našoj bližoj i daljnjoj prošlosti, ali i sadašnjosti kroz prizmu: pedagoške, filozofske, psihološke, antropološke i drugih znanosti.

Veoma je korisno što rukopis sadrži autentične tekstove pisane u vremenu stvarnog događanja. Autor fokusira, analizira život svagdašnji i s one njegove tamnije strane, s naličja. Njegovo analitičko-kritičko pero prodire u najskrovitija područja ovog višeslojnog problema.

U ovoj su studiji, dakle, veoma seriozno propitana, razmotrena, relevantna pitanja kao npr: Nepismenost na pragu 21. stoljeća, HKŠ u BiH, Nastava na hrvatskom jeziku, Kuda vodi sadašnjost, Hrvatski jezik i Hrvatsko ime u odgoju i obrazovanju, Umjesto identiteta-etiketa, Individualizacija i inkluzija između proklamacije i prakse, Znamenite povijesne ličnosti, Reforma obrazovanja između znanosti i voluntarizma, Između nade i straha, Neki novi običaji, Oni su krivi, Povijest i lovačke priče, Zašto odlaze, Kako postati čimbenik, Kako su stvarali sliku o Hrvatima itd.

Pitanja kolikogod se ona izbjegavala, prešućivala, pa i sakrivala, zaobilazila, ostaju ovdje. Autor suočava čitatelje s nimalo idiličnom stvarnošću, ali ne da bi dijelilo lekcije, politizirao, moralizirao, nego, prije svega, da bi na znanstveno-popularan način pružio činjenice, stajališta za razmišljanje.

Suvremeni čovjek kao da je izgubio sigurnost, orijentaciju, sustav vrijednosti. Povodi se najčešće za profitom, lažnim vođama, osobnim uspjehom, vođen samoljubljem. Autor ne amnestira pojedinca od odgovornosti za vlastito stanje, položaj, odgoj, jezik i sl.

Veoma je aktualan problem kojim se autor bavio u jednom dijelu, a tiče se reforme obrazovanja. Operacionalizirajući pojam autor elaborira i problematizira ga na moderan i realan način ne kritizirajući radi kritike, niti podilazi moćnicima, strancima, već se trezveno susreće s problemima.

Reforma visokog obrazovanja - nužnost ili namet, kojim autor ističe da to nije novotarija niti trenutačno pomodarstvo, da je ne treba mistificirati jer reforme koje se nameću osuđene su na propast. Ovdje vrijedi deviza: *Ne sutor ultra crepidam* (Neka obučar ne ide dalje od cipele) tj. ne iznosi svoj sud o onome u što nisi upućen.

Autor ističe da je reforma nužnost, ali pitanje je tko je provodi, kako bi polučila uspjeh. On se protivi preslikavanju tuđih iskustava, tvrdeći da imamo

dovoljno domaće pameti koja to može na najvišoj razini odraditi, a ne da o reformi skrbi onaj što ima primanja koliko „svi profesori Filozofskog fakulteta zajedno“.

Pita se hoće li ova događanja jačati ili slabiti autonomiju sveučilišta, slobodu i prava nastavnika? Načelo jedan Univerzitet, jedan grad, davno je napušteno pa zašto ga nama nameću? Nema čudotvornog lijeka, reforma teče, a što će se promijeniti pokazat će vrijeme, ističe autor.

Autor se bavi i operacionalizacijom pojma reforma, određujući je između znanosti i voluntarizma, govoreći o biti promjena, o osjetljivosti i složenosti preobražaja školstva, o nastavi na maternjem jeziku kao temeljnom pravu svakog naroda, o reformi kao znanstvenom pitanju u kojem nisu iskorišteni a ponekad ni uključeni domaći stručnjaci (drastičan je primjer devetoljetke).

Retorika o reformi postala je već jako dosadna, pretvorila se u kitnjasto praznorječje, neprekidno se ponavljaju političke floskule. Reformna pedagogija dala je doista mnogo prijedloga, konkretnih i praktičnih rješenja za unaprjeđenje odgoja i obrazovanja - ne treba otkrivati toplu vodu. Danas nema jedinstvenog modela za reformu, i ne treba. „Neka cvjeta sto cvjetova“, deviza je mnogih pedagoga premda svaki cvijet ne donosi ploda, ili: “Svi putovi vode u Rim”, a može se doći ovim ili onim smjerom, načinom, udobnije, sigurnije, brže, racionalnije.

Preobrazba školstva je veoma odgovoran proces, zahtijeva utemeljen rad, materijalna i tehnička sredstva, upoznavanje javnosti i stimuliranje nastavnika. Stvorena je klima da se školstvo može vrijeđati, optuživati, omalovažavati, a to se radi bez argumenata koji su znanstveno utemeljeni i tako se pretvara u običnu brbljariju. Ovo što se sada radi još je daleko od reforme, a ona se svodi na političko ucjenjivanje, prisiljavanje tj. političku instrumentalizaciju školstva, ističe autor.

Posebno skrećem pozornost na „Eseje“ u knjizi koji su pisani i objavljavani, prije mnogo godina. Preciznije 1994. godine, ratno Sarajevo, u to je vrijeme uređivao kolumnu u STEČKU i pisao ove tekstove, vrlo intrigantne i „opasne“ za doba, opsade Sarajeva. Nije nebitno naglasiti da je sve vrijeme rata proveo na zadacima u Sarajevu (predavao je studentima kadgod je to bilo izvodljivo i radio u civilnoj službi). Kada je pred kraj rata izašao kroz znameniti „tunel spasa“ na znanstveni skup u Neum, mnogi su mislili da se neće vratiti u Sarajevo, ali vratio se odmah, kada se skup završio, iako je mogao ostati kući u Hercegovini i malo se oporaviti onako slab, mršav i iscrpljen. Njegova rodbina je mislila da to nije mudro, ali Sarajevo ga je zvalo natrag. I vratio se, 1994.!!!

Tko neće pravnu državu

Autor podsjeća na vrijeme kada je vladala nepodnošljiva nesigurnost, kada se strah valjao ulicama, bez nakane da ovim tekstom post festum vodi obračun s pripadnicima brdske brigade. Narod kaže „Mrtvome je vuku lako zube brojati“, ali tko se ranije ili u ovo doba u Sarajevu (1994) usudio o tome otvoreno govoriti i uz

to biti znanstvenik, profesor, Hrvat. Znakovito je, ističe autor, da je bio slab glas intelektualaca, i oporbe protiv nasilja, bezakonja. „Gdje prosuđuju pojedinci, grupe, moćnici, nema pravde i humanosti. Značenje se pridaje političkim krupnorječivim, retoričkim intonacijama, a manje njihovom provedbenom karakteru. Ne uvažava se stara mudra: *Res non verba* (Djela, a ne riječi), navodi autor.

Mrzi bližnjega svoga

Ionako teška vremena se ne ublažavaju nego se raspiruju strasti, a dovoljna je najmanja iskra da se zapali velika vatra. Rat je nametnuo laž i mržnju, a zlo je nečasno i vidi se samo kod drugoga. Istina se prigušuje. Podsjetit ću na Bismarkovu opasku: „Najviše se laže prije izbora, tijekom rata i poslije lova.“ Nacionalni se odnosi, ali i vjerski truju svom žestinom. Zamućena voda se još više muti. Huškači lako uspijevaju. Olako se posežu najteže riječi, a znano je da jezik može gore od mača posjeci, ističe autor. Andrić je kazao: „Trebalo stajati na svaku svoju riječ svom težinom tijela, izmjeriti joj nosivost, isprati njome usta kao što to radi dobar vinar ispitujući vino. Ako vaša riječ sve to ne izdrži treba je izbrisati.“ Tko još drži do ovih mudrih savjeta? Reagira se u žurbi, emocijama. Ozbiljne stvari prosuđuju se površno. Proizvoditelji mržnje zacijelo se ne pitaju: što se mržnjom postiže, kome ona odgovara, prevladava li se njome postojeće stanje, kakav joj je učinak, što se njome rješava, koristi li državi, vjeri, naciji, pojedincu, mijenja li sudove, stavove, mišljenje drugih.. Koliko se osobne frustracije uopćavaju i prenose na nevine, na narod, na djecu?

Između nade i straha

„Ima li kruha, plina, ima li struje, imali vode, ima li zraka, ima li spasa i nade, ima li, ima li? Svakodnevna pitanja 660 dana. Od čega se sve kava može pripremiti. Nijedna nesreća ne dolazi sama. Ovdje su sve. Na ovu sumornu svakodnevnicu se odnosi: *Audi, vide, tace, si vis vivere in pace* (slušaj, gledaj, šuti, ako želiš živjeti u miru). Ako se pak šuti po onoj dok dijete ne zaplače znači miri se sa postojećim.“

Dodijalo je. Suviše dugo traje. Živi se *inter spem et mentum* (između nade i straha), naglašava autor. Iako je povijest neumoljiva, za nemar nitko ne će polagati račune ili će pak sadašnji stradalnici od toga imati malo koristi.. Ugroženima zapravo malo znači: tko ne čini što može postaje sukrivac u ovoj nesreći. „Bože koliko je sukrivaca, kako će izaći pred tvoj sud? Ima li narod pravo da se brani od smrti. Ne će se valjda ispuniti: „svi smo mi mrtvi, samo se redom sahranjujemo. Ipak u nadi, vjeri u Boga i život je spas, ali gdje je kraj strpljenju čovjeka“, pita se autor.

Podijeljeni Hrvati

Ako ste u društvu i osjetite nelagodu, potištenost, manju vrijednost, zapostavljenost, ne brinite. Nastalo stanje ćete lako prevladati. Bit ćete zapravo u trendu, ako započnete sa ocrnjivanjem, opanjkavanjem Hrvata Hercegovaca. Što

su niži udarci, što sočnije klevete, to bolje. Optužujte ga za ono gdje je bio i gdje nije bio. Nije važno on je kao i svi Hrvati kriv za sve. Nakon toga bit će vam dobro. Moći ćete i svoju stranku osnovati ili prihvatiti visoko mjesto koje ste osigurali dok ste se tako revnosno ponašali, navodi autor, podsjećam 1994. ratne godine.

Nisu naravno ni Hrvati Hercegovci bez mana. Imaju ih mnogo. Ali narod kaže: Bolje je više stotina nedostataka nego jedan težak i neuklonjiv. Odmalena oni uče *Ora et labora*. Deviza je *clara pacta boni amici* (čisti računi, dobri prijatelji), naglašava autor. Odmalena se uče da ne žive na tuđi račun, niti prisvajaju tuđe uspjehe.

Ne podnose međutim, one koji odu u daleki svijet i otuda pišu ukućanima, što će kada i gdje sijati, saditi, presađivati, okopavati, zalijevati, sumporati, gnojiti. Istina je imaju i neku čudnu kičmu, rastući na kamenu, odviše je kruta. Kažu što im je na srcu.

Vole plivati i uz vodu

Nije im jasno kako su sami sebe okupirali, pa ih sad neko treba oslobađati od njih samih. Važno je Hrvate nanovo dijeliti, konfrontirati ih po onoj „zavadi pa vladaj“. Po sudu djelitelja postoje „pravi i sporedni“, „Spartanci (oni iz Hercegovine) i Atenjani (Hrvati iz Bosne)“. Zaboravljaju pri tom da su Sparta i Atena bile veoma dobro organizirane države.

Mijenjati svijet i Europu

Svijet i Europu ne možemo mijenjati. Ono što treba činiti drukčijim je vlastito ponašanje. Pridaje se velika pozornost posjetiteljima iz svijeta, pogotovo oni koji im podilaze. Među njima je puno avanturista premazanih svim bojama. Koliko se, s kompleksom inferiornosti „poturaju mikrofoni“, nekim svjetskim putnicima samo da bi pohvalili našu izdržljivost i kazali kakvu besmislicu.

Kakva će nam biti sutrašnjica

Mostar je, do jučer najcrveniji grad na prostorima bivše Yu, dobio tutora, staratelja i skrbnika. Neobičnost je što je on Nijemac, a ovaj grad gotovo stoljećima nikome nije dao ispred sebe u očitovanju mržnje prema Germanima. Umjesto da čiste ispred svoje, stalno se muvaju oko tuđih kuća. Ako bi na jednom vidnom mjestu stajala formulacija: „Ne čini drugom što ne bi htio da drugi čini tebi“, bilo bi vjerojatno manje onih koji prodaju dušu vragu, naglašava autor.

Uspomena na koprivu, rižu, radič i grah

Autor kreira aluziju i parodiju, a tu je ponovo prepoznatljiv njegov stil izražavanja bunta i otpora prema navodnoj multikulturalnosti u BiH navodeći primjere iz Sarajeva: „Zaboravljanje je posve prirodan, zakonomjeren proces. Stoga se i kaže: Vrijeme je i najbolji lijek od svega, zaborav, sve liječi. Vrijeme, dakle prolazi, a zaborav prekriva i ono što se jučer činilo neizbrisivim. Koliko se tko danas sjeća brojnih granata, neprosparanih noći, dana kad se smrt očekivala

i nalazila (!) na svakom mjestu!.. Ili, dana bez vode, kruha, plina, struje, potpune neimaštine, iznevjerenih nada, očekivanja, samovolje, poniženja.. Znanstvenici su još prije stotinu i deset godina ustanovili, dokazali da je zaboravljanje najbrže neposredno poslije učenja, nakon događaja. Nakon toga je sve sporije. Poneki su već i previše izgubili iz sjećanja, pa koriste iskrivljene premise iz kojih onda izvode posve nerazborite, jednostrane ili tendenciozne zaključke. U povodu promjena naziva ulica, trgova, škola, fakulteta:

„Neki nazivi su mili režimima. Ako je tako, zašto onda neka ulica ne bi nosila ime po koprivi, radiču, kupusu, što mnogima bijaše jedina zelen tijekom ovih ratnih gladnih godina. Ili, zar neki trg ne bi mogao nositi ime – grah. To bi mjesto moglo biti susretište ljubitelja ove živežne namirnice sa svih meridijana. Osim bacanja graha, gatanja, gledanja u grah, mogla bi se organizirati i različita, raznorodna natjecanja. Otvaranje restorana s najboljim vrstama graha bila bi velika zanimljivost, ono što privlači. Posjetitelji bi mogli puni graha raspravljati o suživotu, o slobodi, posljedicama represije, i sl.

Razumije se, ne može se zaboraviti ni ogrjev, pa u svezi s tim panjevi i panjine imaju posebno mjesto. U vađenju panjeva ima i stanovite simbolike. Kao da je njihovo iskopavanje navijestilo odlazak iz ovog grada i onih koji ovdje vuku duboko korijenje. Mnogi su kao stari panj, ostali sami kao panj.

Iskorjenjivanje panjeva je kao zatiranje, presijecanje mnogih koji su pustili i uhvatili korijenje, imali snažno stablo. Odlazak bi stoga na trg – panj bio ispunjen posebnim duševnim stanjem!.. Živjelo se u mraku, neki nisu još progledali. Bila bi stoga greška zaboraviti svijeće, uljanice, sve ono što je žmirkalo u tami. Kupus, grah, radič, riža, makaroni .. zaslužuju ime više od nekih koji to imaju ili će pak dobiti obilježje“.

Multikulturalnost i suživot u vrtu je također aluzija da je multikulturalnost najbolja u vrtu. Autor ističe: “Dok se u drugim državama direktno mogu vidjeti velike površine sa mono kulturama, naprimjer tulipanima (oni su iz porodice ljiljana), suncokreta, duhana, pšenice, kukuruza, vinove loze, ovdje istodobno jedni s drugima rastu, žive ili preživljavaju: kupus, bijeli i crni luk, grašak, krumpir, te mrkva, salata, rotkva, repa bijela i crvena, tikve i drugo povrće.“

Što jest, jest, ovdje je tako oduvijek, od davnih vremena, od kada se pamti. Europa ima što naučiti, ovo uistinu može biti uzorak snošljivosti. Sve kulture na jednom malom prostoru rastu, razvijaju se, koriste isto sunce, zemlju, klimu. Prenosi se pelud, vrši oplodnja. Gdje to ima?! Pita nas autor.

Premda je danas vrijeme slike, tona, interneta, ova knjiga može doprijeti do čitatelja, (pro)buditi interes, dirnuti, potaknuti na razmišljanje, približiti, osvjetliti bit problema o kojima je tako rječito, sadržajno, znanstveno, stručno, životno i istinito iz srca govorio autor prije dvadeset godina. To je Mladen ...

Ivan Sivrić

Mostar

E-mail: *svremena.pitanja@gmail.com*

NA MARGINAMA KNJIGE IZMEĐU DUŽNOSTI I ODGOVORNOSTI¹

(ljudska prava – između dužnosti i odgovornosti)

Iz Mostara u Čitluk putujem sa Stanislavom Vukorepom. Vozim polako, razgovaramo o koječemu i tako sve do ulaza u naselje. S obje strane ulice, koja je glavna i gotovo jedina prava ulica u Čitluku, izrasle su goleme platne. Ulica ima tri trake i promet teče neometano. Stanislav pita za platane, ja objašnjavam da su posađene prije pedesetak godina kad je predsjednik općine bio Mladen Bevanda. Prije su bile neke kržljave topole, ali je tada mladi predsjednik ocijenio da one nisu pravo rješenje za centar Općine te je uz savjete stručnjaka organizirao uklanjanje topola i zasađivanje platana, isti dan.² Vidjelo se kako je to bio dobar potez, ali neki mještani nisu nikako pristajali da se kraj njihovih kuća sadi neko drugo drvo. Tako sada dvije preostale topole, pored Janjine kuće i MUP-a, izgledaju kao ruglo. Napomenuh Stanislavu da je dolaskom na dužnost Mladen pokrenuo i ostvario niz projekata, a najprije je sa suradnicima regulirao tok potoka/baruštine usred naselja što je bilo leglo komaraca i izvor neugodnih mirisa. Rekoh, Mladen je bio praktično preporoditelj općine i to je bilo prepoznato istom tridesetak godina kasnije kad je dobio Godišnju nagradu za doprinos razvoju Općine.

Stanislav, inače marni istraživač baštine, nadoda, da poznaje Mladena jer je bio učitelj u Svitavi, Hrasnom, Hutovu i drugim selima u kojim je učiteljevao. Reče, uz odličnog učitelja, bio baš atlet. Zapamćen je po i tome da je mogao prohodati na rukama, zidom uz prugu na stanici u Hutovu, dugom preko sto metara. Nije moguće, rekoh. Pa je li itko to još mogao. On ne reče ništa jer smo već stigli. Razumjeh da je jedino Mladen to mogao.

Tako se prisjetismo prije dvadesetak godina zajedničkog poznanika i prijatelja Mladena Bevande, danas predsjednika HAZU BiH, inače profesora

¹ Bevanda, Mladen, *Između dužnosti i odgovornosti*, HAZU BiH, Mostar, 2024.

² Naime, u vrijeme cvatnje topola, pelud izaziva alergijske reakcije kod ljudi, što je mnogim mještanima stvaralo brojne zdravstvene probleme, jer je razdoblje cvjetanja inače, prilično dugo, od veljače do travnja

emeritusa na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Upravo je tih godina objavljena knjiga *Život (ne)svakidašnji* u kojoj se prof. Bevanda predstavio kao dosljedan autor temeljite naobrazbe i iznimne kompetencije. Poznato mi je da je toj knjizi predgovor pisao Krešimir Šego (sada pokojni), ali taj je tekst objavljen istom u knjizi koju spominjemo u naslovu ovoga teksta. Književnik Šego je bio na kraju svoga životnoga puta i tekst je ostao neobjavljen pa smo ga uvrstili u novu profesorovu knjigu, *Između dužnosti i odgovornosti*.

Za ovu novu knjigu akademika Mladena Bevande napisao sam predgovor pod naslovom „Živjeti između dužnosti i odgovornosti“. Možda očekivano, budući da sam bio urednik. Autoru sam u sklopu uredničke dužnosti nudio sugestije koje ne narušavaju autorsku individualnost i njegovu originalnost. Nadam se da će moja uloga ići u prilog uredničke kompetencije te ukupnu korist izdanja. No to ćemo još vidjeti, nakon što knjiga prođe stanovit put i postane moguće poželjno štivo.

Ono što autora nisam želio, a možda ni smio pitati jest, zašto baš ovakav naslov – *Između dužnosti i odgovornosti*. Zašto? Kolokvijalno uzevši, lako je razumljivo da se dužnost nadređuje odgovornosti, odnosno, odgovornost se u takvom pristupu promatra i razumijeva u okvirima preuzetih dužnost. U preuzimanju kakve društvene uloge, moguće je govoriti i o poslanju, odnosno misiji koju neka osoba preuzima ili ima. Ali u glavnoj struji aktualnoga mnijenja ta pitanja nisu u prvom planu. Današnja moda zahtijeva govor o ljudskim pravima, koja se spominju na svakom koraku, i kad treba i kad ne treba. Dakle zašto je autor svoje opredjeljenje usmjerio na dužnosti i odgovornosti?

Na implicitno postavljeno pitanje pokušat ću odgovoriti idućim redcima. Autor to zaslužuje, a osobno se osjećam dužnim. Dakle, prava čovjeka, moralna ili prirodna prava na temeljne vrijednosti koja sva ljudska bića imaju u odnosu na državne vlasti. Riječ je o pravu na život, slobodu i osobnu sigurnost, slobodu od ropstva, slobodu od mučenja, pravu na pošteno suđenje, slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi, slobodu izražavanja, pravu na političku djelatnost, pravu na rad, pravu na obrazovanje, pravo na zdravlje itd. Ta se prava razmatraju i štite na državnoj, odnosno na ustavnoj razini pa ta zaštita prema nekim autorima, razlikuje se u tri naraštaja (Karel Vasak): građanska i politička prava, ekonomska i socijalna prava te prava solidarnosti, baš prema sloganu Francuske revolucije, sloboda, bratstvo, jednakost (*liberté, fraternité, égalité*).

Ovdje bismo se mogli načas zaustaviti i vidjeti izravne učinke slavne revolucije, koja je uime slobode poništavala i mnoge vrjednote³. Prestala je vlast „nebom blagoslovljena“, a pristigla bjesomučna vjera u napredak. I umjesto da su revolucionari Levijatan usmjerili na bezdušnu vlastelu i uzoholjeni kler, nova je vlast ostavila pustoš, najprije među onima koji su je započeli, a potom i prema brojnim

3 Uzмимо primjer iz poznih dana Revolucije. Osvajanjem Dubrovnika i ukidanjem Dubrovačke Republike, pobrisan je moto iznad vrata Kneževa dvora - *Obliti privatorum, publica curate!* (Zaboravite privatno, brinite se o javnom) koji je važio kao ideja vodilja onodobne vlasti dugovječne Republike.

civilizacijskim dostignućima. No ostalo je ono pozitivno koje danas priznajemo kao „sveta mjesta“: građanska i politička prava; u prvih deset amandmana na Ustav SAD-a (1787.), u francuskoj Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina (1789.), Ekonomska i socijalna prava, u meksičkom Ustavu (1917.), sovjetskoj Deklaraciji o pravima radnog i eksploitiranog naroda (1918.) i njemačkom Weimarskomu ustavu (1919.) te prava solidarnosti koja se aktualiziraju u drugoj polovici XX. stoljeća. Za potrebe ovakva pristupa nije nužno eksplicirati sve uvide u pravne aspekte deklaracija i povelja koji su danas važni orijentiri. Za ovu temu, neka ove grube napomene budu dostatne da bismo razumjeli smjer u kojemu je koncipirana naša knjiga.

Ako bismo, dakle, odgovarali na gore postavljeno pitanje, onda uzmimo u razmatranje okolnosti u kojima je autor živio, radio i djelovao; dakle, njegov kurikulum iz kojega su upravo potekle njegove dvije knjige: *Život (ne)svakidašnji* i *Između dužnosti i odgovornosti*. Čini se da su te dvije knjige, zapravo, jedna u dva toma. Možda i nije tako potrebno razumjeti pa onda interpretirati autorovu ideju kojom je predstavio svoj (ne)obični identitet. Dakako, svaki je čovjek posebno i neponovljivo djelo prirode, i utoliko je njegova vrijednost dragocjena, čak i onoga koji nije nikada doživio nikakvo društveno priznanje. A kada se radi o javnoj osobi, odnosno, doprinosu koja je u temeljnim područjima društvenoga života ostavila trag i važi kao paradigma, onda valja zastati i prisebno pogledati u tu „strukturu“.

Ako je dakle riječ o uglednoj osobi, pedagogu, profesoru emeritusu, akademiku, koja je svoj poziv maksimalno koristila u nastojanju oko općega dobra, onda je potrebno vidjeti da dobivene uloge i izborni statusi svoju bit pokazuju u povijesti njihova stvaranja i nastanka; da je ta osoba iskusila put školovanja, studiranja, napredovanja u struci i znanosti te u gruboj praksi; od zabačenih sela, nerazvijenih općina do urbanih središta; u svima se može postići afirmacija. Eto, taj put je istina osobe koju hoćemo upoznati. Jer sam doseg u društvenoj hijerarhiji nije cjelovita slika pa o tom rezultatu budući da je vidljiv, sada ne bismo morali govoriti. Zato ćemo posvetiti pozornost „putu“ kojim je autor hodio.

Dakle, dijete željezničara, koje je odraslo uz prugu i rijeku, u tradicionalnoj hercegovačkoj obitelji, koja je dijelila sudbinu s mnogim drugima u oskudici i strogoj disciplini. Jer, „na voz“ se ne smije zakasniti, niti se u opasnoj rijeci bezbrižno kupati. Pouzdano je da se „na voz“ nikada nije zakasnilo, a na Neretvi nije neodgovorno kupalo. Tako je znano, kako su neki smjeli mogli preplivati Neretvu na najopasnijim mjestima, a da im leđa ostanu suha. Eto takvi su mogli „igrati u svakoj ligi“.

Autora poznajem blizu šezdeset godina: s općinske nogometne lige, iz Učiteljske škole u Mostaru te s Fakulteta u Sarajevu, a potom u mnogim područjima u kojima je djelovao. Zapažen sportaš, izniman učitelj, cijenjeni profesor u srednjoj, popularan profesor na Fakultetu, uvažen urednik, uspješan političar. Posebno istaknut i zapamćen kao predsjednik Općine, društveno i stručno-politički radnik,

savjetnik etc. A u znanosti, ugledan i vjerodostojan istraživač⁴, temeljit odgajatelj i visokomoralna javna osoba koja jest imala protivnika, ali ne i neprijatelja.

Kao takav svoje je stavove pozicionirao u opredjeljenju za izravan odnos s ljudima da bi ih usmjerio dugoročnim ciljevima. Tako se prepoznaje njegovu skrb o odgoju, što mu je zapravo bilo živo opredjeljenje od mladalačkih dana i težište njegovih zrelih godina u sofisticiranim usmjerenjima.

Jednu od temeljnih vrijednota, slobodu, naravno, vidimo kao reper u postupanju autora. Ona se dakako ne smije dovoditi u pitanje, ali je nužno napomenuti kako je današnjem civilizacijskom rašomonu prof. Bevanda shvatio tu vrednotu pozivajući se na Viktora Frankla koji je pisao: „Slobodi prijeti opasnost da degenerira u puku proizvoljnost ako je se ne živi u okvirima odgovornosti. Zato poručujemo da se Kipu slobode na Istočnoj obali doda Kip odgovornosti na Zapadnoj obali“. To je taj praktični, svakome razumljivi, moto koji odaje karakter autora.⁵

U preuzimanju društvene uloge i uživanju određenoga statusa jasno se vidi da je riječ o dužnosti koja obvezuje. *Noblesse oblige* (plemstvo obvezuje) *Cum grano salis* se može u stanovitoj mjeri primijeniti na aktualnu društvenu elitu koja (u svakom području) uz povlastice sa sobom povlači i daleko više obveza i odgovornosti. Tako, *Acta non verba* i *Verba docent, exempla trahunt* dobivaju na značenju u kontekstu djelovanja prof. Bevande i, dabome, njegove paradigme, kojom je ohrabrivao mnoge svoje studente, kolege i prijatelje. Govoreći o aktualnim pitanjima, autor nije ignorirao prisutnu stihijnost u društvu, koja svojim negativnim konotacijama pritišće sam život i ugrožava opstanak ljudi u Bosni i Hercegovini.

Kao odgovor na neželjenu zbilju prof. Bevanda je odgovorio davanjem važnosti strukturiranjem knjige kroz poglavlja u kojima je prezentirao važne ideje i teme iz područja znanosti i praktična djelovanja, ukazujući na primjere zastupnika naše suvremenosti – portretima, dužnošću prema istini i odgovornošću prema vlastitom identitetu, kroz razumijevanje, tumačenje i valorizaciju, da bi govorio sa svrhom, u polju etosa, patosa i logosa, da bi završio sa sjećanjima, njima u čast. Sve u svemu, iscrpno predstavljanje 34 važna imena od značenja za BiH i širu zajednicu, uz pozivanje ili spominjanje još preko četiri stotine imena kojima je potkrepljivao svoju pisanu riječ.

Autor se nije izravno „zamarao“ pitanjima ljudskih prava, kako aktualna agenda nalaže u svojim mainstreaming-zima. Zato odgovor na pitanje o ljudskim

4 U Predgovoru knjige sam naveo sljedeće: „Prof. Bevandu shvaćamo kao dosljednog znanstvenika koji je odan starom zahtjevu da pravi znanstvenik ne treba biti kao mrav da bi skupljao u svoju riznicu sve na što naiđe, niti kao pauk koji svoje niti ispreda iz samoga sebe, nego treba biti kao pčela koja vrijedno leti od cvijeta do cvijeta, skupljajući slatki nektar i onda ga prerađuje u dragocjeni med.“ (*Između dužnosti i odgovornosti* str. 11.)

5 Ne ćemo razdvajati pisca od njegova djela, naprotiv, smatrat ćemo da njegovo djelo s njegovom osobom čini jedinstvenu i nerazdvojivu cjelinu i tako ćemo pristupati u ovom slučaju.

pravima nije tematizirano u Dužnostima i odgovornostima. Jer, iako je nedvojbeno da su zalaganja za ljudska prava donijela brojne pozitivne rezultate,⁶ razumijevamo kako se u toj borbi najviše postiglo na razini načela, a da se pravi ishodi pokazuju na razini svakidašnjega života, u zemljama i među narodima koji svoju slobodu još uvijek sanjaju kao zadanu vrjednotu. Temeljno usmjerenje djelovanja i rada prof. Bevande, pedagogija, dakako, podrazumijeva humana načela, koja i pedagogija promiče, uz ono što je predmet odgoja i obrazovanja, ali i idealiziranja, navodi autor, u vezi s ljudskim pravima i slobodama demokracijom, dijalogom, komuniciranjem, pluralnim društvom, uvažavanjem i dostojanstva ličnosti svakoga čovjeka, često su u suprotnosti s onim što se susreće u svakodnevnoj zbilji. Čini se da stoga tema o ljudskim pravima nije u prvom planu, nego tek kao implicitna osnova svemu o čemu je riječ o knjizi. I, nažalost, spomenute vrjednote, bjelodano je jasno, ne ćemo sami izboriti, nego ćemo svoje demokratske tekovine stjecati istom pod pokroviteljstvom i na način kako ih budu interpretirali međunarodni faktori.⁷ Kako danas stvari stoje, operacionalizacija aktualnih agenda još čeka svoju konkretizaciju. Ono što vidimo, odnosno ono što je u knjizi interpretirano, više puta predstoji pred nama do nekoga prihvatljiva cilja, nego što smo do sada proputovali. A „putovati se mora“ u Bosni i Hercegovini, kako god je shvatili ili prihvatili.

Neka mi bude dopušteno razumjeti poruku knjige na način da politička i društvena rješenja koja su „na stolu“ za Bosnu i Hercegovinu nisu primjerena pa stoga ni ne mogu zaživjeti ni u kojem ponuđenom obliku jer ne odgovaraju duhu, tradiciji, a ni perspektivi ove zajednice koju želimo zvati domovinom. Zato se, po mom sudu autor opravdano poziva na temeljne i provjerene vrjednote izražene u mudrim izrekama priznatih autoriteta, utemeljenim na pouzdanim iskustvima starih i modernih mislilaca. Zato pred zajednicom, etničkom, nacionalnom i svakako stručnom, odnosno znanstvenom, stoje brojne zadaće koje već dugo čekaju da se stave na dnevni red.

Sapienti sat!

6 Ukratko: Zaštita osnovnih prava i sloboda (osiguranje prava na život, slobodu govora, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i ravnopravnost; Smanjenje diskriminacije (promoviranje jednakosti među ljudima bez obzira na rasu, spol, religiju ili nacionalnost); Pravna zaštita (uspostavljanje zakona koji štite pojedince od kršenja njihovih prava). Jačanje demokratskih vrijednosti (poticanje transparentnosti, odgovornosti i slobode izražavanja u društvima). Socijalni mir (smanjivanje društvenih sukoba i promicanje inkluzije i tolerancije).

Ovi rezultati se, inače, navode kao ključni za stvaranje pravednijeg i harmoničnijeg društva.

7 Mnogo toga upućuje na tendenciju poništavanja tradicionalnih vrjednota koje narodi u BiH baštine kao dio svoga identiteta, što pojedini međunarodni predstavnici zagovaraju u korist nekih imaginarnih i tobože univerzalnih vrijednosti. U tom pogledu se pokušavaju ignorirati kolektivna prava te otvoriti prostor tzv. pravima građana, što je apstrakcija daleko viša od etničkog ili nacionalnog identiteta. Koliko nam je dostupno, još nismo doznali što je rezultat „građanina“, što je identitet „građanina“ i što bi bila njegova perspektiva.

Vlatko Rosić

KŠC „Sv. Pavao“ Zenica, BiH

E-mail: vlatkorosic@gmail.com

DOPRINOS AKADEMIKA MLADENA BEVANDE U PROMICANJU UNIVERZALNIH I TRADICIONALNIH ODGOJNO-OBRAZOVNIH VRIJEDNOSTI U SUVREMENOJ PEDAGOGIJI

Pregledni rad

Sažetak

Neprijeporna je činjenica da ne postoji univerzalno prihvaćena definicija pojma vrijednosti. Međutim, vrijednosti su prisutne u svakom aspektu rada škole, a posebno u prirodi, svrsi i ciljevima odgoja i obrazovanja. Ne postoji ni jednoznačna i općeprihvaćena definicija odgoja i obrazovanja za vrijednosti, ali jedan od načina podučavanja vrijednosti jest i zagovaranje, promicanje i življenje istih u svakodnevnom životu i radu.

Ovaj rad želi osvjetliti ulogu akademika Mladena Bevande po njegovu pedagoškom djelovanju, napose na polju promicanja vrijednosti u odgoju i obrazovanju. Naime, nakana je pokazati cjeloživotni angažman ovog profesora koji se zalagao da tradicionalne i univerzalne općeljudske vrijednosti budu važan dio odgoja i obrazovanja u školama, pa je cilj istraživanja utvrditi njegov teorijski i praktični pedagoški doprinos u promoviranju i pozicioniranju vrijednosti kao nužnosti u odgojno-obrazovnom kontekstu.

Ovaj ćemo zadatak izvršiti tako što ćemo proučavati objavljene znanstvene i stručne tekstove akademika Bevande i utvrditi zastupljenost vrijednosnih sadržaja u tim djelima; zatim njegov pedagoški angažman kao profesora na sveučilištima u Sarajevu i Mostaru; potom njegovo javno djelovanje putem medijskih istupa – analizirajući sadržaje obraćanja i utvrđujući učestalost onih kojima promovira vrijednosti; te naposljetku analizirajući njegov mentorski rad na oblikovan-

ju diplomskih, magistarskih i doktorskih radova čije teme pripadaju područjima kojima se akademik znanstveno bavio, a posebno one koje doprinose promicanju vrijednosti. Pri tome ćemo se koristiti temeljnim znanstvenim metodama: teorijskom analizom, analizom dokumentacije i analizom sadržaja, a instrument će biti matrica za analizu sadržaja.

Proučavajući navedene izvore, naći ćemo obilje materijala, koji će nesumnjivo pokazati doprinos akademika Bevande u promicanju vrijednosti u odgoju i obrazovanju i tako ovim radom, između ostalog, doprinijeti sakupljanju i sistematiziranju tih materijala, a nadamo se i promicanju odgojno-obrazovnih vrijednosti u današnjem društvu.

Ključne riječi: *odgoj, obrazovanje, vrijednosti, pedagogija.*

UVOD

Pisati na ovu temu o akademiku Mladenu Bevandi prigodom 85 godina njegova života iznimna je čast i zadatak, budući da je on u većem dijelu svoga javnoga djelovanja promicao upravo odgojno-obrazovne vrijednosti. Surađivao je u mnogim časopisima i pedagoškim listovima kao pisac tekstova i član redakcija i savjeta. Sudjelovao je u brojnim znanstvenim skupovima u BiH i u inozemstvu (Nizozemska, Belgija, Luksemburg, Njemačka, Italija, SAD).

Predmet je njegova posebnog zanimanja problematika opće – svjetske povijesti pedagogije i školstva te razvitak pedagogije i školstva kao dio kulturne baštine u Bosni i Hercegovini. U ovom povijesno-kulturnom kontekstu zanima se i za probleme metodike odgojnoga rada. Svojevremeno je napisao Program rada za nastavni kolegij Metodika odgojnoga rada, zatim za nastavni kolegij Povijest školstva u BiH i svijetu i Metodiku rada školskoga pedagoga te je bio prvim profesorom na tim kolegijima na Univerzitetu u Sarajevu. Njegovi znanstveni i stručni radovi čine cjelovito pedagoško razmatranje kojim se aktualiziraju znanstvena dostignuća i iskustva prošlosti. U mnogim svojim radovima afirmira znanstvenike koji su dali vrijedne priloge povijesti pedagoške misli u Bosni i Hercegovini. Također upućuje na vrijedna pedagoško-tradicijska iskustva koja treba sačuvati od zaborava i koja valja dalje istraživati. Tijekom radnoga vijeka bio je mentorom više od 150 diplomskih radova (po pred-bolonjskom režimu studija), 19 znanstvenih magistarskih (također po pred-bolonjskom režimu studija) i 10 doktorskih disertacija. Sudjelovao je, kao član ili predsjednik povjerenstva, na više od 20 magistarskih i doktorskih obrana. Objavio je oko 200 znanstveno-stručnih radova i četiri knjige te bio promotorom više od 30 knjiga, zbornika i časopisa.

Mi ćemo se u ovom radu osvrnuti na važan segment djelovanja akademika Bevande u njegovu pedagoškom, javnom i kulturnom radu kao i društvenom i političkom angažmanu – a to je upravo promicanje odgojno-obrazovnih vrijednosti.

Dužnosti koje je obavljao u nastavno-znanstvenom, mentorskom i društvenom radu zahtijevale su javne nastupe na znanstveno-stručnim skupovima, suradnju u časopisima, intervjuue u sredstvima društvenog priopćivanja, recenziranje i predstavljanje knjiga i druge aktivnosti – a sve su to bile prigode i poligon za promicanje vrijednosti. Ovaj znanstveni i profesionalni put okrunjenje kad je postao predsjednikom Hrvatske akademije za znanost i umjetnost Bosne i Hercegovine, čime svakako može još više doprinijeti ovoj važnoj misiji.

Ovaj kratki rad zacijelo ne će osvjetliti sve segmente djelovanja akademika Mladena Bevande, ali će barem djelomice pokazati kako je u okviru svoga poziva promicao tradicionalne odgojno-obrazovne vrijednosti.

1. Zastupljenost vrijednosnih sadržaja u djelima Mladena Bevande

1.1. Pedagoška misao u Bosni i Hercegovini 1918. – 1941. (2001.)

U svojoj doktorskoj disertaciji, koja je poslije objavljena kao knjiga pod naslovom *Pedagoška misao u Bosni i Hercegovini 1918. – 1941.*, akademik Bevanda zacrtava put kojim mu je ići u znanstvenom i profesionalnom radu. Naime, ovo vrijeme između dva svjetska rata obilježeno je procvatom škola, zavoda, časopisa i kulturnih društava koji su bili pod vodstvom vjerskih i nacionalnih zajednica. Ovdje se uočava sveobuhvatan pristup jer je autor kao predmet istraživanja uzeo u obzir sve institucije koje su se bavile odgojem i obrazovanjem te općenito pismenošću i kulturom, bez obzira na vjerski ili nacionalni predznak. Na prvom je mjestu u ovom djelu znanje kao vrlo važna vrijednost – koje treba pratiti i obrađivati pedagoška misao, te autor konstatira da „Bosna i Hercegovina u međuratnom razdoblju ne samo da nije imala institute, zavode, znanstvene ustanove, akademiju znanosti i umjetnosti, sveučilišta, fakultete, više i visoke škole (osim vjerskih), odsjek za pedagogiju, nego nije posjedovala ni pedagoški, školski muzej, gdje bi se prikupljali, sređivali i proučavali dokumenti o razvitku pedagoške teorije i prakse, o razvitku školstva na ovom tlu“. (Bevanda, 2001: 17-18.) Zbog znanstvene ispravnosti, autor ističe da su i prije postojale visoke vjerske škole, otvorene puno prije sekularnih, o čemu se nije govorilo jer nije bilo podobno u bivšem sustavu. Ovu činjenicu o nedostatku svjetovnih obrazovnih ustanova, koja se poslije promijenila, autor uzima kao referentnu točku zadatka pedagoških djelatnika – koji trebaju nadoknaditi propušteno i budućim generacijama omogućiti solidan odgoj i obrazovanje u skladu s općeljuskim vrijednostima.

Te općeljuske vrijednosti bile su itekako protkane uvažavanjem i prihvaćanjem različitosti naroda koji su u to vrijeme živjeli u Bosni i Hercegovini, što Bevanda posebno apostrofira ne ističući ni jedan narod ili zajednicu posebno, nego upućuje na međusobno uvažavanje. Prema njegovim spoznajama, svi su narodi

Bosne i Hercegovine sudjelovali u stvaranju ukupnoga kulturnog, pa i pedagoškog naslijeđa. Također, kulturna je tradicija stvarana na više jezika i imala je svoje religijske i nacionalne odlike. Svakako da su u tom međuratnom razdoblju djelovale i konfesionalne škole, a neke su opet prihvaćale djecu svih konfesija. Bevanda stoga konstatira da se međusobno upoznavanje, zbližavanje od najranije dobi ostvarivalo i njegovalo upravo u školama. (Bevanda, 2001: 19.)

Međutim, opet zbog znanstvene istine, autor se ne ustručava ukazati na neravnopravnu zastupljenost nastavnog osoblja svih naroda i konfesija u državnim školama, ali i na činjenicu da kod pedagoških djelatnika nije bilo otvorenoga poticanja na netrpeljivost.

Obradujući posebno velikane pedagoške misli, pedagoške listove, udruženja i saveze omladine, ukazuje na plejadu ljudi, udruženja i časopisa koji su promovirali pozitivne vrijednosti u društvu. Bilo je itekako važno za tadašnju mladu državu formiranu nakon Prvoga svjetskoga rata osnažiti mlade, koji će nositi teret društva u budućnosti. Jasno je da to formiranje nije prolazilo bez ideoloških obojenosti, ali su nacionalna društva i vjerske zajednice, između ostalih, bili brana pretjeranoj promociji jugoslavenstva u to vrijeme.

U vezi s ovim razdobljem istraživanja autor zaključuje: „U Kraljevini SHS školstvo je bilo zapostavljeno, nerazvijeno, osobito u Bosni i Hercegovini: Kriza i zastoj su primjetni u svim područjima, posebno u kulturno-prosvjetom životu“. (Bevanda, 2001: 271-272.)

Međutim, unatoč nepovoljnim prilikama i socijalnoj bijedi, autor odaje priznanje svim pedagoškim djelatnicima, od kojih nisu svi bili učitelji: „Većina njih su, naime bili pravi učitelji, profesori, odgajatelji, humanisti, demokrati, domoljubi, publicisti, pjesnici, kritičari postojećeg stanja, čuvari materinske riječi, nacionalne samobitnosti i civilizacijske baštine. Jednom riječju, bili su napredni, plemeniti ljudi i odgajatelji“ (Bevanda, 2001: 279)

Nadalje se ističe njihov doprinos u promicanju odgojno-obrazovnih vrijednosti u radu s učenicima i roditeljima, ali i u životu sredine u kojoj su živjeli i radili. Prema riječima autora, „budili su kulturu u narodu, potrebu za školom. Neposredno su utjecali na mijenjanje kulturnih i drugih potreba sredina u kojoj su radili. Učitelji su, naime, radili i na zdravstvenom prosvjećivanju naroda, stvaranju njegovih higijenskih navika, propagirali novu kulturu stanovanja, ishrane, odijevanja, obrade zemljišta...“ Bevanda zaključuje da su pedagogizirali sredinu i okruženje u kojemu su živjeli i djelovali. (Bevanda, 2001: 280.)

1.2. ŽIVOT (NE)SVAKIDAŠNJI. *Pedagoški ogledi* (2004.)

Drugo djelo koje je predmet ove analize nosi naslov *Život (ne)svakidašnji. Pedagoški ogledi*, gdje se nalaze izabrani tekstovi koji su uglavnom već objavljeni u časopisima, zbornicima, izgovoreni na znanstvenim skupovima kao što su okrugli stolovi, simpoziji i sl., ili su pak saopćeni u nekoj drugoj prigodi. Premda raznorodni i stvarani u relativno dužem razdoblju (1991. – 2004.), ti su radovi komplementarni, tvore koherentnu kompoziciju. (Bevanda 2004:7)

Članci su strukturirani u šest dijelova, odnosno cjelina: Rasprave; Značajne ličnosti; Reforma obrazovanja; Članci-prigode; Eseji, Osvrti i prikazi. U knjizi se nalazi ukupno je 85 priloga. (Bevanda 2004:7)

Ovo se djelo logično nastavlja na prethodnu knjigu obrađenu u ovom radu, ali i proširuje vremenski i društveni kontekst. Naime, u prethodnom se djelu autor osvrnuo na osmansko vrijeme u Bosni i Hercegovini i napose na vrijeme austro-ugarske uprave, a u ovim pedagoškim raspravama te teme još produbljuje, ali obrađuje i teme iz bliže prošlosti i sadašnjosti – kada se nakon demokratskoga buđenja ponovno afirmiraju nacionalni i vjerski identiteti, koji su u proteklom vremenu bili potiskivani. Kao anticipacija tih promjena, prikazani su znameniti franjevci iz razdoblja osmanske okupacije u Bosni i Hercegovini kao arhetipovi promjena u društvu te odgoju i obrazovanju. Tu je dakako nezaobilazna i reforma školstva započeta 2000-ih, koja se našla u procijepu između prošloga sustava i novih stremljenja u odgojno-obrazovnom radu potaknutih dobrim primjerima sa Zapada. U prigodnim člancima autor se dotiče i političkih tema, koje se reflektiraju i na obrazovne politike, snažno ističući hrvatski i katolički identitet – koji se u kontinuitetu protezao kroz povijesna bespuća bosanskohercegovačke zbiljnosti.

U esejima objavljenima u časopisu STEĆAK još se snažnije osvrće na te zbiljnosti, ali naglašavajući kako je multikulturalnost i suživot, uz poštivanje drugoga i drugačijega, jedini model puta kojim Bosna i Hercegovina treba ići. Na poseban je način isticao važnost da se tim i takvim vrijednostima odgajaju novi naraštaji, koji će izgrađivati ovu zemlju.

U osvrtima donosi prikaze knjiga znamenitih osoba iz društveno-političkoga života, svijeta znanosti i crkvenih dostojanstvenika – čime je ujedno i promovirao njihova djela.

U predgovoru ove knjige autor daje dijagnozu i usporedbu pedagogije, društva i politike naglašavajući kako je pedagoški štetan zaštitnički odnos roditelja prema djeci i nastavnika prema učenicima. Istraživanja su pokazala da obrazovanja i slobodnija djeca razvijaju kreativnost, dok se sputana djeca ne razvijaju u svakom segmentu razvoja te su na kraju podložna manipulacijama. Stoga se autor pitao budućnosti Bosne i Hercegovine: „Kakve su tek posljedice, po jednu državu, njene narode kad stranci preuzmu upravljanje, kad se izdignu iznad ustava, zakona, vlade, volje naroda. Nije međutim ni to najgore, nego kad se u toj uzurpaciji, samovolji,

plješće, kad građani smatraju da je to jedino rješenje održivosti zajednice. Zapravo, kad građani ne prepoznaju demagoge, manipulatore, licemjerje, obmanjivanje.“ (Bevanda 2004:7)

Ovim Bevanda želi dati do znanja da iako svi tekstovi nisu eksplicitno pedagoški, implicitno se mogu primjenjivati odgojno i na odrasle ali ne do kraja formirane ljude. To bi trebao biti poticaj da se promijeni paradigma gledanja stvarnosti, jer pedagogija nije odvojena od društvene stvarnosti, napose ako potiče na promjenu pojedinca i zajednice u skladu s moralnim vrijednostima.

U Predgovoru nadalje piše: „Nužan je stoga kritički odnos naspram društvenih pojava, gdje su i pedagoški fenomeni neodvojivi od povijesnoga konteksta aktualiteta. Pedagogija se, naime, ne događa samo u školi, u učionici, nego i izvan toga ambijenta, što se, opet, snažno reflektira na odgojnu djelatnost. Pedagoški su problemi dakle situirani u povijesne, kulturološke, društvene kontekste... Ovo je uzburkano vrijeme izazov i za pedagogiju. Na sceni je, reklo bi se, opći relativizam, naročito onaj etički, ili još konkretnije relativnost moralnih normi, vrijednosti, stoljećima stvaranih paradigma. To zbunjuje, uznemirava. Ono što je jučer bilo posve neprirodno danas se gorljivo promiče kao vrijednost, novi moralni obrazac.“ (Bevanda 2004:8)

Ove riječi napisane prije 20 godina, iako su i tada bile aktualne, danas se doimaju gotovo proročcima, jer je autor uvidio kamo idu nastojanja i trendovi u društvu i dokle su nas doveli danas, kada više ništa nije isto. Zato se snažno zauzima za promicanje moralnih vrijednosti u odgoju i obrazovanju jer su one brana i protuotrov ovim izokrenutim vrijednostima koje se danas neskriveno propagiraju.

Stoga bi, prema mišljenju autora, pedagozi trebali biti oni koji će, pored ostalih humanista, poticati mlade da ono čemu ih se poučava u učionici ponesu u svakodnevni život. A ta „humana načela, koja pedagogija promiče, kao i sve ono što se u učionicama govori, često i idealizira glede ljudskih prava i sloboda, demokracije, dijaloga, komuniciranja, pluralnoga društva, uvažavanja i dostojanstva ličnosti svakoga čovjeka, najčešće je u velikoj opreci, kontradikciji s onim što se susreće u svakodnevnoj zbilji, u sadašnjici.“ (Bevanda 2004:8)

Na kraju svog predgovora Bevanda zaključuje i poručuje da su sve to zbiljski problemi s kojima se mladi svakodnevno susreću i pred kojima se, bez obzira na izazove, ne može biti ravnodušan, pisati pedagoške tekstove kao da te pojave ne postoje. Sve se to, prema njegovu mišljenju, odražava na odgoj mladih ljudi; učenici ne mogu biti sredstvo, objekt, nego se treba odupirati kontekstu u kojem vlada pravo jačega kao jedino pravo. Stoga autor donosi temeljno etičko načelo, a to je da „čovjek slobodno bude ono što jest i druge prihvaća što oni jesu“. (Bevanda 2004:10)

1.3. *Između dužnosti i odgovornosti (2024.)*

Najnovija knjiga akademika Bevande pod nazivom *Između dužnosti i odgovornosti* epohalno je djelo i ujedno vrhunac njegova znanstvenoga i društvenoga djelovanja. Tu su na 460 stranicasažeti pisani tragovi – tekstovi, od kojih su neki bili objavljeni u časopisima i zbornicima, a velik broj njih nije bio nigdje objavljen.

Sadržaj knjige tvore eseji, članci i zapisi, izlagani na prigodnim skupovima, konferencijama ili pak u povodu obljetnica znanstvenih i prosvjetnih ustanova i predstavljanja knjiga, a poseban blok čine portreti istaknutih likova BH duhovne, kulturne ili političke povijesti te, na kraju, komemorativni prilozi. Ovo je svojevrsan mozaik tekstova raspoređenih u sedam tematskih cjelina.

Prvu cjelinu čine znanstveni i stručni članci s područja odgoja i obrazovanja, koji obrađuju prosvjetno-pedagoške teme kao što su odgoj, školstvo, kontekst u kojemu se takvi sadržaji ostvaruju te rezultati takvih i sličnih nastojanja. Ova tematska cjelina na poseban način tretira pitanja vrijednosti u odgoju i obrazovanju.

Druga cjelina donosi portrete suvremenika koje autor posvećuje osobama s kojima se susretao, radio i djelovao ili imao s njima poseban odnos preko povijesnih i drugih izvora. Riječ je o ljudima koji su ostavili trag u životu zajednice svojim predanim radom i odnosom prema proklamiranom zajedničkom interesu, bilo da je riječ o kulturom, nacionalnom ili drugom uopće životno važnom području, odnosno neupitnim vrijednostima koje se podrazumijevaju.

U trećoj su cjelini političke rasprave koje pogađaju bitna pitanjana na općem planu, ali i na posebnom polju, no ne izostaju ni teme operativnoga usmjerenja. Teme koje predstavlja, analizira, sintetizira, apstrahira ili generalizira, zorno pokazuju jasne stavove, opredijeljenost i dosljednost vlastitom poslanju, misiji koju bi svaki intelektualac trebao prihvaćati i njegovati na dobrobit, kako vlastitu tako i nacionalnu i općeljusku.

Četvrtu cjelinu čine osvrti i prikazi; to je poglavlje koje prati aktualnosti iz različitih područja, a odnose se na suvremena kretanja u okružju, na nakladničku i uopće kulturalnu scenu u BiH. Ukratko rečeno, prati sve ono što je izazivalo pozornost javnosti.

U petoj su cjelini intervjui u kojima se razmatraju i prezentiraju aktualna pitanja koja opterećuju ovdašnje mnijenje; u njima su na poseban način isticane teme humanističkih, općeljuskih i kršćanskih vrijednosti.

U šestoj su cjelini prigodni govori u kojima se autor u raznim prigodama obraća svojim slušateljima te iznosi svoja stajališta i vrijednosti koje promiče.

Posljednja, sedma cjelina naslovljena je „Njima u čast“ i sadrži tri prisjećanja na važne osobe kojima je posvećen „In memoriam“. Nema sumnje da

je riječ o osobama koje su za sobom ostavile respektabilno djelo koje omogućuje i obogaćuje naša sjećanja, ali i potiče na nasljedovanje ovih svijetlih primjera.

Međutim, tematska cjelina s najviše vrijednosnih sadržaja jest ona prva, koja je i najsveobuhvatnija, koja govori o odgoju i obrazovanju kao prvotnom pozivu profesora Bevande.

U tekstovima koji razmatraju odgoj i izobrazbu podsjeća se na potrebu promicanja odgoja, humanizma, etičnosti – vrlina koje se također zapostavljaju. Naime, prema autorovu mišljenju, sve više dolazi do nesklada i razilaženja između tehničko-tehnološkog napretka i čovjekova duhovnog razvoja. (Bevanda 2024: 5)

Profesor Bevanda iznosi pročišćene misli i jasne ideje te razgovijetne poruke naslonjene na višestoljetna iskustva i suvremene domete znanstvenih, književnih, općekulturnih i drugih maksima koje su navođene kao moto u gotovo svakom prilogu u knjizi. Autor računa da se prihvaćaju proklamirane i općeprihvaćene vrijednosti na kojima se suvremena civilizacija zasniva te zato i nudi svoje poglede čitateljima.

Sva se tematika u ovoj knjizi veže za već proklamirane vrijednote ljudskih prava, individualnih i kolektivnih, za hrvatsko pitanje u BiH, za konstitutivnost naroda i sva druga aktualna pitanja koja ispunjavaju ovdašnji javni prostor. Posebno su istaknuta ona pitanja javnog života koja leže neriješena, a pristupalo im se površno, neadekvatno i proizvodila su štetne posljedice, kako za pojedince tako i za narode, pa i za samu državu BiH.

U knjizi jasno dominira pojam odgoja, stoga se autorovo shvaćanje odgovornosti ne upućuje samo pojedincu, nego i kolektivnom djelovanju društva. Ta se odgovornost ne odnosi samo na ono proteklo djelovanje i rad, nego na aktualnost i, razumije se, na budućnost – budući da je odgoj briga za tjelesni i duševni razvoj, obrazovanje, osposobljavanje za neki posao ili vještinu – dakle, ono što je vezano za budućnost. Odgoj je za autora središnje pitanje odgovornosti (i dužnosti). Stoga, vođen tim motivom, istražuje, raspravlja i tumači pitanja odgoja koja se odnose na osobna sudjelovanja u tom činu, kolektivnu ulogu zajednice, kao i strujanja i učinke na europskoj i svjetskoj razini koji nam se nude kao gotova rješenja. Zato u priloženim raspravama mjesto pronalaze pitanja o institucijskom obrazovanju i odgoju, organizacijskim problemima te o aktualnom pristupu i djelovanju.

Bevanda smatra da je za promjene nabolje, i napredak uopće, nužna otvorenost za novo, otvoren duh. Stoga ističe školu kao mjesto gdje se pored obitelji i vjerskih institucija posreduju vrednote: „Škola ima svoju zadaću, misiju. Ona je prenositeljica vrijednota, iskustva, kulture. Čuvarica je univerzalnih tradicionalnih vrijednota i pamćenja. U školi se pored stjecanja znanja raste, razvija, odrasta i emocionalno, socijalno, duhovno, kulturno. Uvijek treba imati u vidu: školu čine učenici, nastavnici, nastavni sadržaji i vrijednote“. (Bevanda 2024:55)

Nadalje, ističe pravu svrhu škole: da unatoč tehnologizaciji u kojoj živimo, bez duhovne i kulturne dimenzije nema zdravoga odrastanja te da je ono, uz inzistiranje na vrstnosti nastave – bez pozivanja na slobodu i odgovornost, prava i dužnosti učenika, poštivanje različitosti i toleranciju – nepotpuno. Stoga naglašava da, unatoč promjenama, škola treba i nadalje biti otvorena za bolje, humanije, etičnije. (Bevanda 2024:55)

Upozorava zatim na opasnost gubljenja odgojne uloge škole, jer u školstvu su neke stvari postojanije nego u područjima koja se više ili isključivo oslanjaju na tehniku, tehnologiju, informatiku. Stoga u odgojno-obrazovnom radu ekonomski probitak ne može biti jedino mjerilo jer se na obrazovanje ne može gledati isključivo kao na potrošnju, na trošak. Autor naglašava da se u školi odvija proces izobrazbe, ostvaruje kulturna djelatnost, stvaraju odnosi interakcije, komunikacije, ostvaruje emocionalna i socijalna zrelost kao i drugi bitni procesi koji oblikuju osobnost učenika i nastavnika. Bevanda upozorava da je odgojna dimenzija škole u drugom planu te da se napredak škole, njezin uspjeh ne može mjeriti, evaluirati samo stjecajem znanja. (Bevanda 2024:56)

Također naglašava da se tijekom školovanja usvajaju „univerzalne i druge vrijednote, uvjerenja, stavovi te kulturne i radne navike kao i sposobnost komuniciranja, dijaloziranja“. (Bevanda 2024:56) Ova je konstatacija činjenica, ali i poticaj prosvjetnim radnicima da se preispitaju u svjetlu ove izjave. Doista, ako se ove vrijednote više ne usvajaju u školama, onda je upitan njihov naziv, odnosno ono što su po definiciji: odgojno-obrazovna institucija. U tom smislu, zadaća je škole pomoći učeniku utemeljiti etičke vrijednosti na zdravoj osobnoj prosudbi i izborima, poštujući prožimanje činjeničnog i moralnog. Rast u etičkom i vrijednosnom pogledu, ne zanemarujući osnovne potrebe, uz pomoć odgoja, podrazumijeva jasnoću i dosljednost, vraća optimizam i usredotočenost na konačni cilj – koji bi trebao biti ispravno odgojen čovjek.

2. Promoviranje vrijednosti u akademskom radu na univerzitetima u Sarajevu i Mostaru te Sveučilištu u Mostaru

Teško je u ovom kratkom radu obuhvatiti cjelokupan akademski rad profesora Bevande na Odsjeku za pedagogiju pri Univerzitetu u Sarajevu i Fakultetu prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti pri Sveučilištu u Mostaru te Univerzitetu *Džemal Bijedić* u Mostaru, a da ne spominjemo još i njegovo odgojno-obrazovno djelovanje prije karijere sveučilišnoga profesora. Također bi bio odviše opsežan posao analizirati sve diplomske, magistarske i doktorske radove pri čijoj je izradi prof. dr. Mladen Bevanda bio mentorom. Stoga ćemo ovdje donijeti samo naslove magistarskih radova i doktorskih disertacija do kojih smo uspješni doći u COBISS-u.

2.1. Univerzitet u Sarajevu

- Špago, Salko, 2002., *Reforma školstva i pedagoške ideje u Bosni i Hercegovini u periodu od 1878. do 1918. godine*: doktorska disertacija.
- Šušnjara, Snježana, 2004., *Specijalno obrazovanje u pedagoškim časopisima i školskoj praksi u Bosni i Hercegovini u razdoblju od 1958. – 1990. godine*: magistarski rad.
- Kordić, Milenko, 2004., *Evaluacija prakse uključivanja učenika s posebnim potrebama u redovite razrede osnovne škole u županiji hercegovačko-neretvanskoj*: magistarski rad.
- Topić, Miroslava, 2005., *Franjevačke škole i zavodi u Bosni i Hercegovini*: doktorska disertacija.
- Burek, Esminka, 2005., *Nadbiskupska velika gimnazija u Travniku i Šerijatska sudačka škola u Sarajevu sistemu konfesionalnog školstva u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske*: magistarski rad.
- Nedić, Marko, 2007., *Uloga organizacijske kulture u procesu reformiranja škole*: magistarski rad.
- Pobrić, Selma, 2009., *Saradnja srednjih škola s centrima za socijalni rad s posebnim osvrtom na Kanton Sarajevo i Hercegovačko-neretvanski*: magistarski rad.
- Rosić, Vlatko, 2009., *Katolički školski centri u provedbi obrazovanja u Bosni i Hercegovini*: magistarski rad.
- Čehić, Irma, 2009., *Iskustva i zadaci pedagoške službe osnovnih škola u kantonu Sarajevu u procesu reformiranja obrazovanja*: magistarski rad.
- Bosnić, Zlata, 2009., *Pedagoške reformske ideje u djelima Saliha Ljubunčića*: magistarski rad.
- Augustinović, Ivica, 2009., *Nove paradigme uloge razrednika u osnovnoj školi*: magistarski rad.
- Buljubašić, Ahmed, 2009., *Vrednovanje i ocjenjivanje studenata na visokoškolskim ustanovama : postojeća praksa i zahtjevi reforme*: magistarski rad.
- Macić, Tima, 2010., *Nastavnikova uloga u implementaciji reforme osnovne škole u Hercegovačko-neretvanskom kantonu*: magistarski rad.
- Karović, Mensuda, 2010., *Reforma obrazovanja u programskim sadržajima FTV Bosne i Hercegovine*: magistarski rad.

- Haskić, Sebila, 2011., *Prosvjetno-pedagoški zavodi i reforma obrazovanja*: magistarski rad.
- Čehić, Irma, 2012., *Pedagoški problemi procjenjivanja zrelosti djece za polazak u osnovnu školu*: doktorska disertacija.
- Nedić, Marko, 2012., *Razvoj obrazovne politike u BiH od 1990. do 2008. godine*: doktorska disertacija.
- Ćosić, Mario, 2012., *Pedagoške strategije i metode odgoja u đačkim domovima*: magistarski rad.
- Trumić, Refik, 2013., *Stogodišnjica odgojno-obrazovnog rada Osnovne škole Đurđevik*: magistarski rad.
- Delić, Selvedin, 2020., *Relaciono shvatanje odnosa između obrazovnog dobra i aktivnosti učenja osnovnoškolskom obrazovanju*: doktorska disertacija.

2.2. Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru

- Salko, Pezo, 2009., *Edukativna funkcionalnost dječjeg crteža kao emotivnog iskaza*: doktorska disertacija.

2.3. Sveučilište u Mostaru

- Ćosić, Mario, 2022., *Povijesni razvoj i značaj katoličkih odgojno-obrazovnih ustanova u Sarajevu od 1878. do 1941.*: doktorska disertacija.
- Knezović, Nikolina, 2023. *Doprinos redovnica razvoju školstva u Hercegovini od 1878. do 1941.*: doktorska disertacija.
- Rosić, Vlatko, 2023., *Školski vjeronauk u kontekstu suvremenih društveno-kulturnih i odgojno-obrazovnih promjena*: doktorski rad.

Jasno je da iz samih naslova ne možemo do kraja iščitati vrijednosne sadržaje, ali su odabir tema i sugestije mentora itekako protkani pozivom na zastupljenost vrijednosti u radovima, što može posvjedočiti svaki student kojemu je prof. Bevanda bio mentorom.

Ako analiziramo same naslove navedenih radova, vidjet ćemo kako se pojmovi poput *škole* i *odgojno-obrazovnih ustanova* spominju 21 put; pojmovi *odgoj* i *obrazovanje* pojavljuju se, zajedno ili odvojeno, 11 puta; *reforma* se pojavljuje osam puta, a pojam *pedagoški* šest puta; pojmovi poput *nastavnika* ili *pedagoga* spomenuti su pet puta, a *učenici* ili *studenti* četiri puta. Sedam je radova posvećeno školama ili ustanovama iz povijesti i sadašnjosti Bosne i Hercegovine,

kao svijetli primjer povijesti odgoja i obrazovanja na našim prostorima. Obrađivane su i odgojno-obrazovne politike, prosvjetno-pedagoški časopisi, znameniti pedagozi, vjerske škole, suradnja škola s drugim institucijama, uključenost djece s posebnim potrebama u redovito školovanje, odgoj umjetnošću i drugo.

Koliko bi tek detaljnija analiza ovih radova pronašla sadržaja koji promoviraju vrijednosti o odgoju i obrazovanju, što je razumljivo jer je to uloga škole koja se podrazumijeva, ali se na- žalost danas treba posebno naglašavati. Stoga se ističe i ovaj doprinos akademika Bevande kao mentora postdiplomcima kojima je sugerirao odabir tema koje će, između ostalih pedagoški važnih područja, osvijetliti i ovaj vrijednosni.

3. Promoviranje vrijednosti u društvenom djelovanju i medijskim istupima akademika Bevande

Profesor Mladen Bevanda u svom je društveno-političkom angažmanu uvijek bio prepoznat kao čovjek čvrstih moralnih uvjerenja, koja je nastojao promovirati u svojim javnim nastupima u medijima i intervjuima. Snažno se zalagao za jednakopravnost svih naroda koji žive u Bosni i Hercegovini, za pravo na odgoj i obrazovanje svih slojeva društva te pozivao na prava djeteta i kvalitetno obrazovanje i važnost odgoja za vrijednosti. Iako smo se već osvrnuli na mnoge njegove javne nastupe govoreći o njegovim knjigama, spomenut ćemo ovdje dva intervjua do kojih smo uspjeli doći.

U intervjuu u KATOLIČKOM TJEDNIKU (br. 25, od 26. lipnja 2011.) Bevanda kaže kako se svakodnevno susrećemo s poplavom i inflacijom riječi, koje gube važnost i povjerenje te kako se on susteže od poruka djeci i mladima. Radije poziva na prelazak s riječi na djela jer „svatko je kovač svoje sreće, uz iskreno bogoljublje, domoljublje, čovjekoljublje, prožeto samopoštovanjem, poštovanjem drugoga i usađenu svijest o solidarnosti, ljubavi, empatiji, pravедnosti, odgovornosti, poštenom radu – živjeti slobodno u slobodi“. Ova je poruka aktualna i danas, u ovom modernom vremenu, kada se potiskuju prave vrijednosti u društvu, što se reflektira na odgoj i obrazovanje.

U drugom intervjuu, također u KATOLIČKOM TJEDNIKU (br. 46, od 20. studenoga 2005.), ističe ključne probleme školskoga sustava, nasuprot onim površnim:

„A kad se govorilo o uhranjenosti i zdravlju učenika, o higijenskim uvjetima u školama, imaju li škole dvorane, igrališta, kako funkcionira grijanje, u koliko se smjena radi, koliko je učenika u odjelu, imaju li knjižnicu, školski list, izvannastavne aktivnosti, kakve su radionice za praktičnu nastavu, kakvi su uvjeti rada u školama, ili o standardu nastavnika; što je sa stranim jezicima, informatičkom pismenošću, nepismenim mladim ljudima, kako se provodi i ostvaruje odgoj, što je

sa znanstvenim istraživanjima u obrazovanju, s časopisima, ili, tko sve danas vršlja po školama s kojekakvim namjerama, kao i o mnogim drugim bitnim pitanjima. Vrijeme je da se obrazovanjem bavimo znanstveno, stručno, sustavno, odgovorno, poštujući ustav, konvencije, iskustvo europskih naroda kao i mišljenje roditelja, učenika, studenata.“

Ova dva ulomka iz intervjuja akademika Bevande zorno pokazuju njegovo nastojanje oko (in)formiranja svekolike javnosti i isticanja gorućih problema vezanih za odgoj i obrazovanje. Stoga, ako se suzdržavao slati poruke djeci i mladima zbog osjećaja bujice i inflacije riječi, tu istu bujicu riječi i poruka nije se ustručavao slati odraslima i odgovornima koji bi mogli nešto promijeniti nabolje u bosanskohercegovačkom društvu.

Zaključak

Akademik Mladen Bevanda ne promatra odgoj i obrazovanje izolirano, nego kao organski dio čitava društvenog života koji bi trebao počivati na tradicionalnim vrijednostima – a one se ne bi trebale mijenjati u modernom vremenu, nego samo način i model njihova prenošenja. Odgojno-obrazovni rad općenito, a napose na području prenošenja vrijednosti, ne bi se trebao ograničiti samo na školu, nego bi se trebao usmjeriti na sve društvene aspekte, počevši od obitelji, preko vjerskih zajednica pa sve do medija, koji bi trebali doći do svih područja društvenoga života.

Ova je tema itekako bila važna u javnom i pedagoškom djelovanju akademika Bevande, što smo više puta istaknuli i, nadamo se, pokazali. Nesumnjivo je da je najviše govora o vrijednostima bilo u njegovim knjigama. Dakako, dublja bi analiza mogla zornije pokazati učestalost vrijednosnih sadržaja u njima, međutim, i ovaj kratki pregled i uvid u njegova djela zasigurno je dokazao pretpostavku da je akademik Mladen Bevanda svojim knjigama dao doprinos promicanju univerzalnih i tradicionalnih odgojno-obrazovnih vrijednosti u suvremenoj pedagogiji. To svakako možemo reći i za njegovo javno djelovanje, uzevši u obzir intervjuje do kojih smo mogli doći, ali i druge javne nastupe.

Međutim, jedino iz naslova magistarskih radova i doktorskih disertacija ne možemo do kraja iščitati vrijednosne sadržaje na koje je profesor pozivao, iako se dosta toga može iščitati. Kada bismo dublje analizirali same radove, zasigurno bismo naišli na puno govora o vrijednostima. Također, kada bismo u nekom sveobuhvatnijem istraživanju intervjuirali profesorove magistrante i doktorande, zacijelo bismo pokazali koliko je on utjecao na sam izbor tema i upućivao na literaturu i specifična istraživanja sa željom da se istaknu i osvijetle pojedine osobe i aspekti važni za odgojno-obrazovne vrijednosti.

Svakako se tu mogu nadodati poticaji studentima tijekom dugogodišnjeg radu pripremi budućih pedagoga, kojima je, osim gradiva koje je predavao, davao životne i profesionalne savjete kako će se nositi s izazovima u budućem radu u školama. Stoga možemo konstatirati da je i na taj način djelovao preko svojih bivših studenata – s nakanom aktualiziranja odgojnih vrijednosti koje bi se trebale promicati u školama.

Možemo kazati da je profesor Mladen Bevanda cijeli svoj profesionalni život posvetio odgoju i obrazovanju novih naraštaja, između ostaloga zauzeto promičući univerzalne i tradicionalne odgojno-obrazovne vrijednosti u suvremenoj pedagogiji želeći tako formirati mlade ljude da budu čuvari i promicatelji tih vrijednosti u budućnosti.

Literatura

- Bevanda, M. (2001), *Pedagoška misao u BiH od 1918. do 1941.* Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Bevanda, M.(2004), *Život (ne)svakidašnji. Pedagoški ogledi.* Sarajevo: Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost.
- Bevanda, M., (2005.), „Ako smo malobrojniji, ne znači da nam pripada manje prava i sloboda“. Intervju u KATOLIČKOM TJEDNIKU. Sarajevo: br. 46., str. 15-18.
- Bevanda, M., (2011.), „Poražavajuće je što se u praksi ne poštuju zakonski propisi“ Intervju u KATOLIČKOM TJEDNIKU, Sarajevo: br. 25., str. 8-9,33.
- Bevanda, M.(2024), *Između dužnosti i odgovornosti.* Mostar: Hrvatska akademija za znanost i umjetnost Bosne i Hercegovine.

The contribution of academician Mladen Bevanda in the promotion of universal and traditional educational values in modern pedagogy

Abstract

It is an indisputable fact that there is no universally accepted definition of the concept of values, but values are present in every aspect of school work, especially in the nature, purpose and goals of upbringing and education. There is no unambiguous and generally accepted definition of education for values, but

one of the ways of teaching about values is to advocate, promote, and live values in everyday life and work.

The paper entitled «The contribution of academician Mladen Bevanda in the promotion of universal and traditional educational values in modern pedagogy» aims to shed light on the role of academician Bevanda through his pedagogical work, especially in the field of promoting values in education. Namely, the intention is to show Bevanda's lifelong commitment, as someone who advocated that traditional and universal human values to be an integral part of upbringing and education in schools, so the aim of the research is to determine the theoretical and practical pedagogical contribution of academician Mladen Bevanda in promoting and positioning values as a necessity in educational - the educational context.

We will perform this task first by studying the published scientific and professional texts of the Academician and determine the representation of valuable content in his works; then his pedagogic involvement as a professor at the Universities of Sarajevo and Mostar; then Bevanda's public activity through media appearances - analyzing the contents of the address and determining the frequency of those with which he promotes values; and finally, analyzing his mentoring work on the preparation of graduation, master's and doctoral theses whose topics belong to the fields that the academician was engaged in scientifically, especially those that contribute to the promotion of values. The basic scientific methods we will use are theoretical analysis, documentation analysis and content analysis, and the instrument will be a matrix for content analysis.

Studying the mentioned sources, we will find a wealth of material, which will undoubtedly show the contribution of academician Bevanda in promoting values in education and this work, among other things, will contribute to the collection and systematization of such material. And we hope to promote educational values in today's society.

Keywords: *upbringing, education, values, pedagogy.*

Selvedin Delić
Pedagoški zavod Zenica
E-mail: delic_selvedin@yahoo.com

DRUŠTVENA UVJETOVANOST OVOVREMENIH PEDAGOŠKIH PERSPEKTIVA

Sažetak

Svjedočimo da tržišni fundamentalizam zauzima veoma važno mjesto u normativnom i vrijednosnom pluralizmu postmoderne dopuštenosti i sloboda. U takvom društvenom ambijentu, pod pritiskom neoliberalnog kapitalizma i tehnološkog napretka, obrazovna politika, odgoj i obrazovanje sve više usmjerava prema ishodima učenja, vještinama i kompetencijama koje zagovaraju tržišno orijentiranog čovjeka, tj. čovjeka koji postepeno postaje „mehanički element, resurs“ u već definiranim političko-ekonomskim relacijama. Ovim radom upozoravamo na marginaliziran položaj djeteta – čovjeka u ovovremenom društvu.

Već sada je očito da se odbacuju gotovo svi oblici i modeli tradicionalno utemeljenih i funkcionalnih pedagoških teorija, te da se uporedo s tim, u okviru neoliberalnih načela naučnog pluralizma u ekonomiji, psihologiji, sociologiji pa i u samoj pedagogiji, razvijaju nove paradigme i koncepti/modeli odgoja i obrazovanja. Danas se i sama pedagogija sve više udaljava od djeteta, a da paradoks bude veći, to se često odvija pod zastavama romantičarsko-pedagoškog marketinga „dijete u centru pažnje“, „učenik subjekt nastave“, „škola za život“ itd. Pojavljuju se i razvijaju različiti oblici neoliberalne pedagogije zasnovane na pedagoškoj raspojasanosti tzv. summerhill pedagogije, nudeći tako čitav niz kratkoročnih „instant rješenja“ čijom primjenom se nastava razumijeva kao događaj, a sve manje ona jeste doživljaj učenika. Shodno tome, dok se reformama vrši „uljepšavanje“ pojedinih segmenata obrazovanog sistema, svjedočimo da se sve više degradira i marginalizira kvalitetno odgojno-obrazovno tkivo koje postoji u javnim školama.

U radu opisujemo društvenu uvjetovanost ovovremenih pedagoških perspetiva u okviru pedagoško-didaktičkog razumijevanja kompetencijskog pristupa u obrazovanju - kurikularne reforme. U radu kompariramo karakteristike

teorije nastavnih planova i programa nastale u okviru duhovno-znanstvene pedagogije i didaktike s jedne strane, sa karakteristikama koncepta kurikularne reforme nastale u okviru bihevioralnog učenja, s druge strane. Tematizira se reforma nastavnih planova i programa i njihovo oslanjanje na definirane ključne kompetencije i kretanje od nacionalnog prema internacionalnom razumijevanju i razvoju kurikuluma. Također, u radu se kritički promišlja o procesu operacionalizacije ključnih kompetencija na mikropedagoškoj razini, o procesu orijentacije nastave prema objektivno mjerljivim ishodima učenja, ističe da se taj proces u konačnici može odvijati i na štetu humanističkog poimanja odgoja i obrazovanja, kao i gubitka odgojne dimenzije škole i/ili svrhe i vrijednosti odgoja i obrazovanja.

Ključne riječi: *tržišni fundemantalizam, kurikularna reforma, ishodi učenja*

UVOD

Globalizacija društva razvija svijest kod čovjeka da sve više živi u „globalnom selu“ u kojem utjecaj jednih na druge postaje sve veći. Društvo u kojem živimo se izuzetno brzo mijenja, a rekonstrukcija istog sve više utječe na definiranje međusobnih odnosa. Njemački sociolog Ulrich Beck (prema Giddens, 2003, 696) smatra da globalne promjene svakodnevni život oslobađaju okova običaja i tradicije, staro industrijsko društvo postepeno nestaje i zamjenjuje ga „društvo rizika“⁸. Ono što drugi vide kao „haos“ i nepostojanje obrazaca, Beck vidi kao rizik ili neizvjesnost, te naglašava da je osnovno obilježje globalnog poretka „upravljanje rizikom“. Promjena obrazaca rada, nesigurnost radnog mjesta, opadanje utjecaja tradicije i običaja na identitet, urušavanje tradicionalnih oblika porodice i nesiguran pojedinac, samo su neki od rizika koji su primjetni u svim sferama života. Dopunjujući tezu o „rizičnom društvu“ Giddens, (2003, 698) navodi da danas živimo u „razularenom svijetu“, u svijetu prepunom neizvjesnosti. Kritičari globalizacije navode da je globalizacija ustvari proces legalnog smanjenja regulativnog kapaciteta nacije-države, tokom kojeg se politike, koje su bile tradicionalno regulirane domaćim pravom i državom, prenose na internacionalne strukture i režime upravljanja. Kritičari upozoravaju da proces globalizacije može veoma negativno djelovati na cjelokupnu organizaciju državne opstojnosti, posebno ako država nema razvijen funkcionalan pravni i državni sistem⁹.

8 Beck smatra da novo društveno uređenje sve više karakteriše postojanost različitih „subpolitika“ (grupe ili udruženja koji djeluju izvan formalnih mehanizama demokratske politike) i koji „pomažu“ političarima i naučnicima za upravljanje rizikom (udruženja za zaštitu životne sredine, ljudska prava, prava potrošača itd. (prema Giddens, 2003.,697).

9 Mnogo je paradoksalnih sistemskih grešaka u ovovremenoj Bosni i Hercegovini, a „školski primjer“ za to je status obrazovanja u zakonskim i podzakonskim aktima na nivou dejtonske države Bosne i Hercegovine. U Ustavu Bosne i Hercegovine je pokazana krajnja nebriga za preciznije uređenje obrazovanja kao jednog od osnovnih ljudskih prava. Analizom Ustava Bosne i Hercegovine u Članu 2. stav (3) „Katalog prava“ moguće je primijetiti da u samom navođenju osnovnih ljudskih prava, pravo na obrazovanje zauzima pretposljednje mjesto (Ustav Bosne i Hercegovine, 1995, 4). Ispred prava na obrazovanje su pravo na slobodu izražavanja, pravo na slobodu mirnog

1. Demokratizacija društva

Demokratizaciju društva¹⁰ možemo jednostavno definirati kao vladavinu naroda, jer riječ demokratija vodi porijeklo iz starogrčkih riječi *demos* - narod i *kratija* – vlast ili vladavina. Savremeni pojam demokratije je složen pojam koji podrazumijeva i principe slobodnog odlučivanja, principe odlučivanja većine, zaštitu pojedinca, principe slobodnog tržišta, zaštitu manjina i ograničavanje moći. (Kovač Šebart i Krek, 2012) Mnoge evropske zemlje su uspjele da u okviru demokratskih načela organiziraju funkcionalna i napredna nacionalna društvena uređenja. Havelka (2000, 19) smatra da „jednu varijantu demokratskog modela, koju su naši teoretičari nazvali „samoupravni socijalizam“ napustili smo krajem XX stoljeća i okrenuli se drugoj varijanti, koja još uvijek nije jasno definirana, ali koja bi bar u načelu trebala da korespondira s postojećim građanskim demokratijama“. Trenutno, zemlje jugoistočne Evrope se nalaze u vrlo nezahvalnom položaju. Dugogodišnji komunistički društveni sistem, s ograničenim konceptom demokratskog djelovanja, mijenja se konceptom demokratije koji je prilično nejasan. Uzet ćemo za primjer XX. stoljeće, koje je apsolutno stoljeće razvoja demokratije, ali nažalost, i stoljeće najvećih ratnih sukoba i najmonstruoznijih zločina koje poznaje čovječanstvo. Da li „porođajne muke demokratije“ (Abazović, 2014, 71) s katastrofalnim posljedicama, upozoravaju ovovremenog čovjeka da mora biti „oprezan s demokratijom“. Trijumf demokratizacije, na prostorima jugoistočne Evrope, možemo povezati s nekoliko faktora o kojima govori Giddens (2003, 80): padom komunizma, širenjem informacijske tehnologije, porastom međunarodnih i regionalnih oblika upravljanja (međunarodnih organizacija) i procesom privatizacije, koji je usko povezan s utjecajem različitih transnacionalnih kompanija i korporacija i sl.

Kriza demokratskih institucija u svim zemljama tranzicije je očigledna i zbog toga što demokratski izabrana vlast – država, koja bi trebala biti najveći zaštitnik i garant svih prava građana, sve više se distancira od čovjeka dajući mu sporednu ulogu u odnosu na „slobodno tržište“ i druge vrijednosti globalizacije i

okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, pravo na brak i zasnovanje porodice, pravo na imovinu, dok je iza prava na obrazovanje navedeno još samo pravo na slobodu kretanja i prebivališta. Konstatirajući navedenu činjenicu Pašalić Kreso (2004, 8) naglašava „da se teško može naći dovoljno jako opravdanje za ovakav odnos tvorca Ustava prema obrazovanju, kad se zna da ostvarivanje mnogih navedenih prava itekako zavisi od obrazovanja“. S obzirom na to da se Ustavom Bosne i Hercegovine nije definiralo jedno državno tijelo koje bi imalo nadležnost donošenja obrazovne politike na nivou cijele države (trenutno je obrazovanje u nadležnosti Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine – Sektor za obrazovanje), tako je obrazovna politika prepuštena na nivo dva entiteta, deset kantona, nešto kasnije Distriktu Brčko (arbitražom), a u posljednjih godina i u nekoliko općina, npr: Općina Žepče i Općina Usora – školske 2009/2010. godine. Dakle, na nivou Bosne i Hercegovine postoji 13 ministarstava/sektora i nekoliko općina koji imaju određene nadležnosti nad obrazovanjem i nadležnost utvrđivanja obrazovne politike na teritoriji na kojoj djeluje.

10 Demokratija je stalni proces širenja prostora slobode i prava građana (Fočo, 2000, 76). Samir Amin (prema Giroux, 2013, 105) smatra da „ni modernost ni demokratija nisu do kraja iskoristili potencijal svog razvitka“. Zato predlaže da se koristi termin „demokratizacija“, jer isti naglašava dinamički aspekt, još uvijek nezavršenog procesa, za razliku od termina „demokratija“, kojim se pojačava iluzija da je u pitanju nešto za šta možemo dati konačnu formulu.

privatizacije. Gotovo otvoreno se unutar većine demokratskih uređenih društava razvijaju koncepti: kapitalizma (zagovaranje profita, privatnog vlasništva), plutokratije (zagovaranje vladavine bogatih), partitokratije (zagovaranje vladavine političkih partija/stranaka), mediokratije (zagovaranje vladavine medija) i mnogih drugih ..izama i ..kratija koje imaju veliki utjecaj na vrijednosnu orijentaciju djece i mladih¹¹. Navedeni pojmovi su povezani, isprepletani, često se nadopunjuju i često su proturječni. Na primjer: demokratija omogućava slobodno tržište u kojem tržišna privreda, obavijena kapitalizmom, nije samo ekonomski sistem (Softić, 2000, 155) već utječe i na kulturne i filozofske vrijednosti zasnovane na legitimitetu materijalnog profita, pozitivnom karakteru takmičarskog duha, vrijednosti individualnih sloboda i slobode izbora, konceptu „ljudskog kapitala“ i sl. S obzirom na to da je profit osnovna i temeljna maksima kapitalizma, tada se narativ i ideologija neoliberalizma¹². (briga o sebi i svom profitu) javlja kao dominantna platforma i strategija u ostvarenju tog cilja. Ako je u određenom društvu glavni cilj i svjetonazor - profit i kapital, tada se *etičko-moralne i univerzalne ljudske vrijednosti, norme i principi* mogu odrediti kao ometajući faktori u ostvarenju neoliberalno-kapitalističkog društvenog cilja, ili kako to „guru“ neoliberalizma Friedman kaže „stjecanje profita je suština demokratije, a nagomilavanje materijalnih dobara suština kvalitetnijeg življenja.“ (prema Giroux, 2013, 118) Također, ako se uzme u obzir ogroman utjecaj svih navedenih segmenata društva, ako sve ima cijenu i ništa nije sveto, ako u ime demokratije pristajemo na svjetonazor tržišnog fundamentalizma¹³, zanemarujući *etičko-moralne i univerzalne vrijednosti*, tada se u procesu demokratizacije društva, kao uzori mladim ljudima nude oni koji posjeduju bogatstvo bez obzira na način stjecanja, kao i oni koji posjeduju moć (političari) bez obzira na znanja i sposobnosti. Sheldon S. Wolin (prema Abazović, 2014, 74) ističe da „kapitalizam, svojom strukturom, ideologijom, međuljudskim odnosima proizvodi takav profil ljudi koji nisu podobni za demokratski sistem, odnosno nisu spremni da slijede demokratsku strukturu građanstva“. Takvi ljudi deklarativno zagovaraju demokratiju, toleranciju, jednakost, a u suštini žele ostvariti svoj lični interes i materijalnu dobit. U tom odnosu, s obzirom na to da

11 Komisija Državnog odbora za obrazovanje i Američkog udruženja za javno zdravlje objavila je izvještaj u kojem stoji: „nikada ranije jedna generacija djece nije bila manje zdrava, nikada se o njoj manje nije vodilo računa i nikada do sada djeca nisu bila manje pripremljena za život.“ (Chomsky, 2017, 67). Dakle, neoliberalni i korporacijski kapitalizam, obavijen „ruhom demokratije“, sve više odvaja roditelje od djece.

12 Neoliberalizam je političko-ekonomska praksa koja tvrdi da će se ljudska dobrobit najviše razviti ako se dopusti širenje poduzetničkih sloboda unutar uređenog okvira čvrstih imovinskih prava, slobodnog tržišta i slobodne trgovine. Predstavnici neoliberalizma smatraju da tržišna vrijednost je osnovna vrijednost svih stvari. Privatizacijom javnih dobara i upliv države u ekonomske poslove, treba svesti na najmanju moguću mjeru. Iz tih razloga, neoliberalizam teži da sveukupno ljudsko djelovanje prevede u oblast tržišta. Tome su podređene ne samo pravne, političke, već i obrazovne, zdravstvene i sve druge instance društva. (Softić, 2000, 153)

13 Svjedočimo da tržišni fundamentalizam zauzima veoma važno mjesto u normativnom i vrijednosnom pluralizmu savremenog doba što od pojedinca zahtijeva stalnu budnost, kritičko promišljanje i pronicljivost kako bi mogao, ili bar pokušao, razlikovati istinu od laži, dobro od lošeg, znanje od neznanja, pristojno od nepristojnog, suštinu od forme itd. Delibašić (2018, 678) ističe da amoralnost tržišta relativizira sve moralne vrijednosti naglašavajući pri tome da tržišni fundamentalizam teži da prode u sve pore ljudskog života tako da sve moralne vrijednosti, porodične vrijednosti, kulturna i umjetnička djela i ostala Dobra, podvede pod utjecaj zakona tržišta.

ekonomske sile predstavljaju integralni dio globalizacije i demokratizacije društva, (Giddens, 2003, 56) ekonomsko-politički koncept demokratije (zagovaranje slobodnog tržišta, privatizacija, profit) postaje dominantan koncept življenja. Briga o sebi i svom profitu javlja se kao osnovna platforma za stvaranje strategije: eksploatacija nasuprot toleranciji, nejednakost nasuprot harmoniji, novac i profit nasuprot pravdi i čovjeku itd., a što demokratiju uvodi u „zamku kapitalizma“. Taj nerazjašnjen odnos između globalizacije, demokratije i privatizacije uglavnom je uslovljen odnosom prema *javnom dobru*. Procesom globalizacije i privatizacije u cijelom svijetu *javno dobro* se ustupilo korporacijama, tako da danas korporacije preuzimaju glavnu ulogu u društvu. Korporacije se sve više brinu za zdravlje ljudi, obrazovanje ljudi, liječenje ljudi, zaštitu životne sredine itd. Već sada velike kompanije i konsultantske kuće vide u „industriji obrazovanja“ plodno tlo za investiranje. Abazović (2014, 74) navodi „umjesto da se njime upravlja, javno dobro je ustupljeno na upravljanje“. Tako se vremenom unutar demokratije, prevashodno radi težnje za ličnim profitom i profitom kompanije, tržišni principi ugnježduju kao dominantna paradigma svih životnih i društvenih situacija, demokratija postepeno dobija obrise finansijskog kapitala, a tržišne principe postavlja kao najbitnije elemente ljudskog opstanka i odgoja i obrazovanja pojedinca. Tržišni principi postali su izuzetno bitni i počeli su se protezati daleko van oblasti privrede djelujući na svaki domen ljudske aktivnosti i interakcije. Može se reći da era globalizacije, zbog profita korporacija a „zadjenuta demokratskim ruhom“, sve više zapostavlja zahtjeve građana koji se bore za socijalnu, zdravstvenu ili obrazovnu pravdu. Giroux (2013, 134) navodi da u društvu u kojem sve više „vladaju privatni interesi, socijalni problemi postaju nešto što se tiče isključivo pojedinca i čime se javnost ne bavi“. Zato se pojmovi kao što su: vršnjačko nasilje, maloljetnička delinkvencija, maloljetne trudnice, siromaštvo, suicidi, medijske manipulacije, nezaposlenost, genetičke manipulacije, nepismenost, sebičnost, trgovina djecom, incest i sl. sve više se u demokratskom društvu objašnjavaju kao problem isključivo pojedinca. Ako ovome dodamo činjenicu, da se u liberalnoj demokratiji sve više „razvlašćuje država“, kao tradicionalni zaštitnik građana/čovjeka, tada nam postaje kristalno jasno da moramo biti „oprezniji s demokratijom“.

2. Demokratizacija obrazovanja

Svjedoci smo da se tokom XX i početkom XXI stoljeća različiti ideolozi bave odgojem i obrazovanjem “takmičeći” se ko će izvršiti veću „demontažu pedagoških teorija“ (Lenzen, 2002). Nudili su, i dalje nude, različite oblike jednokratnih pedagoških rješenja – „instant rješenja“, stvarajući ih *a priori* na kritici tradicionalne škole i zbudjujući, čak i one pedagoške radnike koji u svom svakodnevnom radu svjedoče uspjehu i rezultatima. U prvom poglavlju je navedeno da se u okviru “demokratizacije društva”, pod uticajem kapitalizma,

neoliberalizma i drugih...izama i ...kratija¹⁴, mogu razvijati ozbiljne anomalije u društvu, u drugom ističemo da u okviru „demokratizacije škola“ mogu nastajati ozbiljni oblici rigorozne standardizacije, tabuizacija, indoktrinacije i sl.

Prema Havelka (2000,20) proces demokratizacije obrazovanja se može razumjeti u odnosu na dvije ključne perspektive: spoljašnju i unutrašnju perspektivu demokratizacije obrazovanja. Spoljašnja perspektiva podrazumijeva utjecaj društva (globalizacija i internalizacija), tj. utjecaj globalnih društvenih tokova na stvaranje demokratskog modela obrazovnog sistema u svim njegovim segmentima¹⁵ (npr: zagovaranje normativnog, teorijskog, statusnog, finansijskog okvira za ostvarivanja prava svih na jednaku dostupnost obrazovanja – različiti oblici inkluzivnosti; fleksibilna prohodnost u obrazovanju; povezivanje škole sa životom, sa tržištem rada i sl.) i unutrašnja perspektiva, koja podrazumijeva demokratiziranje različitih nivoa rada školske organizacije, npr: demokratsko upravljanje obrazovnim procesima (demokratiziranje rada školskih odbora, direktora, vijeća roditelja, vijeća učenika, nastavnika, stručnih saradnika, razrednika, učenika), fleksibilnost obrazovnih programa (izmjena „zastarjelih sadržaja“ u nastavnim planovima i programima), veća sloboda odlučivanja, prava i odgovornost svih aktera odgojno-obrazovnog procesa i sl.

Na krilima liberalnih teorijskih koncepata odgoja i obrazovanja (od Rousseau preko Deweya itd.), kao i na učenjima predstavnika radikalne teorije škole (Ferreira i Illich), tokom XX stoljeća širom svijeta se zagovaraju liberalni koncepti odgoja i obrazovanja. Globalizacijom, privatizacijom, demokratizacijom društva te promjene su ubrzane. Tako su društvene promjene i odgojno-obrazovni pluralizam tokom XX stoljeća ponudili veliki broj različitih liberalnih inovacija i reformi. Širom Evrope i SAD „ideolozi novog koncepta odgoja i obrazovanja“ (Vlahović, 2001), tzv. „prosvjetitelji XX stoljeća“, se bore za uspostavljanje

14 U historiji razvoja bosanskohercegovačkih obrazovnih sistema postoje mnogi primjeri jednostranog izbora datih znanstvenih i/ili ideoloških pravaca u okviru kojih se odvijao cjelokupan odgojno-obrazovni rad. Na primjer, u Nastavnom planu i programu (NPP) za osnovnu školu iz 1972. godine se navodi (1972, 14) „prilikom izbora nastavno-vaspitnih sadržaja polazilo se od ideološke osnove vaspitanja u našem socijalističkom društvu, koja se temelji na marksističkoj nauci i ideologiji“. U NPP-u za osnovnu školu iz 1975. godine se navodi (1975,14) da u okviru vaspitne funkcije škole „nastavni sadržaji imaju zadatak i da vaspitaju učenike, odnosno da kod njih stvaraju dijalektičko-materijalistički pogled na pojave.“, a u NPP-u za osnovnu školu iz 1980. godine se kao jedan od zadataka preobražaja osnovnog vaspitanja i obrazovanja na samoupravnim osnovama navodi „marksizam, kao naučna teorija i osnova izgradnje socijalističkog samoupravnog društva i treba da postane trajna idejna osnova cjelokupnog vaspitanja i obrazovanja“. (1980, 4) Iz današnje perspektive posmatrano, sasvim je jasno da zagovaranje razvoja odgojno-obrazovnih sistema na jednostranim znanstvenim ili ideološkim pravcima ostavlja posljedice koje prepoznajemo kao određene „ideološke mrlje“, a koje pokriju i veoma uspješne i funkcionalne segmente datih obrazovnih sistema i škola.

15 U dokumentima Evropske unije se jasno naglašava vizija obrazovanja zasnovana na kompetencijskom pristupu i s obzirom na to da se Evropska unija u procesu globalizacije stalno susreće sa novim izazovima, svaki državljanin morat će da ima više znanja i ključnih kompetencija kako bi se lakše prilagodio svijetu koji je veoma povezan i brzo se mijenja. Obrazovanje ima dvostruku ulogu.- društvenu i ekonomsku – a najvažnije je da se državljaninu Evrope omogući stjecanje ključnih kompetencija za što bolje prilagođavanje takvim promjenama.. (Službeni list Evropske unije, br: 394/10 - Izvještaj Evropskog parlamenta i Savjeta Evropske unije od 18.12.2006. godine, prema Kovač Šebart i Krek, 2012, 46).

pluralizma u školstvu smatrajući da bi se time prevazišlo pedagoško jednonumlje i jedinstvenost tradicionalnih „konfekcijskih osnovnih škola“ (Matijević, 2001). Nekada su se takvi didaktičko-metodički koncepti tretirali kao „alternativni didaktičko-metodički sistemi“ ili „alternativne škole“¹⁶, (Ibid, 9) međutim, danas su to koncepti koje zagovaraju obrazovne vlasti kao odgojno-obrazovnu orijentaciju obrazovnih sistema. Zajednička karakteristika svih tih škola jeste kritika razredno-predmetno-časovnog sistema i zagovaranje veće slobode i aktivnosti učenika. Početkom XXI stoljeća, mnoge karakteristike navedenih didaktičkih koncepcija opravdano pronalaze svoje mjesto u javnim školama širom svijeta. Međutim, tada nastaju i mnogi problemi u samoj implementaciji jer obrazovni pluralizam istovremeno u praksi generira provođenje različitih, čak i oprečnih didaktičkih koncepata, sistema ili principa. Nažalost, reforme se zasnivaju na projektima koji traju nekoliko godina, a u reformske ideje, nakon završenog projekta, ne vjeruju ni sami nosioci reformi¹⁷. Nakon nekoliko godina iste prepoznamo kao zaboravljene nefunkcionalne pokušaje i s tim tragom se „vuku kroz škole“. U toj agresivnoj težnji da se mijenja “tradicionalna škola”, neorganiziranim i nesistematičnim načinom implementacije ideja i stavova “nove škole”, početkom XXI stoljeća u zemljama tranzicije, tako i u Bosni i Hercegovini, nastaje hibridni koncepti tzv. “ovovremenih škola”. Odrednice „ovovremenih škola“ je teško identificirati jer ih karakteriše pluralizam i stalne promjene, međutim, neke od najučestalijih karakteristika su: a) osnovna uloga odgoja i obrazovanja je “očuvanje društva i ekonomije”¹⁸, a ne razvoj čovjeka; b) s jedne strane, dominantna obrazovna paradigma odgojno-obrazovnog djelovanja je rousseauovska paradigma, *summerhill* pedagogija o slobodnom odgoju svakog djeteta (zagovara se pedocentrizam), a uporedo s tim, s druge strane, službena uloga škole mijenja se grubim definiranjem ishoda učenja izvan škole i djeteta (zanemaruje se pedocentrizam); c) radikalni konstruktivistički pristup u razvoju spoznaje učenika marginalizira odgojnu dimenziju razvoja ličnosti, nastavnicima se daje uloga trenera, instruktora ili pasivnih posmatrača u odgojno-obrazovnom radu u kojem učenici “eksperti” samostalno stječe iskustva, znanja, navike; d) potencira se model „aktivne škole i aktivnog učenja“ iako i oni pasivni, oni koji ne uče, jednako završavaju i napreduju; e) ističe se značaj međuljudske komunikacije i interakcije uz izbjegavanje „neugodnosti u komunikaciji“, što postepeno nastavnu komunikaciju svodi na „bezličan prijenos

16 Na krilima rousseauovske i deweyovske pedagogije, tokom XX stoljeća, razvijaju se mnogi koncepti/škole: Dalton-plan, Winnetka-plan, Killpatrick metoda projekta ili projekt-metod, Freinet pokret, Pestalozzi - Eksperimentalna škola, Doltren- Eksperimentalna škola, Decroly - Škola za život kroz život, široko poznate Montessori škole, Waldorfske škole, Kerschensteiner-radna škola, Petersen - Jena-plan, Eksperimentalna škola u Summerhillu itd.

17 U kritičkoj analizi „teorija raškolovavanja društva“, Savičević (1980, prema Havelka, 2000, 53) naglašava da su osnovni motivi svih reformi, koje vrše deprofesionalizaciju uloge nastavnika, koje zagovaraju škole bez razreda, koje zagovaraju ukidanje škola, škole bez sadržaja i programa, da vode borbu za vlast jer su motivirani ideološkim ciljevima. Radi se ustvari samo o zamjeni indoktrinacije, stvaraju se društva bez institucija pa i bez škola itd.

18 Pristalice „pedagogije bez čovjeka“ (Slatina, 2023,32) oznanstvenjavaju pedagogiju, između ostalog i tako da „odgoj/obrazovanje, otvoreno i pritaeno, i svjesno i nesvjesno, pretvaraju u ekonomsku uslužnu djelatnost“.

informacija“ između nastavnika i učenika; f) bezuvjetno se zagovara usmjerenje na učenje uz zanemarivanje sadržaja, smatrajući da se učenici ne trebaju opterećivati vrijednostima i kulturnim dobrima jer sami trebaju (re)konstruirati vlastito životno iskustvo (relativiziranje univerzalnih vrijednosti i kulturnih dobara), g) ideja cjeloživotnog učenja umanjuje značaj formalnog obrazovanja jer se pojavljuju različiti koncepti neformalnog i informalnog obrazovanja koji se nude kao idealna šansa za stjecanje “kompetencija neophodnih za život“.

Na prostoru Bosne i Hercegovine, u okviru demokratizacije obrazovanja i škola, posljednjih dvadesetak godina provode se mnoge reformske aktivnosti. Mogli bismo reći da su se odjednom pojavili pedagoški radnici, tzv. „ovovremeni eksperti“¹⁹ koji su brzim dvodnevnom ili trodnevnom edukacijama postali „certificirani treneri“ i kao takvi, vođeni ličnim interesima, s jedne strane i neograničenih mogućnosti da mijenjaju obrazovanje „po svojoj mjeri“ s druge strane, bez ikakvog ustručavanja trčali iz jedne reforme u drugu. Ponekad se stječe dojam da više i ne znaju šta reformišu. Provodeći tako reforme pod romantičarskim parolama u javnim školama se iz dana u dan sve više pojavljuju različiti nefunkcionalni oblici rada. Navest ćemo nekoliko: evidentan je nizak nivo znanja učenika (nizak nivo općeg znanja i nizak nivo funkcionalnog/posebnog znanja), nakon dugog niza, ne baš kvalitetno provedenih reformskih aktivnosti, evidentna je zbunjenost i nizak nivo spremnosti pedagoških radnika da rješavaju suštinske probleme (osim nosioca reformi – oni ne posustaju, brzo „skaču“ iz projekta u projekat), izuzetno su slabi materijalni, tehnički i organizacijski uvjeti u školama, relativiziraju se orijentacijske vrijednosti nastavnika i učenika (u razredu se umanjuje „uloga i autoritet nastavnika“, a učenik se u kontekstu „kulture učenja“ sve više tretira kao „ekspert u razredu“), sve više partnerstvo s roditeljima liči na podilaženje, a rezultat je „hiperprodukcija odlikaša“, neusklađenim provođenjem inkluzivnog obrazovanja u redovnim javnim školama, djeca sa teškoćama u razvoju se često formalno uključuju, ali u tom procesu često bivaju etiketirana i segregirana i na kraju formalnog obrazovanja, samom diplomom koju dobiju, budu diskriminirana.

Nažalost, reformiranjem obrazovnog sistema ciljano su ignorirani univerzitetski profesori koji su na samom početku reforme upozoravali da „ako se u promjene ide s materijalno osiromašenom školom, organizacijski nedorečenom, kadrovski nedovoljno pripremljenom i odvojenom od pedagoške teorije i prakse

19 Sintagma „ovovremeni eksperti“ odnosi se na pojedince ili grupe koji učestvuju u mijenjaju obrazovnog sistema u posljednjih 20-tak godina u Bosni i Hercegovini. Najodgovornija grupa od njih su reformatori iz nadležnih ministarstava i pedagoških zavoda, sada već očito ljudi bez jasnih ideja kako da unaprijede odgojno-obrazovni sistem i zaštite „zajedništvo“ u javnim školama. Druga grupa su predstavnici međunarodnih i domaćih, vladinih i nevladinih organizacija, koji upravo imaju ono što nedostaje prvima, a to je: više novca i petominutne „romantičarsko-pedagoške trikove“ za reformiranje obrazovnog sistema. Treća grupa su certificirani treneri - pedagoški radnici koji rade u školama (posljednjih godina i asistenti i profesori na fakultetima), koji poslije dvodnevni ili trodnevni radionice dožive „profesionalnu katarzu“, postaju eksperti za sve, a posebno im je interesantna tema „marketing u obrazovanju“ (medijsko prikazivanje rada s djecom). Pretpostavljamo da sve navedeno nije odraz slučajnosti i neorganiziranosti, već odraz dominantne obrazovne politike - „prosvjetitelja XXI stoljeća“ na tlu Evrope.

(instituta, akademija, fakulteta)“ tada je teško izvršiti promjene. (Pehar, 2003, 3) Također, nakon tri ili četiri godine od uvođenja devetogodišnje osnovne škole Pehar (2007, 234) ponovo upozorava opširnom analizom, naglašavajući da je, između ostalog, utvrđena zbunjenost i sumnja kod pedagoških radnika da djeca uzrasta od 5 do 6 godina mogu uspješno savladati školske zadatke, zatim, kao problem je evidentan stalni pritisak na pedagoške radnike da koriste i primjenjuju nove obrasce u nastavi, a već su prilično preopterećeni i često nezadovoljni stanjem stvari u školama itd. Iskusniji pedagoški radnici su svjesni negativnih efekata sa „slatkorječivim reformskim frazama“ koje su često logički prihvatljive jer opisuju postojeću i evidentnu anomaliju u odgojno-obrazovnom sistemu, međutim, takve reforme gotovo nikada nisu zaokružene (implementirane) s predviđenim rezultatima u praksi (Mužić, 2001, prema Bevanda, 2003, 100). Također, Bevanda (Ibid, 102) upozorava da trebamo biti vrlo oprezni prema glavnim (ali i skrivenim) namjerama reformatora koji dolaze izvana, ali i njihovih „gorljivih zagovaratelja“ iznutra.

I kada je prošla faza gorljivih zagovaratelja koji su kritizirali sve elemente tradicionalne škole, nudeći neoliberalne pedagoške ideje i pedagošku raspojasanost u školama, polako se posljednjih godina situacija mijenja. Različitim aktivnostima vrši se standardizacija odgojno-obrazovnog sistema prema tačno definiranim ishodima, standardima, kvalifikacijama potrebnim za tržište rada. Razni oblici međunarodnih testiranja²⁰ znanja, postepeno vrše usmjeravanje obrazovnog sistema prema onome što se testira. U skladu s tim, objašnjavajući ovovremeni odgojno-obrazovni pluralizam, Winkler (1992, prema König i Zedler, 2001, 241) navodi da pedagogiju u periodu postmoderne karakteriše sljedeće: „kraj prosvjetiteljstva, strategije zaborava, odricanje od traganja za istinom, pluralnost umjesto obaveze, nove nepreglednosti, period opovrgavanja pedagogije, itd.“. Velika je vjerovatnoća

20 Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine je provela TIMSS međunarodno istraživanje/testiranje (matematika i prirodne znanosti) u BiH s učenicima osnovne škole i to: 2007. godine (učenici osmih razreda, a 2019. i 2023. godine (učenici četvrtih razreda). U provedenim istraživanjima rezultati pokazuju kako su postiguća učenika iz BiH ispod međunarodnog prosjeka. Također, UNICEF i Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH, u partnerstvu s Organizacijom za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) u BiH tokom 2018. godine su proveli PISA testiranje. PISA testiranje je studija procjenjivanja postignuća petnaestogodišnjaka iz čitalačke i matematičke pismenosti, te pismenosti iz prirodnih nauka. Rezultati su objavljeni krajem 2019. godine, a tumače se na način da je svaki drugi petnaestogodišnjak „funkcionalno nepismen“ i da su učenici iz BiH najgore „rangirani“ od zemalja regiona. Kritičari prenaplašenog isticanja značaja testiranjima, isto doživljavaju upravljačkim instrumentom obrazovne administracije i obrazovne politike koja ne polazi od ciljeva odgoja i obrazovanja, već je vođena ekonomskim interesima. Konsekvence koje iz toga proizilaze odnose se na: „preoblikovanje pedagogije u primijenjenu empirijsku evaluacijsku nauku, preoblikovanje teorije obrazovanja u ekonomski motiviranu i globalno proširenu funkcionalnu teoriju kompetencija i u pretvaranje škole, univerziteta i nauke u uslužna preduzeća“. (Palekčić, 2007, 104) Kritizirajući PISA testiranje Liessmann (2008, 73) navodi da škole sve više postaju „poligoni za treninge prema tajnim nastavnim planovima i programima OECD-ovih ideologa“, kojima niko ne smije zamjeriti što koriste zastarjele predstave o načinima procjenjivanja znanja – testovi znanja, i što je osnovni smisao PISA testiranja rangiranje i vrednovanje nacija na OECD-ovim rang-listama. Liessmann (Ibid, 68) smatra da ideologijom i „ludilom“ rang-liste razvilo se i očuvalo jedno egalitarno načelo koje glasi „ne postoji ništa što se ne bi moglo rangirati“ u cilju ekonomske iskoristivosti, jer PISA pobjednici postaju prosvjetitelji obrazovanja (npr: Finska) koju svaki ekspert za obrazovanje ima obavezu posjetiti kao „svjetovno hodočašće“. O društvenom kontekstu, uzrocima i aktivnostima koji su doveli do datih rezultata se ne govori.

da će u okviru stalnih reformi u skorijoj budućnosti škole rekonstruirati i izgubiti oblik u kojem su u historiji nastajale i potvrđene kao odgojno-obrazovne ustanove. One već polako postaju dijagnostički centri, socijalne ustanove, ustanove preodgajanja, a sve manje su odgojno-obrazovne ustanove. Učenici, sve više prihvataju i internaliziraju sadržaje i vrijednosti koje ne zahtijevaju posebna misaona udubljenja, sadržaje koji im se kontinuirano nude putem medija ili pod utjecajem vršnjaka kao „svrsishodnije, jasnije i logičnije“ forme ponašanja, kao što su: usmjerenost na korist, na sebe, usmjerenost na samopouzdanje - bez „pouzdanosti spram drugih“, usmjerenost na samopoštovanje - bez poštovanja drugih, vještine komunikacije i empatičnost kao sredstvo za ostvarenje ličnih interesa, zatim, usmjerenost i težnja ka užicima itd.). Dakle, s obzirom na nivo znanja, vještina i sposobnosti učenika i sve učestalije manifestiranje različitih oblika neprimjerenog ponašanja naših učenika u javnim školama, moramo biti „oprezni sa reformama“.

3. Ovovremena pedagoška perspektiva – „kurikularna reforma“

U mnogim zemljama Evrope i Svijeta se sve više zagovara „svjetski kurikulum“ (Fuchs, 2003; prema Palekčić, 2007, 49), proces opće globalizacije i definiranja obrazovnih standarda kao savremene faze razvoja kurikuluma (npr: definiranje ključnih kompetencija za građane Evrope)²¹. Kompetencijski pristup, kao temeljna obrazovna paradigma danas, se temelji na orijentaciji prema ishodima učenja, kompetencijama, klasifikacijama. Znanstveno-teorijska platforma tog učenja je biheviorizam. Christine Möller (1994, 79) kurikulum objašnjava kao ciljno usmjereni pristup koji u suštini obuhvata „plan za sastavljanje i odvijanje nastavnih jedinica“. Smatra da su u osnovi teorije kurikuluma²² ciljevi nastave koji impliciraju plan, a taj plan obuhvata iskaze o ciljevima učenja, organizaciji i kontroli učenja, a služi učiteljima, učenicima, roditeljima, obrazovnim vlastima za optimalno ostvarivanje i kontrolu ciljeva. Planiranje zadanog ponašanja ili planiranje učenja ustvari predstavlja planiranje ciljeva uz sastavljanje kontrolnih postupaka da li je učenik savladao tačno definirani cilj i jesu li planirane strategije i materijali optimalni za postizanje odabranih ciljeva.

21 Preporukama Vijeća Evropske unije od 22. maja 2018. o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje - Evropski referentni okvir (Službeni list Evropske unije, br: 2018/C 189/7) se posebno izdvaja osam ključnih kompetencija: „kompetencija pismenosti, kompetencija višejezičnosti, matematička kompetencija te kompetencija iz prirodnih znanosti, tehnologije i inženjerstva, digitalna kompetencija, lična i socijalna kompetencija te kompetencija učenja kako učiti, kompetencija građanstva, poduzetnička kompetencija i kompetencija kulturne svijesti i izražavanja“. Kompetencijski pristup u obrazovanju postaje dominantna obrazovna paradigma.

22 Pojam kurikulum podrazumijeva veoma široko značenje: kurikulum je nastavni plan i program; kurikulum čine ciljevi učenja, sadržaj poučavanja; kurikulum je detaljna razrada cilja i zadataka učenja, metoda rada i kontrola učinaka; kurikulum je obrazovni ciklus koji polazi od društvenih potreba, planiranja njihove organizacije i izvođenja, osposobljavanja nastavnika i mjerenja društvenih učinaka; kurikulum predstavlja didaktičko-metodičku koncepciju učenja, poučavanja, odgoja i obrazovanja u institucionalnom kontekstu; itd. (prema Previšić, 2007, 19) Evidentna je razlika u poimanju kurikuluma između evropske varijante (filozofska tradicija humanizma i idealizma) i američke varijante (filozofije pragmatizma).

Pod vodstvom američkog znanstvenika Saula B. Robinsohna, u okviru djelovanja međunarodnih organizacija, provodi se svojevrsna reafirmacija pojma kurikulum u odgojno-obrazovni sistem njemačke i drugih evropskih zemalja u drugoj polovini XX vijeka. Obrazovanje je za Robinsohna „osposobljavanje za savladavanje životnih situacija“ (prema Palekčić, 2007, 60) u kojima je potrebno sadržajne (kurikulumske) ciljeve utemeljiti na racionalno-objektivnim i znanstveno utemeljenim rezultatima i kriterijima, sa jasno definiranim uputstvima za primjenu (metode i oblici rada) i uputstvima za kontrolu uspješnosti (definiranje ishoda učenja i kontinuirana testiranja). Koncept kurikularne reforme zasnovan na kompetencijskom pristupu se početkom XXI stoljeća posebno širi i jugoistočnom Evropom. Nudi se kao znanstveno-utemeljen koncept odgoja i obrazovanja koji polazi od pretpostavke da je neophodno izvršiti reviziju nastavnih planova i programa tako da se sadržaji nastavnog programa „izdignu iznad proizvoljnosti i difuzne tradicije“ nastavnih planova i programa, zasnovane na duhovno-znanstvenoj pedagogiji i didaktici pomoću različitih oblika racionalnih i objektivnih analiza i postupaka. Dakle, kurikulumski koncept insistira na racionalizaciji i objektivizaciji nastavnih sadržaja kroz precizan „katalog predmeta“, ishoda učenja i načina vrednovanja i kontrole, kompetencija i kvalifikacija, a što je prema mišljenju Robinsohna jedan od načina suprotstavljanja ideologizaciji onoga što djeca uče u školama. Kurikularnu reformu neki didaktičari opisuju kao pravac u didaktici koji ima za cilj „da se reformom nastavnih planova i programa reformira škola, uvedu novi sadržaji i unaprijede nastava i učenje“, (Vilotijević, 2001, 23) dok drugi autori (Palekčić, 2007, 74) smatraju da kurikulum „nije oblik naučne, već političke prakse. a <teorija kurikuluma> je ustvari teorija (socijalnog) djelovanja“²³. U tabeli 1 izvršena je usporedba teorijskih karakteristika Weningerovog nastavnog plana i programa i Robinsohnovog kurikulumskog pristupa.

23 Kao ključni razlog neuspjeha Robinsohnovog modela revizije kurikuluma Palekčić (2007, 79-82) navodi: a) Robinsohn nije razvio pouzdanu proceduru za racionalno i pouzdano odlučivanje glede kriterija odabira sadržaja. Proces odlučivanja o sadržajima je prebačen na stručnjake koji prilaze tom poslu iz perspektive vlastitih načela; b) Robinsohn u svom pristupu ne polazi od kanona predmeta i njihovih ciljeva i sadržaja, nego od relevantnih „životnih situacija“; c) naglašavajući važnost primjene empirijsko-analitičkih postupaka za utvrđivanje nastavnih sadržaja, obrazaca i postupaka, Robinsohn je zanemario „etički i emancipatorski aspekt učenja“ što znači da nije razvio pedagošku teoriju kurikuluma, već politički model kurikuluma; d) važnije mjesto u njegovom kurikulumu dobijaju procesualni postupci nego sadržaji (procesualizacija procedure), a umjesto pojma obrazovanja ključni pojam postaje – kvalifikacije, kao dispozicija ponašanja koje učenici trebaju steći ako se želi ponašati adekvatno u društvenim situacijama (kompetentno i autonomno); e) kurikulum Robinsohn shvaća kao legitiman plan djelovanja (odlučivanje) uspostavljen racionalnom znanstvenom metodom i političkim (društvenim) opravdanjem, a manje kao koncept odgojne nastave; f) razvojem kurikuluma načinio je određene posljedice za didaktiku i pedagogiju uopće: njegov kurikulumski pristup ne slijedi načelo nijedne didaktičke teorije već slijedi načela pragmatizma u nastavi; g) favorizirao je pojam „učenja“, pojam „kvalifikacija“, „umjesto pojma „obrazovanja“ čime je direktno favorizirao psihologiju umjesto pedagogije – odnosno pedagogiju i didaktiku je reducirao na polje primjene rezultata drugih znanosti, tj. na „metodičko-pragmatički postupak“; h) umjesto nastave podsticao je instrukciju (nastavu shvaća kao instrukciju, jer se jedino instrukcija može planirati izvan škole); i) zagovarao je linearni utjecaj kurikuluma na planiranje i rezultate/ishode nastave, čime je zanemarivao proces izvođenja nastave; j) važan segment odgojne nastave reducirao je na afektivne aspekte nastave itd.

Nastavni plan i program Er-ich Weninger	Kurikulum Saul B. Robinsohn
Dominantan hermeneutički model razumijevanja smisla ljudi, događaja, stvari, pojava itd.	Dominantan empirijski model razumijevanja smisla ljudi, događaja, stvari, pojava itd.
Svrha obrazovanja se definira iz uvjerenja „zajedničkog općeg“ dobra (država, kultura, religijske zajednice, privreda, pravo..).	Svrha obrazovanja, revizija kurikuluma, se definira na osnovu ekonomsko-statističkih parametara društva – trenutno tržišnog fundamentalizma.
Saglasnost oko općeg cilja obrazovanja „ideal obrazovanja“ ostvaruje na temelju teorijskih argumenata	Saglasnost oko općih ciljeva reforme ostvaruje racionalnim putem uz pomoć metoda empirijskih znanosti
Uspostavljanje konsenzusa oko izrade nastavnih planova i programa regulira država (kao organizator školskog sistema)	Utvrđivanje odnosa sadržaja i općih kvalifikacija regulira se mišljenjem i ocjenom stručnjaka i znanstvenika, organizacija
Ciljevi odgoja i obrazovanja obuhvataju znanstvene, kulturalne i historijske sadržaje. Iz sadržaja se definiraju ciljevi odgoja i obrazovanja.	Ciljevi koji se u nekim predmetima žele postići uglavnom se formuliraju kao ishodi učenja/kompetencije/kvalifikacije
Postoji sloboda nastavnika u razmatranju zadanih (datih) sadržaja i objektivnih snaga (karakteristika učenika) u konkretnoj pedagoškoj situaciji	„Kurikulumski paket“ i/ili „instruktivni paket“ se definira izvan škole i sadrži uputstva za rad u predmetnim kurikulumima, u udžbenicima, radnim sveskama, raznim priručnicima.., čak se definiraju i pismene pripreme za realizaciju nastavnog sata i „službeno“ nude kao model kvalitetnog nastavnog rada.

Tabela 1: Usporedba Weningerove teorije nastavnih planova i programa i Robinsohnove teorije kurikuluma

Zajednička karakteristika različitih modela izrade kurikuluma jeste zanemarivanje sadržaja (relativiziranje sadržaja) i naglašavanje ishoda učenja i *procesualnost* u ostvarenju istih, čime se izražava instrumentalistička, materijalistička i bihevioralna dimenzija kurikuluma. U skladu s tim i ne iznenađuje da kurikulumski trend sve više zanemaruje sadržajni i odnosni aspekt u nastavi. Zbog toga se može desiti da odnosni aspekt u nastavi liči na „puko“ prenošenje znanja/informacija/empirijskih činjenica u obliku „vijesti“ od strane nastavnika (instruktora, trenera). Tako se na mikropedagoškom nivou može marginalizirati odgojna dimenzija škole i odnosni aspekt u njoj. Dakle, kompetencijski pristup

kurikularne reforme nije ništa drugo nego otmjen bihevioralni model uzrok – posljedica (S – R)²⁴, tj. cilj – sredstvo, u kojem ishodi učenja predstavljaju ciljeve, a nastava i podučavanje polako se svode na sredstvo za postizanje tog cilja. (Palekčić, 2015, 358)

U Bosni i Hercegovini, iako su postojali i ranije projekti koji su zagovarali koncept definiranja ishoda učenja i standarda, tzv. kurikularna reforma se aktualizira posljednjih nekoliko godina. Provodi se u nekoliko kantona, a u Zeničko-dobojskom kantonu se eksperimentalno provodi od 2021. godine u okviru projekta „Kvalitetno obrazovanje kroz kurikularnu reformu“. Navedenim projektom, koji se predstavljao u javnosti kao historijska reforma obrazovanja, u suštini uopće nije izmijenjen nastavni plan (nazivi i broj nastavnih predmeta u okviru razreda, fond nastavnih sati, period izučavanja pojedinih nastavnih predmeta i sl.). Nosioci reforme uopće ne govore, niti spominju da je jedan od uzroka opterećenja učenika veliki broj nastavnih predmeta koji imaju u određenom razredu. Projektom se revidiraju nastavni programi u kontekstu metodologije koju je izradila grupa autora,²⁵ u okviru projekta Misije OSCE-a u BiH. Tako su autori predmetnih kurikuluma, koji su odabrani na javnom pozivu u Zeničko-dobojskom kantonu pristupili izradi istih u skladu sa utvrđenom metodologijom, a koja sadrže sljedeće elemente: Opis predmeta, Ciljeve učenja i podučavanja predmeta, Oblasna struktura predmetnog kurikuluma, Odgojno-obrazovni ishodi, Učenje i podučavanje i Vrednovanje u predmetnom kurikulumu. Razlika u strukturi između nastavnih planova i programa i predmetnih kurikuluma se može vidjeti u Tabeli 2.

24 Gudjons (1994, 197) primjećuje da je ovaj teorijski pristup već nakon sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća nije posebno aktuelan. Didaktičku problematiku isuviše sužava baveći se pretežno pojedinim aspektima nastave, a pretjerano ciljno usmjeravanje u pojedinim sadržajima ne računa na široku lepezu individualnih razlika učenika, kao polazne osnove nastavnog procesa. Također naglašava, nisu svi važni ciljevi „operacionalizirajivi“ i lahko mjerljivi.

25 Temeljne postavke za izradu predmetnih kurikuluma, u okviru projekta „Kvalitetno obrazovanje kroz kurikularnu reformu“ Misija OSCE-a u BiH određene su i utvrđene u dokumentu „Ka obrazovanju koje pravi promjenu: Temeljne postavke za izradu predmetnih kurikuluma“ (Balaban, M. i drugi, 2020.). Dati dokument predstavlja metodologiju izrade predmetnih kurikuluma. U predgovoru dokumenta se navodi da „svako gledište, izjava i mišljenje izraženo u ovom dokumentu, a za koje nije izričito naznačeno da potiče iz Misije OSCE-a u BiH, ne odražava nužno zvaničnu politiku Misije OSCE-a u BiH“. Dakle, metodologiju za izradu predmetnih kurikuluma je utvrdila grupa autora, a nadležna resorna ministarstva trebaju i/ili „moraju“ raditi prema istim jer to projekat Misije OSCE-a u BiH.

NASTAVNI PLAN	
NASTAVNI PROGRAM	PREDMETNI KURIKULUM
Cilj nastavnog predmeta	Opis predmeta
Zadaci nastavnog predmeta	Ciljevi učenja i podučavanja predmeta
Programski sadržaji sa orijentacionim borjem sati po nastavnim cjelinama	Oblasna struktura predmetnog kurikuluma (3-5)
Didaktičko metodička uputstva	Odgojno-obrazovni ishodi (6-20)
Profil i stručna sprema nastavnika	Učenje i podučavanje
	Vrednovanje u predmetnom kurikulumu
	Profil i stručna sprema nastavnika
<i>Primjer strukture nastavnog programa</i>	<i>Primjer strukture predmetnog kurikuluma</i>

Tabela 2: Usporedba strukture nastavnih planova i programa i strukture kurikuluma nastavnih predmeta – predmetnih kurikuluma

Navedenom strukturom predmetnih kurikuluma izvršilo se revidiranje postojećih nastavnih programa u cilju gotovo potpune operacionalizacije odgojno-obrazovnih sadržaja i ciljeva na mjerljive forme nastavnog rada. Posebna pažnja se poklanjala definiranju ishoda učenja, veća nego svim drugim segmentima, pa i samom revidiranju i odabiru znanstveno-utemeljenih nastavnih sadržaja. Procesom izrade nastavnih sadržaja i didaktičko-metodičke odrednice nastave se usmjeravaju prema mjerljivim odgojno-obrazovnim ishodima učenja²⁶. Definirani

26 Definirani odgojno-obrazovni ishodi učenja sadrže sljedeće: subjekt (učenik) + aktivnost (glagol) + sadržaj date oblasti. U predmetnom kurikulumu ishodi su povezani šifrom sa oblasnom strukturom. Na primjer, u predmetnom kurikulumu za Bosanski/Hrvatski/Srpski jezik i književnost za I razred osnovne škole, u okviru Oblasti Čitalačka pismenost definiran je ishod.- A.1.2. Usvaja grafičku strukturu štampanih slova prvog pisma. Dati ishod se dalje razrađuje na sedam još operacionalnijih razrađenih ishoda (indikatora), npr: - Pravilno piše velika i mala štampana slova prvog pisma, - Pravilno povezuje naučena slova u strukture riječi i rečenica usavršavajući estetsku stranu rukopisa, itd. Na ovaj način je na nivou I razreda za kurikulum nastavnog predmeta Bosanski/Hrvatski/Srpski jezik i književnost (4 časa sedmično –140 godišnje) definirano ukupno 16 ishoda, koji su detaljnije još operacionalizirani sa 89 razrađeni ishoda. U predmetnom kurikulumu za Matematiku u I razredu (3 časa sedmično-105 godišnje) definirano je 17 ishoda koji su detaljnije razređeni sa 67 ishoda, u predmetnom kurikulumu Moja okolina (2 časa sedmično-70 godišnje) definirano je 14 ishoda i još 84 razrađena ishoda, u predmetnom kurikulumu Muzička kultura (2 časa sedmično-70 godišnje) definirano je 11 ishoda i još 60 razrađenih ishoda, u predmetnom kurikulumu Likovna kultura (2 časa sedmično -70 godišnje) definirano 8 ishoda i 28 razrađenih ishoda, u predmetnom kurikulumu Tjelesni i zdravstveni odgoj (3 časa sedmično – 105 godišnji) definirano je 15 ishoda i 81 razrađeni ishod. U okviru gore navedenih 6 predmetnih kurikuluma na nivou I razreda osnovne škole definiran je 81 ishod i još 409 razrađenih ishoda. Pored navedenih, postoje i ishodi definirani u okviru predmetnog kurikuluma za vjeronauku. Ovdje je važno prisjetiti se perioda kada su reformom osnovne škole (šk. 2004/05. godina na nivou Federacije BiH) djeca uzrasta 5,5 i 6 godina po prvi put postali učenici I razreda osnovne devetogodišnje škole. Tada su reformatori isticali da je to „pripremni razred“, da će djeca učiti kroz igru, da je suština socioemocionalni razvoj, zagovarali su i primjenjivali opisno ocjenjivanje..., sada, za djecu/učenike tog uzrasta definiran je više od 400 razrađenih ishoda koji su dominantno nastali u okviru Bloomove taksonomije kognitivnih ciljeva, čime se i „službeno“ zanemaruje socioemocionalni razvoj.

ishodi i razrađeni ishodi učenja i podučavanja (kratak opis onoga što je nužno i važno učiti i podučavati u okviru definiranog ishoda) predstavljaju opipljivu, mjerljivu formu operacionalizacije onoga što se smatra nužnim i bitnim iz datog nastavnog sadržaja. Mjerljivost postaje najbitnija odrednica definiranja ishoda. U tom procesu, ishodi učenja, kompetencije i vještine postaju polazište, odredište i ishodište školskog obrazovanja, stavljaju se u središte nastave i postaju „zamjena za učenu obrazovanost, zamjena za oblikovanje ličnosti i razvoj karaktera, a ne kao uputa i postupak za jasno razlikovanje onoga što je učitelj želio postići svojom nastavom od onoga što su učenici stvarno stekli pomoću date nastave“. (Slatina, 2023,26) Dakle, u okviru kurikularne reforme na nivou Zeničko-dobojskog kantona su izrađeni predmetni kurikulumi za postojeće nastavne predmete, izvršena je operacionalizacija najbitnijih nastavnih sadržaja na onu razinu na kojoj je moguće iste, prema mišljenju autora predmetnog kurikulumu, mjeriti, pratiti, ocjenjivati i testirati (s tim da je bitno naglasiti da nije urađeno prethodno propitivanje definiranih ishoda učenja u praksi, čak ni u eksperimentalnoj fazi). U cilju zaokruživanja „kurikulumske paketa izvana“ nosioci reforme su revidirali obrasce za pisanje godišnjih i mjesečnih planova rada nastavnika i obrasce pripreme za realizaciju nastavnog sata. Naime, iz dosadašnjih obrazaca pripreme izbačeni su cilj i zadaci nastavnog sata (obrazovni, odgojni, funkcionalni zadatak) i revidirani elementi artikulacije nastavnog sata (akcentat na nizu aktivnosti). Logično da je takav vid naišao na nezadovoljstvo iskusnih nastavnika, ali je pokazao i one druge, „gorljive zagovaratelje“ svega onoga što „nadređeni reformatori“ nude i koji olahko odustaju od onoga što provode u svakodnevnoj praksi.²⁷

Dakle, važno je naglasiti da kurikularna reforma koja se provodi u Bosni i Hercegovini ne podrazumijeva definiranje minimuma zajedničkog „nacionalnog kurikulumu“ na nivou države kojim bi se utvrdio minimum zajedničkih općih odrednica, karakteristika, bitnosti svih u Bosni i Hercegovini. Također, reformom se ne ističe značaj niti definira „školski kurikulum“, kojim bi se na nivou škola definirala opća zajednička načela, znanja i norme svih koje treba razvijati na datom nivou odgoja i obrazovanja, niti se definiraju zajedničke odrednice općeg znanja u okviru svih nastavnih predmeta, određenog razreda i sl. Nisu definirani opći cilj i zadaci osnovne škole, svrha i funkcija osnovne škole, koncepcija osnovne škole i sl., već je navedena vizija i misija osnovne škole u okviru kompetencijskog pristupa obrazovanju, tj. „od ishoda učenja do kompetencija“. Dakle, kompetencije postaju

²⁷ Dugogodišnje iskustvo nastavnika u pisanju priprema za realizaciju nastavnog sata preko noći je zamijenjeno novim obrascima. Reformatori su definirali nove obrasce priprema u kojima se prati ostvarljivost definiranih ishoda. Naime, dosadašnji cilj i zadaci nastavnog sata (obrazovni, odgojni, funkcionalni) su izbačeni iz nastavne pripreme, a umjesto toga od nastavnika se zahtijeva da definira ishode koji trebaju biti ostvareni, a ti ishodi trebaju biti usklađeni sa definiranim ishodom u predmetnom kurikulumu (potrebno pratiti šifru ishoda iz predmetnog kurikulumu). U praksi već svjedočimo, da neiskusni nastavnici, u želji da ostvare definirane ishode, tokom nastavnog sata bukvalno „skaču“ s jedne aktivnosti na drugu i tako „sjeckaju“ misaoni tok učenika. Teatralnost i brzina provedbe različitih aktivnosti na nastavnom satu stvara kratkotrajne događaje („trčanje ka ishodima“), a to često u drugi plan ostavlja širinu i suštinske odrednice svega onoga što samo jedna aktivnost na času može da iznjedri. U Zeničko-dobojskom kantonu ovakvi obrasci za pisanje priprema su, u okviru navedenog projekta, nametnuti od strane pojedinih savjetnika iz Pedagoškog zavoda, s tim da nisu još službeno odobreni i nadati je se da to neće ni biti.

instrumenti za upravljanje obrazovnim sistemom i mogući model usmjeren prema tržištu rada i ekonomskim zahtjevima društva – razvija se „nastava usmjerena prema kompetencijama“, a zanemaruje se činjenica da proces kumulativnog razvoja i izgradnje kompetencija ne teče linearno. (Palekčić, 2015,370) Nedostaju empirijski dokazi da ostvareni ishodi učenja u ime određenih kompetencija razvijaju te i/ili druge kompetencije, niti postoje dokazi da su jednom ostvareni testirani ishodi, „nezaboravljivi“.

Također, definirane kurikulume nastavnih predmeta pisali su osobe/pedagoški radnici koji su se prijavili na javni poziv iz uže stručne oblasti datih predmeta. Pretpostavka je da su pisali najbolje što su znali. Međutim, način izrade je bio takav da nije izvršena cikličnost sadržaja/komparacija i usklađivanje na nivou određenog razreda u okviru različitih predmeta. Tako se u konceptualnom smislu zanemarila važnost individualnih mogućnosti učenika na određenom uzrastu i razredu, marginalizirao se značaj međupredmetnih tema i opterećenost učenika, a proces odlučivanja o tome koji će se ishodi definirati prebačen je na stručnjake u okviru jednog nastavnog predmeta, koji prilaze tom poslu iz perspektive uglavnom metodičkih načela. Predmetni kurikulum za sve nastavne predmete koji se izučavaju u osnovnim školama i gimnazijama je izrađen kao jedan dokument. Briše se postojanje dva nastavna plana i programa: Nastavni plan i okvirni program za osnovne škole i Nastavni plan i program za gimnazije. Time, metodička linearnost svakog nastavnog predmeta autonomno nadilazi i „cijepa“ cjelovitost odgojno-obrazovne datosti i stvarnosti. Još kada se uzme u razmatranje i to da kompetencijski pristup u obrazovanju zagovara jednostrana učenja predstavnika bihevizma i/ili radikalnog konstruktivizma, prenatlašavajući učeničke potencijale i mogućnosti za „samostalno učenje i/ili iskustveno učenje“, onda dolazimo do još potpunijeg određena onoga što se danas primijeti kao trend. Insistira se na izradi raznih priručnika, radnih materijala, uputstava, izrada dnevnih priprema, tj. insistira se na provedbi „pukih metodičkih postupka“ tako da se sveobuhvatna uloga nastavnika, formalizira na puko davanje instrukcija na osnovu uputstava drugih. Nažalost, time se zanemaruje značajna i nezamjenjiva uloga nastavnika u nastavi i odgoju i obrazovanju djece.

Nosioci kurikularne reforme, nakon što su revidirali nastavne programe i sadržaje u kontekstu definiranih ishoda učenja i preporuka za realizaciju i ostvarenje istih, nakon što su definirali oblike učenja i poučavanja koje treba primjenjivati, kao i poželjne postupke vrednovanja i ocjenjivanja, krenuli su rekonstruiranje cjelokupne odgojno-obrazovne i nastavne prakse u kontekstu savremenih, marketingom etabliranih, obrazovnih paradigmi. I, evidentno je da su se problemi u praksi počeli javljati jer je predmetni kurikulum „izvana“ zaokružio cjelokupan odgojno-obrazovni proces. Predmetni kurikulum predstavlja definirano, zatvoreno, službeno objavljeno i etablirano „metodičko uputstvo“, kojim se između ostalog, sveopćost nastavničkog poziva i široko bogatstvo dječije prirode, bogatstvo odgojno-obrazovnog rada, svodi na metodička uputstva nastavnog predmeta

definirana „izvan“ karakteristika datosti odgojno-obrazovnih situacija (izvan uzrasnih karakteristika učenika jednog razreda, izvan strukture odjeljenja, izvan nastavnika i učenika, izvan škole itd). Postavlja se ironično pitanje da li studenti na nastavničkim fakultetima trebati ubuduće uopće izučavati predmete kao što su: pedagogija, psihologija, filozofija, sociologija... jer su „metodičari“ definirali cjelokupan proces, treba li formirati odjeljenja na nivou datog uzrasta/razreda jer se izradom predmetnih kurikuluma dominantno ispoštovalo načelo linearnosti definiranih ishoda u okviru načela predmetnog kurikuluma, čak možemo postaviti ironično pitanje, da li uopće treba proučavati učenje i podučavanje na nivou općih odrednica odgoja i obrazovanja, u okviru pedagogije i/ili psihologije, filozofije, sociologije, jer se cjelokupna širina odgojno-obrazovnog procesa svela na tačno definirane ishode učenja u okviru predmetnih kurikuluma i zatvorenih metodičkih uputstava koja se službeno nude.

Također, važno je naglasiti da proces operacionalizacije i objektivizacije ciljeva i ishoda učenja, koji nisu lako mjerljivi i provjerljivi u praksi, može dovesti do dehumanizacije odgojno-obrazovnog procesa u širem smislu i iznjedriti školsku stvarnost u kojoj se još više marginalizira odgojna dimenzija. Odgojne sadržaje, znanja i ciljeve nije moguće uvijek postići tako što ćemo ih linearno operacionalizirati, jer postizanje tih ciljeva ne ovisi samo od kauzalne logike bihevizma, već kako to, između ostalih, naglašava i Bronfenbrenner (1997) oni ovise i od ekološke (relacione) uzročnosti. Međutim, ako operacionaliziramo samo one sadržaje i ciljeve koji su lako mjerljivi, mi tada direktno zanemarujemo univerzalnost općih sadržaja i znanja, a to je posebno pogubno u odgojno-obrazovnim sistemu u kojem nije definiran „nacionalni kurikulum“, niti „školski kurikulum“ jer bi isti trebali biti zaštitnici univerzalno-odgojnih vrijednosti date kulture i društva. Iz svega navedenog naglašavamo da moramo biti oprezni i sa „kurikularnom reformom“, jer ako još više zanemarimo odgojnu dimenziju škole, a itekako je zanemarena nebrigom odgovornih, tada će se obistiniti i najpesimističnije prognoze o tome šta škola može sve postati.

Umjesto zaključka

Pod utjecajem ovovremenog obrazovnog pluralizma dijete/čovjek se sve više oslobađa od duhovnih, vrijednosnih, kulturalnih normi i pravila, deklarirajući se istovremeno kao *homo economicus* (usmjerenost na profit), *homo consumenst* (“vječno dojenče – proždrljivac, nezasiť konzument), *homo dictyous* (“umreženi čovjek”). U svijetu globalnih ekonomskih i društvenih mreža, on postepeno postaje “mehaništiki element, resurs” u relacionoj društvenoj mreži. U težnji i želji za ugodnim životom, u ponuđenom “hedonističkom labirintu”, ovovremeni čovjek postepeno uproštava vlastitu etičnost, moralnost, umnosti, duhovnost i savjest. Opčinjen važnošću “materijalne baze” i ideologiziran “liberalno-hedonističkom

nadogradnjom” postaje sam sebi autoritet, model i zakon, a takav, sve više se otuđuje od samoga sebe i postaje stranac samome sebi.

Od škole se sve više očekuje vidljiva produktivnost. Ona će sve više biti određena definiranim ishodima učenja, kompetencijama i drugim mjerljivim pokazateljima. Sve ono što je teško mjerljivo, što nije vidljivo za rangiranje, kao da više i ne može i neće biti dio nastavnih sadržaja. Predstavnici obrazovne vlasti, zbunjeni zbog svega što se dešava oko njih, često bez kritičke svijesti prihvataju i provode reforme koje nude „instant rješenja“, zanemarujući važnost definiranja jasnih ciljeva odgoja i obrazovanja i insistiranja na procesu i vremenu potrebnom za stvaranje funkcionalnih promjena u obrazovanju. Paradoks je u činjenici da se insistira na reformama koje stvaraju „škole za život”, a taj isti život, društvo, vlast, generalno posmatrano, dozvoljava alternativnim „sumnjivim” školama i fakultetima da postanu „škole za život”. Dakle, za „vrijednosti i znanja“ koje ovovremeni društveni pluralizam zagovara kao da uopće više nisu potrebne ozbiljne škole i organizirani školski sistemi. Nažalost, rasprave o reformi odgojno-obrazovnih sistema već odavno su izašle iz pedagoških okvira.

Činjenica je da se obrazovanje mora odrediti sadržajno i normativno, ali to ne znači da se treba svesti samo na stjecanje kompetencija i vještina, na stjecanje bodova, certifikata i rezultate ostvarene na inim testiranjima. Može se voditi računa o kompetencijama i ishodima učenja kao mogućim smjernicama koje su definirane pored bitnih ciljeva odgoja i obrazovanja, ali ishodi učenja ne trebaju postati zamjena za oblikovanje ličnosti i razvoj karaktera, već uputa i postupak za jasno razlikovanje onog što je učitelj htio postići svojom nastavom od onog šta su učenici stvarno stekli pomoću te nastave. Na primjer, očekivane rezultate rada/ishode učenja i podučavanja moguće je okvirno definirati na nivou 3., 6. i 9. razreda osnovne škole u skladu sa koncepcijom devetogodišnje osnovne škole, kao i na nivou 3. i 4. razreda srednje škole, ali nastavu, pedagoško-psihološke i didaktičko-metodičke odrednice nastave, potrebno je podrediti „odgojnoj nastavi“, jer je odgojna nastava orijentirana na poticanje pojedinca kako bi mu ona (nastava) pomogla razviti odnos prema sebi i prema svijetu. Dakle, odgojna nastava bi trebala biti najvažnija svezremenska pedagoška perspektiva.

Literatura

- Abazović, D. (2014). „Etičko preispitivanje demokratije“. U: S. Turčilo (ur.), *Sarajevski žurnal za društvena pitanja*, 3 (1-2), 69-81. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Bevanda, M. (2003). „Reforma visokog obrazovanja – nužnost ili namet“. *Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu BiH*, 3, 99 – 107.

- Bronfenbrenner, U. (1997). *Ekologija ljudskog razvoja – Prirodni i dizajnirani eksperimenti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Chomsky, N. (2017). *O pogrešnom obrazovanju*. Beograd: Eduka.
- Delibašić, E. (2018). „Kultura i tržišni fundamentalizam“. *Sa Znanje – Zbornik radova 7. međunarodnog naučno-stručnog skupa*, 687 – 684. Zenica:
- Dewey, J. (2004). *Rekonstrukcija u filozofiji*. Sarajevo: Buybook.
- Filipović, M. (1976). „Materijalističko shvatanje svijeta“. Zbornik: *Filozofske osnove marksizma: predavanja političke škole SKJ “Josip Broz Tito” Kumrovec 1975/1976*, 74 – 92. Beograd: IC “Komunist”.
- Fočo, S. (2000). *Čovjek i demokratske promjene*. Zenica: Dom štampe.
- Friedman, M. (1992). *Kapitalizam i sloboda*. Zagreb: Globus, Nakladni zavod.
- Giddens, A. (2003). *Sociologija*. Beograd: Čugura print.
- Giroux, A. (2013). *O kritičkoj pedagogiji*. Beograd: Eduka.
- Gudjons, H. (1994). *Pedagogija: temeljna znanja*. Zagreb: Educa
- Havelka, N. (2000). *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Klafki, W. (1994). „Didaktika kao teorija obrazovanja u okviru kritičko-konstruktivne znanosti o odgoju“. U: H. Gudjons, R. Teske, R. Winker (ur.), *Didaktičke teorije*, 13-32. Zagreb: Educa.
- Klafki, W. (1994). „Začeci teorije škole u duhovno-znanstvenoj pedagogiji: od Diltheya do Weningera“. U: K.J. Tillmann (ur.), *Teorije škola*, 25-57. Zagreb: Educa.
- König, E.; Zedler, P. (2001). *Teorija znanosti o odgoju*. Zagreb: Educa.
- Kovač Šeper, M.; Krek J. (2012). *Osnove vaspitanja u školi: konceptualizacija pojma i primena u praksi*. Beograd: Clio.
- Lenzen, D. (2002). *Vodič za studij znanosti o odgoju: što može, što želi*. Zagreb: Educa
- Liessmann, K.P. (2008). *Teorija neobrazovanosti: zablude društva znanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Matijević, M. (2001). *Alternativne škole: didaktičke i pedagoške koncepcije*. Zagreb: Tipex.

- Möller, Ch. (1994). „Didaktika kao teorija kurikuluma“. U: H. Gudjons, R. Teske, R. Winker (ur.), *Didaktičke teorije*, 79-94. Zagreb: Educa.
- Palekčić, M. (2007). „Od kurikuluma do obrazovnih standard“. U: V. Previšić, (ur.): *Kurikulum – teorije – metodologija – sadržaj – struktura*, 35 – 101. Zagreb: Zavod za pedagogiju i Školska knjiga.
- Palekčić, M. (2014). „Kompetencije i nastava: obrazovno-politička i pedagoškijska teorijska perspektiva“. *Pedagoškijska istraživanja*, 11 (1), 7 – 26.
- Palekčić, M. (2015). *Pedagoškijska teorijska perspektiva: značenje teorije za pedagogiju kao disciplinu i profesiju*. Zagreb: Erudita.
- Pašalić Kreso, A. (2004). „Ustav i obrazovanje u BiH“. *Nаша škola*, 28, 3 -15.
- Pehar, L. (2003). „Reforma koja ulazi na vrata škole ali – bez kucanja“. *Didaktički putokazi*, 30, 2 – 17. Zenica: Pedagoški zavod.
- Pehar, L. (2007). *Reforma osnovne škole – psihološke posljedice*. Sarajevo: Službeni list BiH.
- Previšić, V. (2007). „Pedagogija i metodologija kurikuluma“. U: V. Previšić, (ur.): *Kurikulum – teorije – metodologija – sadržaj – struktura*, 15 – 34. Zagreb: Zavod za pedagogiju i Školska knjiga.
- Slatina, M. (2011). „Paradigmatičnost antropocentričnog karaktera odgoja“. *Novi Muallim*, 48, 78 – 89. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Slatina, M. (2023). *O pedagogiji čovjeka: Od čovjeka kao bića učenja do učećeg društva*. Ilum. Bužim
- Softić, O. (2000). „Epoha tržišnog fundamentalizma“. *Takvim*, 147-159. Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u BiH.
- Vlahović, B.M. (2001). *Putevi inovacija u obrazovanju*. Beograd: Eduka.
- Vilotijević, M. (2001). *Didaktika 2, Didaktičke teorije i teorije učenja*. Sarajevo: Bh most.

Dokumenti i publikacije

- *Ka obrazovanju koje pravi promjenu: Temeljne postavke za izradu predmetnih kurikuluma* (2020). Balaban, M. i drugi, Misija OSCE-a.
- *Kurikulum nastavnog predmeta za Bosanski/Hrvatski/Srpski jezik i književnost za osnovne škole i gimnazije* (2023). Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojski kanton (dostupno na platformi: www.kurikulumpzdk.ba)

- *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (1972). Sarajevo: Pedagoški zavod R BiH.
- *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (1977). Sarajevo: Pedagoški zavod R BiH.
- *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (1980). Sarajevo: Pedagoški zavod R BiH.
- *Nastavni plan za osnovnu školu* (2018). Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona. Zenica: “Službene novine Zeničko-dobojskog kantona, broj: 11/18”.
- *Preporukama Vijeća Evropske unije od 22. maja 2018. o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje - Evropski referetni okvir* “Službeni list Evropske unije, br: 2018/C 189/7”
- *Ustav Bosne i Hercegovine* (1995). Sarajevo. OHR.

Social conditioning of current pedagogical perspectives

Abstract

We witness that market fundamentalism occupies a very important place in the normative and value pluralism of postmodern permissiveness and freedom. In such a social environment, under the pressure of neoliberal capitalism and technological progress, educational policy increasingly directs upbringing and education towards learning outcomes, skills and competencies that advocate a market-oriented man, i.e. a man who gradually becomes a “mechanistic element, a resource” in already defined political-economic relations. With this paper, we draw attention to the marginalized position of the child - man in contemporary society.

It is already obvious that almost all forms and models of traditionally based and functional pedagogical theories are being rejected, and that in parallel, within the framework of neoliberal principles of scientific pluralism in economics, psychology, sociology and even in pedagogy itself, new paradigms and concepts/models of upbringing and education are being developed. Today, pedagogy itself is increasingly moving away from the child, and to make the paradox even greater, this is often taking place under the banners of romantic-pedagogical marketing “child centered approach”, “student as the subject of teaching”, “school for life”,

etc. Various forms of neoliberal pedagogy based on the pedagogical looseness of the so-called summerhill pedagogy are emerging and developing, thus offering a whole series of short-term “instant solutions” whose application makes teaching understood as an event, and less and less as an experience for students. Accordingly, while reforms are “embellishment” certain segments of the education system, we are witnessing the increasing degradation and marginalization of the quality upbringing and educational fabric that exists in public schools.

In this paper, we describe the social conditioning of contemporary pedagogical perspectives within the framework of the pedagogical-didactic understanding of the competency-based approach to education - curriculum reform. In this paper, we compare the characteristics of the theory of curricula and programs created within the framework of spiritual-scientific pedagogy and didactics on the one hand, with the characteristics of the concept of curriculum reform created within the framework of behavioral learning, on the other. The topic is the reform of curricula and their reliance on defined key competencies and the moving from national to international understanding and curriculum development. The paper also critically reflects on the process of operationalizing key competencies at the micro-pedagogical level, on the process of orienting teaching towards objectively measurable learning outcomes, emphasizing that this process can ultimately take place to the detriment of the humanistic understanding of education, as well as the loss of the educational dimension of school and/or the purpose and values of education.

Keywords: *market fundamentalism, curriculum reform, learning outcomes*

Mario Ćosić

Katolički školski centar „Sv. Josip“ Sarajevo, BiH

E-mail: mariocosic82@gmail.com

TIHI DOPRINOS AKADEMIKA MLADENA BEVANDE

Sažetak

Neprijeporna je činjenica o doprinosu koji je Katolička crkva u Bosni i Hercegovini dala na kulturnom, vjerskom i prosvjetnom planu tijekom stoljeća svoje prisutnosti i ukorijenjenosti na ovom području. Međutim, iako svjesni te istine i činjenice, nisu rijetki oni koji su iz raznoraznih razloga te istine i činjenice često puta ignorirali, prešućivali, a nerijetko i krivo i na svoj način interpretirali. S druge pak strane, kad je istina bila u opasnosti, javljali su se tihi i nenametljivi radnici, ljudi bistra uma i britke riječi, koji nisu dopuštali da istina bude iskrivljena. Svojim neumornim radom, na temelju argumenata, ponajviše kroz pisanu riječ, ustajali su u obranu istine o našoj povijesti, vjeri, kulturi i baštini.

Ovaj rad želi barem u kratkim crtama, koliko mu tekst dopušta, prikazati čovjeka argumenata i kao takvog jednog neumornog borca za istinu, akademika Mladena Bevandu, čovjeka ostvarena života i akademske karijere. Akademik Mladen Bevanda kao čovjek i znanstvenik koji je prošao cijeli odgojno-obrazovni put od učitelja pa do akademika je najpozvanija osoba govoriti o temama iz područja odgoja, povijesti, pedagogije, vrijednosti i svemu onome što utječe i što je važno na čovjekovom odgono-obrazovnom putu. Cilj ovog rada je prikazati doprinos akademika Bevande u promicanju istine i činjenica o djelatnosti i doprinosu Katoličke crkve odnosno Vrhbosanske nadbiskupije, njezinog nadbiskupa, kao i njezinih odgojno-obrazovnih ustanova na području vjere, kulture, povijesti i prosvjete.

Ovaj postavljeni zadatak ćemo izvršiti tako što ćemo proučavati objavljene znanstvene, stručne tekstove i intervjue akademika Bevande i prikazati zastupljenost promicanja djelovanja Vrhbosanske nadbiskupije i njezinih ustanova u tim djelima; zatim njegov pedagoški angažman kao profesora na sveučilištima u Sarajevu i Mostaru, a koji se na poseban način ogleda u njegovom poticanju studenata na istraživanje i izradu diplomskih, magistarskih i doktorskih radova o

ustanovama vrhbosanske nadbiskupije. Pri tome ćemo se koristiti temeljnim znanstvenim metodama: teorijskom analizom, analizom dokumentacije i analizom sadržaja, a instrument će biti matrica za analizu sadržaja.

Proučavanje navedenih izvora će nas nesumljivo dovesti do jednog tihog, neumornog ljubitelja i promicatelja istine o Crkvi i njezinom prosvjetno-pedagoškom doprinosu BiH.

Ključne riječi: *odgoj, promicanje, katolički, školski, pedagogija.*

UVOD

Čini mi se, da bi se danas, u „poplavi“ pisane riječi, s pravom moglo ustvrditi kako je sve manje djela koja su osobna i iskrena. Nastavno na prethodnu misao, sve je više djela koja su drugima pisana kao uputstva za život, a da zapravo nisu osobno proživljena. Može se zaključiti da je takvoj vrsti djela najveći nedostatak i ono što im umanje atraktivnost upravo to jer ne izvire iz života, iz svega onoga što na najznačajniji način čini jedan ljudski život. Lijenost mišljenja, strah od javnog mnijenja, politička korektnost i iscrpljivanje metodologijom u autoru najčešće rađa bezdušnu misao koja se jednostavno ne da dočitati do kraja. Suprotno je to od onog jednostavna aksioma koji prati čitavu povijest pisanja, a koji kaže da se u svakom djelu, na ovaj ili na onaj način, zrcali život njegova autora.

Zapravo se očekuje da između djela i autora postoji takvo jedinstvo, koje će iskusnu čitatelju omogućiti da ga osjeti na gotovo opipljiv način, bez obzira na to o kojoj se vrsti djela radilo. I što je djelo osobnije i dublje, to se jasnije naziru magnetna središta autorova života. Autor se jednostavno mora vraćati na izvore svoje životne radosti, mišlju doticati patnju koja je ljuljala i rušila njegov život, strastveno promišljati razloge nade koja ga je vukla naprijed i zbog koje se uostalom i upustio u pisanje, kao nimalo lak pothvat. Istinski se autor gotovo svakog dana umara promišljajući o svom životu u širem kontekstu značenja i samo tako može životne momente preobraziti u postaje svoje jake misli.

Bilo bi prejednostavno, zapravo banalno reći da se sva autorova misao iscrpljuje u njegovoj biografiji i bibliografiji, ali bi isto tako bilo nedorečeno pristupiti autorovoj misli bez poznavanja njegovog života i onoga što je za života napisao. Zato ćemo se u ovom kratkom prikazu posvetiti onome što je akademik Bevanda iz svoga bogatog osobnog i profesionalnog života napisao iz života za život. U ovom radu bit će prikazana djela kojima je akademik Bevanda želio oteti zaboravu značajne osobe Katoličke crkve u Sarajevu, osvjetliti, afirmirati i na pravi način vrjednovati pedagoški doprinos kroz odgojno-obrazovni rad ustanova Katoličke crkve i Vrbhosanske nadbiskupije. Stoga bih se usudio reći kako akademik Bevanda s pravom zaslužuje naslov afirmatora i promicatelja katoličkog školstva u Bosni i Hercegovini...

Naslov rada je s ciljem postavljen kao Tihi doprinos, jer je moj osobni stav ali i iskustvo kako akademik Bevanda svoje djelovanje, pisanje, razgovore, ali i život, čini na jedan tih, blag i nenameljiv način, a da u isto vrijeme sugovornika zainteresira i oduševi. To je moguće samo zato jer su tihom autoru, kakav je akademik Bevanda, važniji plodovi njegovog djelovanja, njegovog djela i razgovora, nego li ušminkani i istrenirani aplauzi.

1. Promicanje odgojno-obrazovnog rada Vrhbosanske katoličke bogoslovije

Druženje akademika Bevande s Vrhbosanskom nadbiskupijom, a pri tome se misli na njegove početke promicanja odgojno-obrazovnog rada Vrhbosanske nadbiskupije kroz pisanu riječ, počinje 1991. godine. Naime, od 3. do 4. srpnja 1991. godine obilježavala se stota obljetnica Vrhbosanske katoličke bogoslovije, te je tom prilikom priređen znanstveni simpozij, na kojemu je svoj aktivan doprinos dao i akademik Mladen Bevanda. 3. srpnja 1991. godine akademik Bevanda je u auli Vrhbosanske bogoslovije održao predavanje na temu: Pedagoška misao u Europi i BiH-u u drugoj polovini XIX. stoljeća.

U prvom dijelu rada akademik Bevanda u kratkim crtama donosi prikaz stanja školstva u Europi i BiH nakon okupacije od Austro-Ugarske. Akademik Bevanda u radu naglašava kako je unatoč naporima nove Austro-Ugarske uprave da sve škole budu državne i da time školstvo bude pod strogim nadzorom države „školska i uopće kulturna mapa toga vremena bila siromašna, nedostatna.“ (Bevanda 1991: 54) Iako na ovom području nisu postojali širi institucionalni okviri za temeljitiji razvoj pedagoške misli, ona se ipak širila i to zahvaljujući velikom broju prosvjetnih radnika. Među njima posebno su se isticali učitelji koji su se bavili pisanjem, skupljanjem narodnih umotvorina, pisanjem udžbenika, skupljanjem pedagoških časopisa iz drugih sredina, itd. Upoznavajući se s novim pedagoškim strujanjima, teorijama i praksama u svijetu ovdašnji prosvjetni radnici se nisu mirili s postojećim stanjem. Kao posebne časopise koji su dali značajan doprinos razvoju pedagoške teorije i prakse akademik Bevanda navodi časopise ŠKOLSKI VJESNIK (Sarajevo, 1894.) i UČITELJSKA ZORA (Mostar 1905-1911; Sarajevo 1912-1914), u kojima su svoje mjesto našli elementi moderne pedagogije, a koji će svoju rezonancu prenositi dalje do čitatelja. (Bevanda 1991: 54-55)

U nastavku rada akademik Bevanda naglašava kako krajem 19. i početkom 20. stoljeća u pedagošku teoriju i praksu prodiru novi reformni pravci koji su u oporbi s Herbartovom pedagogijom. Tako će se u Europi i svijetu u vremenu do I. svjetskog rata pojaviti više reformnih pravaca: Dalton-plan, Metoda projekata, Winnetka-plan, radna škola, personalistička pedagogija, socijalistička pedagogija, eksperimentalna pedagogija, socijalna pedagogija, sociologijska pedagogija, filozofijska pedagogija, funkcionalna pedagogija, a sve s ciljem za pronalaženjem „što efikasnijih oblika, sadržaja metoda, organizacije nastave, položaja učenika

i nastavnika u odgojno-obrazovnom sustavu.“ (Bevanda 1991: 60) No „osnovna zamjerka svim ovim reformnim pravcima što su nastojali da zasnuju teoriju jednog faktora, jednog načela, jednog smjera umjesto višeglasja, umjesto dihotomija i antinomizma, da se temelje na interdisciplinarnosti, kooperativnosti, traganju za alternativnim istinama uma i stvaralaštva.“ (Bevanda 1991: 61) Akademik Bevanda zaključuje da pretendiranje na dominaciju nad drugim rezultira isključivošću, te da su zapravo svi pravci dali određeni doprinos u svome vremenu na način da su svatko na svoj način nadograđivao i obogaćivao pedagošku teoriju i praksu.

U drugom dijelu rada pod naslovom: „Neke karakteristike pedagoškog rada Vrhbosanske visoke škole“, akademik Bevanda donosi najvažnije karakteristike pedagoške teorije i prakse koje su se primjenjivale u istoj. Na samom početku akademik Bevanda tvrdnju Pedagoške enciklopedije koja kaže: „Jezuiti su i danas glavni nosioci klerikalizma, protivnici naprednih društvenih pokreta, pa i napredne pedagogije.“ (Pedagoška enciklopedija 1989: 311) odbacuje kao neutemeljenu i ničim argumentiranu kvalifikaciju, te naglašava kako su ove škole po „mnogo čemu bile uistine elitne škole, škole koje su čuvale i njegovale svoje dostojanstvo i ugled.“ (Bevanda 1991: 63) Akademik Bevanda naglašava kako u filozofijskom smislu pedagogija na Vrhbosanskoj katoličkoj bogosloviji nije imala jednostranu teorijsku i metodološku orijentaciju. Naprotiv, u školi se njegovala disputacija koja je poticala aktivitet, čime se izražavala opća kultura učenika, transfer znanja i učenička elokvencija. Osim toga, prakticiranjem disputacija, učenici su stjecali široka teorijska znanja za razvoj kritičkog mišljenja, samostalnost u radu kao i samopozdanje. Osim toga, u ovoj je školi posebno njegovana Ciceronova vještina – govorništvo, retorika, a sve s ciljem kako bi se budući propovjednici na što kvalitetniji i studiozniji način pripremili za svoje buduće poslanje. Uz to, na Vrhbosanskoj visokoj školi koristila se još katehetistička metoda, razgovor, diskusija, predavanje, ilustracija, slobodni debatan govor, dijaloška, erotematska metoda, verbalne metode – izlaganje (akromatska) i metoda demonstracije. Nastavnici ove škole su osim teološkog posjedovali i potrebno pedagoško-psihološko obrazovanje, a u svom radu su izbjegavali svaku vrstu praktičizma, šablona, rutine i formalizma. U odnosu prema učenicima nastavnici su se pridržavali načela: *Verba docent, exempla trahunt*. Na temelju svega rečenoga akademik Bevanda naglašava kako je Vrhbosanska visoka teološka škola prema bitnim kriterijima pedagoške znanosti bila na razini onih u Europi. Sagrađena je na plodnome tlu. Tu su posredovana svjetska kulturno-pedagoška iskustva, držao se korak s vremenom i svijetom, gajila se ljubav prema znanju. Ova škola je *moumentum aere parennius*, konstitutivni dio kulturnog i povijesnog iskustva ove sredine, njene kulturne baštine“ i kao takva „dala je značajan doprinos polaganju temelja modernom školstvu u Bosni i Hercegovini i oblikovanju pedagoške misli u njoj.“ (Bevanda 1991: 65)

2. Da se ne zaboravi!

U drugom dijelu svoje knjige *Život (ne) svakidašnji – Pedagoški ogledi*, pod naslovom „Značajne ličnosti“ akademik Bevanda govori o značajnim osobama iz crkvenog života, koje su dale veliki doprinos razvoju pedagoške misli u Bosni i Hercegovini i ostavile neizbrisive tragove na kulturno-vjerskom i odgojno-obrazovnom području ove sredine. Ovim pisanim radovima akademik Bevanda nije želio ili još bolje rečeno, istine radi nije mogao dopustiti da žrtva, ljubav i rad koji su ti crkveni i hrvatski velikani podnijeli i uložili za svoj hrvatski narod i Katoličku crkvu, budu prepušteni zaboravu. A najbolji način da se to ne dogodi jest upravo pisana riječ.

Jedan od naslova u poglavlju Značajne ličnosti nosi ime: „Pastoralni djelatnik, znanstvenik, graditelj...“, a zapravo govori o prvom vrhbosanskom nadbiskupu dr. Josipu Stadleru. Ovim radom akademik Bevanda nas želi podsjetiti ali, rekao bih, i odati počast i hvalu nadbiskupu Stadleru za njegov doprinos na kulturno-prosvjetnom planu. Nadbiskup Stadler je tijekom svog biskupskog služenja posebnu pažnju pridavao razvoju školstva, što je na kraju i činjenica koju akademik Bevanda naglašava. Na samom početku akademik Bevanda navodi kako je nadbiskup Stadler sav svoj život, svoje sile i talent, vođen snažnom ljubavlju, darovao čovjeku, narodu. „Njegovo je djelo tradicija za koju se može uhvatiti, držati, s kojom se može i treba dičiti. (...) „Njegovo je djelo bogata ostavština, naša povijest, baština. Jedna je od najsvjetlijih pojava na nacionalno-kulturnom obzorju. (...) Bogati radni vijek, prožet moralnim stvaralačkim angažmanom, učvrstio ga je u red ne samo najzaslužnijih predstavnika epohe nego Hrvata uopće.“ (Bevanda 2004: 187) Akademik Bevanda naglašava kako je nadbiskup Stadler „dao tako zamašan doprinos arhitektonici našeg školstva da nitko prema tomu ne može biti ravnodušan, nezaintersiran“ (Bevanda 2004: 189)“, a potom iznosi tvrdnju kako je nadbiskup Stadler „udario temelje modernom školstvu u BiH iako se ta činjenica još prešućuje“. (Bevanda: 190)

Ovu često prešućivanu i nedovoljno naglašavnu činjenicu akademik Bevanda donosi na temelju života, rada i djela nadbiskupa Stadlera, od njegovo stupanja na tlo Bosne i svega onoga što nam je ostavio u naslijeđe. Naime, na putu u Bosnu i svoju biskupiju Sarajevsku, nadbiskupa Stadlera su dočekali u Zenici i tom prilikom će izgovoriti riječi, koje se mogu nazvati njegovim programom kulturno-prosvjetnog rada: „Donedavno je po ovim zemljama zveketalo ubojito oružje. Stoga je morala i Muza zašutjeti. Ali su nastala sad druga vremena. Sad moramo mačem znanosti i mačem nauka u miru vojevati, prosvjetu u narodu širiti, u narodu materijalno stanje podizati.“ (Marković 1932: 49-51) Da je nadbiskup Stadler bio čovjek od riječi i da će održati dano obećanje govori činjenica da je neumorno širio i svim silama promicao školstvo kako bi se njegov narod opismenio, naučio ljubiti svoju domovinu, čuvati i njegovati svoj jezik, svoju kulturu i baštinu. Svjedoče o tome i njegova djela: U Travniku je 1882. godine

otvorio gimnaziju koja će po dobrom glasu biti prepoznata u cijeloj Monarhiji ali i u Karadževićevoj Jugoslaviji; u Sarajevu je 1983. podigao zgradu Vrhbosanske bogoslovije, kao prve visokoškolske ustanove u BiH; utemeljio je 1890. žensku kongregaciju Služavke malog Isusa s nakanom za brigu, njegovanje i odgoj nezbrinute djece, pomaganje starim, napuštenim i bolesnim osobama, za tu svrhu je izgradio sirotišta u Sarajevu: „Egipat“ 1898. godine i „Betlehem“ 1899. godine s osnovnom školom, svesrdno je pomagao i HKD „Napredak“, pružao je podršku i darovao zemljište sestrama Milosrdnicama za podizanje Zavoda „Sv. Vinka“, pozvao je u Sarajevo Družbu sestara Kćeri Bože ljubavi i darovao im zemljište za podizanje Zavoda „Sv. Josipa“. Osim toga, u vremenu nadbiskupa Stadlera izgrađena je sarajevska katedrala (1889.), Kaptol nadbiskupski dvor, šest crkava u Sarajevu, kao i brojne crkve po nadbiskupiji. Osim toga, nadbiskup Stadler će 1882. godine pokrenuti list SRCE ISUSOVO kao službeno glasilo nadbiskupije, a od 1887. godine glasilo se zove VRHBOSNA. Također, 1906. godine u Sarajevu pokreće HRVATSKI DNEVNIK. Glavni zadatak glasila je bilo poticanje na pisanje, ljubav prema pisanoj riječi, njegovnje hrvatskog jezika, stvaranje kulture čitanja, prenošenje informacija i širenje vidika. Stoga se s pravom može zaključiti kako je nadbiskup Stadler bio *spiritus movens* svih akcija i projekata, a na poseban način onih kojima se promicao i širio odgoj i prosvjeta. (Bevanda 2004: 190-193)

Na kraju ovoga rada akademik Bevanda donosi zaključak o životu i radu nadbiskupa Stadlera, koji vrijedi jedino citirati: „Rijetki su oni koje ljudi dugo pamte, a Stadlerove se uvišene osobe živo sjećaju jer na sve strane podsjećaju njegova uzvišena djela. On je integralna ličnost, a jedino takva osoba je i mogla obaviti ovako gigantsko djelo. Prema Stadleru treba biti konačno pravedan. Vrijeme je da se bude pravično prema prošlosti, pojedinim razdobljima, povijesnim ličnostima i događajima. Kad se pak piše o Stadlerovim zalugama za razvitak školstva, fakte treba uzimati *sina ire et studio*, ne površno i tendenciozno, bez ideološkog redukcionizma i manipuliranja. Što se više spoznaje Stadlerovo povijesno djelo, sve više raste i (naša) zahvalnost prema njemu.“ (Bevanda 2004: 194)

U drugom dijelu istoimene knjige akademik Bevanda pod naslovom: „Neizbrisivi tragovi dobrote“, svojim razmišljanjem o Franczski Lechner, želi ne prepustiti zaboravu još jednu vrlo važnu i zaslužnu osobu naše povijesti. Koliko mi je poznato, posljednje što je javno pisano i objavljeno o Franciski Lechner, seže u davnu 1982. godinu. Naime, tada je objavljenja knjiga pod naslovom *Provincija Božje Providnosti Družbe Kćeri Božje ljubavi 1882.-1982.*, o 100-toj obljetnici Družbe, jer u vremenu prije toga, a i poslije toga, nije bilo uputno govoriti a pogotovo pisati o velikim djelima Franciske kao i o nedjelima onih koji su njezin rad i rad Družbe željeli minimizirati i izbrisati. Upravo zato, akademik Bevanda radu i daje naslov „Neizbrisivi tragovi“, i to tragovi dobrote, nasuprot mržnji koja je te tragove željela zamesti i time ih prepustiti zaboravu. U ovom radu akademik Bevanda nas podsjeća na doprinos, ljubav i žrtvu jedne velike žene, Majke Franciske Lechner, možemo reći za ovu zemlju potpune strankinje, ali

koja će ju svojim životom i radom itekako zadužiti. Franziska Lechner je rođena 1. siječnja 1833. u Edlingu kod Wasserburga u Bavarskoj. Franziska je dobro poznavala nevolje i probleme svoga vremena u zamahu industrijalizacije te s njom povezanih društveno-ekonomskih previranja u Europi. U tom razdoblju i takvom gospodarskom stanju velik broj djevojaka je bio prisiljen odlaziti sa sela kako bi se zaposlile kao radnice ili kućne pomoćnice. Međutim, život i rad u gradu je djevojkama obično nudio teške poslove, slabe uvjete, te su uglavnom prepuštane na milost i nemilost poslodavaca. Franziska je, vidjevši u kakvim uvjetima rade mlade djevojke, tražila načina kako im pomoći.

Franziska 25. listopada 1868. dolazi u carski grad Beč, grad u kojemu su suprotnosti ljudskih svakodnevnica stanovale jedne pored drugih: bijeda i obilje, sigurnost i nesigurnost, blagostanje i oskudijevanje. Postavši svjesna svoga poziva i potpuno otvorena Božjoj providnosti odlučila je osnovati družbu kojoj će temeljna zadaća biti briga za radnice, kućne pomoćnice, te stare i iznemogle. Svoju želju je provela u djelo na blagdan Marijina prikazanja u Hramu, 21. studenoga 1868., a tada je dobila odobrenje za osnivanje Družbe, te joj je u tu svrhu bilo dopušteno prikupljanje milodara. Franciska je svojoj zajednici dala ime Kćeri Božje ljubavi, a za geslo je odabrala: Sve za Boga, za siromahe i za našu Družbu. Prihvatila je Pravila sv. Augustina, a uz pomoć otaca isusovaca sastavila je prve Konstitucije. U Konstitucijama je navedeno da je svrha Družbe: „Odgoj i školovanje ženske mladeži iz siromašnih i građanskih obitelji i svestrana briga za kućne pomoćnice.“ (Ceratan-Mutić 1982: 12) Na temelju vlastitog iskustva i duhovnog rasta, Franziska je u svoj život uvela načelo koje je provodila i živjela do kraja svog života, a kao oporuku i poziv, ostavila svojim duhovnim kćerima: „Činiti dobro, darivati radost, usrećivati i voditi u nebo.“ (Antunović 2019: 12)

Na prijedlog isusovaca, Stadler se uputi Majci Franziski Lechner u Marienanstalt, te joj prikaza prilike u Bosni i pozva je da sestre njezine Družbe zaoru i tu njivu Gospodnju. Majka Franciska je poziv rado prihvatila i već 28. travnja 1882. godine s još dvije sestre doputovala je u Sarajevo. No, njezin dolazak je imao druge motive. Kako naglašava akademik Bevanda ona „nije došla poradi svoje znatiželje (kao putnici i putopisci) da bi upoznala egzotičnost ovo podneblja. Nije bila ni lažni nositelj kulture. Došla je, zapravo, da konkretno pomaže, da poboljša posve nepovoljan kulturno-prosvjetni i socijalni položaj puka, da pomaže ljudima“. (BEVANDA 2004: 202)

U Sarajevu je Majka Franziska zajedno sa svojim sestrama osnovala Zavod sv. Josipa, u kojemu je, kako je vrijeme odmicalo, djelovalo čak šest škola: Osnovna škola s dječijim zabavištem, Ženska građanska škola, Ženska učiteljska škola (prva potpuna učiteljska škola u BiH, za učenice svih vjeroispovijesti), Tečaj za odgojiteljice u dječjem vrtiću, Trgovački tečaj i Ženska stručna škola. Za potrebe uzdržavanja sestara i Zavoda Majka Franziska je tijekom prvog boravka u Sarajevu 1882. godine kupila imanje u Slatini, nedaleko od Sarajeva, koje je

nazvala Betanija. Kao zadnji pothvat Majke Franziske u Sarajevu bit će Zavod sv. Augustina koji je sagrađen 1893. godine, a uglavnom su ga pohađala djeca austrijskih obitelji. Godine 1907. sestre su na Ilidži kupile kuću s vrtom i poljem, a Samostan su nazvale Antunovac. U mjestu Pale, u bilizini Sarajeva uprava Zavoda sv. Josipa je 1911. otvorila samostan nazvan Marijin dom, a uz njega je 1913. sagrađena i otvorena osnovna škola, koja je radila sve do 1919. Rad sestara Kćeri Božje ljubavi će vrlo brzo početi donositi svoje prve plodove, a odgojni pristup, sestrarska ljubav i briga prema svima koji su dolazili u njihov Zavod, potaknuli su nadbiskupa i Zemaljsku vladu da te marljive odgojiteljice pozovu i u druge krajeve Bosne. Tako su sestre nakon godinu i pol djelovanja u Sarajevu svoj rad proširile na Tuzlu gdje osnivaju Zavod Kraljice sv. Krunice, Breške, gdje su, uz samostan Emaus vodile i osnovnu školu, te samostan Josipovac, kao ekonomiju koja je materijalno pomagala Zavod Kraljice sv. Krunice. (Bevanda 2004: 203-205)

Akademik Bevanda zaključuje da ono što su „časne sestre u tom razdoblju uradile na pastoralno-karitativnom, socijalno prosvjetnom i kulturnom polju izaziva divljenje, zaslužuje samo priznanje. Podnosile su i velike žrtve, ali s ponosom mogu pogledati, osvrnuti se, na pređeni put u BiH. Sve su postigle *opere et studio* – radom i marljivošću – ljubavlju, samozatajno, požrtvovanjem.“ (Bevanda 2004: 203)

U šestom dijelu istoimene koji nosi naslov „Osvrti i prikazi“, akademik Bevanda donosi naslov „Konstanta moralne uspravnosti“, a koji se odnosi na osvrt akademika Bevanda na knjigu vrhbosanskog nadbiskupa kardinala Vinka Puljića: O stradanjima s nadom. Kao glavna nakana ovog rada akademika Bevande može se iščitati njegova želja da još jednom jasno naglasi i podsjeti koja je bila glavna nakana djelovanja kardinala Puljića u trenutcima stradanja njegove nadbiskupije i cijele zemlje. Također, ovim interventom akademik Bevanda ne dopušta da se lik i djelo kardinala Puljića u teškim ratnim vremenima krivo i maliciozno interpretiraju, te da se njegovi naponi, žrtve i ljubav prema svakom stanovniku ove zemlje ne zaborave. Akademik Bevanda naglašava kako se „msgr. Puljić po ostrim i nepredvidivim zavojima naše tužne i mržnjom kontaminirane svakodnevice kretao i djelovao po crti uzvišene moralne konstante. (..) Moralna je načela i uvjerenja izrzicao i iskazivao nepristrano. Radio je odgovorno: temeljito, pošteno, ustrajno. Nije se povlačio pred opasnošću, niti uvlačio u sebe. Reklo bi se, uvijek u samom središtu događaja.“ (Bevanda 2004: 391)

Kao lajtmotiv knjige akademik Bevanda postavlja: skrb za čovjeka, njegova prava, osobne i građanske slobode. Ovaj motiv je izvučen iz tekstova knjige koji svjedoče o djelovanju kardinala Puljića koji je uvijek angažiran na strani pravde, istine i mira. On je čovjek koji odlučno prosvjeduje protiv svih oblika nasilja, vrijeđanja ljudskog dostojanstva, diže glas u obranu nedužnih, obespravljenih, poniženih, prognanih.“ (Bevanda 2004: 392) Nema nikakve sumnje, podsjeća akademik Bevanda da je u „atmosfera punoj isključivosti,

laži, nasilja, razdražljivosti, progona, poniženja, glas msgr. Puljića i sa zgarišta, oskvrnutih svetišta, poziva na dijalog, na mir, razum.“ (BEVANDA 2004: 394)

3. Promicanje Sustava Katoličkih škola za Europu

Prijateljavanje akademika Mladena Bevanda sa Sustavom katoličkih škola za Europu zapravo počinje od samih njegovih početaka, odnosno od „rođenja Sustava“. S punim pravom se može reći da od tog trenutka, točnije od studenog 1994. godine počinje akademikovo aktivno promicanje rada i vrijednosti Sustava katoličkih škola za Europu. Naime, prilikom otvorenja prve katoličke škole nakon II. svjetskog rata, točnije Katoličkog školskog centra „Sv. Josip“ u Sarajevu, u studenom 1994. godine akademik Bevanda je održao vrlo nadahnuto izlaganje, pod naslovom: „Događaj za povijest.“ Iz samog naslova ali i iz prvih redaka teksta može se iščitati što za akademika Bevandu predstavlja ova ustanova i ovaj događaj: „Je li ovaj zasigurno povijesni događaj nagovještaj i znak nečeg novog i ohrabrujućeg? Je li ova škola – lasta proljeća za kojim u ovoj zimi svega ljudskoga čeznemo? Dok se u iznakaženom Sarajevu – gradu logoru – još na sve strane razara i ruši, dok avet mržnje, nasilja i smrti ne prestaje uzimati svoj danak u krvi, obuzima nas radost što smo sudionici ovog značajnog datuma koji znači građenje, vraćanje u život onoga što je postojalo, živjelo. (..) I ovaj današnji događaj pokazuje širinu i otvorenost Katoličke crkve. Ne živi za sebe, nego kao i uvijek ima osjećaj za drugoga, izlazi ususret potrebama Naroda.“ (Bevanda 2004: 261)

Akademik Bevanda vidi Katolički školski centar „Sv. Josip“ kao ustanovu u kojoj će se djeca i mladež odgajati i obrazovati, zatim učiti kako voljeti svoju rodnu grudu, Bosnu i Hercegovinu, ali i kako biti dobri građani Europe i svijeta. U ovoj školi će se, smatra akademik Bevanda, upoznavati i druge i drugačije, čime se na najbolji mogući način odgaja za tako potreban mir, dijalog, razumijevanje i poštivanje ljudskih prava. Akademik Bevanda je na poseban način potaknuo kakav bi trebao biti sadržaj odgoja u jednoj Katoličkoj školi rekavši kako „mladež treba odgajati da tijekom školovanja i u slobodnom vremenu usvoju univerzalne etičke vrjednote, budu slobodni ljudi, razviju osjećaj za dužnost i odgovornost, nauče živjeti u pluralnoj zajednici, budu dobri susjedi, sposobni za dijalog s drugim ljudima i narodima, jer onaj tko ne vidi i negira razlike negira i našu zbilju, život zapravo“. (Bevanda 2004: 265) Svoje izlaganje akademik Bevanda je zaključio željom da ova Katolička škola postigne onaj dobar glas i ugled „što su ga zaslužio još u Austro-Ugarskoj monarhiji uživale Travnička, Visočka, Širokobriješka gimnazija, ovaj, i Zavod sv. Vinka, te druge katoličke škole koje su nažalost prisilno zatvorene nakon 1945. godine. (..) Poželimo stoga našim odgojiteljima i učenicima, da poput slavni predšasnika, i među njima bude onih koji će kao vrhunski stvaratelji i čestiti ljudi – humanisti duboko urezati i upisati hrvatsko ime u povijest i baštinu, dragog nam grada i naše Bosne i Hercegovine. *Vivat, floreat, crescat*, na radost i korist svima, sadašnjim i budućim naraštajima“. (Bevanda 2004: 266)

Potpura, promicanje i prijateljstvo akademika Bevande i Sustava Katoličkih škola za Europu će se nastaviti i u budućnosti. Tako je akademik Bevanda 2009. godine, prilikom obilježavanja 15-te obljetnice Katoličkog školskog centra „Sv. Josip“ Sarajevo bio jedan od predstavljača – promotora monografije o Katoličkom školskom centru „Sv. Josip“ Sarajevo, tiskane za tu prigodu. Godine 2019. obilježava se 25-ta obljetnica KŠC-a „Sv. Josip“ Sarajevo i Sustava Katoličkih škola za Europu i tom prigodom, akademik Bevanda je dokazao svoju privrženost ideji i djelu ovoga Sustava. Bilo je doista dostojno i pravedno, da akademik Bevanda za tu prigodu, izreke svoje refleksije o ustanovi na čijem je prvom rođendanu sudjelovao. Nakon poticajnih i ohrabrujućih riječi u govoru 1994. godine, 25 godine poslije, akademik Bevanda kao čovjek bogatog životnog i akademskog iskustva izriče kako su se njegove želje od prije 25 godina i ostvarile, kad kaže: „Ove su škole primjer uspješnog odgojno-obrazovnog rada u pluralnosti i različitosti. Njeguju i promiču najbolje europske tekovine u školstvu.“ (Bevanda 2024: 115) Da, riječi izgovorene na otvorenju KŠC-a „Sv. Josipi“ Sarajevo u studenom 1994. godine, akademik Bevanda će tijekom 25 godina pretočiti u djela. Naime, tijekom tog razdoblja akademik Bevanda će kao promicatelj ideje Sustava Katoličkih škola za Europu poticati svoje studente na istraživački rad i pisanje o plodovima Sustava. U vremenskom razdoblju od 25 godina na poticaj akademika Bevande i pod njegovim mentorstvom na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Sarajevu obranjena su dva znanstvena magistarska rada – jedan o gimnaziji u Travniku a drugi o Katoličkom školskom centru „Sv. Josip“ Sarajevo. Također, pod mentorstvom akademika Bevande su izrađena i obranjena tri diplomatska rada koji su elaborirati rad pojedinih Katoličkih školskih centara u BiH.

Kao poseban doprinos akademika Bevande Sustavu Katoličkih škola za Europu ali i Vrhbosanskoj nadbiskupiji jest njegova podrška dvojici svećenika Vrhbosanske nadbiskupije, vlč. Vlatku Rosić i autoru ovih redaka, vlč. Mariu Ćosić, u njihovom akademskom rastu. Naime, akademik Bevanda je vrlo rado prihvatio mentorstvo za izradu magistarskih radova, te je prilikom izrade pružao svu potrebnu podršku. U razgovorima i na predavanjima kao pozitivan primjer odgojno-obrazovnog sustava u poslijeratnom vremenu u BiH, uvijek je isticao primjer Sustava Katoličkih škola za Europu. Tako je potaknuo i vlč. Vlatka Rosića da izradi magistarski rad pod naslovom „Katolički školski centri u provedbi obrazovanja u Bosni i Hercegovini“, koji je uspješno obranjen na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Sarajevu 2009. godine. Jednako tako, s istom podrškom akademik Bevanda će potaknuti vlč. Maria Ćosića da izradi magistarski rad pod naslovom „Pedagoške strategije i metode odgoja u đачkim domovima, s posebnim naglaskom na Internat KŠC-a „Sv. Josip“ Sarajevo i Internat pri KŠC-u „Petar Barabarić“ u Travniku“, a koji je obranjen na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 2012. godine. Nakon uspješno okončanog magistarskog studija, na poticaj akademika Bevande nas obojica kolega 2013. godine upisujemo doktorski studij na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru. Ono što je bilo primjetno na predavanjima akademika Bevande jest

s jedne strane, stalno podsjećanje na našu bogatu povijesnu, kulturnu, vjersku i prosvjetnu povijest, a s druge strane buđenje i poticanje na istraživanje iste kod njegovim studenata. Tako su se, zahvaljujući tom tihom, nenametljivom pristupu akademika Bevande rodile i teme za doktorske radove. Godine 2022. vlč. Mario Ćosić je na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru pod vodstvom akademika Bevande obranio doktorski rad pod naslovom: „Povijesni razvoj i značaj katoličkih odgojno-obrazovnih ustanova u Sarajevu od 1878. do 1941“. Ovim radom je akademik Bevanda još jedanput želio podsjetiti javnost u BiH i šire kao i oteti zaboravu veliki doprinos Katoličke crkve u razvoju te širenju školstva na području BiH. Također, vlč. Vlatko Rosić će 2023. godine na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru pod vodstvom akademika Bevande obraniti doktorski rad pod naslovom: „Školski vjeronauk u kontekstu suvremenih društveno-kulturnih i odgojno-obrazovnih promjena“. Ovim doktorskim radom akademik Bevanda je želio da se pošalje poruka o opravdanosti katoličkog vjeronauka kao školskog predmeta kao i vrijednostima koje katolički vjeronauk promiče.

Da akademik Bevanda koristi svaku priliku za afirmiranje i promicanje Sustava Katoličkih škola za Europu govori i činjenica kako je u njegovoj knjizi pod naslovom *Između dužnosti i odgovornosti*, posvetio retke Sutavu pod naslovom: „Katolički školski centri – Sustav Katoličkih škola za Europu – primjer vrsnoće.“ I ovim retcima akademik Bevanda po tko zna koji put želi naglasiti vrijednost Sustava i upravo pisnom rječju želi da ta vrijednost ostane i zabilježena i nezaboravljena.

Zaključak

Na samom kraju svakog rada bi trebalo napisati i određeni zaključak koji bi trebao biti plod promišljanja autora i *suma summarum* naprijed rečenoga. I upravo kao plod promišljanja o tome što napisati na kraju, padaju mi na pamet dva citata, a koji se s punim pravom mogu primjeniti i na akademika Mladena Bevandu.

Prvi citat je iz HRVATSKOG DNEVNIKA iz 1918. godine, a napisan je prilikom zlatnog jubileja nadbiskupa Josipa Stadlera. U tekstu piše: „Ima ljudi koji zadužiše narod, iz koga su nikli, jali perom jali besjedom, jali umom jali junaštvom, jali dobrim djelima na korist domovine. Ti su ljudi nalik na oaze u Sahari života, pojedinih naroda.“ Cijeli života akademika Mladena Bevande, kako osobni tako i onaj profesionalni, od trenutka kada je postao učiteljem u Cerovici i Svitavi, pa kao sveučilišni profesor, potom akademik i na kraju kao predsjednik Hrvatske akademije za znanost i umjetnost bio je i ostao u službi čovjeka i svoga naroda. Nema sumnje da je akademik Bevanda svojim neumornim radom kroz pisanu riječ, razgovore, brojna predavanja i besjede snažno utjecao i ostavio veliki trag u srcima i životima velikog broja ljudi, u prvom redu njegovih studenata, a potom i svakog čovjeka s kojim je dolazio u doticaj.

Drugi citat koji smatram da se u potpunosti može primjeniti na akademika Mladena Bevandu jesu riječi vrhbosanskog nadbiskupa Smiljana Franje Čekada, o svojem školskom iskustvu i o svojim profesorima i odgojiteljima: „Svi mi koji smo prošli kroz isusovačke (njihove) ruke, duboko smo zahvalni svojim učiteljima i odgojiteljima. Na čemu? Na učenosti, kojom se je njihov rad uvijek odlikovao? Ne. Na lijepim predavanjima, koje su nam znali držati? Ne. Na znanstvnim djelima i člancima, što su ih napisali? Ne. Nego hvala im, beskrajna im hvala, na dobrom primjeru, koji su nam dali, na uzornom životu, kojim su pred našim očima blistali. Tu nije bilo: jedno govorim, drugo radim; tu je sve bilo usklađeno: riječ i primjer, nauka i život – kao živ čovjek i njegova slika u ogledalu.“ Koliko god se činilo da veliki ljudi i veliki događaji kroje i određuju budućnost svijeta, ja sam uvjeren da zadnju riječ imaju oni koji pomažu ljudima biti ljudi tj. znati zašto i kako živjeti, znati tiho i ustrajno oživljavati vlastite ideale i vlastita uvjerenja. Jedan od tih ljudi koje sam imao čast upoznati, od njega učiti i čiji primjer mogu nasljedovati jest akademik Mladen Bevanda, čovjek tihog umirujućeg glasa i pogleda puna ljubavi i razumijevanja.

Literatura

- ANTUNOVIĆ, s. M. T. (2019.), *U Božjoj providnosti hodimo. Kratki prikaz povijesti i djelovanja Provincije Božje providnosti Družbe Kćeri Božje ljubavi (1919.-2019.)*, Sarajevo – Zagreb, Provincija Božje providnosti Družbe Kćeri Božje ljubavi.
- BEVANDA, M. (1991.), „Pedagoška misao u Europi i Bosni i Hercegovini krajem 19. i početkom 20. stoljeća“, u: Sudar, P., Topić, F., Vukšić, T. (ur.), (1993.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890.-1990*. Zbornik radova znanstvenoga simpozija održanog u Sarajevu 3. i 4. srpnja 1991. prigodom obilježavanja stote obljetnice postojanja Bogoslovije, Sarajevo – Bol: Vrhbosanska visoka teološka škola, 53-66.
- BEVANDA, M. (1994), „Neizbrisivi tragovi dobrote – sto godina od smrti Majke Franziske Lechner“, u: Stećak, br. 3, ožujka 1994.
- BEVANDA, M. (2004). *Život (ne)svakidašnji*. Pedagoški ogledi. Sarajevo: Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost.
- BEVANDA, M. (2024). *Između dužnosti i odgovornosti*. Mostar: Hrvatska akademija za znanost i umjetnost Bosne i Hercegovine.
- MARKOVIĆ, M. (1932.), „Dolazak nadbiskupa Stadlera u Sarajevo“, u: *Spomenica Vrhbosanska 1882.-1932.*, Sarajevo, Akademija Regina apostolorum, str. 49-51.

- Okružnica, 27. studenog 1879. Preuzeto iz: Antunović, s. M. T. (2019.), „U Božjoj providnosti hodimo. Kratki prikaz povijesti i djelovanja Provincije Božje providnosti Družbe Kćeri Božje ljubavi (1919.-2019.)“, Sarajevo – Zagreb, Provincija Božje providnosti Družbe Kćeri Božje ljubavi, str. 5.

Abstract

The Catholic Church in Bosnia and Herzegovina has made various and indisputable contributions to the cultural, religious and educational field throughout the centuries of its presence and rootedness in this region. However, despite being aware of this fact and the truth, many have often ignored, suppressed and even deliberately and wrongly interpreted them for various reasons. On the other hand, these situations, when the truth was in danger, always brought silent and unobtrusive, hard-working people with bright minds and bold words to the surface, who would never allow the truth to be distorted. With their relentless work, based on arguments and mostly through the written word, they rose to defend the truth about our history, religion, culture and heritage.

This paper will give a brief outline of a man of arguments and celebrate the man at least within the restrictions of the text, the relentless champion of the truth, a man with an accomplished life and academic career, the academician Mladen Bevanda. As a man and a scientist, the academician Mladen Bevanda, who went down the whole educational path, from being a teacher to becoming an academician, is the most qualified person to discuss the educational, historical, pedagogical topics and all the values and impacts that influence a person's educational path. The aim of this paper is to depict the contribution of the academician Bevanda to promoting the truth and facts about the activities and contributions of the Catholic Church and the Archdiocese of Vrhbosna in particular, its archbishop, as well as its educational institutions in the fields of religion, culture, history and education.

This aim shall be fulfilled by analysing the scientific and professional papers and interventions of the academician Bevanda and by presenting the representation of promoting the activities of the Archdiocese of Vrhbosna and its institutions within those papers; also, by analysing his educational involvement in his role as a professor at the University of Sarajevo and Mostar, which is in particularly reflected in providing his students with encouragement to do research and write diploma papers, master and doctoral theses about the institutions of the Archdiocese of Vrhbosna. While doing so, basic scientific methods will be used such as: theoretical analysis, document analysis and content analysis, while the research instrument will be the content analysis matrix.

The analysis of the previously mentioned sources will undoubtedly lead to a silent and relentless truth-lover and promoter of the truth about the Church and its pedagogical and educational contribution to BiH.

Keywords: *education, promotion, Catholic, school, pedagogy.*

Johan Fridrich Herbart (1776.-1841.)

Lucija Sabolić

Doktorandica pedagogije Sveučilišta u Zagrebu

E-mail: luca1705@gmail.com

HERBARTOV POJAM ZUCHT – IZGUBLJEN U PRIJEVODU

Pregledni rad

Sažetak

Pojam Zucht dolazi od njemačkog filozofa i pedagoga Johanna Friedricha Herbarta (1776.-1841.). Herbart je bio značajan u području obrazovanja i pedagogije, a njegove ideje o obrazovanju utjecale su na razvoj pedagogije tijekom 19. i 20. stoljeća. Pojam Zucht često se prevodi na različite načine, što može dovesti do gubitka značenja ili nesporazuma.

U njemačkom jeziku, etimološki rječnici ukazuju da se Zucht odnosi na proces usmjeravanja i oblikovanja ponašanja i karaktera učenika kroz odgoj i obrazovanje. Herbart je vjerovao da je ovaj proces ključan za razvoj moralnih, intelektualnih i estetskih sposobnosti učenika te da odgojitelji trebaju pružiti strukturirano okruženje u kojem učenici mogu razvijati te sposobnosti.

Kada se prevede na druge jezike, poput engleskog i hrvatskog jezika, pojam Zucht može biti izgubljen u prijevodu ili preveden na različite načine, poput discipline, stege, odgoja, usmjeravanja ili čak samokontrole. Nijedan od ovih prijevoda sam po sebi ne obuhvaća cijeli spektar značenja koji Herbart pripisuje pojmu Zucht.

Kako bismo bolje razumjeli Herbartov pojam Zucht, važno je uzeti u obzir širi kontekst njegovih pedagoških teorija i shvatiti kako ovaj pojam pomaže u oblikovanju njegovog pristupa obrazovanju. U srži njegovog razmišljanja je uvjerenje da su odgoj i obrazovanje ključno za razvoj cjelovite, moralne i intelektualne osobe, a Zucht je jedan od ključni elemenata u tom procesu.

Ključne riječi: *Herbart, Zucht, pedagoško savjetovanje*

UVOD

Preciznost i jasnoća u teorijskom promišljanju nužni su kako bi se razumjeli složeni pojmovi, odnosi i mehanizmi koji se kriju iza odgoja i obrazovanja. Bez jasnog razumijevanja temeljnih pojmova, teško je razviti učinkovite pedagoške pristupe ili kritički evaluirati postojeće prakse.

Stoga je važno neprestano preispitivati i razvijati teorijske koncepte u pedagogiji, koji odražavaju stvarne potrebe i izazove u odgoju i obrazovanju. U tom kontekstu, nastavnici, istraživači i stručnjaci u području pedagogije moraju nastojati razviti jasne, precizne i utemeljene teorije koje će biti u službi stvaranja kvalitetnijih i učinkovitijih obrazovnih iskustava.

U početku su se pojmovi iz životinjskog svijeta primjenjivali na pedagogiji, dok se jezik nije prikladno razvio. Mnogi filozofski i pedagoški pojmovi i koncepti su nastajali iz praktičnog svakodnevnog djelovanja i iskustva ljudi u društvu. Od vremena starogrčke filozofije mnogi su filozofi uspoređivali ponašanje životinja s ljudskim ponašanjem i primjenjivali te spoznaje na različita područja, uključujući i pedagogiju. Jedna od glavnih prednosti primjene načela iz životinjskog svijeta u pedagogiji je ta što tadašnjem društvu omogućava da bolje razumije prirodne obrasce i obrasce ponašanja kod ljudi, kao i kod životinja.

Navest ćemo jedan primjer, riječ *lamad* (למד) dolazi od hebrejskog korijena *lmd* (למד) i odnosi se na učenje ili podučavanje. Radi se o često korištenom biblijskom izrazu koji etimološki znači „navikavati vola na jaram“ (Šarčević, 2022) te se povezuje s konceptom učenja u drevnoj hebrejskoj kulturi. Učenje je često bilo uspoređivano s procesom navikavanja životinja, poput volova, na rad i poslušnost. Ova usporedba odražava težinu i važnost učenja u životima pojedinaca. Vola je bilo teško naviknuti na jaram, ali jednom kada se navikne, može obavljati zahtjevne poslove i biti od velike koristi. Slično tome, učenje može biti zahtjevno, ali donosi značajne koristi i osobni rast pojedinca. Stoga, kroz ovu usporedbu možemo razumjeti koliko je učenje bilo cijenjeno u drevnim kulturama, kao i važnost strpljenja i upornosti u procesu učenja.

Bašić (1984) ističe, kako nedostatak dugotrajne tradicije bavljenja problematikom terminologije pedagoških disciplina u nekim zemljama, poput Hrvatske, doista može rezultirati nesređenom situacijom u uporabi pedagoških termina. Nesistematičan pristup terminologiji može dovesti do nesporazuma, nejasnoća i problema u komunikaciji među stručnjacima.

Neki od razloga za ovakvu situaciju mogu uključivati:

1. Nedostatak konsenzusa među stručnjacima o terminima koji se koriste u pedagogiji.
2. Nepostojanje odgovarajuće literature ili istraživanja koja bi objasnila pedagoške pojmove i termine.

3. Neadekvatno obrazovanje budućih pedagoga i nastavnika u vezi s terminologijom i teorijama koje se koriste u praksi.
4. Prevelik utjecaj stranih teorija i pristupa koji mogu dovesti do pogrešnih tumačenja i prevođenja termina.
5. Brz razvoj i promjene u pedagogiji koje otežavaju sustavno praćenje i usklađivanje terminologije. Kod terminologije imamo čest slučaj u „sudaranju pojmova“, u smislu kako svaki jezik ima svoj pojam za odgoj (obrazovanje, savjetovanje i dr.) ili podpojmove.

Kako bi se poboljšala situacija u uporabi pedagoških termina, može se poduzeti nekoliko koraka:

1. Poticati istraživanje i rasprave o terminologiji među stručnjacima kako bi se postigao konsenzus o najprikladnijim terminima.
2. Obogatiti obrazovne programe za pedagoge i nastavnike temama vezanim uz terminologiju i teorijske osnove pedagogije.
3. Poboljšati prevođenje stručne literature kako bi se osigurala točnost i dosljednost u korištenju pedagoških termina.
4. Stvoriti bazu podataka ili enciklopediju pedagoških termina koja bi služila kao referentni izvor za stručnjake, nastavnike i studente.

Uspostavljanjem jasnije i dosljednije terminologije u pedagogiji, stručnjaci komuniciraju, razmjenjuju ideje i primjenjuju teoriju na praksu, što u konačnici pridonosi unaprijeđenju obrazovanja i odgoja. Važnost toga osobito je prepoznao J. F. Herbart.

1. Herbartov pristup pedagogiji

Herbart je bio značajna figura u razvoju pedagogije, a njegov rad se često ne vrjednuje u kontekstu povijesno-filozofskih strujanja njegova vremena već njegovih nasljednika herbartovaca. Njegov pristup pedagogiji bio je snažno ukorijenjen u filozofskim idejama i raspravama tog doba, posebno u reakcijama na Kantovu i Hegelovu filozofiju.

Herbart se suprotstavio Kantovoj ideji o nepristupačnosti „stvari po sebi“ (*noumena*), koju ne definira nego ostavlja u području fenomena (pojave) i Hegelovoj dijalektici koja je težila k sintezi suprotnosti. Smatrao je da fenomeni (pojave) trebaju imati temelj u stvarnosti, zagovarajući povratak od fenomenalizma prema realnosti stvari.

Herbart je bio pod utjecajem tadašnje psihologije koja je naglašavala važnost iskustva i percepcije u formiranju znanja. To je utjecalo na njegov pedagoški pristup gdje je naglašavao važnost iskustva i aktivnog učenja.

U pedagogiji, Herbart je zagovarao pristup koji uključuje sve razine razumijevanja i rasta, slično rastu biljke. Smatrao je da djeca imaju urođeni potencijal za razvoj i učenje, a uloga odgojitelja je da taj potencijal njeguju i potiču.

Nije se slagao s Kantovim kategoričkim imperativom i etikom dužnosti. Umjesto toga, zagovarao je etiku koja se temelji na sadržaju i kontekstu gdje se moralne odluke donose na temelju razumijevanja i procjene situacije. U pedagogiji se to odnosi na važnost formiranja karaktera i sposobnosti samostalnog moralnog prosuđivanja.

Herbart je bio suvremenik Herdera i Humboldta koji su istraživali važnost jezika i kulture u obrazovanju. Iako Herbart možda nije izravno bio fokusiran na jezičnu pedagogiju, ideje o važnosti nacionalnog jezika i kulture sigurno su utjecale na pedagošku misao tog vremena. Živio je i djelovao u vremenu kada se i pedagogija, i psihologija i sociologija odvajaju od filozofije i teologije. Za to vrijeme to je bila posvemašnja novost.

Herbartov kritički odnos prema školi kao instituciji i njegovo utemeljenje pedagogije iz perspektive učenika (djece, mladih i odraslih) ukazuju na važnost razmatranja njegovih ideja neovisno o stereotipima povezanima sa „starom školom“. Prema Palekčiću (2020; 164), predrasude vezane uz Herbarta često proizlaze iz dva glavna razloga:

1. Povezivanje Herbarta s njegovim sljedbenicima može dovesti do pogrešnih interpretacija njegovih ideja i gubitka fokusa na njegov izvorni rad. Herbartovci su razvijali i širili njegove ideje, ali u nekim slučajevima su se i udaljili od njegovih izvornih misli i namjera.
2. Nedostatak prijevoda Herbartovih djela može otežati proučavanje i razumijevanje njegovih ideja, što može dovesti do pojednostavljenih i pogrešnih tumačenja njegovog rada.

Zbog tih razloga, važno je pristupiti Herbartovom radu temeljitije i nastojati razumjeti njegove ideje u kontekstu njegovih originalnih namjera. Cilj ovog rada je razjasniti i precizirati pojam *Zucht-a* koji pridonosi jasnijem razumijevanju uloge i metode pedagoškog savjetovanja.

Herbartov pristup pedagogiji naglašava važnost promišljanja o biti čovjeka u razvoju pedagoških pojmova i teorija (Palekčić, 2015). On vjeruje da pedagogija treba biti usko povezana s razumijevanjem ljudske prirode, kako bi odgoj i obrazovanje bili što učinkovitiji i prilagođeni individualnim potrebama učenika. Ne napuštajući filozofsku misao, dobro upućen u tadašnju psihologiju jednostavno je razvio bitne odrednice nove, moderne i za današnje vrijeme suvremene pedagogije.

Jedan od ključnih aspekata Herbartovog promišljanja o biti čovjeka u pedagogiji je njegova teorija o poučljivosti (*Bildsamkeit*). Prema Herbartu, poučljivost predstavlja temeljno načelo obrazovanja koje uključuje „odgojnu nastavu“ (*Unterricht*) i *Zucht* (pedagoško savjetovanje). On smatra da svaki pojedinac ima prirodnu sposobnost za učenje i razvoj te da je pedagogija odgovorna za poticanje i podržavanje te sposobnosti.

Osim toga, naglašava važnost etičkog i moralnog aspekta u pedagogiji. Smatra da bi odgoj trebao biti usmjeren na razvoj moralnog karaktera učenika, što će im omogućiti da postanu odgovorni i etički građani i time je otvorio put i za razvoj suvremene škole, suvremenog građanskog odgoja i suvremenog moralnog društva. Moral je cilj njegove pedagogije.

U Herbartovom pristupu pedagogiji bit čovjeka i njegova priroda igraju ključnu ulogu u izgradnji pedagoških pojmova. To podrazumijeva da bilo koja pedagoška teorija ili praksa mora biti usmjerena prema razumijevanju i podržavanju cjelokupnog razvoja učenika, uključujući kognitivne, emocionalne i moralne aspekte njihove osobnosti. Ovaj cjeloviti pristup čini temelj Herbartove filozofije i pedagogije. Cjelovitost kod pojma *Bildsamkeit* (poučljivosti) igra značajnu ulogu, osoba ne označava samo jedinstvo svih mogućih dijelova, nego i cjelovitost. Moguće je dakle da sve faze čovjek prođe i bude jedinstven, ali ne i cjelovit. Cjelovitost uključuje nešto malo više i vezano je uz moralnu izgradnju.

Herbartova svrha odgoja, usmjerena na podršku razvoju moralnosti, zasniva se na tri međusobno povezana oblika odgoja od kojih svaki ispunjava specifične funkcije u podupiranju moralnog razvoja. Upravo Herbartova „*Opća pedagogija, Izvedena iz svrhe odgoja*“ (1806) temelji se na tim oblicima koji čine arhitekturu njegove pedagogije:

1. Odgojna nastava (njem. *Unterricht*), koja je središnji element obrazovnog procesa koji se bavi prenošenjem znanja, vještina i vrijednosti učenicima. Također, ima i zadaću podržavanja „višestranog interesa“ učenika, osiguravajući širok spektar znanja i vještina.
2. Pedagoško savjetovanje (njem. *Zucht*), ovim pojmom naglašava se važnost poticanja samoodgoja i samoregulacije kod učenika kako bi preuzeli odgovornost za vlastiti odgoj i obrazovanje. Ima zadaću podržavanja razvoja „moralne snage karaktera“. Herbartov pristup pedagogiji naglašava važnost individualiziranog odgoja, u kojem učenici aktivno sudjeluju u svom vlastitom obrazovanju te razvijaju samostalnost i odgovornost.
3. Usmjeravanje (njem. *Regierung*) se odnosi na održavanje reda u obrazovnom okruženju. Upravljanje je usmjereno na održavanje reda, ali ne nužno i na duhovno obrazovanje. Prema Hilgenhegeru (1993, 169; prema Palekčić, 2010, 323-324), upravljanje djecom «skrbi se za red, tako što privremeno djetetovu neobuzdanost dovodi u red, ili vraća u red.» Dok odgojna nastava i

poziv na samoodgoj pripadaju stvarnom (istinskom) odgoju (njem. *eigentliche Erziehung*), upravljanje djecom pripada općem odgoju (prema Hilgenheger, 1993, 156; Palekčić, 2010, 324-325). Možemo zaključiti da *Regierung* ima zadaću uspostavljanje reda i discipline, omogućavajući tako uspješnu realizaciju nastave i savjetovanja.

Herbarta se može shvatiti kao most između klasične filozofije i modernih pedagoških teorija, a njegov utjecaj pravilnim razumijevanjem njegovih teorija će biti sve više prisutan u obrazovanju. Hirschberger (1958) u svojoj Povijesti filozofije (*Geschichte der Pflosophie*) poglavlje Filozofije suvremenog doba započinje s Herbartom. U tom poglavlju Herbarta je uzeo kao naslov, zasebnu cjelinu, dao mu na važnosti. Interpretirao ga je kao modernijim i suvremenijim filozofom od Kanta i ostalih suvremenika njegovog doba.

Također, Herbart je bio prvi koji je u pedagogiji koristio pojmove „odgojna nastava“ i „pedagoško savjetovanje“ i teorijski ih utemeljio u pedagozijskoj perspektivi. Njegov doprinos pedagogiji postavio je temelje za daljnji razvoj teorija i praksi u području odgoja i obrazovanja, ističući važnost cjelovitog pristupa koji uključuje nastavu, usmjeravanje i pedagoško savjetovanje u odgojnom procesu. U sljedećim poglavljima ovog rada bavimo se rekonstrukcijom pojma *Zucht* važnog za teorijsko utemeljenje pedagoškog savjetovanja.

2. Etimologija pojma *Zucht*

Prije same analize, treba uvodno istaknuti kako pojam ima složenu i višedimenzionalnu etimologiju i uporabu u njemačkom jeziku. U kontekstu pedagogije i odgoja, *Zucht* se tradicionalno povezuje s disciplinom, odgojem i uzgojem. U različitim kontekstima ima i različito značenje, tako da se može odnositi na uzgoj ili kultivaciju, kao što je uzgajanje životinja (npr. *Hühner züchten* – uzgajati kokoši) ili biljaka. Ovaj aspekt ukazuje na njegovanje i razvoj.

Tradicionalno, *Zucht* se odnosi na strogi odgoj, disciplinu i kontrolu, kao što je prikazano u izrazima poput „*eine eiserne Zucht ausüben*“ (primijeniti strogi odgoj) ili „*in strenger Zucht aufgewachsen*“ (odrasti u strogom odgoju).

U suvremenom njemačkom jeziku, *Zucht* se često koristi u kontekstu uzgoja i selekcije (npr. „*Zucht von Bakterien*“ – uzgoj bakterija), ali i dalje može sadržavati elemente discipline i kontrole. Naprimjer na jugu Njemačke na selu se i danas može čuti riječ *Zucht* u kontekstu ljubavi mame ali i šibe od koje su se djeca bojala. Što bi značilo da podsjeća na slobodu a ujedno i na obuzdavanje. Riječ *Zucht* i riječ *Ziehen* su u istom korijenu s riječi *Zug* (što znači među ostalima i potez, trik, osobina) ali i riječ *Zügel* što znači obuzdanost. *Ein zügelloser Mensch* je redovito nemoralan, razuzdan i neodgojen čovjek.

Pojam *Zucht* se također koristi u kontekstu prava i kazne, kao što je „*Zuchthaus*“ (zatvor ili kaznionica). U psihološkom smislu, *Zucht* može implicirati formiranje ponašanja i navika kroz dosljednu primjenu pravila i standarda. *Zucht* se provlači kroz sve faze razvoja: on može biti osjetan i kod male djece kao i kod odraslih, ali ima neka svoja pravila.

Možemo zaključiti kako je *Zucht* u današnjem značenju njemački izraz koji se najčešće prevodi kao „disciplina“, „stega“ ili „moralna stega“, a njegov latinski ekvivalent ovom prijevodu bi bio „castigo“. Riječ „castigo“ potječe od glagola „castigare“, što znači „prekoravati, ispravljati, kažnjavati“. Stoga bi se *Zucht* mogao zaista shvatiti kao proces discipliniranja i kažnjavanja u cilju oblikovanja željenog ponašanja kako su ga shvatili i sami herbartovci. Međutim, važno je uzeti u obzir kontekst u kojem se pojam koristi kako bi se razumjelo njegovo pravo značenje, posebno u znanstvenim raspravama i istraživanjima. Stoga ćemo iduće poglavlje posvetiti rekonstrukciji pojma *Zucht* u kontekstu Herbartovih pedagoških principa.

3. *Zucht* u Herbartovom kontekstu

Herbartov jezik često se smatra tamnim, složenim i teško razumljivim (njem. *dunkle Sprache*). Zbog toga mnogi autori, izvorni pojam *Zucht*, kako ga Herbart koristi i tumači, često ne razumiju ispravno. Govori se o stezi i disciplini kao nečemu strožem ili ograničavajućem, što nema veze s izvornim pojmom – koji poziva na samostalnost.

U svom etimološkom značenju, pripada izvornom pedagoškom pojmovniku i karakterizira odgoj koji izrasta u pedagoškoj perspektivi. Nije preuzet iz drugih disciplina, već je izvorno svojstven pedagogiji. Kroz ovo poglavlje nastojati će se razjasniti i precizirati pojam *Zucht* kako bi ga pedagozi bolje razumjeli i primijenili u svojim odgojnim praksama. Što osigurava bolje razumijevanje Herbartovih teorija i ideja, posebno u području pedagogije.

Herbart ga ne izvodi iz njemačkog glagola *züchtigen* (što se obično prevodi kao disciplinirati, kazniti, tući, strogo kažnjavati pa i zlostavljati), a da se ne radi o ovom glagolu, vidljivo je iz Herbartovih pojmova kada govori o kažnjavanju i fizičkom discipliniranju – *körperliche Züchtigung*. Ovaj pojam koristi se više puta i to znači prutom, šibom udarati. Kako Herbart nije zagovornik fizičkog kažnjavanja vidi se odmah u sljedećim rečenicama (*Umriss pädagogischer Vorlesungen*, 1841) gdje govori da jedan savjet može pomoći više nego sto šiba. Herbart pojam *Zucht* izvodi iz glagola *ziehen*, što nam potvrđuje i etimološki rječnik njemačkog jezika (Kluge, 1934.). Prema Kluge (1934) *Zucht* znači uzgoj – *züchten* uzgajati. Glagol *ziehen* u etimološkom rječniku se povezuje s *züchten* koji se povezuje sa *tucht*, od kuda i dolazi njemačka riječ *tüchtig* što kao pridjev znači vrijedan, marljiv,

maran, radin. Glagol *ziehen* izvorno je bio pojam vezan uz životinjski svijet (teliti kravu – *Kalb ziehen*) a kasnije se koristi kao podizanje i uzgajanje biljaka. Riječ *Zucht* i *züchte* se razlikuju od riječi *züchtigen*, što bi izvorno značilo činiti nekoga *züchtig*, odnosno odgajati prutom ili šibom kako bi bio doveden u red. Možemo zaključiti da je *Zucht* izveden iz glagola *ziehen*, što može značiti povlačiti, vući, voditi, podizati, obrazovati. Upravo iz ovih navedenih razloga imamo pojmove poput *Aufziehen* (odgajati čiji je smisao podizati), *Grossziehen* (odgajati čiji je smisao pratiti kako netko raste i razvija se), *Heranziehen* (odgajati čiji je smisao pratiti nečiji razvoj) i *Erziehen* (odgajati čiji je smisao u današnjoj riječi *Erziehung* što znači odgoj). Ova razlika je ključna za pravilno shvaćanje *Zucht-a* koji je vezan i za odgojenika i odgojitelja a reagira samo odgojitelj. Ide od odgojenikove male dobi do odrasle, na način posredovane brige. Upravo ta posredovana briga bi trebala pokazati poštenje, odnosno moral. Čitavo vrijeme u pozadini *Zucht-a* stoji osoba koju je potrebno izgrađivati od malog djeteta do starosti. Herbart namjerno do kraja ne definira *Zucht* zato što se čovjeka ne može definirati. On može ostarjeti i do 60 i više godina, a ostati dijete. Svima nam je upućen poziv: „Usavrši se!“. Osobni odgoj traje cijeli život, to je proces koji nikada ne završava.

Zucht kako ga Herbart upotrebljava je često pogrešno preveden i tumačen u hrvatskom jezičnom prostoru. U hrvatskoj literaturi, pojam *Zucht* prevodi se kao „stega“, „moralna stega“ ili „disciplina“ umjesto „moralno vodstvo“ ili „pedagoško savjetovanje“. Stega i savjetovanje nisu sinonimi ili bliskoznačnice; stega često implicira strogoću, kontrolu i ograničenje, dok savjetovanje podrazumijeva pružanje podrške, vođenje i poticanje razvoja. Ovaj pojam treba shvatiti u kontekstu odgojne prakse koja je usmjerena na pozitivan razvoj, a ne na kontrolu ili discipliniranje.

Kako bi se osigurala točna interpretacija i uporaba, važno je razjasniti značenje i kontekst, a također promicati dosljednost u uporabi terminologije u pedagoškoj znanosti i praksi. Kroz bolje razumijevanje i točno prevođenje, pedagogija će imati koristi od njegovih teorijskih i praktičnih primjena u obrazovanju i odgoju.

Jedan od izazova s prevođenjem je taj što pojam u nekim slučajevima može izgubiti svoje nijanse i različite aspekte značenja. Na primjer, prijevod „disciplina“ ili „stega“ naglašava samo aspekt kontrole i reda, ali ne uključuje i aspekt moralnog odgoja. Važno je, stoga, prilikom prevođenja uzeti u obzir različite aspekte Herbartove pedagoške teorije kako bismo bolje razumjeli njegovu namjeru i pristup obrazovanju.

Benner (1997 i 2015) navodi, kako su njemački autori dali različite interpretacije pojma *Zucht*, uključujući *Erziehender Halt* (odgojna potpora), *Appelative Seite der Erziehung* (apelativna strana odgoja), *Aufforderung zur Selbsterziehung* (zahtjev za samoodgoj.- traženje samoodgoja). Benner (2015)

kritički ispituje koncept samoodgoja unutar okvira pedagogije, argumentirajući protiv njegove izvedivosti. Polazeći od spoznaja iz zajedničkog rada „Obrazovanje i kompetencija“ (Benner & Peng, 2012), gdje tvrde da *Zucht* u svojoj srži uključuje vođenje druge osobe, čime samoodgoj postaje neprihvatljivo pedagoško oblikovanje odnosa u različitim sferama ljudske djelatnosti, uključujući ekonomiju, etiku, politiku, medicinu i druge. Kroz analizu Herbertova pojma *Zucht* kao nastojanje učitelja/odgojitelja dijeli na red *Erkenntnis* (iskustvo, znanje, umjetnost) i red *Teilnahme* (odnos, društvo/politika, religija) – Benner (2015) objašnjava Herbertovu razliku između instruktivnog sudjelovanja i participativnog angažmana, što je primjereno u ulozi *Zucht-a* kao *savjetodavnog vođenja* usmjerenog na poticanje samostalnog odlučivanja među mladima. Benner (2015) zagovara ponovnu procjenu pedagoških paradigma kako bi se prioritet davao participativnim pristupima nad pojmom samoodgoja.

Herbart (1841) u svom dijelu *Nacrt pedagoških predavanja (Umriss pädagogischer Vorlesungen)* u poglavlju „Problem gomile predodžbi – promatranje predodžbi od strane odgojitelja“ spominje *Zucht* u kontekstu: *poučljivost u pedagogiji ne ovisi psihološki od različitih izvornih moći ili snaga u duši, što se pretpostavljalo u psihologiji, nego od ovog odnosa ili suodnosa (Unterricht-a i Zucht-a) stečenih predodžbi o svijetu ili u svijetu*. Ovo je bio njegov temeljni stav i možemo reći od tog stava počinje njegova pedagogija.

Dakle, nije u pitanju samo duševna snaga ili skup različitih duševnih sila u individualitetu osobe djeteta, nego je u pitanju predodžba koju dijete stvara. One vežu i u tom povezivanju dolaze do prvih izričaja, a nakon toga i do ozbiljnih misli ili razmišljanja. Učitelj mora biti sposoban promatrati (a ne kontrolirati duševne snage) ove predodžbe, kako one nastaju, zašto nastaju, gdje se vežu, gdje nestaju i na temelju tih predodžbi pripremiti se za ono što se zove nastava (*Unterricht*) i pedagoško savjetovanje (*Zucht*). To promatranje Herbart savjetuje u različitim situacijama, gdje se može osjetiti što su to predodžbe: u slobodnom vremenu, u vremenu učenja, u prvim iskazima djeteta te u ritmu pokretljivosti njihovih iskaza i misaonih procesa.

Zucht je u konačnici ono što će pomoći odgojeniku da stvori pozitivna nastojanja svoje individue. Uključuje i odvratanje (*abhalten*) od negativnih ili neželjenih ponašanja te održavanje ili podržavanje (*anhalten*) pozitivnih tendencija i sklonosti. Ovaj dvostruki pristup, koji kombinira elemente odvratanja i podrške, ključan je za pedagoško savjetovanje i oblikovanje karaktera odgojenika.

Herbartov izbor pojma *Zucht* bio je, kako Geißler prema Matthes i Heinze (2011) ističe, promišljen i svjesno odabran, unatoč svijesti o mogućim kontroverzama ili nesporazumima. Međutim, njegov izbor ovog pojma odražava njegovu namjeru da pedagogiju promatra kroz prizmu samostalnosti i razvoja karaktera, a ne kao discipliniranje ili autoritarni kontrolni mehanizam.

Zucht u svojem pojmu jest, najkraće rečeno: proces samoodgoja (Benner, 1997), poziv na samostalnost (Benner, 1997 i Palekčić do 2014), moralno vodstvo (English (2013 i 2014), zapravo proces usmjeravanja, vođenja i poticanja rasta i razvoja učenika kroz obrazovanje i odgoj. Kao takav, u sebi sadrži pedagoško savjetovanje (kako ga Benner i Palekčić u svojim radovima od 2015. godine tumače), odnosno komponentu koja pruža podršku, savjete i smjernice za optimalan razvoj i obrazovanje svakog učenika.

Razumijevanje Herbartovog pojma *Zucht* zahtijeva od nas da se odmaknemo od suvremenih interpretacija povezanih s autoritarnim i rigidnim pristupom odgoju i negativnih konotacija koje je ovaj pojam stekao u njemačkoj i hrvatskoj pedagogiji, posebno zbog pogrešnih prijevoda i političkih konteksta, zato što to je u suprotnosti s Herbartovim izvornim značenjem i namjerom.

Herbart učenika vidi kao aktivnog sudionika u procesu učenja koji gradi svoje znanje na temelju svojih iskustava i interakcija s okolinom, a uloga učitelja se mijenja u smjeru podrške, usmjeravanja i poticanja učenika na samostalno istraživanje i stjecanje znanja. Tako da sam pojam ne možemo prevesti već samo interpretirati. U idućem poglavlju *Zucht* ćemo interpretirati kao pedagoško savjetovanje.

3. Herbartov koncept pedagoškog savjetovanja

Na temelju Herbartova dijela *Nacrt pedagoških predavanja (Umriss pädagogischer Vorlesungen, 1841)* u svrhu ovog rada iznijeti će se interpretacija *Zucht-a* kao pedagoško savjetovanje.

Pedagoško savjetovanje je usmjereno na formiranje moralnog karaktera i duhovnog razvoja pojedinca te se razlikuje od čisto intelektualnog stjecanja znanja kroz nastavu (*Unterricht*). Ono se fokusira na unutarnje predispozicije, emocionalne i voljne aspekte ličnosti te na razvoj sposobnosti za samosvijest, samokontrolu i moralno postupanje.

Ima zadaću razvijati moralne i duhovne snage pojedinca, potičući razvoj osobnih vrlina i sposobnost za samosvijest i samorefleksiju. Kroz ovaj proces odgoja, pojedinac uči o vlastitim željama, ograničenjima i mogućnostima za etičko postupanje. Herbart naglašava važnost učiteljevog bdijenja i brige o odgoju čudi odgojenika, što uključuje njegovanje pozitivnih nastojanja, emocija i stavova.

Herbart (1841) piše: *Općenito govoreći, nikad nije sigurno hoće li i na koji način će ono što se u nastavi predaje od strane odgojenika biti prihvaćeno. Kako bi se ova nesigurnost izbjegla, mora se neprestance i sukcesivno brinuti o prikladnom duševnom raspoloženju odgojenika, o raspoloženju njegove naravi (Gemütsstimmung)*. Za Herbarta je upravo ovo zadaća pedagoškog savjetovanja.

Iako je usmjereno na moralni i duhovni razvoj, ono ne može biti odvojeno od nastave i stjecanja znanja. Herbart ističe da je za kompletni odgoj potrebna sinteza iskustva i ophođenja, znanja i moralnih stavova. *Zucht* stoga, djeluje u sinergiji s *Unterrichtom*, omogućavajući odgojeniku da integrira stjecanje znanja s moralnim i etičkim razvojem.

Pedagoško savjetovanje će ići za time, i bez obzira kako nastava bila organizirana, da se odgojenik ne bazira na svojim strastima i na onome u što ga strasti vode i za tim da se štetni utjecaju afekata izbjegnu. Važna je i samospoznaja, bez nje teško se može doprijeti do odgojenika. Pedagoško savjetovanje odgaja za budućnost, tako da će odrastao odgojenik koji je prošao određeni oblik odgoja *Zucht-om* imati spoznaju svojih želja i ograničenja želja, samospoznaju svoje individue. Zato Herbart piše da *Zucht* zajedno s *Unterricht-om* ide za tim da se zbog toga što se ne ostvaruju poželjna stanja ne stvori pogrešna slika o tome da to nije u redu. Pedagoško savjetovanje vodi tome da se pogreške i otežavajuće okolnosti nastave razumiju prema istini, a ne prema želji. Ono je u konačnici ono što će pomoći odgojeniku da stvori pozitivna nastojanja svoje individue.

Herbart razlikuje *Zucht* od *Regierunga* (upravljanja, usmjeravanja), gdje *Regierung* obuhvaća aspekte discipline, postavljanja granica i pravila ponašanja. *Regierung* može uključivati i elemente kontrole i ograničenja. Pedagoško savjetovanje se fokusira na unutarnji razvoj, formiranje karaktera i etičkih vrlina. Teži prema formiranju pozitivnih nastojanja i sposobnosti pojedinca da razumije i prihvati ograničenja i izazove kao dio svog moralnog i duhovnog rasta. Stoga se ubraja u nešto što se tiče budućnosti. Ima u vidu buduću osobu, odraslu osobu, dok *Regierung* i *Unterricht* trenutno u sadašnjosti odgajaju učenika. Kod *Zucht-a* je u pitanju jedan dobar osjećaj nastojanja, pitanje kako doživljavamo ono što se postavlja kao zabrana i ograničenje.

Pedagoško savjetovanje ima dugoročni cilj razvoja pojedinca koji će u odrasloj dobi imati razvijenu sposobnost samosvijesti, etičkog razmišljanja i sposobnost za moralno postupanje. Kroz ovaj proces, odgojenik uči ne samo o vanjskim ograničenjima, već i o unutarnjim principima koji vode njegovim postupcima i odlukama.

Prema Herbartu, predstavlja temeljni aspekt odgoja koji prelazi granice tradicionalnog obrazovanja, usmjeravajući se na formiranje cjelovitog i moralno svjesnog pojedinca. Iako ono teži sredini i ne pretjeruje ni u kojem pogledu, ono se ipak mora integrirati s usmjeravanjem i nastavom kako bi se postigla usklađenost i učinkovitost obrazovnog procesa. Ono olakšava i poboljšava usmjeravanje i nastavu, usmjeravajući ih prema ciljevima koji premašuju trenutačne obrazovne zadatke i usmjereni su na dugoročni razvoj učenika kao moralnih i odgovornih pojedinaca.

Traži pristojno ponašanje i potiče prirodnu vedrinu. To znači, u skladu s usmjeravanjem i u skladu s nastavom, koliko je god to moguće, ide za tim da se ostane pristojno u ponašanju i da se pokaže prirodnost onoga što se uči, ali i ozbiljnost. Nastava nije produkcija, ali nije niti zabava.

Zucht zahtijeva da usmjeravanje bude snažno i da nastava bude kvalitetno održavana. Ne može nadoknaditi slabosti u ovim područjima, već ovisi o njihovoj čvrstoći i usklađenosti. Također, zahtijeva razumijevanje i osjetljivost učitelja na individualne potrebe i sposobnosti učenika, kako bi se pružila odgovarajuća podrška i motivacija.

Primjena pedagoškog savjetovanja može biti izazovna u situacijama gdje je teško uspostaviti osobni odnos između učitelja i učenika, kada je obrazovni sustav previše rigidan. Također, ne može uvijek očekivati dobru volju ili interes od učenika, ali se mora truditi stvoriti uvjete u kojima će učenici biti motivirani i angažirani.

Pedagoško savjetovanje predstavlja ključni element Herbartove pedagogije, usmjeren na razvoj učenika u cjelovite moralne osobe. Integracija s usmjeravanjem i nastavom zahtijeva od učitelja duboko razumijevanje pedagoških principa, strpljenje te sposobnost da motivira i inspirira učenike. Uspješna primjena zahtijeva balans između različitih aspekata obrazovnog procesa, s krajnjim ciljem razvoja samostalnih, odgovornih i moralno svjesnih pojedinaca.

Pedagoško savjetovanje ima za cilj integrirati sve aspekte moralnog odgoja, odnosno usmjeriti učenike prema razvoju vrline i kreposti koje nisu vezane uz empirijsku razinu stvarnosti, već pripadaju idealnom svijetu vrjednota. Postati dobar čovjek shvaća se kao ideal koji se ne može mehanički postići, već zahtijeva duboko moralno i etičko angažiranje.

Herbart koristi pojam *Sittlichkeit* (čudorednost) kako bi naglasio da je cilj pedagoškog savjetovanja razvoj moralnosti, tj. sposobnosti da se živi u skladu s etičkim principima. Proces odgoja s poučljivošću (*Bildsamkeit*) prema obrazovanju analogan je procesu razvoja od neodređenosti do čvrstoće u moralnom smislu, gdje se moral ne smije „ljuljati“ on ne smije biti nestabilan ili labav. Čudorednost ne smije biti klimava, a vrlo je loše ako se tom procesu usadi i udomaći nešto nemoralno. Poljuljani moral i nemoralnost izražava se u *Zucht-u* riječima: „*Cherakterstärke der Sittlichkeit*“ – čvrstoća moralnog karaktera.

Karakter u Herbartovom shvaćanju predstavlja određenu volju, odnosno sposobnost odlučivanja za moralnu stranu života i isključivanje nemoralnog. Ovaj proces uključuje i **htijenje** (pozitivno usmjeravanje prema vrlinama) i **ne-htijenje** (odricanje od nemoralnih postupaka), što zahtijeva aktivnu i svjesnu angažiranost učenika u vlastitom moralnom razvoju.

U kontekstu usmjeravanja, Herbart ističe da je često prisutniji aspekt nehtijenja, odnosno odricanja od negativnih ponašanja i izbora. Međutim, pedagoško savjetovanje teži ravnoteži između htijenja i nehtijenja, integrirajući oba aspekta u proces moralnog odgoja koji vodi k formiranju stabilnog moralnog karaktera.

Zadaća nije samo u poticanju određenih moralnih vrlina, već i u razvoju sposobnosti učenika da aktivno biraju dobro i odbacuju loše, temeljeno na dubokom razumijevanju moralnih principa i vlastitih etičkih uvjerenja.

Prema tome, u Herbartovoj pedagogiji, pedagoško savjetovanje predstavlja ključan element obrazovanja koji omogućava razvoj cijelog čovjeka. Kada odgojenik stekne povjerenje u vlastite stavove i principe te postane samosvjestan i odgovoran, njegova uloga postaje manje potrebna i on se povlači. U tom trenutku, odgojenik je sposoban za samoodgoj i samostalno nastavlja svoj razvoj bez potrebe za kontinuiranom intervencijom.

Ova interpretacija je samo jedan mali kamenčić u nastojanju vraćanja pedagoškog savjetovanja iz podstanarstva u vlastiti dom. Detaljna rekonstrukcija i konstrukcija pedagoškog savjetovanja nadilazi ovaj rad.

Zaključak

Ova analiza je ključna za ispravno shvaćanje Herbartove filozofije odgoja i njezine primjene u suvremenom obrazovnom kontekstu. Ona također ukazuje na važnost preciznog jezičnog izražavanja u pedagogiji i potrebu za stalnim preispitivanjem i redefiniranjem ključnih pedagoških pojmova kako bi se osiguralo da njihova primjena ostane vjerna izvornim namjerama i značenjima.

Herbartov pojam *Zucht* pokazuje se kao izvorna pedagozijska paradigma za pedagoško savjetovanje koja ima značajan spoznajni i pragmatični potencijal za rješavanje poteškoća s kojima se suočavaju pedagozijska znanost i pedagoška praksa. Razumijevanje i primjena načela ovog pojma prema Herbartovim postavkama mogu doprinijeti boljem razumijevanju pedagoškog savjetovanja i unapređenju pedagoške prakse, čime se osigurava kvalitetnije pedagoško savjetovanje temeljeno na izvornoj pedagozijskoj paradigmi.

Na samom kraju bi mogli grubo zaključiti da se pogrešnim i neprimjerenim tumačenjem Herbartovog pojma *Zucht* dogodilo „nasilje nad pojmom“. To je dovelo do nesporazuma i nejasnoća u razumijevanju njegove filozofije, a i posezanjem pedagogije u druge znanstvene discipline kako bi razvila svoje teorije ali ne iz pedagozijske perspektive. Jedan od takvih slučajeva je i pedagoško savjetovanje koje je danas temeljeno na psihologiji, sociologiji, socijalnom radu, psihoterapiji, psihijatriji samo ne na pedagogiji.

Herbartov *Zucht* odnosi se na postupke kojima se učenici vode i usmjeravaju kako bi razvili moralne vrijednosti, socijalne vještine i intelektualne sposobnosti.

Izjava profesora Palekčića: „Nemate pojma!“, ne bi trebala biti shvaćena kao omalovažavanje, već kao poticaj za buđenje znatiželje i motivacije te ukazivanje na potrebu da se dublje istraže pojmovi i njihova izvorna značenja.

Važno je razumjeti da izvorna značenja pojma mogu biti zanemarena ili pogrešno tumačena u različitim kulturama i jezičnim prostorima. Stoga, bilo bi korisno uložiti više truda u istraživanje i razumijevanje izvornih značenja pojma, kako bi se osiguralo točno i cjelovito razumijevanje teorija i koncepta u znanstvenoj zajednici.

Kako bismo izbjegli ovakve situacije, važno je temeljito istražiti i razumjeti filozofske i teorijske koncepte koje susrećemo u pedagogiji i drugim znanstvenim disciplinama. To uključuje čitanje izvornih tekstova, proučavanje konteksta u kojem su ideje nastale te razmatranje različitih interpretacija i perspektiva. Time se osigurava bolje razumijevanje i korištenje pojmova, što je ključno za razvoj znanja i napredak u različitim disciplinama.

Prilikom iščitavanja Herbartovih djela i djela bilo kojeg autora koji ne dolazi iz našeg jezičnog kruga, treba imati na umu da se niti jedan jezik ne može prevesti već samo interpretirati. Ovo je samo još jedna mala interpretacija jedne „misaone crtice“ jednog velikog Herbarta.

References:

- Benner, D. (1993). *Die Pädagogik Herbarts. Eine problemgeschichtliche Einführung in die Systematik neuzeitlicher Pädagogik*. Weinheim/München: Juventa Verlag.
- Benner, D. (2015). *Allgemeine Pädagogik. Eine systematisch – problemgeschichtliche Einführung in die Grundstruktur pädagogischen Denkens und Handelns*. Weinheim und Basel: Beltz Juventa.
- Bodroški Spariosu, B. (2009). *Herbartova koncepcija vaspitanja: značaj i aktuelnost osnovnih postavki*. Pedagogija. Beograd. God. 64, br. 1. (5 – 22).
- Böhm, W. (2012). *Povijest pedagogije. Od Platona do suvremenosti*. Sarajevo: FMC Svjetlo riječi.
- *Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache*. (1997). Mannheim: Duden Verlag.
- English, A. R. (2013). *Discontinuity in Learning. Dewey, Herbart, and Education as transformation*. Cambridge: Cambridge University Press.

- English, A. R. (2014). *Herbart, Johann*. F.Ur. Phillips, D.C. Encyclopedia of educational theory and philosophy. SAGE Publications Inc. Thousand Oaks. (372-375).
- Franković, D.; Pregrad, Z. i Šimleša, P. (1963). *Enciklopedijski rječnik pedagogije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Gudjons, H. (1994). *Pedagogija temeljna znanja*. Zagreb: Educa.
- Hansen-Kokoruš, R.; Matešić, J.; Pečur-Medinger, Z.; Znika, M. (2005). *Njemačko – hrvatski univerzalni rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Globus i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Hehlmann, W. (1942). *Pädagogisches Wörterbuch*. Stuttgart: Kroner Verlag.
- Von Hentig, H. (2008). *Što je obrazovanje? – esej*. Zagreb: Educa.
- Von Herbart, J. F. (1841). *Umriss pädagogischer Vorlesungen. Zweyte vermehrte Ausgabe*. Göttingen: Druck und Verlag die Dieterichschen Buchhandlung.
- Hirschberger, J. (1958). *Geschichte der Pfilosophie*. Verlag Hender Fräueburg.
- Kluge, F. (1934). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Elfte Auflage bearbeitet von Alfred Götze*. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co.
- Komar, Z. (2010). *Dijalektičko mišljenje kao mogući konstituens pedagoškijskog pristupa kompetenciji*. Pedagoškijska istraživanja, 7 (2), 269-280.
- Komar, Z. (2012). *Teorija pedagogije s obzirom na pojam svrhe*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Komar, Z. (2015). „Izvorna teorijska pedagoškijska paradigma“ u: Palekčić, M. (ur.), *Pedagoškijska teorijska perspektiva. Značenje teorije za pedagogiju kao disciplinu i profesiju*. Zagreb: Erudita, 79 - 113.
- Komar, Z. (2017). *Svrhovitost odgoja, obrazovanja i njezino jedinstvo s idejom čovjeka kao ono utemeljujuće pedagoškijske znanosti*. Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru. Sv. 11 (2017), 47-60.
- König, E. i Zedler, P. (1998). *Teorije znanosti o odgoju. Uvod u osnove, metode i praktičnu primjenu*. Zagreb: Educa.
- König, E.; Zedler, P. (2001). *Teorije znanosti o odgoju. Uvod u osnove, metode i praktičnu primjenu*. Zagreb. Educa.

- Krajnović, F. (2017). *Odnos nastavnog sadržaja i strukture motivacije za učenje*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- *Leksikon odgojno - obrazovnih znanosti*. (2017). ur. Marijanović. Zagreb: Akademija odgojno-obrazovnih znanosti Hrvatske.
- Matijević, M.; Bilić, V. i Opić, S. (2016). *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Matthes, E. i Heinze, C. (2011). *Johann Friedrich Herbart: Umriß pädagogischer Vorlesungen*. Norderstedt: Books on Demand GmbH.
- Meijer, W. A. J. (2018). „Herbart, Johann Friedrich (1776. – 1841.)“, u: Peters, M. A. (ur.), *Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory*. Springer Science and Business Media Singapore.
- Palekčić, M. (2004). Lutz Koch/ Günther Schorch (Hrsg.), *Erziehender Unterricht. Eine Problemformel*. 2004. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 134. Pedagogijska istraživanja, 1 (2), 257-260.
- Palekčić, M. (2009). „Profesionalne kompetencije pedagoga – pedagogijska perspektiva“, PowerPoint prezentacija neobjavljenog predavanja održanog na Sedmom skupu pedagoga Hrvatske, Opatija, 2009.
- Palekčić, M. (2010). „Herbartova teorija odgojne nastave - izvorna pedagogijska paradigma“ Pedagogijska istraživanja, 7 (2), 319 - 340.
- Palekčić, M. (2014). „Kompetencije i nastava: obrazovno-politička i pedagoškijska teorijska perspektiva“, Pedagogijska istraživanja, 11 (1), 7-26.
- Palekčić, M. (2015). *Pedagogijska teorijska perspektiva - značenje teorije za pedagogiju kao disciplinu i profesiju*. Zagreb: Erudita.
- Palekčić, M. (2018). „Pedagogijski pristup odgoju i obrazovanju: teorijski, empirijsko-istraživački i praktični aspekt“, u: Dedić Bukvić, E. i Bjelan-Guska, S. (ur.) *Ka novim iskoracima u odgoju i obrazovanju*, Zbornik radova s 2. međunarodne znanstveno-stručne konferencije. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu (12 – 25).
- Palekčić, M. (2020). „Prikaz knjige: Coriand, R. i Koerrenz, R. (2018). Johann Friedrich Herbart. Einführung mit zentralen Texten. Paderborn. Schöningh“, Napredak, 161 (1-2), 163 – 179.
- Rücker, T. (2014). *Politische Bildung im Kontext von Regierung, Unterricht und Zucht*. Journal of Social Science Education, Vo. 13, No. 1, Spring 2014.
- Siljander, A., Kivela, A., Sutinen, A. (2012). *Theories of Bildung and Growth. Connections nad Controversies Between Continental Educational Thinking and American Pragmatism*. Rotterdam/ Boston/ Taipei: Sense Publishers.

- Šarčević, I. (2022). *Mane i vrline*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Ludwig Wittgenstein. (1980). *Filozofska istraživanja*. Beograd: Nolit.
- Vukasović, A. (1993). *Eika, moral, osobnost. Moralni odgoj u teoriji i praksi odgajanja*. Zagreb: Školska knjiga i Filozofsko – teološki institut D.I.
- Zaninović, M. (1988). *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Žlebni, L. (1955). *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

HERBART'S CONCEPT OF ZUCHT – LOST IN TRANSLATION

This work belongs to the thesis: History of Pedagogy and Education, and Pedagogical Counseling

Abstrakt

The concept of Zucht comes from the German philosopher and pedagogue Johann Friedrich Herbart (1776-1841). Herbart was notable in the field of education and pedagogy, and his theories about education influenced the development of pedagogy during the 19th and 20th centuries. The term Zucht is often translated in various ways, which can lead to loss of meaning or misunderstanding.

In the German language, etymological dictionaries indicate that Zucht refers to the process of directing and shaping the behavior and character of students throughout upbringing and education. Herbart believed that this process was crucial for the development of students' moral, intellectual, and aesthetic abilities, and that educators should provide a structured environment in which students can develop these abilities.

When translated into other languages, such as English and Croatian, the term Zucht can be lost in translation or translated in different ways, such as discipline, restraint, upbringing, direction, or even self-control. None of these translations alone fully encompass the entire spectrum of meaning that Herbart attributes to the term Zucht.

To better understand Herbart's concept of Zucht, it is important to consider the broader context of his pedagogical theories and understand how this concept helps shape his approach to education. At the core of his view is the belief that upbringing and education are crucial for the development of a comprehensive, moral, and intellectual person, and Zucht is one of the key elements in this process.

Keywords: *Herbart, Zucht, pedagogical counseling*

Irma Čehić

Univerzitet u Sarajevu – Pedagoški fakultet, BiH

E-mail: icehic@pf.unsa.ba

Sanela Merjem Rustempašić

Univerzitet u Sarajevu – Pedagoški fakultet, BiH

E-mail: srustempasic@pf.unsa.ba

Lejla Silajdžić

Univerzitet u Sarajevu – Pedagoški fakultet, BiH

E-mail: lejlas@pf.unsa.ba

ULOGA PEDAGOŠKE SLUŽBE OSNOVNE ŠKOLE U PROCESU REFORME OBRAZOVANJA

Stručni rad

Sažetak

Reforma obrazovanja iz 2003. godine bila je početak brojnih promjena obrazovnog sistema u BiH. U zemlji sa velikom decentralizacijom obrazovnog sistema i nedostatkom jedinstvene obrazovne politike, ovako velike promjene pratili su brojni izazovi i teškoće. Stoga je nužno svaku promjenu obrazovnog sistema pomno planirati i pripremiti, prije nego se počne sa implementacijom. Sve to nije bilo slučaj sa reformom iz 2003. godine.

Cilj istraživanja bio je ispitati ulogu i značaj pedagoške službe u implementaciji reforme, te da li je došlo do promjene u položaju pedagoške službe u devetogodišnjoj osnovnoj školi u odnosu na njen položaj u osmogodišnjoj osnovnoj školi. Istraživanjem su bili obuhvaćeni pedagozi, učitelji i direktori i zamjenici direktora osnovnih škola na području Kantona Sarajevo, koji su bili uključeni u proces reformiranja obrazovanja.

Rezultati pokazuju da uloga pedagoga u svakoj promjeni obrazovnog sistema mora biti vodeća.

Ključne riječi: *pedagog, pedagoška služba savjetovanja, reforma obrazovanja, devetogodišnja osnovna škola.*

UVOD

Reforma školstva u Bosni i Hercegovini iz 2003. godine je jedno vrijeme bila goruća tema stručnjaka, pisanih i TV medija, vladajućih struktura, stranih predstavnika u Bosni i Hercegovini. Istovremeno se odvijala na svim stupnjevima obrazovnog sistema, pa su se svi osjećali pozvani da je komentiraju. Zagovornici reforme su isticali njenu nužnost, komparirajući je sa obrazovnim sistemima u razvijenim zemljama svijeta. Stručnjaci na polju obrazovanja su nastojali da na vrijeme ukažu na njene nedostatke, nedovoljnu pripremljenost i institucija i osoblja za provođenje reforme. Poseban problem predstavljao je raniji polazak djece u školu, nedovoljna pripremljenost nastavnog osoblja za rad sa djecom tog uzrasta, preobimnost sadržaja koji se mora usvojiti, posebno u prvom razredu, itd.

Iako su reformom bile predviđene promjene na svim stupnjevima školovanja, najizraženije i najveće promjene dešavaju se na nivou osnovne škole, posebno u razrednoj nastavi.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju usvojen je 2003. god. Ovaj zakon normirao je dvije veoma važne stvari:

- Obavezno školovanje počinje sa šest (pet) godina, a ne sa sedam godina;
- Osnovna škola traje devet, a ne osam godina (po modelu 3+3+3).

Reforma osnovne škole je pretpostavljala izmjene nastavnog plana i programa u odnosu na dotadašnje osnovno obrazovanje, cilja i zadataka odgoja, osposobljavanja i usavršavanja nastavnika, inkluziju djece s poteškoćama u razvoju, kao i posebne programe za talentiranu i nadarenu djecu; izmjene u upravljanju i rukovođenju školom, finansiranju škola, kao i izmjene zakonske regulative. (Pehar, 2007)

Navedene promjene moraju biti utemeljene na znanstvenim dostignućima, planirane, realne i finansijski podržane, prihvaćene od svih subjekata odgojno-obrazovnog rada, roditelja i šire društvene sredine.

Reforma bi u svom izvornom značenju trebala podrazumijevati kontinuirano poboljšanje i unapređivanje različitih segmenata odgoja i obrazovanja. Da bi ona to zaista i bila potrebno je poduzeti određeni slijed koraka:

- odrediti jasan i definiran cilj odgoja i obrazovanja na svim nivoima;
- odrediti sadržaje koji će doprinijeti ostvarivanju ovog cilja (program);

- odrediti vrijeme koje je potrebno za realizaciju sadržaja (nastavni plan);
- normativno urediti cilj i zadatke odgoja i obrazovanja, program, nastavni plan (zakoni, pravilnici, upute);
- izrada priručnika i udžbenika, te edukacija kadra (permanentno usavršavanje);
- nakon eksperimentalne primjene uraditi evaluaciju (Pehar, 2007);
- nakon eventualnih promjena, pristupiti provođenju reforme.

U slučaju reforme u Bosni i Hercegovini, krenulo se od sredine. Prvo je usvojen zakon o reformi, pa se pristupilo implementaciji reforme, bez ikakve eksperimentalne primjene i evaluacije reforme.

Naravno, to je prouzročilo brojne poteškoće u njenoj provedbi, nezadovoljstvo nastavnika, roditelja, učenika provedbom reforme, brojne polemike i oprečne stavove. Nijedna zvanična evaluacija reforme nije provedena na nivou države ili federacije. Jedino istraživanje o psihološkim posljedicama reforme kod nas provela je ddr. Pehar. U njenoj studiji, jasno je izražen stav nezadovoljstva i opće nepripremljenosti nastavnika i učenika na provedbu reforme, koje je dovelo do individualnog tumačenja odredaba i svrhe reforme, različitih pristupa u radu i efekata tog rada kod nastavnika odnosno profesora razredne nastave. Posebno je naglasila nužnost provedbe reforme iznutra, iz samih škola, inicijativom i uvažavanjem dosadašnjih iskustava nastavnika, pedagoga i direktora, a ne samo „odozgo“, od strane vladajućih struktura, kako je slučaj u BiH.

Poseban problem implementacije reforme je bila nepripremljena materijalno-tehnička potpora škole za provedbu reforme. Djeca od pet i pol godina su primljena u „klasične“ učionice, bez prostora za odmor i igru, a naglašeno je da bi se sadržaji u prvom razredu devetogodišnje osnovne škole trebali usvajati kroz igru i aktivno učenje. Učitelji su u rješavanju mnogih problema, ali i odgovaranju na brojne izazove reforme, uglavnom bili prepušteni sami sebi, što je dovelo do individualnog shvaćanja i realiziranja zahtjeva reforme.

Jedan od primjera je i opisno ocjenjivanje u prvim razredima devetogodišnje osnovne škole. U mnogim slučajevima, učitelji su numeričke ocjene zamijenili znakovima (cvjetićima sa odgovarajućim brojevima latica, bojama, „smile-ima“ i „ljutkama“, itd.) koje su dobile ekvivalentno značenje numeričkim ocjenama. Nije trebalo dugo vremena da i djeca i njihovi roditelji shvate da određeni znak ima vrijednost određene ocjene.

U konačnom opisnom ocjenjivanju postignuća učenika, također, pribjeglo se šabloniziranju i prepisivanju, pa su djeca često dobijala identične opisne ocjene. Naravno, moramo naglasiti da su i deskriptori za opisno ocjenjivanje doprinijeli ovoj pojavi svojom neadekvatnošću.

Devetogodišnja osnovna škola

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju, koji je usvojen 2003. god. predviđa prelazak sa osmogodišnje na devetogodišnju osnovnu školu, po modelu 3+3+3. Ovim zakonom je predviđeno da djeca polaze u školu sa navršenih 6 godina starosti, odnosno da u školu moraju krenuti sva djeca koja su do aprila napunila pet i pol godina.

Ideja o prelasku na devetogodišnju osnovnu školu u BiH nije bila novina. Još u aprilu 1992. godine je predviđen upis u prvi razred devetogodišnje škole, ali se to nije dogodilo jer se nisu osigurali potrebni kadrovski i materijalni uvjeti za prelazak u devetogodišnju osnovnu školu. Također, nisu bili sačinjeni ni nastavni planovi i programi, kao ni pedagoški normativi i standardi. Posebnu poteškoću su svakako predstavljala i ratna dešavanja u BiH.

Ono što je predstavljalo posebnu teškoću u organizaciji devetogodišnje osnovne škole jeste raniji polazak djece u školu. Većina kadra koji je tada radio u školama nije bila osposobljena da odgovori razvojnim potrebama i karakteristikama djece uzrasta od šest godina koji se značajno razlikuju od razvojnih potreba i karakteristika djece od sedam godina. Također, većina nastavnog kadra je preferirala tradicionalni pristup u učionici. Obaveze oko domaće zadaće ili usvajanja gradiva se u velikoj mjeri su postali odgovornost roditelja. U mnogim školama, roditelji prilikom dolaska po djecu, moraju da kontaktiraju učitelja o domaćoj zadaći, kako bi je djeca kod kuće mogla uraditi. Razvojem IT tehnologija i stavljanjem novih i bržih načina komunikacije, došlo je do poboljšanja u ovom segmentu, ali na samom početku devetogodišnje osnovne škole to je bio još jedan izazov za koji nisu bila pripremljeni svi sudionici odgojno-obrazovnog procesa.

Većina škola nije imala ni potrebne prostorne uvjete za prijem djece od šest godina. Klupe i stolice su bile prevelike za njihov uzrast, nisu imali slobodnog prostora za igru, a nastavni plan i program je bio toliko zgusnut i obiman, da nije ni bilo vremena za igru. Da bi učenici postigli optimalne rezultate bilo je potrebno da cijeli odgojno-obrazovni rad bude zasnovan na aktivnosti učenika, na zadovoljavanju njihovih interesa i potrebe za igrom i kretanjem. Određenu prednost imale su škole i učitelji koji su radili po jednoj od tzv. alternativnih metodologija, pogotovo ako su im učionice ostale opremljene za provođenje ovih metodologija. U Sarajevu je svakako bila najprimjenjenija *Step by Step* metodologija, usmjerena na dijete. Takve učionice imale su posebne prostore za sastanke, gdje djeca mogu da sjede na podu ili se igraju. Mnogi učitelji koji su radili po ovoj metodologiji, i kod usvajanja novog gradiva ili čitanja priče koristili su ovaj prostor za rad sa djecom.

Devetogodišnja osnovna škola bi nužno trebala imati globalno planiranje, slično tematskom planiranju u predškolskim institucijama, koje bi omogućilo zadovoljavanje individualnih potreba i interesa svakog djeteta. Time bi dijete zaista moglo aktivno da uči, a ne da bude pasivni promatrač. No kod nas se na reformu

nastavnog plana i programa trebalo čekati još više od desetljeća i pol, a i tada se krenulo prvo sa Kantonom Sarajevo, pa onda sa ostalim kantonima. Dugo vremena, učitelji su imali klasičnu predmetnu nastavu gdje se jedan školski čas se realizira jedan nastavni predmet. Ovim sva djeca u razredu rade iste sadržaje u istom vremenskom okviru, a ne sukladno svojim interesima i trenutnom raspoloženju.

Koncepcija devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja

Prema „Koncepciji devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja, Okvirni nastavni plan i program za 1., 2., i 3. razred: predloženi model“ koju je izdalo Upravno tijelo za pripremu prijedloga strategije prelaska na obvezno devetogodišnje osnovno obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine, 2006. godine: „Jedan od nedostataka naše škole je njena zatvorenost u samu sebe. Škola ne živi dovoljno sa svojom okolinom i ne osposobljava učenike za svakodnevni život i život u budućnosti. Suviše se insistira na razvoju pojedinih segmenata intelekta i racionalnost, malo se radi na razvoju socijalnih, moralnih i emocionalnih snaga učenika, te primjeni stečenog znanja. Poseban naglasak bi morao biti na promjeni stila rada, komunikacije i ukupne klime u školi.“.

Drugi nedostatak škole jeste stavljanje nastavnog plana i programa u prvi plan, a učenika u drugi. Nastavni planovi programi su preopterećeni, realiziraju se isključivo kroz razredno-satni i predmetni sistem, pretežno se koristi frontalni oblika rada. Škole i odjeljenja imaju prevelik broj učenika. Sve ovo je dovelo do zanemarivanja odgojne funkcije škole.

U središtu nove koncepcije je dijete, njegovi interesi i potrebe. Prema tome, svakom djetetu treba osigurati jednake mogućnosti obrazovanja i ostvariti uzajamnu saradnju učenika i nastavnika u procesu učenja i nastave, te u kontekstu toga, osnovno obrazovanje učiniti kompatibilnim onom u Evropi i svijetu.

Na osnovu onoga što se trenutno dešava u našim školama, ne možemo tvrditi da su zadovoljeni osnovni zahtjevi Koncepcije devetogodišnje osnovne škole. U mnogim slučajevima stil rada, metode, komunikacija su ostali isti kao i u osmogodišnjoj osnovnoj školi, što se posebno osjeća u prvim razredima devetogodišnje osnovne škole.

ULOGA PEDAGOŠKE SLUŽBE U PROCESU REFORME OBRAZOVANJA

Područja rada pedagoške službe u školi

Školski pedagog je specijalizirani stručnjak koji se bavi unapređivanjem odgojno-obrazovnog rada škole. Istražuje probleme nastave i odgajanja, daje prijedloge za unaprjeđenje pedagoškog rada, inovira rad, organizira savjetodavni rad sa učenicima, nastavnicima i roditeljima, pomaže učenicima da ovladaju tehnikama učenja, utiče na proces humaniziranja odnosa u školama, programiranje djelatnosti škole sa direktorom i nastavnicima, i daje stručne pretpostavke za vrednovanje rada škole, nastavnika i učenika. U domenu njegovog rada je i saradnja sa stručnim organima u školi i van nje.

Zadaci pedagoga u školi utvrđeni su pojedinim propisima kao što su Zakon o osnovnoj školi i Zakon o srednjoj školi, Statut škole, i sl., odnosno onim dokumentima kojima se utvrđuje program rada pedagoga u određenim odgojno-obrazovnim ustanovama.

Zadaci pedagoga u školi proističu iz ciljeva i zadataka odgoja i obrazovanja, koji se, kod nas u Bosni i Hercegovini, donosi na nivou države, entiteta, a u Federaciji i kantona.

S obzirom da je rad pedagoga sastavni dio rada stručne službe škole, jasno je da on prije svega ostvaruje one zadatke koji mu s obzirom na prirodu službe pripadaju.

Znanstvenici i stručnjaci koji su se bavili područjima pedagoške službe škole uglavnom su saglasni da postoje područja koja su isključivo ili pretežno u domenu rada školskog pedagoga.

Prema okvirnom programu rada (osnove programa rada) **Svrđlin** (1998) ističe da pedagog u školi ostvaruje slijedeće zadatke:

- saraduje sa nastavnicima i direktorom škole o poslovima planiranja, organiziranja i realiziranja odgojno-obrazovnog rada;
- analizira i istražuje, sam ili sa drugim subjektima, tok, način i rezultate odgojno-obrazovnog rada, predlaže mjere za njihovo unaprjeđenje;
- radi na uvođenju, zajedno sa nastavnicima i drugim radnicima škole, savremenih metoda, oblika i sredstava odgojno-obrazovnog rada;
- neposredno radi sa učenicima, prati razvoj njihovih sposobnosti i uspjeha i, radi povećanja efikasnosti rada škole, preduzima odgovarajuće mjere za rad škole;

- potiče poželjna interesovanja učenika i pomaže im u izboru zanimanja i u organiziranju slobodnih aktivnosti i slobodnog vremena;
- saraduje sa učeničkim i drugim organizacijama u školi, sa roditeljima, kao i sa svim drugim relevantnim pojedincima i institucijama u sredini u kojoj škola radi;
- izvršava i druge radne zadatke iz djelokruga rada pedagoga koji su predviđeni programom rada škole.

Polazeći od navedenih propisa i zadataka pedagoga u školi, drugim dokumentima se reguliraju ostala važnija pitanja njihovog rada. Zadaci pedagoga u školi se detaljnije i pobliže utvrđuju godišnjim programom rada pedagoga.

Bek i Vilson (prema Mandić, 1986.) smatraju da pedagoško savjetovanje i profesionalno usmjeravanje postaju neophodna djelatnost škole. To uvjetuju: znanstvena i tehnička dostignuća, tehnološke promjene u proizvodnji i promjene u društvenim odnosima, koje se odražavaju na promjene u školskom sistemu, promjene u položaju učenika i nastavnika u školi, te na promjene u školi kao odgojno-obrazovnoj instituciji. Uvođenje pedagoške službe savjetovanja uvjetovano je ovim promjenama.

Jasno je da je sve poslove koji se stavljaju pred njega, pedagog ne može obavljati sam, pa je nužno da ostvaruje saradnju sa nastavnicima, direktorom, pomoćnikom direktora, stručnjacima iz sredine u kojoj se škola nalazi, predstavnicima Prosvjetno-pedagoškog zavoda, učenicima i njihovim roditeljima.

Mandić i Vilotijević (1986) kao zadatke pedagoga izdvajaju:

- Savjetodavni rad sa učenicima, nastavnicima i roditeljima;
- Analitičko-studijski i istraživački rad,
- Unapređenje nastave i uvođenje inovacija u odgojno-obrazovni proces;
- Učešće u realizaciji programa vrednovanja rada škole;
- Saradnja sa stručnim organima u školi, te stručnim i znanstvenim institucijama izvan škole.

Iz svega ovoga proizlazi da se mišljenja stručnjaka veoma razlikuju u vezi sa područjima djelatnosti školskog pedagoga. Neki zastupaju da se on bavi općim pitanjima odgoja i obrazovanja, dok drugi misle da on obavlja konsultacije sa direktorom, nastavnicima i učenicima u vezi sa problemima koje učenici imaju u procesu učenja i nastave.

Vladimir Jurić (1989) ističe da je funkcija pedagoga škole nedjeljiva od ostalih funkcija u školi i zvan nje, te je stoga odnos prema ostalim subjektima

odgojno-obrazovnog rada temelj bilo koje aktivnosti pedagoga. Jurić daje i najpotpuniji i najobimniji pregled aktivnosti pedagoga. Obaveze pedagoga veoma detaljno dijeli na obaveze prema:

Učeniku:

- Pomaže mu da upozna, razumije i shvati samog sebe, usmjeravajući ga na korištenje svojih osobnih prednosti i otklanjanje ili ublažavanje nedostataka;
- Stvara povoljne pedagoške uvjete u školi za socijalni, emocionalni, psihički, fizički i intelektualni razvoj svih učenika;
- U pogledu socijalnog razvoja potiče uvjete u školi koji djeluju povoljno na odgoj i osposobljavanje učenika za člana manjih i većih kolektiva;
- Kad god je potrebno, pomaže učeniku u savladavanju obrazovnih teškoća, razvojnih smetnji i emocionalnih problema.

Nastavniku:

- Pomaže svakom nastavniku da osigura odgovarajuće uvjete za nastavu i učenje, odnosno pomogne u razvijanje stručnosti nastavnog rada i u upoznavanju svakog pojedinog učenika;
- Omogućuje svakom nastavniku ranu identifikaciju svake učenikove specifičnosti uključujući i njegove prednosti i nedostatke;
- Pomaže nastavnicima u izradu i razvoj programa odgojnog rada, koji treba da je usmjeren na svakog učenika i usklađen sa aktualnim potrebama grupe – kolektiva;
- Pomaže nastavnicima u nastojanju da se povećavaju mogućnosti svakog učenika za učestvovanje u samostalnom učenju i radu, rješavanju problema i donošenju odluka;
- Potiče svakog nastavnika da učestvuje u radu pedagoške službe škole i donošenju njenog programa rada;
- Omogućuje i potiče nastavnika koordinaciji kućne i školske sredine te ne samo u sukcesivnom rasporedu nego istodobno u obje situacije;
- Andragoškom funkcijom školski pedagog pomaže nastavniku da prihvati samog sebe i potiče stvaranje povoljne klime u pedagoškom kolektivu;

Roditelju:

- Pomaže roditeljima u ostvarivanju prihvatljivih ljudskih odnosa u obitelji u odnosu na dijete;

- Omogućuje roditeljima koordinaciju kućne i školske sredine;
- Razvija obostranu potrebu za saradnjom.

Direktoru:

- Razvija saradnju sa direktorom usklađujući zajednička područja rada;
- Dogovara se o svim značajnim akcijama za unapređivanje odgojno-obrazovnog rada škole;
- Pomaže u stručno-pedagoškoj obradi problema koje trebaju riješiti.

Ostalim osobama:

- Prima i primjenjuje stručne savjete i usluge osoba koje profesionalno obavljaju takve poslove, a pomažu učenicima u razvoju, napredovanju i orijentaciji;
- Pruža tim osobama podatke o učenicima (rezultate praćenja u školskoj situaciji) koji olakšavaju upoznavanje učenika i pružanje pomoći;
- Svojim pedagoškim djelovanjem pruža pomoć ostalim osobama.

Iz gore navedenog vidljivo je da je djelokrug rada školskog pedagoga veoma širok i složen, da zahtijeva široko opće i stručno obrazovanje, permanentno obrazovanje i kontinuirani stručni rad u školi. Poslovi koje stručna literatura predviđa pedagogu ne mogu se izvršiti u toku jednog radnog dana ili radne sedmice. Stoga bi pregled aktivnosti školske pedagoške službe koji daju Mandić i Jurić (1986) bio najrealniji:

- Da proučava nastavu, učenje i ponašanje učenika;
- Da planira i programira rad škole u saradnji sa direktorom i drugim nastavnicima;
- Da sastavlja program unapređivanja odgoja i obrazovanja i realizira ga s direktorom i nastavnim osobljem;
- Da obavlja rad sa učenicima (pojedincem i grupom);
- Da realizira savjetodavni rad sa roditeljima i pomaže im u njihovom radu;
- Da pomaže nastavnicima u organiziranju i izvođenju odgojno-obrazovnog rada, rješavanju odgojnih i drugih problema učenika;
- Da analizira faktore koji utiču na uspjeh i neuspjeh učenika u nastavi kao cjelini i u pojedinim nastavnim predmetima;
- Da utiče na razvoj i usklađivanje međuljudskih odnosa u školi i u nastavničkom kolektivu;

- Da učestvuje u timu koji obavlja vrednovanje rada škole;
- Da surađuje sa stručnim institucijama van škole.

Svako od ovih područja je usko vezano sa drugim osobama koje su direktno ili indirektno uključen u odgojno-obrazovni sistem. Stoga pedagog mora surađivati sa ostalim subjektima obrazovanja.

Položaj pedagoške službe u našim školama u periodu reforme obrazovanja

Naša društvena zajednica, zakonskim i drugim aktima odredila je zadatke, prava, dužnosti i osnovne organizacione forme škole. U tim okvirima data je osnova za rad školskog pedagoga i drugih stručnjaka u školi. U statutima škole i drugim aktima reguliran je koncept djelovanja školskog pedagoga. Naravno, svi zakonski propisi se periodično ili kada se za to ukaže potreba unaprjeđuju i međusobno usaglašavaju.

Reformom obrazovanja, razvojem i prihvatanjem novih koncepcija škole, došlo je do promjena poslova koje obavlja pedagog. Ranije su dio tih zadataka obavljali direktori i pomoćnici. Stoga već dugo postoje velika neslaganja oko toga što je posao pedagoga, a što direktora i pomoćnika direktora. Većina stručnjaka smatra da i nije nužno izvršiti apsolutno razgraničenje, jer bi to smanjilo obim, intenzitet i kvalitetu saradnje pedagoga, direktora i pomoćnika. Najbolji rukovoditelj poslova pedagoga jeste godišnji program rada pedagoga.

Ipak u praksi, i dalje postoje tendencije da se okvir zadataka pedagoga proširi, i to uglavnom iz dva razloga:

1. u školama još uvijek nije tačno precizirano šta pedagog treba da radi, pa se i pedagozi u različitim školama različito odnose prema zadacima koji su propisani godišnjim programom rada.
2. neki pedagozi su iskusniji i sposobniji pa mogu da obavljaju i niz zadataka izvan godišnjeg programa rada, a značajnu razliku predstavljaju i uvjeti u kojima rade.

Veliku poteškoću u determiniranju i realiziranju zadataka pedagoga, predstavlja i činjenica da mnogi nastavnici u školi su nedovoljno informirani o tome, pa od pedagoga očekuju da rade i one poslove koji im ne pripadaju. S druge strane, za mnoge poslove koji spadaju u domen rada pedagoga, nastavnici nisu spremni surađivati s pedagogom. Zbog toga dolazi do nepoželjnog statusa pedagoga koji se može opisati kao: postoji potreba da se njegovo učešće i pomoć u radu više oseća, ali se u isto vreme njegov rad i dalje nedovoljno ceni.“ (Svrđlin, 1998:15)

Istraživanja pokazuju da se nepovjerenje u pedagoga i njegov rad može uspješno prevazići kada se pedagog korektno bravi problemima nastave i odgoja, te neposredno radi sa učenicima. To je istovremeno i važan preduvjet njegove uspješne saradnje sa nastavnicima. Efekt rada najviše ovisi od stručnog i općeg obrazovanja pedagoga, njegove motivacije, načina rukovođenja u školi, ali i drugih faktora koji direktno ne ovise o pedagogu. Važan preduvjet je radni prostor, stručna biblioteka, prostor za testiranje i pribor za rad. Priroda rada pedagoga zahtijeva da on ima poseban radni prostor u kojem može mirno da razgovara i obavlja savjetodavni rad sa učenicima, nastavnicima, posebno pripravniciima i roditeljima.

Iako u svim našim školama postoji poseban ured pedagoga, ne možemo reći da su svi ostali preduvjeti za rad pedagoga ispunjeni. Poseban problem predstavlja stručna biblioteka pedagoga, kako svojim obimom tako i sadržajem.

Također važan preduvjet je da se pedagog svakodnevno priprema za svoj rad. Priprema obuhvata procjenu stanja rada u školi, podsjećanje na uočene probleme u pojedinim odjeljenjima, konsultiranje sa direktorom škole i drugim saradnicima. Svakodnevne pripreme su, također, vrlo individualne i uglavnom su prepuštene samim pedagogima i njihovom izboru, odnosno afinitetima.

Menadžment škole, koji želi postići kvalitetan odgojno-obrazovni rad, osobito u uvjetima reformiranog obrazovanja, mora osigurati pozitivnu radnu klimu i poštivati pedagoške norme i standarde u opterećenju nastavnog osoblja i pedagoga. Najveće razlike među našim osnovnim školama u položaju pedagoga ogledaju se u kvaliteti i obimu saradnje pedagoga sa nastavnicima, odnosno razumijevanju uloge i položaja pedagoga od strane nastavnika.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja je bio istražiti ulogu i značaj pedagoške službe osnovne škole u prvim godinama implementacije reforme obrazovanja i promjene dužine trajanja osnovne škole.

Cilj istraživanja je bio utvrditi mišljenja pedagoga osnovnih škola na području Kantona Sarajevo teškoćama u procesu implementacije reforme obrazovanja, te ispitati stavove ispitanika o ulozi i značaju pedagoške službe u procesu reforme obrazovanja.

Metode korištene u ovom istraživanju su Metoda teorijske analize, *Survey* metoda i Deskriptivno-analitička metoda.

Uzorak istraživanja činili su 28 pedagoga osnovnih škola Kantona Sarajevo, 62 učitelja, profesora/nastavnika razredne nastave, te 27 direktora i zamjenika direktora osnovnih škole

Instrumenti istraživanja Za potrebe ovog istraživanja konstruirani su Upitnik i Skala stavova za pedagoge; Upitnik i Skala stavova za učitelje razredne nastave, te Skala stavova za direktore i zamjenike direktora osnovnih škola na području Kantona Sarajevo.

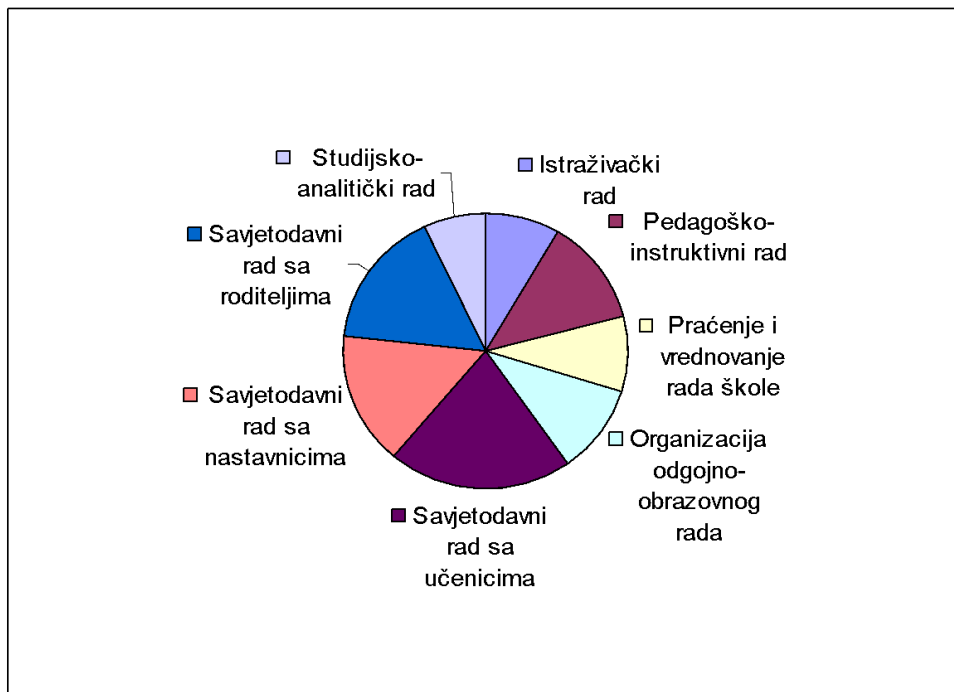
Kalendar istraživanja - Istraživanje je porvedeno 2007. godine.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Upitnik za pedagoge sastojao se od sedamnaest (17) pitanja kombiniranog tipa, dok je upitnik za učitelje imao šesnaest pitanja. Pitanja su se odnosila na položaj pedagoške službe savjetovanja u procesu reformiranja škole u Bosni i Hercegovini, kao i aktivnosti iz djelokruga pedagoga. Skala stavova za pedagoge, kao i skala stavova za direktore i zamjenike direktora sastojala se od 37 tvrdnji, dok je za učitelje imala 36 tvrdnji za koje su ispitanici mogli ponuditi jedan od pet stupnjeva slaganja, odnosno neslaganja. Tvrdnje su se odnosile na različite segmente rada pedagoga u školi, sa posebnim naglaskom na ulogu pedagoga u implementaciji reforme.

U našem ispitivanju, imali smo 27 pedagoga, pedagoga/psihologa i pedagoga pripravnika koji rade u školama na području Kantona Sarajevo. Imali smo osam pripravnika, 6 pedagoga koji imaju između dvije i pet godina radnog staža, pet pedagoga koji imaju od pet do deset godina radnog staža, četiri pedagoga koji imaju od deset do dvadeset godina radnog staža i četiri pedagoga koji imaju preko dvadeset godina radnog staža. Uzorak učitelja sastojao se od 62 profesora ili nastavnika razredne nastave i učitelja koji rade u školama na području Kantona Sarajevo. Imali smo tri pripravnika, 5 učitelja koji imaju između dvije i pet godina radnog staža, trinaest (13) učitelja koji imaju od pet do deset godina radnog staža, trideset i dva (32) učitelja koji imaju od deset do dvadeset godina radnog staža i devet učitelja koji imaju preko dvadeset godina radnog staža. Jedan ispitanik je imao 37 godina radnog staža.

Poslovi i zadaci pedagoga u okviru radne sedmice određeni su brojnim zakonskim i podzakonskim aktima na različitim nivoima. S obzirom na obim i raznolikost aktivnosti pedagoga u školama, koje su dodatno trebale biti usložnjene reformom obrazovanja, kao i vremenskim okvirom koji je postavljen u Pedagoškim normativima i standardima, zanimalo nas je kako pedagozi rangiraju osam područja koja se najčešće navode u literaturi. Na osnovu analize dobijenih odgovora, vidljivo je da pedagozi najvišim vrednuju savjetodavni rad sa učenicima, potom savjetodavni rad sa roditeljima i na trećem mjestu savjetodavni rad sa nastavnicima. Pedagoški-instruktivni rad je zauzeo četvrto mjesto, a slijede organizacija odgojno-obrazovnog rada i praćenje i vrednovanje rada škole. Istraživači rad je tek na sedmom mjestu, a posljednji je studijsko-analitički rad.

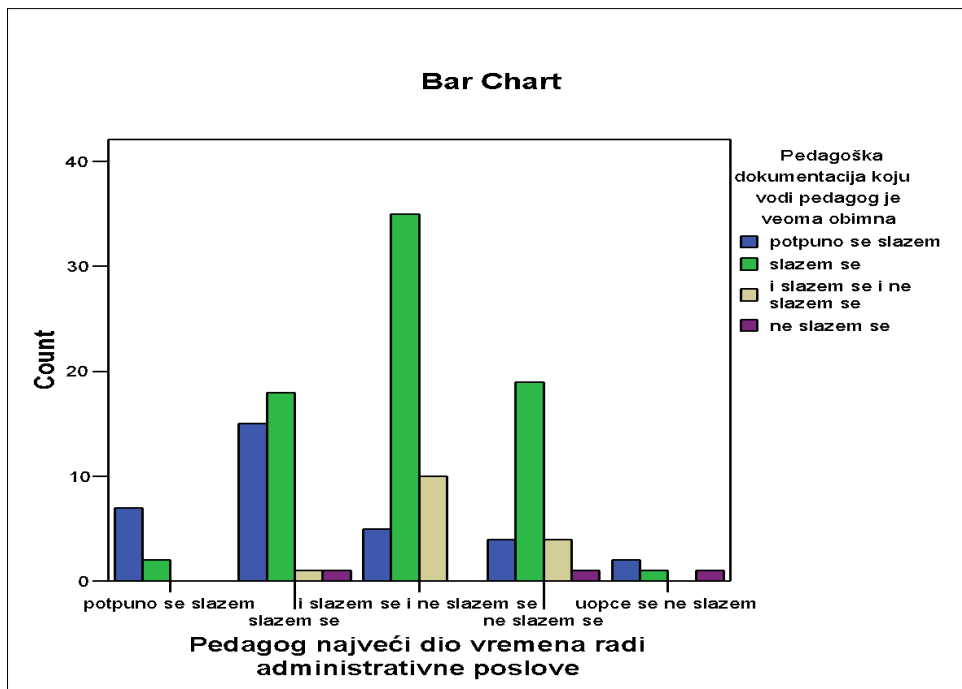

Grafikon br. 1. Rang aktivnosti pedagoga prema mišljenju pedagoga

Za očekivati je da savjetodavni rad sa učenicima bude visoko rangiran, pa čak i na prvom mjestu. Ipak, nije očekivano da savjetodavni rad sa roditeljima bude više rangiran nego je to savjetodavni rad sa nastavnicima, pedagoško instruktivni rad ili organizacija odgojno-obrazovnog rada, jer postoje značajne razlike u učestalosti i obimu navedenih aktivnosti u odnosu na savjetodavni rad sa roditeljima. S obzirom da se radi o mišljenju pedagoga, možemo smatrati da je ovakav rang i rangiranje pojedinih segmenata rezultat iskustva i onoga što se doista dešava u praksi.

Detaljnijom analizom rezultata vidljivo je da među ispitanicima postoje značajne razlike u rangiranju i shvatanju važnosti pojedinih segmenata njihovog rada. Najveću disperziju rangova imaju pedagoško-instruktivni rad, organizacija odgojno-obrazovnog rada, i savjetodavni rad sa nastavnicima, svih osam rangova. Interesantno je da je najniži ponuđeni rang za savjetodavni rad sa učenicima pet, dok, drugorangirani savjetodavni rad sa roditeljima ni jednom nije rangiran kao prvi.

Jedna od posljedica velikog broja zadataka je i obimna pedagoška dokumentacija za koju se sve tri grupe ispitanika slažu da pedagozima oduzima mnogo vremena.

Grafikon br. 2. Odnos administrativnih poslova i obimnosti pedagoške dokumentacije
 $\chi^2=41,821$; $df=12$; $C=0,499$; Spearmanov $\rho=0,335$

Rezultati χ^2 testa i korelacije pokazuju međusobnu povezanost stupnjeva slaganja sa dvjema tvrdnjama. Vidljivo je da se ispitanici u većoj mjeri slažu sa tvrdnjom da je pedagoška dokumentacija koju vodi pedagog obimna, nego sa tvrdnjom da pedagog najveći dio vremena radi administrativne poslove. Također, Spearmanov koeficijent korelacije nas upućuje na postojanje tzv. „lake“ pozitivne korelacije između ove dvije varijable.

Obim pedagoške dokumentacije, koju je pedagog zakonom obavezan voditi, značajno utječe i na količinu vremena koju utroši obavljajući administrativne poslove. Pedagoški normativi i standardi jasno određuju vrste pedagoške dokumentacije koju pedagog vodi, kao i prosječno sedmično opterećenje ovim aktivnostima. No i ovdje postoji očit nesklad između latentnog i manifestnog. Da bi zabilježio sve aktivnosti koje obavlja, te napisao odgovarajuće izvještaje, pedagog utroši znatno više od tri sata sedmično. Upravo stoga je bilo nužno reducirati obaveznu pedagošku dokumentaciju, kako pedagog ne bi imao više administrativnu nego odgojnu funkciju u školi.

Kada se radi o ulozi pedagoške službe u procesu reformiranja obrazovanja, ispitanici su se slagali da je ona nedovoljna. To potvrđuju i stavovi prema tvrdnji. *Implementacija reforme se dobro provodi.* Ispitanici uglavnom nisu imali jasno definiran stav prema ovoj tvrdnji. No zabrinjava je visok procenat onih koji se

sa ovom tvrdnjom nisu složili u jednom od dva stupnja neslaganja. Također, vrlo je mali procenat onih koji se uopće slažu sa ovom tvrdnjom. Indikativno je da je samo jedan ispitanik učitelj dao stav krajnjeg slaganja, a ni jedan pedagog, direktor ili pomoćnik direktora.

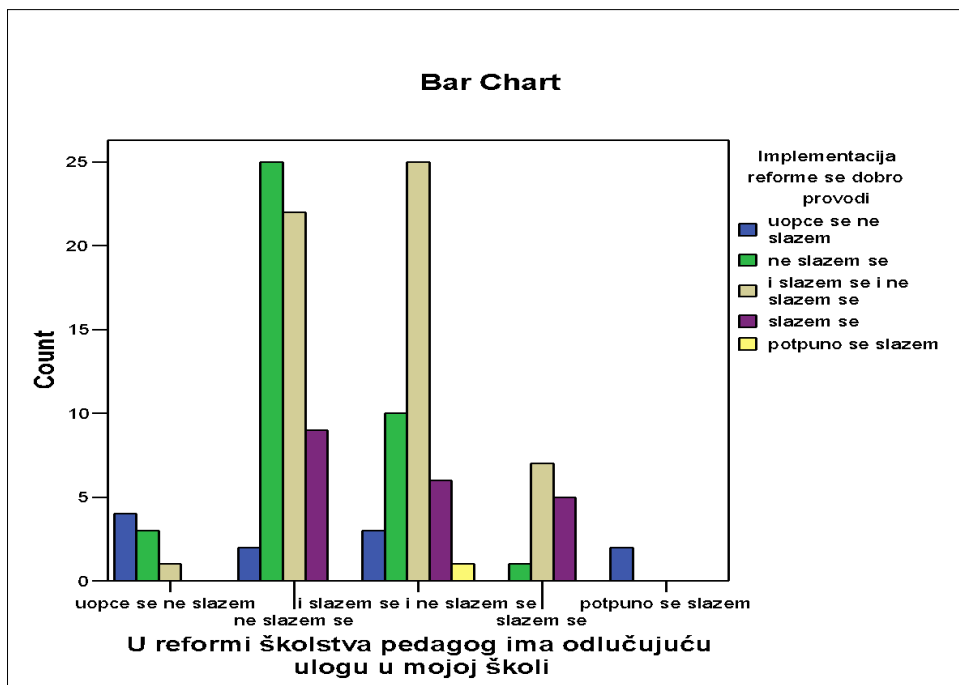
Iz istraživanja ddr. Pehar, poznato je da su nastavnici sa dužim radnim stažem manje spremni na promjene nego je to slučaj sa mlađim nastavnicima. Također, dokazala je da izgrađen identitet sa školom je u značajnoj korelaciji sa stavovima nastavnika prema reformi. S obzirom da su u ovo istraživanje bili uključeni ispitanici sa različitom dužinom radnog staža, nameće se zaključak da postoje problemi u implementaciji reforme i da direktni subjekti odgojno-obrazovnog rada nisu zadovoljni reformom.

Nezadovoljstvo implementacijom bilo koje reforme demotivira direktne aktere u provedbi reforme, što stvara začarani krug. Stoga je trebalo utvrditi probleme koji se javljaju u praksi i pokušati pronaći primjenljiva rješenja, koja bi, ovaj put, potekla upravo iz prakse.

Obrazovni profil pedagoga se značajno razlikuje od obrazovanja svih ostalih nastavnika koji rade u školi. Pedagozi bi trebali biti stručniji i osposobljeniji za unapređivanje odgojno-obrazovnog rada, provedbe istraživanja unutar škole, praćenje i evaluiranje rada nastavnika, učenika, vrednovanje provedbe reforme. Stoga bi i njihova uloga u provedbi svake obrazovne reforme trebala biti vodeća.

Rezultati istraživanja su pokazali da su pedagozi i direktori bili skloniji slaganju sa ovom tvrdnjom nego je to slučaj sa nastavnicima razredne nastave. Zbirno, polovina ispitanika se ipak nije složila sa ovom tvrdnjom. Ako se tome dodaju oni koji su imali neodređen stav slaganja, dobije se da se 88,1% ispitanika u nekoj mjeri nije slagalo sa ovom tvrdnjom. Svega 21,9% ispitanika se slagalo pedagozi u njihovoj školi imaju vodeću ulogu u reformi obrazovanja. Iako razlike u distribuciji odgovora se mogu objasniti različitim uvjetima u pojedinim školama, rezultati su još uvijek poražavajući glede položaja i uloge pedagoške službe savjetovanja u procesu reformiranja škole.

Međusobni odnos tvrdnji o implementaciju reforme i ulozi pedagoga u reformi, dao je vrlo interesantne rezultate, koji su potvrdili važnost ovakvih istraživanja i pretpostavke da se uloga pedagoga, odnosno pedagoške službe osnovne škole nije promijenila, kako bi pratila promjene u osnovnom obrazovanju.

Grafikon br. 3. Implementacija reforme i uloga pedagoga u njoj
 $\chi^2=57,386$; $df=16$; $C=0,559$; Spearmanov $\rho=0,269$

Vrijednost χ^2 testa je statistički značajna, iako zbog malog broja ispitanika ne možemo sa sigurnosti tvrditi da postoji statistička značajnost, ta da bi ovakvu povezanost našli i u populaciji. Na osnovu dobivenih vrijednosti C koeficijenta kontingencije i Spearmanove korelacije među varijablama, vidljivo je da postoji pozitivna povezanost između ove dvije tvrdnje.

Samim tim može se zaključiti, da su pedagozi imali aktivniju i značajniju ulogu u procesu reforme u svojoj vlastitoj školi, i implementacija reforme bi se bolje provodila. Ovim se potvrdilo da se položaj pedagoške službe nije značajno promijenio u devetogodišnjoj osnovnoj školi u odnosu na osmogodišnju osnovnu školu.

Ispitanici (74,6%) su smatrali da praktična iskustva pedagoga i nastavnika nisu dovoljno iskorištena u provedbi reforme. Iz istraživanja ddr. Peihar potvrđeno je da je reforma krenula „odozgo“, na ne „odozdo“. Nedovoljno korištenje praktičnih iskustava to samo potvrđuje. Nijedna znanost ne može unaprijediti svoju teoriju, ako nema dobru praksu, gdje će teoriju i provjeriti. U ovom slučaju se, uz preslikavanje iskustva i modela drugih zemalja, reforma teorijski dobro, ili bolje rečeno, relativno dobro zamislila, ali su joj nedostajali praktična iskustva koja bi je adekvatno usmjerila i olakšala njenu primjenu.

U skalama stavova za pedagoge, direktore i zamjenike direktora osnovnih škola, te profesore/nastavnike razredne nastave i učitelje postojalo je više tvrdnji koje su se odnosile na reformu školstva u našoj zemlji. Analizom je utvrđeno da je u sve tri grupe ispitanika prevladavalo mišljenje da je reforma bolje zamišljena na papiru nego što se realizira u praksi, da ima mnogo nedostataka, te da struka nije dovoljno konsultirana u osmišljavanju reforme. Analizom upitnika za pedagoge na pitanja koja se odnose na reformu školstva dobili su se još porazniji rezultate.

Devet ispitanika je navelo da je reforma teorijski bolje zamišljena nego što se praktično provodi. Njih dvanaest je odgovorilo da se reforma provodi stihijski, a četiri da nema znanstvenu utemeljenost. Dva ispitanika nisu ponudila nikakav odgovor. Iz ovog se jasno vidi da niko reformu nije pozitivno ocijenio i da je ona imala mnogo propusta.

Ako se ovo uspoređi sa rezultatima skala stavova, u kojoj su sve tri grupe ispitanika pokazale slaganje sa tvrdnjom *Reforma školstva je mnogo bolje zamišljena na papiru nego što se provodi u praksi*, nužno se nameće zaključak da je reforma u praksi imala mnogo poteškoća i ograničenja.

S obzirom da je predmet istraživanja položaj pedagoške službe u procesu reformiranja škole, posebno fokus je bio na tome kako pedagozi vide svoju ulogu u reformi. Devet ih je odgovorilo da se njihova uloga ogleda u instruktivnom radu sa nastavnicima i učenicima, troje je smatralo da se ona uopće nije promijenila od dosadašnje uloge bazirane na Godišnjem planu i programu rada škole, Godišnjem planu i programu rada pedagoga i Pedagoškim standardima. Tri ispitanika su istakla da su trebali imati mnogo značajniju ulogu, dok su dva istakla da im je uloga sporedna. Deset ispitanika nije uopće ponudilo odgovor. Iz ovog se jasno vidi da pedagoška služba u našim školama nije dobila svoju pravu poziciju i ulogu, da su pedagozi marginalizirani i da nemaju značajnu ulogu u reformi. Iako se moglo očekivati da pedagoška služba nema primarnu ulogu u reformi na nivou škole, mada je trebala, poražavajući rezultati su ipak iznenađujući.

Učitelji su naveli da se reforma stihijski provodi (19 ispitanika), da nema znanstvene utemeljenosti (20 ispitanika) što se posebno osjeti u radu sa djecom prvog razreda. Uz brojne poteškoće koje se javljaju u praksi, trinaest ispitanika je navelo da je reforma mnogo bolje zamišljena na papiru nego što se praktično provodi. Naveli su i da je reforma neprimjerena tadašnjim uvjetima u školama, kao i da su reformirani samo pojedini dijelovi obrazovnog sistema. Još uvijek je bio prevelik broj učenika u jednom odjeljenju da bi se provelo sve ono što je reforma nalagala.

Samo četiri naša ispitanika su navela da je reforma dobra i kvalitetna, da su promjene u obrazovnom sistemu bile potrebne, ali da je nužno stvoriti adekvatne preduvjete u školi kako bi se ono što je zamišljeno moglo provesti i u praksi. Kao dodatnu poteškoću implementacije reforme učitelji su naveli i da nisu na vrijeme obaviješteni o njenoj provedbi, te stoga reforma nije „intimno“ prihvaćena.

Reformu opisuju i „*Kao reformu koja je startovala nepripremljeno, bez adekvatnih uslova za njeno provođenje sa velikim ovlastima roditeljima i učenicima, a veoma malom mogućnošću za zauzimanje stava nastavnika (ispravnog stava prema školi). Znanje je potisnuto u drugi plan – škola više nije ono što je bila (naročito viši razredi).*“ Učitelji su istakli da mnoga pitanja koja je nametnula reforma nisu bila regulirana ni zakonom ni pedagoškim standardima, kao što je inkluzija djece sa posebnim potrebama. Samim tim reforma je bila preuranjena, da je *potpuni promašaj, neozbiljno shvaćeno i urađeno bez razumnog razmišljanja: Nemam riječi kako i koliko sam razočarana.* Razočarenje učitelja potiče i iz činjenice da je plan i program preopširan za učenike, da se nudi prevelik broj udžbenika i radnih sveski, preopširnosti pojmova u nastavnom sadržaju, itd., da ne postoji razmjena ideja i iskustava između kolega na nivou Kantona. Naveli su i da je učeniku potreban *nosač da bi mu nosi tako tešku torbu.*

Učitelji navode da iako su obrazovnom sistemu bile potrebne promjene, ove su promjene došle bez adekvatne materijalne potpore i pripremljenosti škola i nastavnog kadra, ali i ne konsultiranja struke u planiranju i provedbi reforme. Četrdeset četiri ispitanika su navela da je njihova uloga u reformi potpuno sporedna, da ih niko ni za šta nije konsultirao, i da su samo izvršavali ono što za njih pripreme i nalože drugi, odnosno *Kao nekoga ko je zadužen da ono što nije smišljeno i organizirano da osmisli i organizira i praktično primjeni.* Istakli su da su učitelji trebali imati aktivniju i značajniju ulogu (8 ispitanika), i da bi ona trebala biti znatno drugačija u procesu reforme. Naveli su da su učitelji direktni izvršioци reforme i da je stoga potrebno konsultirati i njihovo mišljenje i iskustvo. Što u slučaju ove reforme svakako nije bio slučaj.

Analizom Upitnika za učitelje utvrđeno je da su, po njihovom mišljenju, pedagozi trebali imati aktivniju ulogu u provedbi reforme (6 ispitanika) jer je *najveći teret reforme je na pedagozima,* pa bi stoga na nivou škole trebali imati odlučujuću ulogu u provedbi reforme (5 ispitanika). Smatraju da bi *pedagog trebao biti ravnopravni parter u nastavnom procesu zajedno sa nastavnikom, potrebno je više angažmana oko pojedinih učenika, a manje praćenja nastavnika (apsurdno, ponekad mi se čini kao da je najvažnije nastavnika ocjenjivati ili da će nas „uloviti“ nespremnje).* Ovo jasno pokazuje stav pojedinih nastavnika prema pedagozima. To ne znači da njihov stav nije opravdan, i da oni doista pedagoga ne doživljavaju na ovaj način. Bilo bi interesantno ispitati druge segmente koji utječu na shvatanje rada pedagoga u školi od strane nastavnika. Tačno je da oni trebaju biti ravnopravni partneri u ostvarivanju zajedničkog odgojno-obrazovnog cilja. Partnerstvo pedagoga i nastavnika se ne može zasnivati na izjavi: *Egoističan stav pedagoga i vrlo neprofesionalna saradnja sa nastavnim kadrom.* Ako učitelj koji u školi radi deset godina ovako vidi svog pedagoga, onda je odgojna stvarnost u našim školama zaista loša. Ovo ne vodi mijenjanju položaja pedagoške službe u našim školama, a niti mijenjanju shvatanja nastavnika o položaju, značaju i ulozi pedagoga u cjelokupnom radu škole.

Iz prethodno prezentiranih χ^2 -testova i Spearmanovog koeficijenta korelacije ρ vidljivo je:

- Da postoji laka pozitivana korelacija između stavova ispitanika prema obimnosti pedagoške dokumentacije, koju je pedagog obavezan voditi, i vremena utrošenog na administrativne poslove. Iako se svi ispitanici slažu da je pedagoška dokumentacija obimna, nastavnici su spremniji istaći da pedagog najveći dio vremena radi administrativne poslove, dok kod druge dvije grupe ispitanika prevladava neodlučan stav.
- Ulogu pedagoga u reformi obrazovanja na nivou škole značajnijom vide direktori i učitelji, nego sami pedagozi. S obzirom da ispitanici nemaju jasno određen stav prema kvaliteti implementacije reforme, mada su skloniji mišljenju da se ona dobro ne provodi, naši rezultati pokazuju da postoji laka povezanost između uloge pedagoga u reformi i kvalitete implementacije reforme.
- Ispitanici su nezadovoljni korištenjem iskustava prosvjetnih radnika u provedbi reforme. Ovo uključuje iskustva kako pedagoga i učitelja iz osnovnih škola, tako i odgajatelja iz predškolskih institucija. Utvrdili smo da postoji značajna povezanost između stavova prema korištenju iskustava pedagoga i učitelja, s jedne, i stavova prema korištenju iskustava odgajatelja, s druge strane.
- Ispitanici se slažu da je reforma školstva trebala biti bolje pripremljena, kao i da je reforma bolje zamišljena nego što se provodi. Interesantno je da u oba slučaja sve tri grupe ispitanika imaju iste stavove. Tako da postoji pozitivna značajna korelacija među ovim varijablama.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Reforma školstva iz 2003. godine je u BiH krenula „odozgo“, što je potvrdilo i ovo istraživanje. U osmišljavanju reforme nisu konsultirane relevantne obrazovne strukture. Niko od profesora sa Odsjeka za pedagogiju Filozofskog fakulteta i Pedagoške akademije u Sarajevu nije bio uključen u sam proces postavljanja reforme i njenih zahtjeva. Poražavajuće je da ni pedagozi i učitelji iz osnovnih škola nisu bili konsultirani. Stoga ne iznenađuje činjenica da ispitanici smatraju da su iskustva pedagoga i nastavnika trebala biti mnogo više iskorištena u provedbi reforme.

Uloga pedagoga u provedbi reforme je, prema rezultatima ovog istraživanja, znatno manja nego što je trebala biti. Iako većina pedagoga ne daje jasnu ocjenu svoje uloge u implementaciji reforme školstva na nivou svoje škole, velika većina njih je njom bila nezadovoljna. Smatrali su da se njihova uloga uopće nije promijenila u odnosu na ulogu koju su imali osmogodišnjoj osnovnoj

školi. Zadaci pedagoga, koji se baziraju na Godišnjem planu i programu rada pedagoga su ostali isti. Povećan je samo obim instruktivnog rada sa nastavnicima i, donekle, učenicima. Iako smatraju da bi trebali imati značajniju ulogu, ona je bila sporedna. Ovo jasno pokazuje da pedagoška služba savjetovanja u našim školama nije dobila svoju pravu poziciju i ulogu u procesu reformiranja, da su pedagozi bili marginalizirani i da im je uloga u implementaciji reforme bila neadekvatna.

S druge strane, učitelji su bili dominantniji u svom stavu da je uloga pedagoga apsolutno sporedna, iako su smatrali da bi trebala biti aktivnija. No, učitelji su prvenstveno bili nezadovoljni svojom ulogom i položajem u reformi. Pedagoga smatraju ravnopravnim partnerom u cjelokupnom radu, pa time i implementaciji reforme školstva. Nezadovoljstvo ulogom i pozicijom u reformi školstva samo je pojačalo određene nesuglasice koje u pojedinim školama i među pojedinim nastavnicima postoje prema pedagozima.

Analizom rezultata istraživanja utvrđeno je da postoji negativna povezanost između uloge pedagoga u provedbi reforme i kvaliteti implementacije reforme. S obzirom da su obrazovne strukture u školi bile nezadovoljne implementacijom reforme, a istovremeno su se slagali da pedagog nije imao adekvatnu ulogu u njoj, možemo zaključiti da bi se implementacija reforme bolje provodila da su pedagozi imali adekvatniju i značajniju ulogu u provedbi reforme.

Literatura:

- *Koncepcija devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja, Okvirni nastavni plan i program za 1., 2., i 3. razred, Preloženi model**; Upravno tijelo za pripremu prijedloga strategije prelaska na obvezno devetogodišnje osnovno obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Mostar, 2006. god.
- Čehić, I., (2009) „Iskustva i zadaci pedagoške službe osnovnih škola u Kantonu Sarajevo u procesu reformiranja obrazovanja“, (neobjavljeni magistrarski rad), Sarajevo, Filozofski fakultet
- Jurić, V., (1989) *Metodika rada školskog pedagoga*, Zagreb, Školska knjiga
- Kačapor, S.; Vilotijević, N., (2005) *Školska i porodična pedagogija*, Priština, Beograd, Užice, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, Učiteljski fakultet Beograd,
- Mandić, P. (1986) *Savjetodavni vaspitni rad*, Sarajevo, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo
- Mandić, P.; Vilotijević, M.: (1980) *Vrednovanje rada u školi*, Sarajevo, IGKRO „Svjetlost“, OOUR Zavod za udžbenike,

- Ovčarova, R. V., (1996) *Pedagoško psihološka služba u školi*, Beograd, Učiteljski fakultet – Centar za stručno usavršavanje,
- Pehar, L., (2007) *Psihološke posljedice reforme osnovne škole*, Sarajevo, JP NIO Službeni list BiH,
- Svrđlin, Đ., (1998) *Pedagog u našoj školi –prilog metodici i organizaciji rada*, Beograd, Učiteljski fakultet.

Abstract

The education reform of 2003 was the beginning of numerous changes in the education system in Bosnia and Herzegovina. In a country with a large decentralization of the education system and a lack of a unified education policy, such big changes were accompanied by numerous challenges and difficulties. Therefore, it is necessary to carefully plan and prepare any change in the educational system, before starting the implementation. All this was not the case with the 2003 reform.

The aim of the research was to examine the role and significance of the pedagogical service in the implementation of the reform, and whether there was a change in the position of the pedagogical service in the nine-year primary school compared to its position in the eight-year primary school. The research included pedagogues, teachers and principals and deputy principals of elementary schools in the Sarajevo Canton, who were involved in the process of reforming education.

The results show that the role of pedagogues in any change in the educational system must be leading.

Keywords: *pedagogue, pedagogical consulting service, education reform, nine-year primary school,*

Šime Barbaroša
Sveučilište u Zadru
Odjel za pedagogiju
E-mail: sbarbaros21@unizd.hr

Igor Radeka
Sveučilište u Zadru
Odjel za pedagogiju
E-mail: iradeka@unizd.hr

ŠKOLSTVO NA HRVATSKIM OTOCIMA OD 1945. DO 2022.

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Na temelju relevantnih primarnih i sekundarnih izvora u radu se prati razvoj školstva na hrvatskim otocima od 1945. do 2022. godine. Detaljno se analizira trend pada broja učenika i gašenja škola te se istražuju implikacije – ne samo na kvaliteti života na otocima, nego u krajnjoj liniji i na opstanak tog života. Prikupljeni podatci pokazuju da je trend depopulacije otoka doveo do pada broja učenika, ozbiljnijih problema s organizacijom njihovog prelaska iz obiteljskih domova u školu, kao i poteškoća u osiguravanju nastavnog kadra i dovoljno opreme za otočne škole. U porastu je broj matičnih škola u većim otočnim mjestima i područnih škola u manjim mjestima koje su kategorizirane kao „osnovne škole s otežanim uvjetima rada“. Nažalost, najudaljeniji, mali i slabo naseljeni otoci više ne ispunjavaju uvjete za postojanje osnovnih škola (matičnih i područnih). Djeca i mladi prerano napuštaju obiteljski i otočki život u potrazi za primjerenim obrazovanjem u kopnenim gradovima, što kroz dulje vrijeme smanjuje šanse za njihov povratak nakon završenog obrazovanja. Škola ima posebno važnu ulogu u ponov-

nom uspostavljanju ravnoteže između potreba i mogućnosti života na otocima, jer mlade obitelji s djecom na otocima ne mogu živjeti bez škole.

Ključne riječi: *hrvatski otoci, obrazovanje, otočno stanovništvo, škole*

1. Pristup istraživanju

Istraživanje razvoja školstva na hrvatskim otocima od 1945. do 2022. godine provedeno je analizom opsežne, podacima nekoherentne dokumentacije. Ključni zadatak istraživanja bio je pratiti razvoj školstva na naseljenim hrvatskim otocima od 1945. do 2022. godine uz detaljnu analizu kretanja broja učenika, učitelja i škola na otocima.

Do sada se ovom temom nitko nije sustavno bavio, vjerojatno zato što je do preciznih statističkih podataka nakon 1945. godine jako teško doći. Rijetki i kontradiktorni podatci koji postoje u službenim statističkim izvorima za isto razdoblje otežavali su mapiranje broja škola s brojem učitelja i učenika na hrvatskim otocima. Poseban problem u tom kontekstu predstavljaju mnogobrojne administrativne promjene u Hrvatskoj u razdoblju od 1945. do 2022., koje su dovele do toga da su neka otočna naselja, pa i otoci, u određenim vremenskim razdobljima pripadali obalnim područjima, a kasnije su bili samostalni – primjerice otok Pag.

U istraživanju su kao primarni izvor podataka korišteni statistički godišnjaci Narodne Republike Hrvatske za godinu 1955., Socijalističke Republike Hrvatske za godine 1971., 1988. te Dalmacije za 1976. i 1987. godinu. U statističkim godišnjacima prikazuju se podatci o školama, učiteljima i učenicima za kotare kao lokalne ustrojbene jedinice. Vrlo često neki otoci pripadali su obalnim područjima, pri čemu nije bilo moguće doći do točnih podataka koji se odnose samo na otoke. Podatci za zadarski, šibenski, splitski i dubrovački kotar donose broj obalnih i njima pripadajućih otočnih škola združeno, bez preciznih podataka na temelju kojih bi se mogle izdvojiti otočne od kopnenih škola. Upravo stoga, korišteni su i drugi izvori, poput službenih statističkih podataka Ministarstva znanosti i obrazovanja, kao što su podatci iz e-Matice o svim školama u Hrvatskoj, te sekundarni izvori prikupljeni iz *Nacionalnog programa razvitka otoka 1997.*, *Nacionalnog plana razvitka otoka 2021.-2027.*, kao i monografija Mate Zaninovića (1979.).

Radi metodološke korektnosti, u radu su prikazani i analizirani dostupni podatci samo onih otoka za koje je bilo moguće pratiti i uspoređivati podatke za školske godine 1953./54., 1969./70., 1986./87., 1995./96., 2013./14. i 2020./21.

Bez obzira na navedene poteškoće, utvrđena su ključna obilježja razvoja školstva na hrvatskim otocima od 1945. do 2022. godine, na temelju kojih su utvrđeni validni zaključci, kao i preporuke za daljnji razvoj.

RAZVOJ ŠKOLSTVA U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI

1. Pregled društveno-političkih prilika

Izmjene državnih režima na području suvremene Republike Hrvatske u 20. stoljeću bile su mnogobrojne. Početkom 20. stoljeća Hrvatska je izašla iz stoljetnog sastava Habsburške monarhije, koja je od 1867. godine bila Austro-Ugarska monarhija. Od tada, priobalne povijesne regije Dalmacija i Istra s njima pripadajućim otocima izdvojeni su od ostatka Hrvatske pod izravnu carsku palicu Austrijskog dijela monarhije. Raspadom Austro-Ugarske monarhije, nakon Prvoga svjetskog rata objedinjuju se povijesna područja Hrvatske ulaskom u sastav Države Slovenaca, Hrvata i Srba 1918. godine, koja iste godine prerasta u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Zatim 1921. godine dolazi do osnivanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je preimenovana 1929. godine u Kraljevinu Jugoslaviju (Matković, 1998.).

Za to vrijeme, od 1920. godine Rapalskim ugovorom grad Zadar te otoci Cres, Lošinj, Lastovo i Palagruža dolaze pod vlast Kraljevine Italije, sve do njene propasti 1943. godine. U jeku Drugoga svjetskog rata, u travnju 1941. godine raspada se Kraljevina Jugoslavija, a na širem teritoriju Hrvatske osniva se Nezavisna Država Hrvatska (NDH) u okviru *Sila osovine*. Za prostor Dalmacije zajedno s dalmatinskim i kvarnerskim otocima važno je istaknuti kako ih od 18. svibnja 1941. godine NDH većim dijelom prepušta Kraljevini Italiji. Takvo stanje trajalo je do rujna 1943. godine, kada radi kapitulacije Italije pravo na Dalmaciju pokušavaju prisvojiti Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), kao predvodnica oslobodilačkog pokreta na području Kraljevine Jugoslavije i NDH (Boban, 1993.).

Važno je imati u vidu kako na tom teritoriju u razdoblju do kraja rata traju neprestane borbe. Tijekom Drugoga svjetskog rata KPJ na čelu s Josipom Brozom, zvanim Tito, oslobađa teritorije današnje Hrvatske i cjelokupne Jugoslavije, te uspostavlja na oslobođenom teritoriju 1943. godine Demokratsku Federativnu Republiku Jugoslaviju (koja se kolokvijalno često zove *Druga – Titova Jugoslavija*). Još tijekom rata, tj. narodno-oslobodilačke borbe, vodstvo KPJ počinje ulagati velike napore u narodno prosvjećivanje. Na oslobođenom teritoriju obnavljaju se školske zgrade te se organiziraju kraći učiteljski tečajevi za voditelje analfabetskih tečajeva, jer je nedostajalo učitelja (Zaninović, 1975.). Okončanjem rata 1945. godine cijeli teritorij današnje Hrvatske, zajedno s priobaljem i otocima, bio je u sastavu Demokratske Federativne Republike Jugoslavije, koja 1946. godine mijenja naziv u Federativna Narodna Republika Jugoslavija, te konačno Ustavom 1963. godine postaje Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Za vrijeme socijalističkog društvenog poretka u Hrvatskoj, zajedno s cjelokupnom Jugoslavijom, opismenjeno je do tada dominantno nepismeno stanovništvo i razvijana je školska mreža. Poslijeratnom snažnom industrijalizacijom zemlje zamijenjena je poljoprivredna struktura stanovništva u ruralnim krajevima novom radničkom klasom po-

trebnom za razvoj industrije u brzo rastućim gradovima. To je izazvalo migracije unutar zemlje iz sela u gradove, podizanje životnog standarda i promjenu društvenih odnosa (Bilandžić, 1999).

Međutim, nakon prvih desetljeća industrijalizacije i modernizacije u socijalističkim okolnostima, nesklad i nemiri unutar države sa šest republika i velikim brojem naroda završili su njenim nasilnim raspadom. Rušenje Berlinskog zida i raspad SSSR-a republike sastavnice socijalističke Jugoslavije iskoristile su za osamostaljivanje. Nakon višestranačkih izbora 1990. godine, Slovenija i Hrvatska, poslije provedenog referenduma 25. lipnja 1991. godine, proglasile su neovisnost. Uslijedio je rat Jugoslavenske narodne armije, nakratko u Sloveniji, te nakon toga puno intenzivniji i dugotrajniji u Hrvatskoj. Buran rat s velikim infrastrukturnim štetama i ljudskim žrtvama okončan je u Hrvatskoj 1995. godine (Radelić i sur., 2006.) Od tada Republika Hrvatska radi na konsolidaciji države i društva, usklađivanju s europskim standardima, što završava ulaskom Hrvatske u Europsku uniju 1. srpnja 2013. godine.

2. Školski sustav Hrvatske od druge polovice 20. stoljeća

Promjene u Hrvatskom školskom sustavu povezane su s turbulentnim društveno-političkim prilikama. Zbog čestih društvenih promjena, cjelovita reforma sustava školstva nije bila moguća. Ono što je ustrojeno u drugoj polovici 19. stoljeća zadržalo se sve do sredine 20. stoljeća uz kontinuirane promjene samo vanjskih državnih obilježja, te s tim u vezi povezanih nastavnih sadržaja. Tek je 50-ih godina 20. stoljeća definiran školski sustav, koji je nakon 20-ak godina radikalno izmijenjen. Raspadom Jugoslavije i osamostaljivanjem Hrvatske 1991. godine stvorile su se mogućnosti za samostalno formiranje prosvjetne politike i novog školskog sustava. Na hrvatskim otocima u navedenom razdoblju postojale su osnovne i srednje škole, dok visokoškolskih ustanova nije bilo i nema ih do danas (Munjiza, 2009; Puževski, 2003.)

U razdoblju od 1945. do 1990. godine nekoliko je faza u razvoju hrvatskog osnovnog školstva. Razdoblje od rata 1945. do 1950-ih obilježilo je poratno sređivanje školstva, obnova u ratu razrušenih zgrada, izrada novog nastavnog plana i programa, te masovno opismenjavanje uvođenjem analfabetskih tečajeva uz ubrzane učiteljske tečajeve itd. (Munjiza, 2009) U razdoblju između 1950-ih i 1960-ih najprije se uspostavlja sedmogodišnje, a zatim osmogodišnje obvezno osnovnoškolsko obrazovanje. U trećem razdoblju od 1950-ih do 1980-ih uvodi se obvezna osmogodišnja škola, jačaju materijalni resursi i ulaže se u dodatni razvoj i jačanje obrazovne strukture učiteljskog kadra. U sljedećoj fazi, od 1980-ih do kraja Jugoslavije, pažnja je potpuno usmjerena na temeljitu, strukturnu reformu srednjoškolskog obrazovanja, koja je izazivala brojne kritike (Puževski, 2003.)

Koncem rata 1945. godine ukinute su privatne osnovne škole, gimnazije i učiteljske škole s pravom javnosti. Za potrebe crkve omogućeno je organiziranje crkvenih škola bez prava javnosti, dok su sve ostale škole bile u državnom vlasništvu. Vlast i narod u poslijeratno vrijeme radi na sređivanju materijalnih poteškoća svih vrsta (Munjiza, 2009.) Gotovo 80% školskih zgrada porušeno je ili oštećeno, nedostaje namještaja, nastavnih materijala. Pored želje za opismenjavanjem dominantno nepismenog puka te otvaranjem škola u svim naseljima – po načelu *jedan zaselak – jedna škola* – nastava se održavala u mnogim mjestima u privremenim privatnim, neadekvatnim zgradama i prostorijama. Gradile su se jednorazredne škole s učiteljskim stanovima uz državna ulaganja i dodatnu inicijativu mještana. Unatoč želji svakog sela da ima školu, poštu i crkvu, to nije moglo svuda biti ostvareno. Veliki nedostatak učiteljskog kadra, usprkos redovitog rada 17 učiteljskih škola, prisilio je vlasti na održavanje skraćenog školovanja i povremenih tečajeva radi ubrzanog osposobljavanja učiteljstva, pri čemu se vrlo važnim smatralo ideološko-političko uzdizanje učitelja. Odnos centralizirane vlasti bio je osobito snažno usmjeren prema pojedinim dijelovima države. Među njima posebno treba istaknuti Zadar i nekolicinu otoka koji su od 1920. godine bili pod vlašću Kraljevine Italije (Zaninović, 1979.) Škola je bila mjesto novog državnog socijalističkog odgoja i obrazovanja. Učitelji su se na različite načine snalazili u novom, drugačijem načinu poučavanja novim metodama i improviziranim didaktičkim materijalima. Velik dio učitelja u suradnji s lokalnim stanovništvom radio je na obnovi škole i njenom pozicioniranju kao nositelja opće kulture življenja. Učitelji su zvani *prosvjetnim radnicima* koji su pronosili luč svjetla i znanja kroz tamu neznanja i neobrazovanosti s naglašenim socijalističkim patriotizmom. Zlatno razdoblje osnovnog školstva bilo je između 1960. i 1980. godine, kada Hrvatska ima jedinstvenu osmogodišnju školu uz ostvarenje potrebnih materijalnih preduvjeta. Škola je postala kulturno središte svakog okružja, mjesta, zaseoka – ne samo kao obrazovna nego i kao snažna odgojna zajednica (Puževski, 2003.)

Realizacija obvezatnog školovanja 1947. godine planirana je za samo 60% školskih obveznika (Batinić, 2003.). Tada nisu bili osigurani materijalni uvjeti za izdržavanje sedmogodišnjeg obveznog obrazovanja, a plan je bio ubrzo ostvariti krajnji cilj – osmogodišnje obvezno školovanje. Otočne škole, s tim u vezi imale su preveć problema s dotrajalim školskim zgradama izgrađenim još tijekom 19. stoljeća, nedostatkom materijalnih preduvjeta itd (Zaninović, 1979.)

Nakon 1945. godine uložen je izniman trud stanovništva i vlasti u obnovu zgrada i uspostavu novog sustava školstva. Vlast je prepoznala školstvo kao bazu za izgradnju novog socijalističkog društvenog poretka. To je podrazumijevalo ne samo opismenjavanje i postupno sve bolje obrazovanje stanovništva, nego i istovremeno podizanje ideološko-političke i kulturno-prosvjetne svijesti. Širenje školske mreže po načelu *svaki zaselak – jedna škola* uz opismenjavanje stanovništva (primjerice, na otoku Ravnju do tada su prevladavali nepismeni) značilo je i izradu programa u skladu s ideološkim uređenjem države (Zaninović, 1975.)

Konačno, 1959. godine u Hrvatskoj donesen je Zakon o osnovnoj školi (1958. savezni Opći zakon o školstvu na razini cjelokupne Jugoslavije). Obvezno osmogodišnje školovanje provodi se u jedinstvenoj osnovnoj školi. Time je završila reforma primarnog obrazovanja.

U skladu s karakterom socijalističke države, koja zagovara potpunu ravnopravnosti besplatno školstvo, težnja je bila dokinuti dualizam srednjeg školstva. Srednje školstvo u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća bilo je izmijenjeno. Između dva rata srednjoškolsko obrazovanje se izvodilo u realnim gimnazijama, realkama i klasičnim gimnazijama, kao općeobrazovnim školama koje daju temeljito obrazovanje za nastavak studiranja, te stručnim nižim (različiti profili kvalificiranih radnika) i višim školama, koje osposobljavaju za konkretna zanimanja u svijetu rada. Nakon rata, niže gimnazije pripajaju se i ulaze sastav cjelovitih osmogodišnjih škola. Srednjoškolsko obrazovanje nastavlja se u gimnazijama (opće i klasične) te stručnim školama za kvalificirane radnike i srednjim tehničkim stručnim školama (Munjiza, 2009.)

Godine 1974. Rezolucijom X. Kongresa Saveza komunista Jugoslavije (od 1952. godine novi naziv za Komunističku partiju Jugoslavije) o odgoju i obrazovanju donesen je ideološki okvir reforme srednjoškolskog obrazovanja. Ukinute su gimnazije, a time i dualno obrazovanje (Batinić, 2003.) Ključna namjera te reforme bila je da svaki učenik sa završetkom srednjoškolskog obrazovanja, tj. nakon 12 godina školovanja, stekne kvalifikaciju s kojom se može zaposliti da u isto vrijeme može nastaviti daljnje visokoškolsko obrazovanje.

Radi podizanja razine obrazovanosti radničke klase, koja je proklamirana kao vodeća snaga razvoja socijalističkog društva, radikalnom reformom 1974. godine stvara se jedinstvena srednja škola. Sve srednje škole postaju četverogodišnje s početnim, tzv. pripremnim stupnjem dvorazrednog identičnog općeg obrazovanja, čime se produljuje opće obrazovanje s osam na deset godina, a u tzv. završnom, također dvorazrednom diferenciranom stupnju sekundarnog obrazovanja svi se osposobljavaju za neko zanimanje. Umjesto naziva *srednja škola* uvodi se novi naziv *Centar usmjerenog obrazovanja*. Time je podignuta razina općeg srednjoškolskog obrazovanja, za one kojima je to ujedno i završni stupanj formalnog obrazovanja, ali je u isto vrijeme snižena razina obrazovanja u odnosu na četverogodišnje gimnazije, koje su ukinute, za one koji se nastavljaju školovati na tercijarnoj razini (Medveš, 2020; Munjiza, 2009.)

Nakon rata, pored ubrzanih učiteljskih tečajeva, zbog potreba za stručnim kadrom za novo društveno uređenje te ekspanzije mreže osmogodišnjih škola, vlast od školske godine 1952./1953. vraća obrazovanje učitelja na pet godina nakon privremenog reduciranja na četiri godine. Za rad u razrednoj nastavi (1.- 4. razreda) učitelji se školuju u učiteljskim školama, a za rad u predmetnoj nastavi (5.- 8. razreda) u Višim pedagoškim školama. Od školske godine 1974./1975.

ukidaju se učiteljske škole, a Pedagoške akademije formiraju se od školske godine 1960./1961., čime se podiže stupanj obrazovanja učitelja osnovnih škola na razinu dvogodišnjih viših škola (Munjiza, 2009.)

Devedesetih godina 20. stoljeća Hrvatsku zahvaćaju demokratske promjene. Zajedno s njima kreiraju se novi nastavni planovi i programi. Izdaju se novi udžbenici oslobođeni ideoloških stega i pluralizira se pogled na svijet. U školski sustav ponovno se vraćaju privatne i alternativne škole, dok se vraćanjem prava javnosti vjerske izjednačavaju s državnim školama. Reformira se srednjoškolsko obrazovanje, tako da se vraćaju gimnazije (Opće, Jezične, Klasične i Prirodoslovno-matematičke), strukovne škole (trogodišnje i četverogodišnje) te umjetničke škole (Munjiza, 2009.)

Još se tijekom Domovinskog rata (1991.-1995. godine) pronalaze zakonodavna rješenja za sanaciju problema školstva iz prethodne države. U tom kontekstu donesen je Zakon o osnovnom školstvu, kojim se bitno ne mijenja trajanje i ustroj osnovnog školstva, ali se mijenjaju ciljevi. Zakon o srednjem školstvu, donesen 1992. godine, propisuje novi nastavni plan i program, vrste srednjih škola i organizacija nastave. Tim zakonom je srednjoškolski sustav vraćen na razdoblje prije uvođenja tzv. usmjerenog obrazovanja (Zakon o osnovnom školstvu, 1990.; Zakon o srednjem školstvu, 1992.)

Zakon o osnovnom školstvu i Zakon o srednjem školstvu objedinjeni su u cjelovit dokument 2008. godine. Od tada, odgoj i obrazovanje u osnovnoj i srednjoj školi u Republici Hrvatskoj regulirani su Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008.). Uz zakon donesen je *Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja* te *Državni pedagoški standard srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja* kojima se utvrđuju minimalni infrastrukturni, financijski i kadrovski uvjeti za odvijanje odgojno-obrazovne djelatnosti. Otočne škole, škole u brdsko-planinskim i slabo prometno povezanim područjima ovim su standardom svrstane u kategoriju *Osnovne škole s otežanim uvjetima rada*. Time one ne moraju zadovoljiti minimum standarda, već mogu imati manje od osam razreda ili kombinirane razredne odjele. *Standardom* je utvrđeno da učenici prva tri razreda do mjesta održavanja nastave ili prijevoznog sredstva ne pješace više od jednog kilometra. Također, dopušteno je na otocima realizirati srednjoškolski odgoj i obrazovanje zajedno s programima osnovne i srednje škole (Magaš, 2018.; *Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja*, 2008.)

Pored 82 osnovne škole s redovitim programom na otocima postoji i 16 državnih osnovnih glazbenih škola i jedna privatna glazbena škola. Na hrvatskim otocima djeluju i 14 srednjih škola, i to: gimnazije, strukovne (tehničke, industrijske, obrtničke) i umjetničke. Visoko obrazovanje sveučilišnih ili stručnih programa se ne provodi (Magaš, 2018.)

HRVATSKI OTOCI

Hrvatski otoci brojem su drugo po veličini otočje Sredozemnog mora. *Nacionalni program razvitka otoka* iz 1997. (URL 1.) navodi ih 1.185; geografski ih dijeli na 718 otoka i otočića, te 467 hridi i grebena. Podatci Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije navode 1.244 prirodnih tvorbi (78 otoka, 524 otočića te 642 hridi i grebena) ukupne površine 3.300 km², što je 5,8% površine hrvatskoga kopna (URL 3.). Digitalizacijom topografskih karata dobivena je brojka od 79 otoka, 525 otočića te 642 hridi i grebena, ukupno 1246. Od 6.278 km hrvatske morske obalne crte, 4.398 km (69,5%) čine obale otoka. Tek 79 otoka je površinom veće od 1 km², dok samo 20 prelazi 20 km². (Duplančić-Leder i sur., 2004.)

Prema položaju dijele se u dvije glavne skupine: kvarnerski i dalmatinski. Detaljnija je podjela na četiri skupine: kvarnerski (gravitiraju Rijeci), sjevernodalmatinski (otoci zadarskog i šibenskog akvatorija), srednjodalmatinski (splitski) i južnodalmatinski (dubrovački) (Magaš, 2018.). Prema teritorijalnoj podjeli, područje hrvatskih otoka pripada sedam jedinica regionalne samouprave, tj. županija: Istarska, Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska županija (URL 3.). Istarska županija nema otoka na kojima su škole, a otoci Ličko-senjske i Šibensko-kninske županije imaju samo osnovne škole (Magaš, 2018.)

Među svim hrvatskim otocima ukupno je 67 naseljenih, od čega 47 na kojima stanovništvo boravi tijekom cijele godine, u što nije uključen poluotok Pelješac i svjetioničarske naseobine: Palagruža, Glavat i Sušac. Na otocima se nalazi ukupno 303 naselja na kojima obitava prosječno 412 stanovnika (Nejašmić, 2013.) Prema podacima *Nacionalnog plana razvoja otoka 2021.-2027.* (2021.), svaki 32. stanovnik Hrvatske živi na otoku.

PODJELA HRVATSKIH OTOKA

Postoje vrlo značajne razlike u metodološkim pristupima istraživanjima hrvatskih otoka. Hrvatske otoke autori kategoriziraju primjenjujući kriterije prema veličini, broju stanovnika ili naseljenosti. Magaš (2008) regionalizira male otoke i dijeli ih prema kriteriju broja naselja na otoku zanemarujući pritom kriterije površine ili broj stanovnika. Duplančić Leder i sur. (2004) smatraju kriterij površine primjerenim u kategorizaciji hrvatskih otoka, pritom drži da je otok kopno okruženo morem s površinom većom od 1 km², otočić s površinom od 0,01 km² do 1 km², a grebeni i hridi s površinom manjom od 0,001 km². Prema kriteriju demografske veličine, Lajić i Mišetić (2006) dijele otoke na velike otoke s više od 3001 stanovnikom, zatim otoke srednje veličine s od 251 do 3000 stanovnika, male otoke s 51 do 250 stanovnika i iznimno male otoke s manje od 50 stanovnika.

Autor Zimmerman (1997) u Faričić i sur. (2010). otoke je podijelio u četiri skupine: poluotoci i otoci povezani s mostom, veliki otoci (s više od 50 km²), srednje veliki otoci (15 km² do 50 km²) i mali otoci (1 km² do 15 km²). Marinković (2016) spominje i klasifikaciju otoka prema udaljenosti otoka od kopna. Ovakva se klasifikacija spominje u strateškim i planskim dokumentima. Izdvajaju se: premošteni, priobalni, kanalski te pučinski otoci, dok otoci koji su povezani kopnom mostom ili nasipom čine posebnu skupinu.

Ovisno o cilju istraživanja, hrvatski otočni sustav moguće je istraživati prema prostornom položaju od razine pojedinih otočnih naselja, otoka, otočnih podskupina, otočnih regionalnih skupina ili u cjelini jadranski arhipelag, zatim prema kriteriju veličine, udaljenosti od kopna itd. Velike metodološke probleme demografske analize može stvarati grupiranje otoka i otočnih skupina. Bilježi se depopulacija manjih mjesta unutar otoka, dok raste populacija uz morsku obalu okrenutu kopnu. Slična situacija je i s razvojem školstva: porast je broja škola u većim naseljima na morskoj obali otoka uz nestajanje škola na udaljenim otocima te malim naseljima u središtima otoka. Suvremene analize otoka sve više koriste kriterij grupiranja otoka prema veličini – na velike i male. Na Jadranu taj kriterij u vezi je s negativnim demografskim trendovima uz posebno snažno izraženu depopulaciju malih otoka udaljenijih od kopna. Ukoliko se promatra duži vremenski period, kriterij podjele prema administrativnom ustroju Hrvatske nije primjeren princip razdiobe zbog učestalih administrativnih promjena tijekom 20. stoljeća (Lajić, Nejašmić, 1994.), kao i zbog neusklađenosti pojedinih administrativnih regija sa stvarnim, životnim regijama.

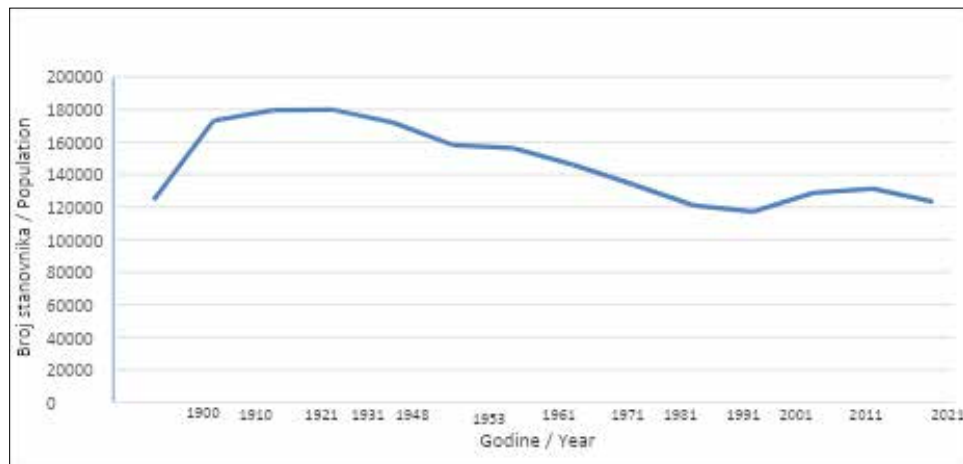
Naseljeni hrvatski otoci razvrstani su u četiri otočne skupine: *kvarnerski otoci* (Krk, Cres, Lošinj, Rab i skupina manjih otoka), *sjevernodalmatinski otoci* (Pag te otoci sjeverno od Silbe i južno do Krapnja), *srednjodalmatinski otoci* (sjeverno od Drvenika malog južno do Hvara i Visa) te *južnodalmatinski otoci* (od Korčula i Lastova do Koločepa), dok na *zapadnoistarskim otocima* nema stalnih naselja (Nejašmić, 2013.). Za potrebe ovoga rada, autori smatraju primjerenim koristiti klasifikaciju otoka prema površini i položaju koju je koristio autor Nejašmić (2013.) Za pretpostaviti je da će se iskazati slične vrijednosti u odnosu demografskih podataka i trendova školstva. Naseljeni otočni skupovi s podskupovima, koje je zanimljivo pratiti zbog otočne tipologije, s obzirom na površinu i broj stanovnika, su:

- *veliki otoci* – veći od 110 km² (Krk, Cres, Brač, Hvar, Pag, Korčula i Dugi otok), *srednji otoci* – od 51 do 110 km² (Mljet, Vis, Rab, Lošinj, Pašman, Šolta i Ugljan), *mali otoci* – od 20 do 50 km² (Lastovo, Kornat, Čiovo, Olib, Vir i Molat) i *vrlo mali otoci* – manji od 20 km² (27 naseljenih otoka i otočića);
- *unutarnji/priobalni otoci*: Krk, Rab, Pag, Vir, Ugljan, Pašman, Vrgada, Murter, Prvić (kod Šibenika), Zlarin, Krapanj, Drvenik mali, Drvenik veli, Čiovo, Šolta, Brač, Šipan, Koločep i Lopud;
- *vanjski otoci (ostali naseljeni otoci)* (Nejašmić, 2013.)

STRUKTURA STANOVNIŠTVA HRVATSKIH OTOKA

Nakon dugotrajne depopulacije, najsvježiji podatci pokazuju da na hrvatskim otocima sada živi 117.033 stanovnika, što je 3% stanovništva Republike Hrvatske. Trenutno stanje posljedica je historijsko-geografskih zbivanja, naročito od druge polovice 19. stoljeća, kad je započelo masovno iseljavanje s otočnih prostora, koje traje kontinuirano sve do danas (URL 3., URL 4.). Najveći broj stanovnika hrvatskih otoka zabilježen je 1921. godine te iznosi 173.503 otočana (URL 1.). To znači da su za proteklih stotinu godina hrvatski otoci izgubili 1/3 stanovnika.

Oko 1910. godine otoci s više od 2.000 stanovnika počeli su znatnije gubiti stanovništvo, a oni manji tek od 1921. Razlog tomu jest što je stanovništvo odlazilo na veće otoke (ili veća mjesta na istim otocima) u potrazi za boljim uvjetima života, a potom je započeo val iseljavanja na kopno. Do Drugoga svjetskog rata otočani su se najviše iseljavali u daleke prekomorske zemlje. Nakon rata, industrijalizacijom zemlje, započeo je egzodus prema gradovima na obali i unutrašnjosti Hrvatske. S otoka, ali i iz ostalih krajeva Hrvatske, 1960-ih godina pretežno odlaze na takozvani privremeni rad u razvijene zemlje Europe (URL 1.) Od šezdesetih godina negativni prirodni prirast stanovništva, odnosno više umrlih nego rođenih, pojačava trend depopulacije. U obalno-otočnim teritorijalnim jedinicama veći je gubitak stanovništva od sedamdesetih godina (47%), dok je znatno manji u isključivo otočnim teritorijalnim jedinicama (17%). Najviše su opustjela sela u unutrašnjosti većih otoka i mali otoci. Do 1981. s velikih otoka otišla je 1/5 stanovništva, sa srednjih nešto više od 1/3, a s malih čak 3/4 stanovnika u odnosu na broj iz 1921. Mnogi mali otoci došli su do praga izumiranja (Magaš, 2018.)

Slika 1. Kretanje broja stanovnika na hrvatskim otocima 1857.- 2021. (bez Pelješca) (prema: URL 1:6; Lajić, Mišetić, 2013.; Magaš, 2018.; URL 6.; Državni zavod za statistiku – Popis '21.)

Bez obzira na to što mali i udaljeni otoci i dalje depopuliraju, od popisa stanovništva 1991. godine do onoga 2011. godine ukupan broj stanovnika na otocima u blagom je porastu (slika 1), među kojima samo otoci Vir i Čiovo imaju prirodni prirast. Značajniji porast broja stanovnika zbog doseljavanja imaju otoci Krk, Pag, Vir, Murter i Čiovo koji su mostom povezani s kopnom (Akrap, Čipin, 2015.) Ratna zbivanja 1990-ih na ovim prostorima dovode do velikog broja izbjeglog stanovništva, što u inozemstvo, što u tuzemstvo na zaštićene prirodno izolirane teritorije. Otoci su od pamtivijeka bili mjesto zbjega priobalnog stanovništva tijekom ratnih opasnosti, napose zbog izoliranosti, lake branjivosti i nepristupačnosti neprijateljskim snagama. Tako je bilo i 1990-ih, u vremenu prometnog odcjepljenja Dalmacije od ostatka Hrvatske, kada zbjeg u inozemstvo nije bio moguć.

Povećanje broja stanovništva uslijed ratnih zbivanja na hrvatskim otocima pratio je usporedno i fenomen tzv. „fiktivnog stanovništva“ koje posjeduje nekretnine na otocima, ali u njima boravi samo dio godine. Time je (prema Lajić, Mišetić, 2013.) u ukupnom popisu iskazan dio otočkog stanovništva posjeduje nekretnine na otocima, kuće za odmor (koje, osim njih, posjeduju i stranci), ali u naravi stalno *ne živi* na otocima. To tzv. „fiktivno stanovništvo“ na otocima boravi samo manji dio godine, pretežno ljeti. Time se iskrivljuju demografski pokazatelji, što ne pridonosi vitalnosti otoka.

Nakon 2011. godine, prema podacima Državnog zavoda za statistiku, otoci bilježe rast broja stanovnika, dok u cjelini Hrvatska bilježi pad. No, prvi rezultati popisa iz 2021. godine (URL 4.) pokazuju da raste broj stanovništva u pojedinim gradovima, naseljima na otocima, dok je ukupan broj otočana u padu. Porast broja stanovništva na otocima nastao je doseljavanjem na velike otoke. Oni su dobro prometno povezani s kopnom i pružaju uvjete življenja slične onima na kopnu. Većina gradova i općina na otocima bilježe rast, najviše među njima općine Šolta, Milna, Sućuraj, Malinska-Dubašnica, Pašman i Kolan. Na otoku Rava u zadarskom arhipelagu zabilježen je pad stanovnika od 42,7% (sa 117 na 67 stanovnika).

Na hrvatskim su otocima 344 stalna naselja prosječne veličine oko 370 stanovnika. Postoje različiti statistički podatci zbog razlike u tipu naselja na otocima koji se uvijek ne uzima u obzir. Naime, postoje i otoci s naseljima, ali bez stalnih stanovnika. Radi se o otocima s kućama za odmor koje se ne vode kao naselja i otocima na kojima su samo svjetionici s posadom (Magaš, 2018.)

Slijedi primjer razlike u porastu otočnog stanovništva prema pokazateljima općina, gradova i naselja nakon popisa stanovništva 2011. godine te onoga iz 2021. godine. Općine Vir (1.033 osobe) i Šolta (745 osoba) te Grad Krk (794 osoba) bilježe najpovoljniji odnos doseljenih i odseljenih osoba (Akrap, Čipin, 2015; *Nacionalni plan razvoja otoka 2021.- 2027.*, 2021.) Radi se o velikim otocima koji su dobro (mostom ili čestim brodskim vezama) povezani kopnom, čija je turistička razvijenost iznimno dobra. Najveći pad broja stanovnika prisutan

je na otocima Dubrovačko-neretvanske županije (otoci Korčula i Lastovo) te zatim Splitsko-dalmatinske županije (otoci Brač i Vis). Pad je prisutniji na manjim i udaljenijim otocima od kopna. Obzirom da je ključan problem iseljavanja mladih s hrvatskih otoka nedostatak radnih mjesta, porast mogućnosti zapošljavanja i pad stopenezaposlenih mladih zahtijeva stratejsko planiranje (*Nacionalni plan razvitka otoka 2021.- 2027.*, 2021.)

Proces starenja još je jedan od važnih problema strukture stanovništva hrvatskog otočja. Otoci su zahvaćeni procesom starenja stanovništva još od razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata. Nejašmić (2013.) navodi statističke podatke iz 1953. godine koji pokazuju da je broj stanovnika hrvatskih otoka u dobi od 60 i više godina iznosio 15,7%. Tako visok postotak zabrinjava tim više kada se uzme u obzir činjenica da kada udio osoba starih 60 i više godina dosegne 12%, smatra se da je stanovništvo neke zemlje počelo starjeti. Statistički podatci iz 2011. godine pokazuju da je udjel osoba sa 65 i više godina porastao na 22,1%, dok na razini Hrvatske iznosi 17,7% (*Nacionalni plan razvoja otoka 2021.-2027.*, 2021.). To znači da otočno stanovništvo u Hrvatskoj ubrzanije stari od stanovnika na kopnu, tj. da se nastavlja trend iseljavanja mlađeg dijela stanovništva s otoka. Usporedbom dobne strukture stanovništva iz 1953. i 2011. godine očito je da se udio najmlađih do 14 godina života prepolovio, a udio starih 65 i više godina udvostručio. Prosječna dob otočnog stanovništva prema popisu iz 2011. godine je 44,6 godina, dok je kod ukupnog stanovništva Hrvatske 41,7 godina.

Demografska slika hrvatskih otoka u odnosu na cijelu Hrvatsku sve je nepovoljnija. Zbog toga, unatoč tomu što broj stanovnika na otocima čini samo 3% ukupnog broja stanovnika Hrvatske, otoci i njihovo stanovništvo Zakonom o otocima iz 2018. godine proglašeno je područjem s razvojnim posebnostima od iznimne važnosti. Među natprosječno starim otočnim stanovništvom, po starosnoj strukturi stanovništva posebno se ističu najudaljeniji otoci od kopna. Upravo ti, kao i mali i slabo prometno povezani otoci, s razmjerno su najstarijim stanovništvom, izloženi intenzivnijem iseljavanju.

No ipak treba imati na umu da otoci Krk, Pag, Vir, Murter i Čiovo te općine Šolta, Milna, Sućuraj, Malinska-Dubašnica, Pašman i Kolan bilježe porast broja stanovništva, čime se popravija ukupna demografska struktura i pruža mogućnost uspostave održivog razvoja otoka. Uzroke tome treba tražiti u većem broju trgovačkih društava koji djeluju na tim otocima, u kojima stanovnici tih otočnih gradova rade. Zahvaljujući tome, zadržavaju se u isto vrijeme vrlo važni uvjeti za kvalitetan život – kao što su kontinuirani rad osnovnih i srednjih škola, zdravstvena skrb uz stalnu prisutnost medicinskog osoblja, rad poštanskih ureda koji omogućuju kontinuiranu komunikaciju s kopnom, odgovarajuća opskrba ključnim živežnim namirnicama stalnim radom trgovina, dobra prometna povezanost s kopnom (ne samo za vrijeme turističke sezone, kada se broj stanovnika na otocima značajno uveća) i dr. Zahvaljujući tome, mlade obitelji u tim otočnim zajednicama mogu nesmetano živjeti.

Bez obzira na navedene iznimke, prema prvim rezultati popisa stanovništva iz 2021. godine, koji prilikom pisanja ovog rada nisu još uvijek dostupni u cjelini, evidentan je nezaustavljiv nastavak negativnog demografskog trenda. Ukupan broj stanovnika Hrvatske smanjio se za 9,25%, dok se broj stanovnika na otocima tijekom jednog desetljeća smanjio na 117.033 otočana ne računajući Pelješac, što je smanjenje od 6,3% u odnosu na popis iz 2011. godine. (URL 6.) To pokazuje da ne samo da se negativan demografski trend nastavlja, nego se i dodatno pojačava od ulaska Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine, od kada ne postoje više granične prepreke za preseljenje hrvatskog stanovništva u razvijene zapadne zemlje. Povećanje broja stanovnika, koje je zabilježeno na otocima od 1991. godine zbog ratnih zbivanja na kopnutime je došlo do svoga kraja. Pad otočnog stanovništva možda je još i veći od 6,3% obzirom da „fiktivno stanovništvo“ iskrivljuje stvarnu demografsku sliku. Broj stanovnika na otocima u 2021. godini sveden je na stanje iz 1857. godine, vrijeme kada je Dalmacija bila znatno nerazvijenija.

DRŽAVNI TRETMAN ODGOJA I OBRAZOVANJA NA OTOCIMA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Koncem dvadesetog stoljeća u osamostaljenoj Hrvatskoj postupno raste svijest o značenju i problemima hrvatskih otoka. *Nacionalni program razvitka otoka* iz 1997. godine (URL 1.) strateški je dokument za razvoj hrvatskih otoka. Po prvi se puta njime otoci ističu kao strateška vrijednost Republike Hrvatske. Uvođenjem strateških smjernica u zakonodavni okvir Republike Hrvatske učinjeno je donošenjem Zakona o otocima 1999. godine, koji je izmijenjen i dopunjen 2002. i 2006. godine. Na taj se način po prvi puta uređuje upravljanje otočnim razvojem na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Predviđeno je ulaganje u izgradnju, sanaciju i opremanje školskih zgrada (URL 1.). Ističe se potreba za vođenjem brige o školskim dvorištima i okolišu škole, o izgradnji sportskih dvorana, o osiguravanju financijskih sredstava za subvencioniranje prijevoza za učenike, o uvođenju nastave na daljinu (Magaš, 2018.) Novim Zakonom o otocima, donesenim 2018. s izmjenama i dopunama 2021. godine, razrađena je politika otočnog razvoja i oblikovan institucionalni okvir s resornim ministarstvom kao nositeljem politike otočnog razvoja. Formirano je savjetodavno tijelo Otočno vijeće u čijem su sastavu predstavnici Hrvatskog sabora, tijela državne uprave, jedinica lokalne i područne samouprave, otočni koordinatori, otočni razvojni dionici te predstavnici znanstvene i stručne zajednice koji se bave otočnim razvojem. Određena su tijela nadležna za upravljanje otočnim razvojem. Novost su i Otočni koordinatori, koji su zaduženi za provedbu, praćenje i izvještavanje o provedbi politike otočnog razvoja i učinkovitog korištenja sredstava državnog proračuna i fondova Europske unije. Definirano je razvrstavanje otoka u skupine na temelju indeksa razvijenosti, kao i ciljevi razvoja otoka, propisano je donošenje plana i programa otočnog razvoja, definirana su otočna prava, poput prava javnog prijevoza na i s otoka, ko-

rištenja vode za ljudsku potrošnju na otocima, što je dodatno uređeno *Pravilnikom o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na povlašteni prijevoz na linijama u javnom pomorskom prijevozu* iz 2017. godine. Pravilnikom je definirano financiranje javnog prijevoza otočana uz predočenje otočne iskaznice, a iste godine donesena je *Uredba o indeksu razvijenosti* iz 2017. godine kao parametar razvoja i budućih ulaganja (URL 2.)

Međutim, bez obzira na sve strateške i zakonodavne promjene, otočani nisu zadovoljni. Primjedbe otočana, koji prema Zakonu dobivaju stalno zaposlene Otočne koordinatore radi organiziranja, pokretanja i koordiniranja planova i projekata važnih za održivi razvoj otoka, vezane su za indeks razvijenosti. Primjerice, spomenuti pravilnik malim otocima, koji administrativno pripadaju obalnim gradovima (primjerice, na zadarskim i šibenskim otocima), stvara nerealan visok indeks razvijenosti. Ističe se i nezadovoljstvo novim pravilnikom o načinu ostvarivanja naknade troškova prijevoza, o dostavi vode brodom vodonoscem i/ili autocisternom i o subvencioniranju iznosa do pune cijene dostavljene vode, koja je skupa (URL 5.), kao i drugim životno važnim pitanjima.

Na koncu, 2021. godine donesen je novi *Nacionalni plan razvoja otoka za razdoblje 2021.- 2027.* godine, koji je tek okvir za donošenje programa, mjera i akcijsko djelovanje. Taj dokument definira otoke kao područje od strateškog hrvatskog značenja s težnjom postizanja održivog razvoja. Nacionalni plan sadrži 17 otočnih programskih područja: prometno povezivanje, vodoopskrba i odvodnja, gospodarski razvoj i poduzetništvo, demografska obnova, poljoprivreda, ribarstvo i lovstvo, gospodarenje otpadom, zdravstvena zaštita i razvoj telemedicine, elektroničke komunikacijske mreže, zaštita prirode i okoliša, kultura i očuvanje kulturne baštine, predškolski odgoj, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje i znanost, čista energija, energetika, obnovljivi izvori energije, ublažavanje i prilagodba klimatskim promjenama, socijalna skrb, razvoj civilnog društva, turizam, stambeno zbrinjavanje, zaštita i korištenje malih povremeno nastanjenih i nenastanjenih otoka i otočića (URL 2.)

Nacionalni program iz 1997. godine (URL 1.) uzeo je u obzir otočne posebnosti i predvidio je izmjene zakona i propisa te izrade programa koji bi se brinuo o malim populacijama otočnih sredina, o izoliranosti i lošoj prometnoj povezanosti s regionalnim središtima te o rijetkoj mreži naselja u kojima žive. Programom je bilo predviđeno aktiviranje zapuštenih školskih zgrada na otoku kao mjesta obrazovanja i kulture, u kojoj bi bio stalno prisutan učitelj ili nastavnik bez obzira na broj učenika. No, unatoč tomu što je školska zgrada planirano mjesto obrazovanja i kulture, program navodi da je napušteno 84 školske zgrade, a sva državna otočna imovina namjerava se koristiti u gospodarske svrhe. Istaknuto je kako je potrebno:

1. preustrojiti mrežu osnovnih škola i njihovih područnih odjela te mrežu srednjih škola na otocima;

2. utvrditi posebne standarde za veličinu razrednih odjela i škola na otocima;
3. utvrditi posebne kriterije za rad učitelja i nastavnika na otocima s osjetljivim financijskim i materijalnim stimulacijama;
4. razvijati posebne i dopunske oblike ustrojavanja i izvođenja nastavnog rada za manje i kombinirane razredne odjele na otocima (URL 1.:57.).

Dvije godine nakon stupanja na snagu prvog programa, 1997. donesen je Zakon o otocima. Na temelju toga, preustrojena je mreža osnovnih škola i područnih odjela, ali na štetu manjih otoka. Državnim pedagoškim standardom iz 2008. godine određeni su posebni standardi za veličinu razrednih odjela i škola na otocima, utvrđeni su i posebni kriteriji za rad učitelja i nastavnika na otocima s materijalnim stimulacijama. Skromne programske obveze nakon 25 godina od donošenja velikim su dijelom ispunjene. No, usprkos tome, ostali su brojni problemi. *Nacionalnim planom razvoja otoka 2021.- 2027.* detektirani su, te je stvoren okvir za izradu programa, mjera i aktivnosti. Tek bi trebala uslijediti razrada i provedba programa.

Na kraju razmatranog razdoblja 2022. godine na hrvatskim otocima je registrirano 117 objekata (36 matičnih i 81 područni) za predškolski odgoj i obrazovanje. Ukupan broj osnovnih škola na svim hrvatskim otocima je 109, od čega je 40 matičnih škola sa svim školskim sadržajima i 69 područnih škola/odjela, koje kao sastavni dio matičnih škola djeluju u udaljenijim, manjim naseljima s malim brojem učenika koje odgajaju i obrazuju). Planira se prijelaz na cjelodnevnu nastavu sukladno nacionalnoj *Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije*, koja je donesena 2014. godine. Koliko su specifični uvjeti školstva na otocima govori podatak da je od ukupno 142 matične i područne škole u Republici Hrvatskoj s otežanim uvjetima rada, njih 42 s otoka. Samo polovica (50%) matičnih škola i 20% područnih škola na otocima ima odgovarajuće uvjete i opremu za rad. Škole navode nedostatak sportskih dvorana i kuhinja, što smanjuje uključenost učenika i urušava načelo jednakosti šansi za sve učenike. Kako bi zadržali veći izbor srednjoškolskih programa, jedan razredni odjel ponegdje je sastavljen od kombinacija tri ili više programa različitih smjerova. Osim toga, odgojno-obrazovna vertikala nije potpuna na hrvatskim otocima, jer mladi nakon završetka srednje škole odlaze na kopno na nastavak školovanja. Nakon što je provedbom projekta e-Otoci 2008. godine uspostavljena bežična podatkovna mreža za dvadesetak područnih osnovnih škola, *Nacionalni plan razvoja otoka* predviđa poboljšanje mreže kako bi se uvođenjem rada na daljinu smanjila putovanja učitelja i nastavnika, nastavni sadržaj učinio dostupnijim i podigla kvaliteta nastave na otocima. Sustav obrazovanje želi se uskladiti s potrebama društva i gospodarstva na otocima kako bi mladi nakon završenog školovanja ostali na otocima (URL 2.)

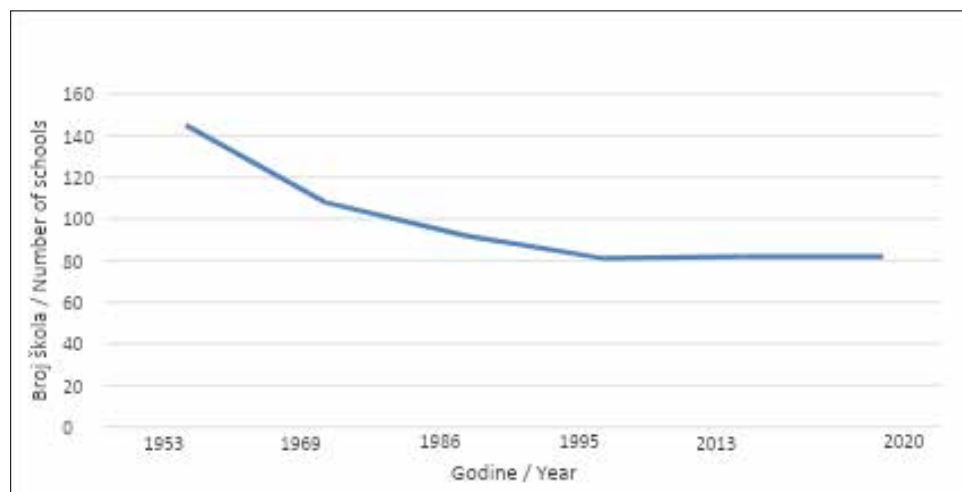
Planom su detektirani ključni problemi školovanja na otocima. Naglasak *Nacionalnog plana razvoja otoka 2021.- 2027.* stavljen je na izgradnju i poboljšanje uvjeta predškolskih ustanova, na izgradnju infrastrukturnih uvjeta za obrazovanje

na daljinu (kako bi pravo na osnovnoškolsko obrazovanje bilo omogućeno svakom djetetu) u školama, te jačanje uloge civilnih društava na otocima. No, namjera da se uvođenjem online nastave podiže kvaliteta nastave je pogrešna. Dapače, na taj se način smanjuje kvaliteta odgoja i obrazovanja, što je jasno nakon dvogodišnjeg iskustva održavanja nastave na daljinu tijekom COVID-19 krize, kako u Hrvatskoj tako i u svijetu. Samo neposrednim odgojem i obrazovanjem *licem u lice* može se podizati kvaliteta školstva.

Školstvo na hrvatskim otocima

Tijekom navedenog razdoblja od školske godine 1953./54. do 2020./21. broj škola gotovo da je prepolovljen. Preciznije, tijekom 1953./54. školske godine na analiziranim hrvatskim otocima nastava se izvodila u 139 školskih zgrada, dok je tijekom 2020./21. nastava vođena u njih 76, što je 45,3% manje aktivnih školskih zgrada. Najveći pad zabilježen je u razdoblju između 1953./54. i 1969./70. od čak 26,6%. U prilog tomu govore i statistički podaci broja stanovnika na otocima, prema kojima je do 1981. godine s otoka emigrirala 1/5 stanovništva. Tada dolazi do stabilizacije broja škola, no ponovno tijekom domovinskog rata (1991.-1995.) smanjuje se broj, koji se konačno konsolidira na 76, koliko iznosi posljednjih gotovo tri desetljeća.

Slika 2. prikazuje kretanje broja škola, a slika 3. kretanje broja učenika sljedećih otoka: Brač, Cres, Lošinj, Hvar, Korčula, Mljet, Krk, Rab, Vis, Lastovo, Šolta. Linijskim dijagramom nisu obuhvaćeni otok Pag, zadarski otoci, šibenski otoci i trogirski otoci, jer nedostaju po istom kriteriju usporedivi podatci.

Slika 2. Prikaz kretanja broja škola otoka: Brač, Cres, Lošinj, Hvar, Korčula, Mljet, Krk, Rab, Vis, Lastovo, Šolta (Izvor: Statistički godišnjaci; URL 1.; URL 6.)

U razmatranom razdoblju dolazi do velikog pada broja učenika. Tijekom školske godine 1953./54. škole pohađa 12.621 učenik, dok 2020./21. samo 8.209 učenika, što je 34,9% manje. Tome treba dodati da se srednjoškolska nastava izvodi u 13 škola (sa 681 učenikom) tijekom školske godine 1953./54., dok isto toliko škola 2020./21. pohađa 2.091 učenik, što je 67,4% više.

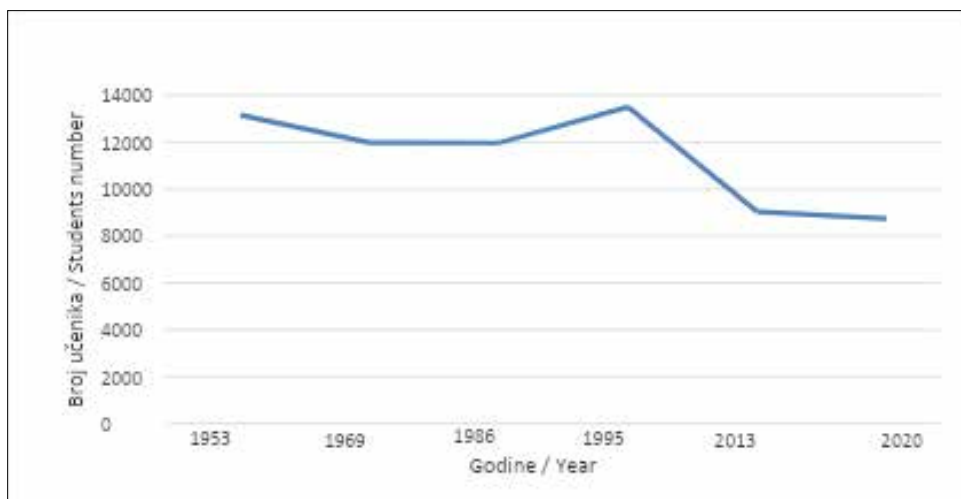
Trend pada broja stanovnika, pada broja škola, te starenje otočnog stanovništva prati i stalan trend pada broja učenika. Iznimku čini razdoblje tijekom domovinskog rata (1991.- 1995.) kada dio stanovništva s djecom školske dobi s ratom pogođenog kopna odlazi u izbjeglištvo na otoke, koji nisu bili zahvaćeni ratnim djelovanjima, kao i u inozemstvo. Stoga otočne škole u tom razdoblju djecu prognanike posebno bilježe u statistici. Prestankom rata i povratkom izbjeglica u svoje domove taj broj naglo opada, čak i više nego što je bilo povećanje.

Ukupnom trendu pada broja učenika na promatranim otocima ide u prilog prikaz kretanja broja učenika na zadarskim otocima, koje je analizirano za školske godine 1963./64., 1969./70., 1973./74., 1995./96., 2013./14. i 2020./21. Podatci su razočaravajući: pad od 65,3% učenika tijekom gotovo 60 godina pokazuje stvarnu sliku školstva na hrvatskim otocima. Dakle, za manje od 60 posljednjih godina broj učenika na zadarskim otocima sveden je na 1/3 u odnosu na razdoblje prije toga. Problem je tim veći kada se uzme u obzir činjenica da su otoci zadarske županije najbrojniji i da je školska mreža, tj. da je broj škola na tim otocima najrazvijeniji. Zadarski otoci najintenzivnije gube stanovništvo između 1960-ih i 1980-ih. U tom razdoblju stanovništvo isprva odlazi u veća mjesta na otocima, zatim u priobalna mjesta, te u konačnici započinje trend odlaska u inozemstvo radi potrage za poslom i boljim uvjetima života. Tijekom ta dva desetljeća, na zadarskim je otocima 51,1% manje učenika.

Dodatan problem na promatranim hrvatskim otocima jest trend pada broja srednjoškolskih učenika zadarskih otoka. *Nacionalni plan razvoja otoka 2021.-2027.* (URL 2.) navodi da oko 50% učenika svoje srednjoškolsko obrazovanje nastavlja na kopnu zato što nisu osigurani uvjeti da učenici pohađaju srednjoškolsko obrazovanje na svojim otocima. Treba imati u vidu činjenicu da to nije samo važno za očuvanje kvalitete života otočnih obitelji s djecom srednjoškolske dobi. Problem je tim veći što kada djeca u osjetljivom razdoblju osobnog i obiteljskog životas 14 ili 15 godina (s kojom se dobi završava osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj), za vrijeme puberteta i adolescencije, odlaze iz svojih obitelji i svojih otočnih zajednica u gradove na kopnu radi nastavka školovanja, šansa za njihov povratak značajno je manja nego što bi to bilo da su ostali živjeti i školovati se u svojim prirodnim sredinama.

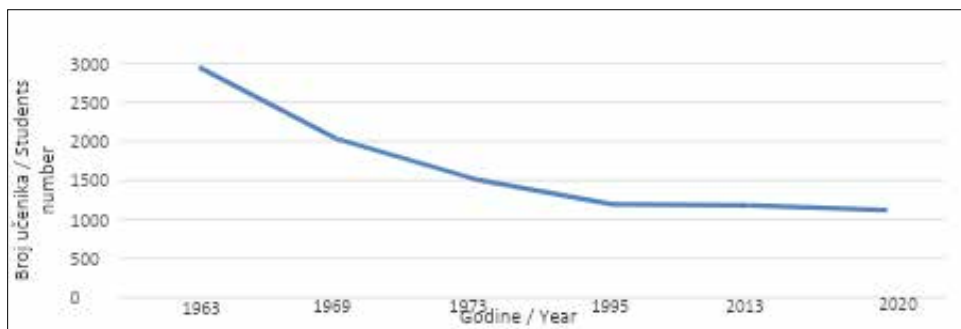
Bez obzira na to što je država prepoznala taj problem, koji u Hrvatskoj već dugo postoji te u posljednje vrijeme poprima sve dramatičnije razmjere, ključan problem je zadržavanje takvog stanja. Teško se mijenjaju ustaljene politike, ne

realiziraju se zacrtani strateški planovi razvoja. Najbolji primjer za to je *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije* (2014.), koja nakon osam godina od njenog stupanja na snagu još uvijek nema usvojen akcijski plan prema kojem se treba realizirati. Štoviše, u tih osam godina je donesen veliki broj zakonskih promjena iz tog područja koje nisu obvezale na primjenu čak niti ključnih strateških smjernica.

Slika 3. Kretanje broja učenika otoka: Brač, Cres, Lošinj, Hvar, Korčula, Mljet, Krk, Rab, Vis, Lastovo, Šolta (Izvor: Statistički godišnjaci; URL 1.; URL 4.)

Vidljiv je trend kontinuiranog pada broja učenika, s izuzetkom razdoblja domovinskog rata u Hrvatskoj (1991.- 1995.), kada (i) hrvatske otoke privremeno naseljavaju izbjeglice s kopna. Ali, s njihovim povratkom domovima, trend pada broja učenika čak je i uvećan.

Slika 4. Kretanje broja učenika zadarskih otoka (Zaninović, 1979.; URL 1.; URL 5.; URL 6.)

Očigledno je da je na zadarskim otocima trend pada broja učenika još i veći nego što je to na ostalim hrvatskim otocima.

Zaključak

Rezultati ovog istraživanja pokazuju kontinuirani trend pada stanovništva na Hrvatskim otocima, koji se nije promijenio niti nakon osamostaljenja Hrvatske u posljednjih trideset godina, s izuzetkom razdoblja izbjeglištva na hrvatskim otocima. Dosadašnji razvoj otoka i smjer otočne politike ne idu u prilog revitalizaciji otočnih zajednica.

Nakon Drugoga svjetskog rata Hrvatska u okviru socijalističke Jugoslavije provodi intenzivno opismenjavanje, te nakon toga značajno podiže obuhvat i razinu školovanja većinom ruralnog stanovništva. Na temelju intenzivne industrijalizacije zemlje, razvoja školske mreže i podizanja stupnja obrazovanosti većina stanovništva, skromni život od poljoprivrede u selima postupno je zamijenjen višim standardom života u gradovima.

Međutim, procesom industrijalizacije u Hrvatskoj nisu na odgovarajući način zahvaćeni otoci. Zbog manjka radnih mjesta, porast kvalitete života na otocima ne prati kopneni dio Hrvatske. Zbog toga sve više mladih, radno aktivnih stanovnika napušta hrvatske otoke.

Neposredno nakon Drugoga svjetskog rata širi se školska mreža, u sklopu koje se otvara veliki broj otočnih škola po načelu *jedan zaselak – jedna škola*. Međutim, zbog nedostatka odgovarajućeg tretmana otoka za vrijeme socijalističke Hrvatske (1945.- 1990.) sve negativniji trend prirodnog prirasta u Hrvatskoj posebno je pogađao otoke. Depopulacija započeta nakon 60-ih godina 20. stoljeća – najprije na udaljenijim otocima od obale, koji su izgubili samodostatnost i slabije su prometno povezani s većim urbanim središtima na obali, a nakon toga i na manje udaljenim otocima od kopna.

Prevladavajući trend depopulacije otočja doveo je do smanjenja broja učenika, djeca i mladi napuštaju obitelji zbog školovanja. Sve je teže osigurati učiteljski i nastavnički kadar. Sve je više matičnih škola u većim otočnim mjestima i područnih škola u manjim otočnim naseljima koje su kategorizirane kao „osnovne škole s otežanim uvjetima rada“. Od sredine 20. stoljeća do danas smanjuje se broj učenika i raste broj napuštenih škola.

Otoci čine izoliranu životnu sredinu, poseban ekosustav kojem je potreban specifičan tretman. Samodostatnost, promatrana prije svega kroz mogućnost zaposlenja, odgovarajuću zdravstvenu zaštitu i mogućnost školovanja ključna su pretpostavka razvoja otoka.

Demografska obnova otoka pretpostavlja njihovu bolju prometnu povezanost s kopnom i ostalim otocima. Za ponovnu uspostavu ravnoteže između potreba i mogućnosti života na otocima posebno važnu ulogu imaju otočne škole, bez kojih mlade obitelji s djecom ne mogu opstati na hrvatskim otocima. Preranim napuštanjem obitelji i otočnih sredina u potrazi za odgovarajućim školovanjem u gradovima na kopnu, ne samo zbog odgojno-obrazovnih nego i zbog socijalizacijskih razloga, značajno se smanjuju šanse za povratak te djece i mladih na otoke nakon završetka školovanja, što dovodi u pitanje zadržavanje njihovih obitelji na otocima, kao i opstanak života na otocima.

Hrvatski otoci trebaju dugoročno promišljenu državnu politiku. Kontinuirano zadržavanje vitalnih životnih funkcija na otocima, prije svega na području zdravstva, školstva i socijalne skrbi – ali i drugih važnih preduvjeta, poput kontinuiranog rada poštanskih ureda, trgovina, benzinskih crpki, ne samo za vrijeme ljetne turističke sezone – ne može se promatrati s pozicije racionalnosti svakog od tih ulaganja, već kao dugoročan prodemografski paket infrastrukturnih mjera bez kojih nema dugoročnog opstanka života na otocima. Ta promjena paradigme ne može se dogoditi bez aktivnijeg utjecaja promišljene državne politike, koja će biti pažljivo raspodijeljena na nacionalnoj i lokalnoj razini.

U posljednje vrijeme Hrvatska počinje strateški promišljati otoke kao zasebnu osjetljivu zajednicu koja traži specifičan tretman. Međutim, bez obzira na te pozitivne pomake, još se uvijek ti dokumenti ne primjenjuju na odgovarajući način.

Dugoročnim ulaganjem u demografsku obnovu stanovništva na otocima na temelju holističkog pristupa svakom otoku i u isto vrijeme selektivne analize svake otočke zajednice za sebe, potakao bi serasti razvoj hrvatskih otoka, pa time i revitalizacija sustava školstva na hrvatskim otocima. Vrijeme je da se s riječi prijeđe na djela.

Literatura

- Akrap, A.; Čipin, I. (2015.), „Razvoj stanovništva hrvatskih otoka“, U: Radić, Z. (ur.). *More – hrvatsko blago*. Zagreb. 88-106.
- Batinić, Š. (2003.), „Hrvatski školski sustav u XX. Stoljeću“, 49-69. U: Školstvo u XX. stoljeću: radovi predstavljeni na Stručno-znanstvenom skupu s međunarodnim sudjelovanjem – Zagreb, 25.-27. listopada 2001. godine povodom 100. obljetnice Hrvatskoga školskog muzeja. *Anali za povijest odgoja*. 2, 49-69.
- Bilandžić, D. (1999). *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb.

- Boban, L.J. (1993.). *Hrvatske granice 1918. – 1993.* Zagreb.
- Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja. 2008. Hrvatski sabor. Narodne novine. 63/2008.
- Duplančić-Leder, T.; Ujević, T.; Čala, M. (2004.). Coastline Lengths and Areas of Islands in the Croatian Part of the Adriatic Sea Determined from the Topographic Maps at the Scale of 1 : 25 000. *Geoadria*. 9/1,5-32.
- Faričić, J., Graovac, V., Čuka, A. (2010.). „Mali hrvatski otoci – radno-rezidencijalni i/ili prostor odmora i rekreacije“, *Geoadria*, 15(1):145-185.
- Lajić, I., Mišetić, R. (2006.). *Otočni logaritam : aktualno stanje i suvremeni demografski procesi na jadranskim otocima*, Institut za migracije i narodnosti, Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka Zagreb.
- Lajić, I., Mišetić, R. (2013.). „Demografske promjene na hrvatskim otocima na početku 21. stoljeća“. *Migracijske i etničke teme*. 29 (2), 169-199.
- Lajić, I., Nejašmić, I. (1994.), „Metodološke osobitosti demografskog istraživanja hrvatskog otočja“. *Društvena istraživanja*. 3(4-5), 381-396.
- Magaš, D. (2008.), „Demografske posebnosti razvitka malih hrvatskih otoka“, u : Faričić, J. (ur.) : *Otok Rava*, Sveučilište u Zadru, Razred za prirodne znanosti HAZU, Matica hrvatska – Zadar, hrvatsko geografsko društvo – Zadar, Zadar, 19-42.
- Magaš, K. (2018.), „Hrvatski otoci u odgojno-obrazovnom sustavu Republike Hrvatske“. *Magistra Iadertina*. 13, 181-206.
- Marinković, V. (2016). „Socijalnogeografske osnove i odrednice klasifikacija hrvatskih otoka“, *Geoadria*, 21/1: 143-166.
- Matković, H. (1998.). *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Hrvatski pogled.
- Medveš, Z. (2020.), „Socijalistička pedagogija uhvaćena u mit o pravednosti jedinstvene škole i kulturnu autonomiju“. U: Protner, E.(ur.), *Razvoj i aktualne tendencije pedagogije i školstva na području nekadašnje Jugoslavije*. Maribor: University of Maribor. 61. – 107.
- Munjiza, E. (2009.), *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera.
- Nejašmić, I. (2013.). „Demografsko starenje na hrvatskim otocima“, *Migracijske i etničke teme*. 13(2), 141-168.
- Puževski, V.(2003.), „Hrvatska osnovna škola od 1945. do 1990. godine“. 87-105. U: Školstvo u XX. stoljeću : radovi predstavljeni na Stručno-znanstvenom skupu s međunarodnim sudjelovanjem – Zagreb, 25.-27. listopada 2001.

godine povodom 100. obljetnice Hrvatskoga školskog muzeja. *Anali za povijest odgoja*. 2, 87-105.

- „Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na povlašteni prijevoz na linijama u javnom pomorskom prijevozu“, *Narodne novine*. 41/2017.
- Radelić, Z., Marijan, D., Barić, N., Bing, A., Živić, D. (2006). *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga.
- *Statistički godišnjak Dalmacije / Zajednica općina Dalmacije*. Split: zavod za društveno planiranje Zajednice općina Split. 1976.
- *Statistički godišnjak Dalmacije / Zajednica općina Dalmacije*. Split: zavod za društveno planiranje Zajednice općina Split. 1987.
- *Statistički godišnjak NR Hrvatske / Narodna Republika Hrvatska*. Zagreb: Zavod za statistiku NR Hrvatske. 1955.
- *Statistički godišnjak SR Hrvatske / Socijalistička Republika Hrvatska*. Zagreb: Republički zavod za statistiku. 1971.
- *Statistički godišnjak SR Hrvatske / Socijalistička Republika Hrvatska*. Zagreb: Republički zavod za statistiku. 1988.
- „Strategija obrazovanja, znanost i tehnologije“, *Narodne novine*, 124/2014.
- „Uredba o indeksu razvijenosti“, *Narodne novine*. 131/2017.
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. *Narodne novine*, 18/2008.
- Zakon o osnovnom školstvu. *Narodne novine*, 59/1990.
- Zakon o otocima. *Narodne novine*, 34/1999.
- Zakon o otocima. *Narodne novine*, 116/2018.
- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju. *Narodne novine*, 65/2022.
- Zakon o srednjem školstvu. *Narodne novine*. 19/1992.
- Zaninović, M. (1975.). „Obnavljanje škola u Zadru nakon oslobođenja“, *Radovi. Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti*. 14(6), 629-642.
- Zaninović, M. (1979). *O školstvu u Zadru i njegovu kraju*, Novinsko poduzeće „Narodni list“, Zadar.
- URL 1. *Nacionalni program razvitka otoka 1997*. Ministarstvo razvitka i obnove Republike Hrvatske, Zagreb 1997. Dostupno na: <https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Regionalni%20razvoj/OTOCI/Nacionalni%20program%20razvitka%20otoka.doc>; Preuzeto: 01.06.2022.

- URL 2. *Nacionalni plan razvoja otoka 2021.-2027.* Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije. Zagreb 2021. Dostupno na: https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages//O%20ministarstvu/Regionalni%20razvoj/Otoci%20i%20priobalje/2021//Nacionalni%20plan%20razvoja%20otoka%202021.-2027._28.12.2021.pdf; Preuzeto: 08.06.22.
- URL 3. Otoci. <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/otoci-i-priobalje/3834>; Preuzeto: 11.06.22.
- URL 4. Prvi rezultati Popisa 2021. <https://popis2021.hr/index.html>; Preuzeto: 11.07.22.
- URL 5. Otočni sabor o primjedbama na novi Zakon o otocima. <https://www.iusinfo.hr/aktualno/dnevne-novosti/36296>; Preuzeto:09.06.22.
- URL6.ŠeR – Školski e-Rudnik. <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/ser-skolski-e-rudnik-3419/3419>; Preuzeto: 09.06.2022.

EDUCATION ON CROATIAN ISLANDS BETWEEN 1945 AND 2022

Abstract

This paper follows the development of education on Croatian islands between 1945 and 2022 based on relevant primary and secondary sources. The falling trend in the number of pupils and the closing down of schools is analysed in detail, and the implications are explored – not only for the quality of life on the islands, but, in the final instance, for the continuation of that life. Collected data revealed the trend of island depopulation has led to a declined number of pupils, more serious problems with organising their transfer from homes to schools, as well as difficulties in ensuring the teaching staff and sufficient equipment for island schools. The number of main schools in larger island towns and regional schools in smaller places categorised as “primary schools with difficult working conditions” is on the increase. Unfortunately, the most distant, small and sparsely populated islands no longer fulfil the conditions for having primary schools (both main and regional ones). Children and young people are prematurely leaving the family and island life in search of appropriate education in mainland cities which over a longer period, lowers the chances for their return after completing the education. Additionally, schools have a particularly important role in re-establishing the balance between the needs and the possibilities of life on the islands, as young families with children cannot live there without schools.

Keywords: *Croatian islands, education, island population, schools*

Nikolina Knezović

Fakultet prirodoslovno – matematičkih i odgojnih znanosti SUM

E-mail: nikolina.knezovic@fpmoz.sum.ba

Anita Imre

Fakultet prirodoslovno – matematičkih i odgojnih znanosti SUM

E-mail: anita.imre@fpmoz.sum.ba

OSNIVANJE I DJELOVANJE ŽENSKIH STRUČNIH ZANATSKIH ŠKOLA U MOSTARU (1913.-1947.)

Pregledni rad

UVOD

Ženske stručne škole otvarane su u razdoblju kad je opće i stručno obrazovanje ženske djece bilo zapostavljeno. Mali broj ovih škola otvoren je do Prvoga svjetskog rata, a pohađala su ih uglavnom djeca iz grada, dok su ostalima problem predstavljali slabo imovinsko stanje i manjak domova za smještaj. Uvjet za upis bila je završena osnovna škola.

Prve ženske stručne škole u Bosni i Hercegovini osnovane su u Sarajevu u vrijeme austrougarske uprave Naredbom Zemaljske vlade od 18. listopada 1913. godine. U Kraljevini SHS ženske stručne škole u početku su radile po nastavnom planu i programu iz 1913. godine, a po njemu su trajale četiri godine. Prva godina bila je pripremna za sve učenice, drugu i treću godinu učenice su pohađale u odvojenim odjeljenjima za rublje i krojenje, dok su u četvrtoj godini učenice imale praktičnu nastavu (Kodrič, Palac, 1987.; Papić, 1984.; Palac, 2000.)

Godine 1922. donese je Zakon o ženskim zanatskim školama, a prema njemu su ženske zanatske škole bile niže, produžne i više. Zadatak nižih zanatskih škola bio je spremiti dobre, samostalne i obrazovane radnice u svim vrstama

ženskoga rada. S druge strane, produžne ženske zanatske škole trajale su dvije godine i imale su zadatak spremi učenice za dobre, samostalne i spretno majstorice. Više ženske zanatske škole davale su više stručno i opće obrazovanje, a njihovim završetkom stjecalo se zvanje stručne učiteljice. Zakon o ženskim zanatskim školama predviđao je državne (u većim gradovima), poludržavne (osnivači ovih škola su Ministarstvo trgovine i industrije i ženske korporacije – udruženja) te privatne ženske zanatske škole (one će se otvarati tamo gdje se ukaže potreba). Prema Zakonu o ženskim zanatskim školama iz 1922. godine zadatak im je : 1) *obrazovanje ženskinja u raznim zanatima*, 2) *unapređenje kućevne industrije*.

U svim ženskim zanatskim školama mogli su se osnivati i tečajevi za pojedine zanate. Prema članku 18. ovog zakona u nižu žensku zanatsku školu mogle su se upisati učenice koje su završile osnovnu školu i navršile 12 godina života. U produžnu su se upisivale učenice sa nižom ženskom zanatskom školom. Pri završetku niže ženske zanatske škole polagao se stručni ispit, a pri završetku produžne ili više ženske zanatske škole polagao se ispit spremnosti.

Ovaj zakon predstavljao je prvi korak za unifikaciju ženskih zanatskih škola u Kraljevini SHS. Novi *Zakon o ženskim zanatskim školama* donesen je 1932. godine. Prema ovom zakonu škole su bile u rangu nepotpune srednje škole i imale su pet razreda, od toga dva priprema, dva stručna razreda i radionicu – atelje. U prvi priprema razred ženske zanatske škole primane su učenice sa završena najmanje četiri razreda osnovne škole i s navršenih 12 godina života. U drugi priprema razred primane su učenice sa završenim prvim priprema razredom i učenice koje su završile jedan razred srednje škole te one koje imaju navršenih 13 do 15 godina života i položen ispit iz stručnih predmeta. U prvi stručni razred primane su učenice sa završenim drugim priprema razredom i učenice koje su završile najmanje dva razreda srednje škole (gimnazije, realke, građanske škole) ili šest razreda osnovne škole te one koje u toj kalendarskoj godini navršavaju najmanje 14, a najviše 16 godina života.

U to vrijeme ove su škole bile pod nadzorom Ministarstva za industriju, trgovinu i obrt u Beogradu, a ministarstvo je izdavalo GLASNIK STRUČNE NASTAVE. Stručne škole ovoga tipa davale su svojim polaznicima opće i stručno obrazovanje, znanja potrebna u poslovanju i općem društvenom životu te vještine i umijeća za stručno obavljanje obrta (Palac, 2000.). O svrsi ovih škola u časopisu Kršćanska obitelj stoji: „Svrha je ovim školama da pruže priliku ženskima da izuče obrt u šivanju rublja i krojenju haljina, kao i ta da si ženske u tome osposobe kao buduće domaćice, makar se time i ne kanile baviti kao obrtom.“

Školski inspektori nadzirali su rad škola. Tako se u GLASNIKU STRUČNE NASTAVE iz 1931. godine pozivaju školski inspektori na što češći obilazak ove

škole u svojoj Banovini i vršenje nadzora nad administracijom, ali i na praćenje izvedbene nastave, naročito toga odvija li se sve po predviđenom nastavnom planu i programu i koriste li se samo odobreni udžbenici. Također, stoji kako „svaki izuzetak u ovom pogledu treba dostaviti inspektoru i dotičnom nastavniku s tim da se odmah u svemu prilagodi zakonskim propisima, a o ovakvim slučajevima treba izvjestiti i Ministarstvo.“

Godine 1933., radi velike zainteresiranosti za upis u ove škole Ministarstvo trgovine i industrije odobrilo je da se u I. pripravnici razred mogu upisati i učenice koje nisu navršile 12 godina života, ali uz uvjet da imaju završenu osnovnu školu.

Od ženskih stručnih zanatskih škola u Mostaru su u promatranom razdoblju djelovale jedna državna (osnovana 1913. godine) i jedna privatna koju su osnovale milosrdne sestre Družbe sv. Vinka Paulskog (osnovana 1937. godine).

Državna ženska stručna zanatska škola u Mostaru

Godine 1913. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu odredila je da se stručno odjeljenje Više djevojačke škole u Mostaru ukine i osnuje Ženska stručna škola u Mostaru. Škola je bila pod upravom Više djevojačke škole u Mostaru, a 1919. godine Ministarstvo trgovine i industrije u Beogradu je, naredbom br. 21626 od 27. prosinca 1919. godine, odvojio upravu i od tada, pa sve do 1945. godine, ovom školom upravljala je upraviteljica Vladojla Kolarić. Od 14. svibnja 1945. godine dužnost upraviteljice vršila je Azema Mrkonjić.

Od 1919. godine, prema naređenju ministra prosvjete u Beogradu ove škole stavljene su u nadležnost Ministarstva trgovine i industrije u Beogradu, a dotad su bile u nadležnosti Ministarstva prosvjete.

U glavnom imeniku ove škole stoji da je u šk. god 1913./1914. u školu upisano 58 novih učenica, šk. god. 1914./1915. 10, šk. god. 1915./1916. 35, šk. god. 1917./1918. 30, šk. god. 1918./1919. 29 i šk. god. 1919.-1920. 49.

Prema razrednim imenicima, sačuvanim u Arhivu Hercegovačko-neretvanske županije u Mostaru, i prema školskim izvješćima sačuvanim u Arhivu Jugoslavije u Beogradu, brojučano stanje učenica po razredima za pojedine školske godine bilo je sljedeće:

Tablica 1. Brojčano stanje učenica na početku školske godine (šk. god. 1921./1922. - 1932./1933.)

Školska godina	Pripravni razred	I. razred	II. razred	III. razred
1921./1922.	68	50	37	42
1922./1923.	64	63	44	19
1923./1924.	63	92	53	32
1924./1925.	49	66	84	34
1925./1926.	50	64	52	21 (III.a)
1926./1927.	51	59	49	31
1927./1928.	50	76	53	46
1928./1929.	41	79	68	41
1929./1930.	51	69	67	58
1930./1931.	41	75	75	39
1931./1932.	50	49	71	62
1932./1933.	50	62	46	53

Od šk. god. 1933./1934., nakon što je donošen novi Zakon o ženskim zanatskim školama (1932.) ove škole nisu imale više jedan pripremni i tri stručna razreda, već I. i II. pripremni razred, te I., II. i III. stručni razred (atelje), a poznato je brojčano stanje učenica po razredima za pojedine školske godine i pojedine razrede:

Tablica 2. Brojčano stanje učenica na početku školske godine (šk. god. 1933./1934. – 1945./1946.)

Školska godina	I. pripravni razred	II. pripravni razred	I. razred	II. razred	III. razred (atelje)
1933./1934.	62	56	24	55	34
1934./1935.			68	23	44
1935./1936.	58	59	98	60	22
1936./1937.	55	55	107	67	44
1938./1939.	41	45	77	57	59
1940./1941.	58	45	61	52	57
1941./1942.	33	54	56	34	
1942./1943.				70	
1943./1944.					30
1945./1946.	76	24	48		12

Prema izvješću iz 1930. godine zgrada u kojoj je smještena ova škola bila je privatna svojina braće Gjorgja i Lazara Peške iz Mostara, a godišnji najam stajao je 120.000 dinara, dok je troškove najma pokrivalo Ministarstvo trgovine i industrije.

U svim ženskim zanatskim školama mogli su se osnivati i tečajevi za pojedine zanate. U ovoj školi održavani su posebni tečajevi za krojenje i šivanje haljina, što potvrđuju školske svjedodžbe Anke Bubaš, Elizabete Družinec i Šime Miloš, o završenom Posebnom tečaju za krojenje i šivanje haljina u sklopu Ženske stručne zanatske škole u Mostaru.

Stručne nastavnice usavršavale su se u svom poslu. Tako 1923. godine nastavnica Zdenka Šiĥa odlazi u München na usavršavanje u dekorativnom crtanju u trajanju od jedne godine. Na 27. studenoga 1931. godine održana je stručna konferencija. I prema izvješću iz 1937. godine nastavnice su nazočile stručnom predavanju na temu „Temeljni oblik za krojenje haljina.“

Zabilježeno je i kako su učenice posjetile pozorište i izložbu zrakoplovstva. Godine 1934. s nastavicama su otputovale na stručnu ekskurziju u Beograd. Tada je upućen dopis upravi pozorišta za posjet istom.

Prema izvješću upraviteljice iz 1934. godine školska knjižnica opremljena je suvremenim modnim listovima i stručnim revijama. U izvješću iz 1937. godine dade se iščitati kako knjižnica posjeduje modne listove *ŽENA I SVET*, *ŽENSKI LIST* i *ELEGANTNA MODA*. Pored modnih časopisa domaćeg izdanja škola je bila opremljena i modnim časopisima na njemačkom jeziku.

Prostorije škole bile su opremljene šivaćim i pletaćim mašinama, posebnim stolovima za krojenje, krojačkim škarama i drugim potrebnim sredstvima za obavljanje zanata. U školi su postojale posebne prostorije za probu haljina. Dekorativni radovi izvodili su se, između ostalog, i na drvetu i svili. Ručni radovi nerijetko su sadržavali narodne uzorke. Na taj način se, između ostalog, njegovala i čuvala tradicija.

U tom, za žensku djecu nepovoljnom razdoblju, broj ženske djece povećavao se zahvaljujući stipendiranju učenica, a stipendije su učenicama ove škole dodjeljivala kulturno - prosvjetna društva Napredak, Gajret, Narodna uzdanica, a kasnije i Financijska direkcija Split.

Uvidom u arhivsku građu utvrđena su imena i prezimena nekih učiteljica ove škole. Prema izvješću o nastavnom osoblju iz 1921. godine upraviteljica škole je Vladojla Kolarić, učiteljice iz općih predmeta Sofija Tošović i učitelj iz općih predmeta Ivan Keler, stručne učiteljice za šivanje rublja Milica Zorić, Ljubica Kusalo i Milica Kajgina, stručne učiteljice za šivanje haljina Danica Marton, Desanka Jović i Milka Miličević. Godine 1928. stručne učiteljice ručnog rada bile su Dragica Ivaniš i Ljubica Kasalo, stručne učiteljice za šivanje haljina Azema Humo,

Desanka Jović, Sofija Aničić, Milka Kašiković, stručne učiteljice za šivanje rublja Milica Kajgina i Jovanka Tomić. Opće predmete predavale su učiteljice osnovne škole. Godine 1933. upraviteljica je bila Vladojla Kolarić, predmetna učiteljica Mara Smoljan, stručne učiteljice za krojenje rublja i dekorativno crtanje Ljubica Kasalo, stručne učiteljice za kroj i šivanje rublja Milica Kajgina i Jovanka Tomić, stručne učiteljice za šivanje i kroj haljina Desanka Jakšić, Sofija Aničić, Jovanka Tomić, Milka Kašiković, Olga Đurić, Azema Mrkonjić i Makrena Ratković.

Kroz cijelo razdoblje djelovanja škola je imala velik broj polaznica te je tako uvelike doprinijela obrazovanju ženske djece na ovim prostorima. U dopisu koji je Kraljevska banska uprava Primorske banovine u Splitu uputila Ministarstvu trgovine i industrije u Beogradu - odjeljenju za trgovinsku i zanatsku nastavu (1936.) navodi se kako u Primorskoj banovini ima 12 ženskih zanatskih škola, od čega je škola u Splitu osnovana 1909. godine, škola u Mostaru 1913. godine (od strane Zemaljske vlade za BiH u Sarajevu), a preostalih 10 osnovano je nakon 1922. godine, dakle, nakon donošenja Zakona o ženskim zanatskim školama. Tako su državne ženske zanatske škole u Primorskoj banovini djelovale i u Sinju (osnovana 1922. godine), Hvaru (osnovana 1927. godine), Jelsi i Visu (osnovane 1928. godine), Bolu (osnovana 1929. godine), Makarskoj, Livnu i Konjicu (osnovane 1930. godine). Pored ovih deset državnih ženskih zanatskih škola, prema izvještaju iz 1936. godine, u Primorskoj banovini djelovale su i dvije privatne, u Ljubuškom Privatna ženska zanatska škola sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog (osnovana 1933. godine) i u Šibeniku privatna ženska zanatska škola koju su 1931. godine osnovale sestre benediktinke. Iz statističkog prikaza za šk. godinu 1936./1937. u Primorskoj banovini na kraju školske godine najviše učenica u državnim ženskim zanatskim školama bilo je u Mostaru (314), potom u Splitu (212), a u ostalim mjestima ispod 100. U dopisu br. 4667 od 11. srpnja 1939. godine u kojem se navodi brojačano stanje učenica u ženskim zanatskim školama u Primorskoj banovini na početku i na kraju školske godine najveći broj učenica opet je bio u Mostaru (279 učenica na početku, a 265 na kraju školske godine), a potom u Splitu (273 učenice na početku, a 240 na kraju školske godine), dok je u ostalim mjestima broj učenica na početku i na kraju školske godine bio ispod 100.

Na sjednici održanoj 20. kolovoza 1947. godine Vlada NR BiH je donijela Uredbu br. 851/47 kojom se ukidaju ženske zanatske škole, konfekcijski odsjeci pri muškim zanatskim školama te godišnji tečajevi za krojenje i šivanje. Na istoj sjednici donesena je Uredba br. 852/47 o osnivanju Državne industrijsko - tekstilne škole u Mostaru, a za upraviteljicu je imenovana Azema Mrkonjić. Tako od školske godine 1947./1948. ova škola djeluje kao Državna industrijsko - tekstilna škola u Mostaru. Od rujna 1952. godine Državna industrijsko - tekstilna škola u Mostaru pretvorena je u Nižu stručnu domaćićku školu u Mostaru.

Ženska zanatska škola sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog u Mostaru

Privatnu žensku zanatsku školu u Mostaru sestre milosrdnice otvorile su 1937. godine, šezdeset i pet godina nakon otvaranja osnovne škole. Škola je radila do 1945. godine (Pandžić, 1977.)

Godine 1936. Zavod sestara milosrdnica u Mostaru zatražio je od mjerodavnih organa vlasti dozvolu za otvorenje zanatske škole. Traženu dozvolu izdao im je ban Primorske banovine g. Jablanović, a uvjet za izdavanje dozvole bio je da se nastava odvija u prostorijama Zavoda i da Zavod snosi sve materijalne troškove za školu. Privatna ženska zanatska škola sestara milosrdnica sv. Vinka u Mostaru s radom je počela početkom školske godine 1937./1938.

Prve školske godine 1937./1938. u zanatsku školu upisano je 37 učenica. Nastava za osnovnu školu izvodila se u dvjema velikim prostorijama, dok se nastava za zanatsku školu izvodila u maloj prostoriji. U listopadu 1938. godine, dakle, za školsku godinu 1938./1939., KRŠĆANSKA OBITELJ bilježi: „U školi časnih sestara milosrdnica u Mostaru ove je godine rekordan broj đaka. U zanatskoj školi imade 54 đaka.“

Vrhovna uprava Družbe za prve je učiteljice u školi imenovala sestru Florenciju Čičmir i sestru Željku Kamenski. Prema Naredbi ministra narodnoga gospodarstva od 20. ožujka 1943. časna sestra Klara (Šarlota) Markanjević imenovana je za stručnu učiteljicu činovnicu XI. činovnoga razreda na Poludržavnoj ženskoj stručnoj školi sestara milosrdnica sv. Vinka u Mostaru s berivima koja joj po zakonu pripadaju. Zanimljivo je kako se u ovoj Naredbi za ovu školu navodi kako je to poludržavna škola, a poludržavne su se škole dijelom financirale iz državnih, a dijelom iz vlastitih sredstava. Također, ovdje se navodi da sestri pripada i naknada za njezin rad. Iako je škola otvorena kao privatna škola, a u odobrenju za otvaranje ove škole se navodi kako se ona financira isključivo iz vlastitih sredstava, ipak se iz Naredbe daje zaključiti kako je škola kasnije proglašena poludržavnom.

Tijekom djelovanja škole učiteljice su s učenicama priređivale razne zabave, a nerijetko su organizirane s učiteljicama i učenicima sestarske osnovne škole. KRŠĆANSKA OBITELJ 1939. godine bilježi: „Vrlo uspjele i dobro posjećenu zabavu održale su časne sestre milosrdnice u Mostaru sa svojom osnovnom školom i ženskom stručnom školom.“

Zabilježeni su i gimnastički nastupi učenica: „Gimnastički nastup škole ČČ. SS. Milosrdnica u Mostaru održan je u Hrvoju dne 9. VI. o. g. pred dupkom punom salom gostiju, među kojima je bio i sam Preuzv. biskup mostarski. Svaki razred nastupio je posebno s ritmičkim vježbama uz pratnju pjevačkog zbora u šarolikim narodnim nošnjama. Nastup je u svakom pogledu potpuno uspio i ostavio najljepši dojam na sve prisutne.“

O izložbi Ženske zanatske škole u Mostaru piše: „Izložba Stručne škole ČČ. SS. Milosrdnica u Mostaru održana je dne 16. – 19. juna u školskim prostorijama. Izložba je bila jako dobro posjećena, a posjetio je i Preuz. Gosp. Biskup Fra Alojzije Mišić: „Tko god je ovu izložbu posjetio nije se prevario, jer je svatko ostao upravo iznenađen nad velikim uspjehom učiteljica i njihovih učenica u praktičnim radovima.“ U članku se navodi kako su na izložbi izloženi mnogobrojni početnički radovi, od najobičnijih pa sve do pravih umjetničkih radova narodnoga veza. Po izloženim radovima vidjelo se da školu pohađaju djevojčice svih vjera. Potom se navodi: „Na ovoj izložbi može se Č. Sestrama i njihovim učenicama samo čestitati, a ova izložba biti će povod mnogim roditeljima da dadu svoju djecu u ovu školu, gdje mogu steći za život najpotrebnije znanje i solidan moralni odgoj.“

Za vrijeme trajanja Drugoga svjetskog rata, kad je vojska u potpunosti zauzela školsku zgradu škola je zatvorena, a prekid rada trajao je od 22. studenoga 1943. do 24. srpnja 1944. godine. Kad je škola ponovno krenula s radom, nastava u osnovnoj i zanatskoj školi funkcionirala je tako da su obje škole naizmjenično održavale nastavu u prostorijama društva „Hrvoje“. Uz napore sestara učenici su usvojili cijelo gradivo i školska je godina završila 20. prosinca 1944.

Dana 8. veljače 1945. od bombardiranja je stradala župna crkva. Djeca više nisu mogla dolaziti u školu. Ubrzo nakon toga, na snagu je stupila Uredba br. 706/1945. od 14. svibnja 1945. kojom se ukidaju sve privatne vjerske škole u Bosni i Hercegovini. Prema zahtjevima vlasti načinjena je primopredaja školskog inventara i arhiva, a u prostorijama sestarske škole nastavio se školski rad pod vodstvom državnih učiteljica i učitelja.

Dana 21. travnja 1947. Ministarstvo poljoprivrede i stočarstva poslalo je dopis o eksproprijaciji zemljišnoga posjeda Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog u Zagrebu u pogledu čl. 45. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji (ARIK) u NR BiH te u vezi s tumačenjem FNR Jugoslavije od 18. veljače 1946. Taj se dopis odnosio na sestarsko zemljište u Mostaru.

Nakon niza pregovora sestre su napustile Bosnu i Hercegovinu. Sestra Inviolata u brzopjavu upućenom Vrhovnoj upravi u Zagrebu 19. srpnja 1949., između ostaloga, piše: „Danas moramo otići iz Mostara svojim kućama.“ (Nikić, 1989: 56-63)

Zaključak

Pitanje školovanja ženske djece i danas je aktualno iz više razloga. Iako su postignuti brojni pomaci prema jednakosti u obrazovanju još uvijek u mnogim dijelovima svijeta postoje prepreke koje ženskoj djeci otežavaju pristup školovanju, a neke od njih su diskriminacija u obrazovnom sustavu, kulturološki i tradicijski čimbenici, siromaštvo i sl. I kada imaju pristup školovanju nerijetko su ženska djeca suočena s nižim očekivanjima i stereotipima.

U ovom je radu, uvidom u arhivsku građu, istraženo osnivanje i djelovanje ženskih stručnih zanatskih škola u Mostaru od 1913. do 1947. godine. Ove škole doprinijele su školovanju ženske djece, a djelovale su u razdoblju kad je ono bilo zapostavljeno. O tome svjedoči i podatak da sve do 1918. godine ženska djeca nisu mogla pohađati srednje škole kao redovite učenice, izuzev trgovačkih škola u mjestima gdje nisu djelovale više djevojačke škole. Jedno od rijetkih intelektualnih zanimanja za ženu bilo je ono učiteljsko, a i tu su postojale brojne prepreke. Sveukupno gledajući, društvo nije bilo naklonjeno školovanju ženske djece. Njihovo školovanje svodilo se uglavnom na završetak četverogodišnje osnovne škole. Ženske stručne zanatske škole omogućavale su tada ženskoj djeci nastavak školovanja. Na primjeru ženskih stručnih zanatskih škola u Mostaru prikazano je kako su se u ovim školama učiteljice stručno usavršavale, školske knjižnice bile su opremljene korisnom referentnom literaturom, a sudjelovanje u raznim kulturnim događajima doprinosilo je ne samo kulturnom uzdizanju učenica već društvene sredine u kojoj su djelovale. Stipendiranje je doprinosilo povećanju broja polaznica ovih škola. Iako su ove škole žensku djecu pripremale prvenstveno na ulogu domaćice one su nedvojbeno pridonijele afirmaciji ženskog obrazovanja i emancipaciji žena na ovim prostorima.

Literatura

- Dopis Kraljevske banske uprave Primorske banovine u Splitu, br. 1773, (20.30.1936.), fond 65, arh. jed. 2729, fasc. br. 1671, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Dopis učiteljice Zdenke Š. odjeljenju Ministarstva trgovine i industrije u Sarajevu, (8.8.1923.), fond 65, arh. jed. 2729, fasc. br. 1671, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Dopis Državne ženske zanatske škole u Mostaru upravi Narodnog pozorišta u Beogradu, (2.4.1934.), fond 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- GLASNIK STRUČNE NASTAVE, Ministarstvo trgovine i industrije, god. II (1931.), br. 4, str. 1., Beograd.
- Glavni imenik Državne ženske stručne škole u Mostaru, (1913.-.), fond V - Društvene službe, arh. jed. Državna ženska stručna zanatska škola u Mostaru, Mostar: Arhiv Hercegovačko-neretvanske županije.
- Iskaz o izvanškolskom radu nastavnica u nacionalno - kulturnim ustanovama, (30.1.1937.; 25.6.1937.), fond 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.

- Izložba o sarajevskim ženskim stručnim školama između dva rata (14. 9. 2018.) <http://www.arhivsa.ba/wordpress/?p=3229>, (14. 5. 2024.)
- Izvještaj Ministarstva trgovine i industrije (odjeljenje za BiH) o stanju ženskih stručnih škola u BiH početkom šk. god. 1921./1922., (30.12.1921.), br. 1595/21, fond 65, arh. jed. 2729, fasc. br. 1671, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj o nastavnom osoblju u Državnoj ženskoj zanatkoj školi u Mostaru (10.11.1928.), fond 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj o nastavnom osoblju u Državnoj ženskoj zanatkoj školi u Mostaru (1933.), fond 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj o uzornom predavanju, br. 283, (25.6.1937.), fond 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj upraviteljice o broju upisanih učenika za šk. god. 1928./1929., (10.9.1928.), fond. 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj upraviteljice o polugodišnjem radu Državne ženske zanatske škole u Mostaru za šk. god. 1933./1934., I. semestar, (2.2.1934.), fond 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj upraviteljice o polugodišnjem radu u državnoj ženskoj zanatskoj školi u Mostaru, za šk. god. 1935./1936., (24.6.1936.), fond 65, arh. jed. 2743, br. fasc. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj upraviteljice o polugodišnjem radu u državnoj ženskoj zanatskoj školi u Mostaru, za šk. god. 1936./1937., I. semestar, (30.1.1937.), fond 65, arh. jed. 2743, br. fasc. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj upraviteljice Vladojle Kolarić o izvanškolskom radu nastavnica u nacionalno -kulturnim ustanovama, (31.1.1939.), fond 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj upraviteljice Vladojle Kolarić o polugodišnjem radu u Državnoj ženskoj zanatskoj školi u Mostaru za šk. god. 1934./1935., I. semestar, (8.8.1923.), fond 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj Zemljske vlade za BiH u Sarajevu br. 4382, (19.1.1920.), fond 65, arh. jed. 2729, fasc. br. 1671, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Izvještaj Ženske stručne zanatske škole u Mostaru br. 827, (11.11.1930.), fond 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.

- Kodrič, S. M., Palac, N. B. (1987). *Školske sestre franjevske Krista Kralja: Povijest, poslanje, život*. Mostar-Sarajevo-Split: Hrvatske provincije Školskih sestara franjevsaka.
- KRŠĆANSKA OBITELJ. god. XV (1914.), br. 1, str. 23.; god. XXI (1938.), br. 10, str. 317.; god. XXII (1939.), br. 12, str. 378.; god. XXIII (1940.), br. 7, Mostar, 217-218.
- Ljetopis Državne ženske zanatske škole u Mostaru za šk. god. 1931./1932., br. 421, (28.6.1932.), fond 65, arh. jed. 2743, fasc. br. 1683, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Ljetopis Ženske stručne zanatske škole u Mostaru, (šk. god. 1945./1946. i 1947./1948.), fond V - Društvene službe, arh. jed. Državna ženska stručna zanatska škola u Mostaru, Mostar: Arhiv Hercegovačko-neretvanske županije.
- Mostar – Škola – Kronika. br. 152/1937, (1937.), Zagreb: Arhiv Družbe sestara
- milosrdnica sv. Vinka Paulskog.
- Naredba Glavnog ravnateljstva za obrt, veleobrt i trgovinu Ministarstva narodnog gospodarstva NDH, br. 31540/43., (20.3.1943.), Zagreb: Arhiv Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog.
- Nikić, A. (1989.), „Djelovanje sestara milosrdnica u Mostaru“, KRŠNI ZAVIČAJ, 22, Humac, 56–63.
- Odobrenje Ministarstva trgovine i industrije u Beogradu br. 31496, Opće odjeljenje, (1933.), fond 65, arh. jed. 2729, fasc. br. 1671., Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Palac, N. B. (2000). *Školske sestre franjevske Krista Kralja u Hercegovini 1899.-1999.*, Mostar: Provincijalat Školskih sestara franjevsaka provincije sv. Obitelji.
- Pandžić, B. i sur. (1977). *Šematizam hercegovačke franjevačke provincije*. Mostar: Provincijalat hercegovačkih franjevsaka.
- Papić, M. (1984). *Školstvo u Bosni i Hercegovini (1918-1941)*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Program i nastavni plan za niže i produžne ženske zanatske škole. (1931.) GLASNIK STRUČNE NASTAVE, god. II, br. 4, 1931, Beograd, 31.
- Razredni imenici Državne ženske stručne škole u Mostaru, (1920.-1946.), fond V - Društvene službe, arh. jed. Državna ženska stručna zanatska škola u Mostaru, Mostar: Arhiv Hercegovačko-neretvanske županije.

- Statistika ženskih zanatskih škola Primorske banovine za šk. god. 1936./1937. (1937.), fond 65, arh. jed. 2729, fasc. br. 1671, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Statistika ženskih zanatskih škola Primorske banovine za šk. god. 1938./1939. (1939.), fond 65, arh. jed. 2729, fasc. br. 1671, Beograd: Arhiv Jugoslavije.
- Školske svjedodžbe Anke Bubaš, Elizabete Družinec i Šime Miloš (28.6.1922.), fond V - Društvene službe, arh. jed. Državna ženska stručna zanatska škola u Mostaru, Mostar: Arhiv Hercegovačko-neretvanske županije.
- Zakon o ženskim zanatskim školama. (1922.), fond 65, arh. jed. 2729, fasc. br. 1671, Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1.
- Zakon o ženskim zanatskim i ženskim stručnim učiteljskim školama. (1932.) Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Državna štamparija Kraljevine SHS, Beograd.

Franziska Lechner (1833.-1894.)

Ivica Augustinović

E-mail: auivica@gmail.com

ODGOJNA ULOGA RAZREDNIKA U OSNOVNOJ ŠKOLI - RAZREDNIK VODITELJ -

Stručni.rad

*Misliš li na godinu dana unaprijed, sij žito.
Misliš li na deset godina unaprijed, sadi stablo.
Misliš li na stotinu godina unaprijed, poučavaj narod.
Posiješ li žito jedanput, žet ćeš samo jednom.
Posadiš li stablo, ubrat ćeš plodove deset puta.
Budeš li poučio narod, ubirati ćeš stotinu puta.
Dadneš li nekome ribu, nahraniti će se jedanput.
Naučiš li ga ribariti, hraniti će se čitav život.*

Kuan Cu

Sažetak

Značaj, važnost kao i svrhovitost uloge razrednika u osnovnoj školi sve više se preispituje u odgojno-obrazovnom sustavu ili sustavima u Bosni i Hercegovini. Razrednik se danas promatra kao osoba koja samo prenosi ili prima informacije o uspjehu učenika i njihovom vladanju, o opravdanosti ili neopravdanosti izostanaka te pri tome gubi ulogu onoga koji primarno inicira aktivnosti učenika i nastavnika, koji prati pojave i odnose u razredu ili koordinira odgojnim akcijama u odjelu. Takvo pasivno promatranje kauzalno projicira ideje u pravcu ukidanja sati odjelne zajednice jer su djeca u školama preopterećena nastavnim satima. Neprihvatljivo, pa da je i šala!

Cilj ovoga rad jeste ponovno osvijestiti ali i ukazati na "odgojnu" kao primarno voditeljsku ulogu razrednika u osnovnim školama, te problematizirati i prikazati objektivno gledište samih razrednika na položaj i ulogu razrednika u osnovnim školama, nužnost edukacije nastavnika za obavljanje funkcije razrednika ali i poznavanje razvojnih karakteristika učenika osobito u razdoblju puberteta, tipizaciju uloge razrednika u osnovnoj školi od strane učenike kao i pojave suvremenog mitološkog gledišta na ulogu razrednika u 21. stoljeću.

Zagovarati novu paradigmu uloge razrednika koja se prvenstvenu ogleda u pragmatičnijem metodičkom pristupu kroz primjenu restitucije u radu razrednika kao puta do discipline ali „bez prisile” te primjenu sociometrijskih metoda istraživanja u radu razrednika kako bi uvidjeli i one odnose među učenicima koje oku nisu vidljive. Oblici rada razrednika u osnovnoj školi, važnost poznavanja stilova roditeljstva i promicanje/zagovaranje egalitarne etike kada je u pitanju suradnja s roditeljima predstavljat će iskorak u odnosu na trenutno postojeću praksu u osnovnim školama.

Ključne riječi: *razrednik, restitucija, sociometrijske metode, egalitarna etika.*

Uvodne napomene

Posebnost uloge razrednika može se promatrati s više gledišta. U tom kontekstu, „a vodeći se davno izrečenom mudročću "kako jednu osobu ili individuu čini ono što on sam o sebi misli da jeste, ono što o njemu drugi misle da on jeste i ono što on uistinu jest", kroz ovo uvodno razmatranje pokušat ćemo približiti kako to razrednici vide sebe u današnjim školama. Kada kažemo razrednici u osnovnoj školi, važno je napomenuti kako mislimo na nastavnike predmetne nastave od VI. do IX. razreda osnovne škole. Veliki dio svega predočenog kroz ovaj rad odnosi i na nastavnike u razrednoj nastavi (učitelje) kao i profesore u srednjim školama jer svi oni kao učitelji/nastavnici/profesori obavljajući "dodijeljenu" ulogu razrednika nisu samo oni koji poučavaju djecu određenim znanjima nego su i oni koji vode učenika kroz njegovo školovanje, odrastanje, osamostaljivanje i pronalaženje vlastitog ja, po uzoru na najbolje iz svoje sredine.

Razgovarajući s nastavnicima koji imaju ulogu razrednika o tome što sami misle o svojoj ulozi, čitajući o onome što i sami pišu o položaju razrednika u osnovnoj školi, najvažnije bi se ogledalo u sljedećem:

Nema, ali uistinu nema odgovornije, zahtjevnije i dinamičnije uloge u školi od uloge razrednika. Kada ste samo predmetni nastavnik imate nastavni sat za koji se spremite, napravite pripravu, dodatne bilješke i materijale i sigurni i zadovoljni ušetate u učionicu. Ali, kada ste razrednik nikada ne znate što vas čeka u školi, koji od kolega će vas dočekati na vratima i slavodobitno priopćiti što je vaš razred danas sve učinio, Naravno, ništa dobro.

Uvijek se čekamo "mi", kao da imamo čarobni štapić, da riješimo problem ili ukorom ili razgovorom ili pozivom roditeljima, ali što se god uradi to našim kolegama neće biti dovoljno. Oni ne žele ulaziti u te probleme, ne žele se baviti njima jer to nije njihov posao, a što bi onda radio razrednik. Svjesni smo kako je škola jedan osjetljiv mehanizam sastavljen od niza kotačića, a jedan od tih kotačića je razrednik koji je danas zanemaren osobito kada se radi o uspjesima učenika, tada je netko drugi zaslužan, razrednik nema veze s tim. Kada smo se školovali na fakultetima, pripremali za poziv prosvjetnog radnika ili polaganje stručnog ispita za samostalno obavljanje odgojno-obrazovne djelatnosti naučili smo kako se pripremiti za nastavu, kako je učiniti zanimljivom, interesantnom, kako prenijeti znanje koje treba biti funkcionalno, ali niti jedne riječi o tome kako obavljati ulogu razrednika u osnovnoj školi. To je lako, to se podrazumijeva! E pa nije lako! To se uči godinama, sve je važno, a ponajviše naše iskustvo i sve ono što smo naučili o životu i ljudima.

Kao da nije dovoljno što nas nitko ne priprema za poziv razrednika još se svakodnevno susrećemo i s nizom praktičnih problema. Najizraženiji u posljednje vrijeme je nedostatak prostora za održavanje SOZ-a, jer nema slobodnih učionica ili čak mjesta u rasporedu sati. Osim toga kada roditelji dođu na informacije ili djeca imaju potrebu za razgovor, razrednici su primorani takve razgovore ili susrete obavljati u holu škole, bez privatnosti gdje nas sluša nekolicina učenika i nastavnika, a ako se i dobije određena prostorija u nju stalno neko ulazi i izlazi.

No dobro, današnje škole imaju po nekoliko stručnih suradnika (pedagog, psiholog, edukator-rehabilitator, logoped i socijalni radnik) koji opravdano zagovaraju prevenciju. Zagovaraju prevenciju i upozoravaju na razne probleme, ali istih nema u učionicama, nema među djecom dok se problem ne pojavi. Njihovo ulazak u učionice značilo bi višestruku korist za sve.

Smatramo kako nadležna ministarstva obrazovanja i zavodi za školstvo/pedagoški zavodi trebaju mnogo više pažnje posvetiti edukaciji nastavnika, njihovoj stručnoj i praktičnoj pripravi za obavljanje uloge razrednika. Mi razrednici poznajemo materiju koju predajemo, ali ne poznajemo zakone i pravilnike, pedagoško-psihološke karakteristike djece te je velika vjerojatnoća kako ćemo napraviti neku pogrešku. Riječ pravnik, pedagoga, stručnjaka iz raznih stručnih područja kojima je dijete u fokusu spasili bi nas tapkanja u mraku. S dodatnim edukacijama lakše bi se nosili sa sve prisutnijom problematikom nasilja među djecom (od bullyinga do cyberbullyinga) koje je prečesto prisutno u školama. Ali ovdje treba progovoriti i o nasilju nad razrednicima koje se događa nerijetko ili svakodnevno, jer nezadovoljni roditelji, učenici pa i same kolege u razredniku vide ponekad krivca za vlastite slabosti ili nemoći.

Iako nismo spremni, naučeni, slabo plaćeni, nedovoljno cijenjeni i podržani, opredijeljeni smo pokazati snagu, smjelost, suzdržanost i upornost jer ulo-

ga razrednika nije za nas jedan više posao, više administracije to je poziv za koji se isplati svakodnevno učiti.

Činjenica koja potvrđuje kako razrednici doživljavaju svoju ulogu kao ‹poziv› ogleda se u informaciji da kada se jednom nastavniku dodjeli uloga razrednika na Učiteljskom vijeću istu veliki broj nastavnika obnaša cijeli svoj radni vijek.

Pogled razrednika na vlastitu ulogu u školi, uz sve nabrojane nedostatke, djeluje ohrabrujuće jer u osnovi leži odgoj, odgojna uloga koja ga čini prepoznatljivom i nezaobilaznom komponentom u odgojnim nastojanjima svake škole.

Razrednici su samokritični, dobro poznaju svoj status u školama, ali koliko poznaju svoje učenike, odnosno je li njihovo poznavanje učenika samo informativno i iskustveno ili primarno prednost daju profesionalnom pristupu koji podrazumijeva dobro poznavanje razvojnih karakteristike djece u dobi od 11 do 16 godina života, a sve ostalo dolazi kao nadogradnja.

Osnovne odlike učenika (mladih) u pubertetu

Učenici koji se nalaze u predmetnoj nastavi (od VI. do IX. razreda) djece su u dobi od 11 do 16 godina života. To je doba puberteta, doba svršetka djetinjstva i početak mladenaštva ili adolescencije (Furlan, 1988.)

Poznavanje anatomske-fiziološke osnova puberteta, psihologije puberteta te stvarnih i prividnih problema u pubertetu itekako može pomoći razredniku da razumije učenika i oslobodi se mnogih predrasuda i stereotipa o učenicima u ovoj razvojnoj fazi njihova života.

Pubertet se smatra vremenom brzih i dubokih promjena, kako tjelesnih tako i psihičkih promjena. Važno je znati kako upravo radi intenziteta razvoja mnoga djeca u pubertetu pate od teškoća s probavom, a i slabije spavaju. Zbog pojačanog lučenja kožnih žlijezda u mladima se javljaju bubuljice, a radi pokušaja da se silom odstrane one se inficiraju i postaju još vidljivije. Djecu te dobi češće boli i glava i leđa zbog promijenjenog držanja tijela. Sve to kod mladih izaziva osjećaj manje vrijednosti ili suvišnosti (Furlan, 1988). Dakle, pubertet je doba češćeg obolijevanja.

Osim naglog rasta u pubertetu se javljaju i promjene u ponašanju mladih. Navest ćemo samo neke koje mogu biti izvor nerazumijevanja u odnosu između učenika i nastavnika, odnosno razrednika.

Izjava učenika “dosadno mi je” nije rijetka pojava u školama. Ista nailazi na brojne kritike, a najčešće se radi o normalnoj pojavi u vrijeme puberteta. Naime, aktivnosti kojima su se učenici kao djeca bavila čine im se sada djetinjastim i glu-

pim, a nove nisu još usvojili ili razvili. Stoga izjave u školi o dosadi nisu osobno uperene protiv nekoga nastavnika nego apel za podršku i usmjeravanje.

Od izrazito psihičkih pojava u pubertetu treba istaknuti svojevrsnu sklonost općem negativizmu, koji je nešto izraženiji kod djevojčica nego kod dječaka. Dvije su najčešće manifestacije toga negativizma (Furlan, 1988):

1. Prva je želja za izolacijom. U pubertetu potreba za društvom nestaje. Dolazi do svađe s prijateljima, do raskida prijateljstva i do željene osamljenosti.
2. Druga je neraspoloženje prema radu. Dosad marljivo, pokretno i razigrano dijete postaje umorno, pa čak i apatično. Odličan učenik postaje dobar, a dosadašnji dobar jedva prolazi. Broj negativnih ocjena alarmantno raste.

Kritike upućene učeniku na takav odnos prema školi dolaze i od strane roditelja i nastavnika, a što za posljedicu ima samo novu psihičku pojavu i to u obliku antagonizma prema roditeljima i nastavnicima (odraslim općenito). Antagonizam predstavlja složeniju negativnu pojavu u pubertetu koja se prvenstveno javlja u obitelji.

Zanimljivo je kako u vrijeme puberteta dolazi i do pojave koja se može nazvati seksualnim antagonizmom. Djevojčice “mrze” dječake, a dječaci “preziru” djevojčice.

U vrijeme puberteta kod mladih se nerijetko javlja i regresija u ponašanju, tj. vraćanje na već prevladane oblike reagiranja koji su karakteristični za mlađu školsku ili čak za predškolsku djecu. Takvo ponašanje izaziva gnjev u obitelji kod roditelja i u školi kod nastavnika, jer se dijete čas smije čas plače, a ako nema razumijevanja od strane odraslih, onda takvo ponašanje izvor je mnogih napetosti i svađa.

Karakteristično za pubertet je i pojava intenzivnog maštanja kod mladih. U svojim fantazijama doživljavaju sebe kao junake, i to najčešće kao “heroje koji pate”. Oni su uvjereni kako ih nitko ne voli ili kako su svi protiv njih. U tim maštanjima idu ponekad tako daleko da sebi dočaravaju vlastitu smrt i onda uživaju u tome kako njihova okolina zbog toga pati. Takva su maštanja sama po sebi bezazlena, ali nije dobro ako se trajnije zadrže i poslije puberteta (Furlan, 1988.)

Problemi učenika u pubertetu su realnost bez obzira gledali na njih kao “stvarne ili prividne probleme”.

Bitna stvar, koju nismo akcentirali, a predstavlja važan dio u pubertetu jeste pogled na onaniju ili masturbiranje. Onanija je okarakterizirana kao prividan problem u pubertetu iako je to univerzalna pojava kod djece i mladih.

Ovdje je bitno naglasiti kako masturbiranje nije štetno ni za tjelesno ni za mentalno, zdravlje, ali plašenje djece nekim teškim posljedicama do kojih tobože onanija dovodi može itekako biti štetno (Furlan, 1988.)

Tipovi razrednika

Kao što razrednik svakodnevno promatra učenike, pokušava ih bolje upoznati i razumjeti, tako na isti način razrednik je izložen raznim vrstama opservacija od učenika. Svaki od učenika pokušava otkriti "ono nešto" kod razrednika kako bi mogao "odgonetnuti" svoga razrednika.

Razrednikova ličnost u osnovnoj školi, od strane učenika, procjenjuje se s obzirom na način reagiranja u obavljanju razredničke funkcije koji je kod određenog razrednika najizraženiji ili dominantan (Malić, 1977.)

Učenici, a na temelju prethodne spoznaje o dominantnoj aktivnosti kod razrednika prilikom obavljanja poslova razrednika, klasificiraju razrednike prema sljedećim tipovima:

1. **Razrednik administrator** obavlja administrativne poslove na isti način kao i svaki drugi službenik na svom radnom mjestu. Razrednika zanima samo evidencija koja predstavlja rješenje svih problema. Bilješke se moraju voditi o svemu i sve se mora zapisati, a sadržaj pri tome nije bitan nego samo forma.

U ovom slučaju razrednik zaboravlja kako je pisani dokument tek sredstvo u službi njegove odgojiteljske funkcije, a ne svrha njegovog djelovanja.

2. **Razrednik stručnjak** vrlo je čest u školskoj praksi. Razrednik je stručnjak određene nastavne discipline i za njega je dobar samo onaj učenik koji izvrsno poznaje njegovo područje.

Ovakav tip razrednika je krajnje pristran i nije sposoban uspostaviti kvalitetniji odnos s učenicima i samim tim spada u nepoželjni tip razrednika jer je vrlo loš primjer i odgojitelj.

3. **Razrednik detektiv** obično je posljedica ozbiljnih poremećaja između učenika i razrednika. Razrednika detektiva odlikuje nepovjerenje koje ima prema učenicima. Nerijetko, ovaj tip razrednika, traži u odjelu "povjerljive učenike", a koji bi imali zadaću izvijestiti o svemu što se događa u razredu.

Razrednik tako špijunira učenike, a što ima za posljedicu udaljavanje učenika jednih od drugih te gubitak njegovog odgojnog utjecaja na razred.

4. **Razrednik propovjednik** odgojni rad s djecom svodi na dosadno poučavanje "prodiku". Koristi svaku priliku kako bi započeo propovijed o poželjnim oblicima ponašanja i zgražanje nad negativnim.

Konstantno moralno podučavanje govori kako ne postoji istinski razrednikov interes za učenike i samim tim svako predavanje postaje “govorenje zbog govorenja”. Razrednik propovjednik i sam sebe uvjeri kako puno čini za učenike, a neuspjeh ”propovijedanja” objašnjava zlom srećom što je baš njega zapao takav odjel.

5. Razrednik dobrotu, kao tip razrednika, se često susreće među nastavnicima.

Za takvog razrednika učenici su samo velika djeca kojima treba uvijek pokazati ljubav i spremnost za razumijevanje. Razrednik je opsjednut brigom za svoje učenike. Na sjednicama se žestoko bori za učenike i sve uvjerava kako djeci treba dati dovoljno vremena i radi toga je spreman sukobiti se čak i sa svojim kolegama.

Učenici prema ovom tipu razrednika gaje puno povjerenje i ljubav je obostrana. U pravilu, ovakav tip razrednika je prihvatljiv za sve jer ga krasi ljubav, razumijevanje i povjerenje. Jedini problem kod ovoga tipa razrednika jeste smanjenje mogućnosti kritičkog odgojnog djelovanja na učenike.

6. Razrednik vođa je tip razrednika kod kojeg je prisutan tzv. rusovski način vođenja učenika: “Neka učenici čine samo ono što oni žele, ali se trudi da čine upravo ono što ti želiš.” Razrednik je pokretač svih akcija jer je uvjeren kako nijedna neće uspjeti ako on ne podmetne svoja leđa.

Ovaj tip razrednik u školskoj praksi je prihvatljiv, ali u odgojnom i pedagoškom pogledu ne zadovoljava. Razrednik sputava aktivnosti učenika, demotivira ih u krajnjoj liniji jer sve aktivnosti veže za vlastitu osobnost.

7. Razrednik kompromis stalno je zabrinut čini li dobro i nikako da se odluči za neki postupak u koji bi bio siguran. Njegova konstantna nesigurnost i neodlučnost tumači se kao oportunistički jer se ne želi izložiti bilo kakvom riziku.

Razrednik koji želi “blaženi mir” i nije spreman zauzeti stav prema učenicima, roditeljima i nastavnicima, neće biti poštovan niti od jedne strane.

Kao što se događa, da nakon izvjesnog vremena razrednikova opservacija učenika se pokaže netočna, još je izvjesnije kako i razrednike učenici promatraju drukčijim tipom od onoga što misle da jesu ili bi htjeli biti.

U konačnici učenici ne određuju koji je tip netko od razrednika, to određuju razrednici sami.

Mit o ulozi razrednika u osnovnoj školi

Znamo kako razrednici gledaju na svoju ulogu u školi te kako ih učenici percipiraju, ali kako društvo i škola gledaju na njihovu ulogu i što konkretno traže od razrednika?

Razmatrajući zakonsku regulativu i podzakonske akte pa i stručnu literaturu može se s pravom reći kako o ulozi razrednika u osnovnoj školi postoje različiti pristupi koji su kreirali jedan “mit” o tome kakav treba biti razrednik. “Mit o razredniku” prerastao je u svojevrsno tradicionalno gledište na ulogu razrednika u osnovnoj školi. Ovaj mit o razredniku (samim tim i nastavniku) općeprihvaćen je u obrazovnom sustavu, a on podrazumijeva (Gordon, 1988):

Dobar razrednik je miran, spokojan, **uvijek** dobro raspoložen. **Nikad** ne gubi pribranost, **nikad** ne pokazuje snažne osjećaje.

- Dobar razrednik **nema predrasuda**. Dječaci, djevojčice, dobri učenici, loši učenici, crnci, bijelci svi su oni isti dobrom razredniku. On ne pravi razliku niti među rasama niti među spolovima.
- Dobar razrednik može prikriti svoje prave osjećaje od učenika i on to **redovito** čini.
- Dobar razrednik na isti način prihvaća sve učenike. On **nikada** nema favorite ili ljubimce.
- Dobri razrednici osiguravaju da radna sredina **uvijek** bude zanimljiva, stimulativna i slobodna, ali ipak **u svako doba** tiha i uredna.
- Dobri razrednici su prije svega dosljedni, oni se **nikada** ne mijenjaju, nisu površni, ne zaboravljaju, ne mijenjaju raspoloženja, ne prave pogreške.
- Dobri razrednici imaju za **sve** odgovor, oni su mudriji od učenika.
- Dobri razrednici podržavaju jedan drugoga, čine ujedinjenu frontu u odnosu na učenike uvijek za njihovo dobro, bez obzira na osobne osjećaje, vrijednosti i uvjerenja.

Izvršno, ali što je u sporno u ovakvom gledištu na ulogu razrednika? Zar ovo nisu sve osobine koje su poželjne kod razrednika ili zar to nisu osobine koje svaki razrednik nastoji razviti kod sebe?

Svima nam je poznato kada nečemu dajemo ime “mit” onda se zasigurno radi o nekoj zabludi. Odrednice uvijek, nikad, redovito ili u svako doba, koje imperativno određuju kakav netko treba biti nisu na korist odgojnom utjecaju jer traže od osobe (u ovome slučaju razrednik) odricanje od onoga ljudskoga u sebi.

Dobar razrednik ne može biti netko tko stalno nešto ili nekoga glumi. On treba biti ono što jest, spreman priznati svoje slabosti i raditi na njima, a ne potiskivati ono što kao osoba i individua posjeduje.

Ovdje, zagovaramo ne odbacivanje tradicionalnog gledišta, nego *novu paradigmu uloge razrednika u osnovnoj školi*, koja bi uz „tradicionalni pristup“, zagovarala razrednika koji je:

- Radno raspoložen, spreman podijeliti i dobro i loše s učenicima te voljan dopustiti učenicima da ga upoznaju onako kako on želi upoznati učenike.
- Spreman priznati svoje propuste i čuvati se idealiziranja svoje uloge i ličnosti, što vrlo često plaši učenike.
- Voljan na primjeren način podijeliti svoje osjećaje s učenicima jer će i oni samo tako podijeliti svoje s nama.
- Spreman priznati kako ne zna sve i biti voljan učiti od učenika, onako kako bi on želio da i oni uče od njega.
- Spreman braniti prava svojih učenika

Nova paradigma uloge razrednika u osnovnoj školi ne zahtijeva ništa radikalno i nemoguće, ali traži više smjelosti i dosljednosti od razrednika, razrednika kao „uzora“ i voditelja učenicima.

Nova paradigma uloge razrednika – razrednik kao voditelj

Biti „uzor“ učenicima svrha je voditeljske uloge razrednika. Voditelj razrednik nije samo lijepa riječ, jer isto podrazumijeva dostupnost i vidljivost drugima, predan rad na unutarnjoj povezanosti razreda kao skupine kako bi kod učenika stvorili osjećaj pripadnosti i uključenosti.

Razrednik kroz svoj svakodnevni rad u školskoj praksi suočava se s raznim vrstama problema koji od njega traže rješenje. Upravo pristup rješavanju problema odredit će je li naš razrednik „voditelj“ ili „šef“ u svom odjelu.

Razrednik „šef“ kada rješava probleme u odjelu pita: „Tko je kriv?“. Takav pristup rješavanju problema kod učenika izaziva strah i bojaznost kako će biti kažnjen pa pokušava vješto, svojim izjavama, prikriti istinu. Dok razrednik „voditelj“ ključ rješavanja problema ne vidi u stavljanju akcenta na počinitelja ili krivca, nego na sam problem, pa pita: „U čemu je problem i kako ga možemo riješiti?“ Učenici i razrednik samim tim postaju ključni za rješavanje nastalih problema i tako izbjegavaju postati i sami dio problema koji treba riješiti.

Razrednik voditelj mora biti svjestan svoje uloge i zadržati usmjeravajući kritički stav prema učenicima. Drugim riječima bili razrednik „voditelj“ ili razrednik „šef“ za svaku pogrešku učenika osjećate se prozvanim da reagirate. U tom slučaju reakcija razrednika svodi se na primjedbu, kritiku i nerijetko kaznu.

Pa u čemu je je onda suštinska razlika između razrednika „voditelja“ i razrednika „šefa?“

Je li postoji pristup u procesu rješavanja problemskih situacija koji ne će za posljedicu imati „žrtvovanje“ povjerenja između razrednika i učenika?

Novi pristup ili „paradigma“ voditeljske uloge razrednika u osnovnoj školi predstavlja uvođenje *postupka popravljavanja učinjene štete koji omogućuje učeniku vraćanje samopouzdanja kroz vlastiti trud, a naziva se restitucija* (Gessen, 1994.)

Restitucija je disciplina, a ne kazna.

Razrednik koristi restituciju kao sredstvo uspostave kontrole. Pritom pazi da međusobno poštovanje između učenika i razrednika ne bude žrtvovano. Restitucija ima svoju vrijednost samo unutar voditeljskog načina vođenja razrednog odjela jer ona ne odgovara na pristup koji kaže: *Učini tako ili nikako. Učini mi to jer mi smo prijatelji. Ako budeš dobar slijedi nagrada, a ako ne ...*

Pristup koji odgovara restituciji je onaj koji ne traži od učenika da snosi posljedice nego da nadoknadi štetu i isti kaže: *Kako ćeš to popraviti? Kako bi to moglo biti?*

Restitucija, osim promjene pristupa prema učeniku, traži od razrednika i odbacivanje pogrešnih uvjerenja ili zabluda.

Logika kojom se vodi restitucija jeste kako ne možemo promijeniti ono što je već učinjeno, samo možemo promijeniti ono što će tek biti. Karakteristike dobre i izvrsne restitucije ogledaju se u tome kako je oštećeni smatra prikladnom kompenzacijom jer ona zahtjeva napor onoga koji je pogrešku napravio i ni na koji način ne potiče učenika da napravi isto. Ona ujedno osnažuje dijete tražeći od njega samoangažiranje u ispravljanju svoje pogreške. Voditelj akcije „ispravljanja pogreške“ je sam učenik koji je pogrešku napravio, dok razrednik ima zadatak akciju usmjeravati u pravom smjeru.

Učenik se na restituciju ne smije prisiljavati, odnosno restituciji ne treba prethoditi kritiziranje ili ljutnja na učenika jer u tom slučaju učenik će restituciju nerado prihvatiti.

Što bi konkretno trebao razrednik uraditi u svom odjelu kao bi bilo više mogućnosti za samodisciplinu i restituciju.

Prvi korak koji će otvoriti teren za restituciju, jeste smanjenje intervencija razrednika na probleme u odjelu. Naravno, problemi se neće zanemarivati, nego će se razrednik prestati prezentirati učenicima kao rješenje za sve probleme. Odgovornost se tako jednim djelom prebacuju na učenike, dobivaju više slobode, a kroz nju razvijaju i odgovornost za svoje postupke.

Drugi korak, koji je neophodan da bismo unaprijedili tehniku vođenja u razredu, je postizanje dogovora kroz koji i razrednik i učenici daju svoj pristanak na kvalitetniji način rješavanja svih problema, a on podrazumijeva dogovor na tri područja:

1. dogovor između razrednika i učenika o njihovim ulogama u razredu,
2. dogovor o vrijednostima u koje razred kao skupina vjeruje,
3. dogovor o pravilima kao podršci tim vrijednostima.

Na ovaj način učenici i razrednik dobivaju osjećaj veće kontrole jer su zajedno odredili smjernice i ograničenja.

Treći korak, kao posljednji u nizu, odnosi se na neupitnost postavljanja i održavanja zacrtanih granica koje su proistekle iz postignutog dogovora. Poštivanjem zacrtanog i dogovorenog učenik shvaća da se njegovi izbori i odluke poštuju i da prema razredu ima obveze. Učenik sada može početi učiti kontrolirati samog sebe. To mu uspijeva jer svaku svoju pogrešku sada pretvara u priliku da nauči nešto novo (Gessen, 1994.)

Restitucija sama po sebi nije dovoljna. Potrebno je istu kombinirati s drugim metodama kao što su opće odgojne metode, pohvala, metoda razgovora ali i neke sociometrijske metode koje mogu pomoći razredniku da uoči i ono što oku nije vidljivo.

Sociometrija kao metoda u radu razrednika

Metoda (*methodos*) znači put ili način ostvarivanja određenih ciljeva ili zadataka (Filipović 1988.) Metode koje biraju najčešće razrednici u svojoj praksi odgovaraju uobičajenim odgojno-obrazovnim metodama rada svakog nastavnika među koje spadaju: metoda poučavanja, metoda uvjeravanja, metoda navikavanja i metoda sprečavanja. Razrednik u svom radu, kao i svi nastavnici, koristi se primarno i metodom razgovora kao dijaloškom metodom (Rosić, 2001.)

Osim općih i primarnih metoda kako smo ih u ovome dijelu rada klasificirali, potrebno je ukazati i na specifične metode koje razredniku mogu pružiti korisne informacije o prilikama u njegovom odjelu.

Sociometrija je upravo jedna od takvih metoda koja može pomoći razredniku u njegovim nastojanjima da otkrije odnose unutar učeničkog kolektiva, pogotovo one koje se ne vide izvana, ali koji postoje pored službenih odnosa unutar grupe. Unutar grupe (razreda) postoje pojedinci koji se međusobno privlače, koji se odbijaju ili su međusobno indiferentni. Te veze među učenicima utječu i na ponašanje cijele grupe.

Ako su veze privlačenja brojne i snažne, grupa je homogena i kao takva otpornija na vanjske izazove, a ako su brojnije veze odbijanja homogenost je slaba i grupa se lako raspada.

Za sociometrijsko ispitivanje potrebno je izraditi poseban test. Test može izraditi svaki razrednik. Sastoji se obično od pitanja s kime bi učenik želi sjediti u klupi, s kim bi želio poći na izlet, u kino ili sjediti u autobusu i sl. Uz takvo pitanje odmah se stavlja i pitanje suprotnog značenja: s kojim učenikom ne bi želio sjediti u klupi, poći na izlet, sudjelovati u radu grupe i sl. (Malić, 1977.) Bitno je, kako sva pitanja moraju biti uzeta iz životne situacije učenika i odnositi se na njegove preokupacije.

Test se provodi u što slobodnijoj atmosferi, bez pritiska ili čak bez službene najave kako će se test ispunjavati.

Da bismo proveli sociometrijsko ispitivanje i dobili željene rezultate potrebno je se držati stanovitih zahtjeva (Malić, 1977):

1. Učenici moraju znati cilj ispitivanja i da će svojim izborom zaista utjecati na izbor prijatelja za sjedenje u klupi, u autobusu ili suradnika za rad u grupi i sl.
2. Kriterij za odabir mora biti točno naznačen: s kim želiš sjediti ili igrati se, a ne općenit, npr. tko ti je sve simpatičan u grupi, a tko nesimpatičan.
3. Učenici moraju znati kako svaki njihov odgovor ostaje tajna za ostale nastavnike, a posebno za njihove prijatelje iz razreda. U odjelu može doći do pravih sukoba ako učenici saznaju za izbor ili odbijanje.
4. Odjel u kojem provodimo test mora već određeno vrijeme djelovati kao organizacijska jedinica. Neki autori navode minimalno granicu od tri do šest mjeseci jer se u tom vremenu mogu uspostaviti odnosi privlačenja ili odbijanja među članovima grupe.
5. Učenicima se ne smije dopustiti neograničen broj biranja, odnosno odbijanja. Obično se zahtjev svodi na izbor od tri do pet učenika

Nakon izrade testa i ispunjavanja zahtjeva za provedbu testa, te provedenog testiranja slijedi obrada podataka. Postoje uglavnom tri načina prezentiranja i obrade podataka i to: izrada tablice biranja (sociometrijska matrica), izrada sociograma (grafički prikaz odnosa u grupi) i izračunavanje sociometrijskih indeksa

(koji se u praksi izračunavaju rjeđe i zbog toga se u ovome radu nećemo baviti istim).

Tablica biranja ili sociometrijska matrica izrađuje se na isti način kao što se izrađuje tablica šahovskog natjecanja. Učenike u odjelu razrednik označuje rednim brojem ili prema abecednom popisu, a može ih označiti i inicijalima.

Sociometrijska matrica ili tablica biranja

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	...	Bir.	Odb.
1		+	+		-	+				-	-		3	3
2	-		+		-		+		-		+		3	3
3	-	+		-					+	-	+		3	3
4		+	-			+	-		+	-			3	3
5	-		-	+		-	+		+				3	3
6		+		-			+	-		-	+		3	3
7	-		+		-	+		-			+		3	3
8		-		+	-		+		-		+		3	3
9	+		-		+	-	-			+			3	3
10		+	-		+	-			+		-		3	3
11	-	+	-	+		-		+					3	3
...														
Bir.	1	6	3	3	2	3	4	1	4	1	5			
Odb.	5	1	5	2	4	4	2	2	2	4	2			

Iz listića koji sadrže izbor (prihvatanje ili odbijanje) razrednik unosi podatke u matricu. U pojedine kolone unose se oznake za one učenike koje je pojedini učenik birao ili ih je odbio. Znak za prihvaćanje može biti (+), a za odbijanje (-). Nakon što su podaci uneseni, u vertikalnim i horizontalnim kolonama zbrajaju se učenička biranja ili odbijanja.

Sociometrijska matrica pregledno iskazuje odnos biranja ili odbijanja za svakog učenika u razredu. Decidno vidimo koji su učenici birani, koji nisu birani, koji su odbijeni, koji su najpopularniji, koji su izolirani, koji biraju i nailaze na odaziv ili biraju, a izbor im nije uzvraćen. Sada razrednik, a na temelju dobivenih podataka, može istraživati uzrok takvog sociometrijskog statusa učenika.

Na temelju sociometrijske matrice razrednik može izraditi i sociogram. Sociogram je grafička metoda prikaza rezultata sociometrijskog ispitivanja odjela koji se često izrađuje radi vizualne preglednosti. Čitanje sociograma je brzo i lako se uoče odnosi privlačenja, odbijanja ili pak izolacije.

Potrebno je istaknuti kako je sociometrijsko ispitivanje više dokaz željene nego stvarne slike odnosa unutar grupe. Učenik u svom odabiranju izražava "želju" koja ne mora biti potvrđena u stvarnom kontaktu s biranim ili odbijenim učenikom. Ipak, učenikov izbor ili odbijanje nećim su uzrokovani i razrednik treba otkriti izvorište tih problema kako bi njihovim uklanjanjem djelovao na formiranje jednog čvrstog i homogenog učeničkog kolektiva.

Suradnja razrednika i roditelja

Uspjeh u ostvarivanju odgojnih ciljeva svake škole u mnogo čemu ovisi o stupnju organiziranosti i usmjerenosti suradnje između razrednika i roditelja. Možemo slobodno reći kako ne postoji odgojno-obrazovno područje na kojem nije neophodna suradnja ovih dvaju faktora.

Ključ za kvalitetnu suradnju razrednika s roditeljima predstavlja dobro poznavanje roditeljskih stilova i utjecaja takvog stila na samo dijete.

U pedagoškoj literaturi najčešće se susrećemo sa sljedećim roditeljskim stilovima:

1. Autoritativni stil roditeljstva je takav stil kojeg odlikuje pokazivanje puno ljubavi i topline od strane roditelja ali i kontrole. Autoritativni stil je najadekvatniji za dijete u predškolskoj dobi (Vasta, 1997). Ovaj stil pomaže roditeljima da postavljaju granice koje su u odgoju važne i djeca ih i trebaju i traže. Autoritativnim stilom potenciramo razvoj znatiželje, samouvjerenosti, nezavisnosti kod djece i prediktor je dobrog akademskog uspjeha.
2. Autoritarni stil roditeljstva ili autoritarni roditelji su oni kojima u odgoju djece prevladava nadzor nad pokazivanjem ljubavi i topline. Ovakav stil pogoduje razvoju agresivnosti, čudljivosti i niskoj razini tolerancije na frustraciju kod djece. Odnos roditelja i djece temelji se na odnosima nadređenosti i podređenosti te nagrade i kazne. Kod djece autoritarnih roditelja dominira osjećaj straha, nepovjerenja i lažnog poštivanja.
3. Popustljivi (permissivni) stil roditeljstva nije rijedak u pedagoškoj praksi, a odlikuje ga roditeljska toplina prema djeci, krajnji senzibilitet na sve potrebe djece ali bez zahtjeva prema djeci ili postavljanja granica u odgoju. Upravo ovakav stil pogoduje kod djece razvoju impulzivnosti, nezrelosti i za ovakvu djecu često kažemo kako su bez kontrole.
4. Ravnodušni stil roditeljstva je nedvojbeno najlošiji stil koje može biti kod roditelja. Ovaj stil roditeljstva neminovno vodi u najmanje zdravo djetinjstvo i razvoj djetetove osobnosti. Roditelji pokazuju malo ili nimalo pažnje i emocionalne podrške prema djeci i ne postavljaju nikakve zahtjeve. Djeca takvih roditelja postaju neposlušna i neprimjereno sudjeluju u igri. Izražavaju nepoštivanje prema bilo kojem autoritetu i nerijetko ispoljavaju asocijalne oblike ponašanja.

Prethodno definirani stilovi roditeljstva ne podrazumijevaju kako su i majka i otac npr. autoritativni ili permissivni, nego odražavaju onaj stil koji je dominantniji od strane jednog ili oba roditelja. U praksi česta su svjedočenja prosvjetnih djelatnika o različitim stilovima rukovođenja kod roditelja npr. otac ravnodušan, a majka autoritarna. Upravo poznavanje oba roditelja i njihovog načina postupanja

prema djetetu može biti presudno za prepoznavanje, prevenciju ili djelovanja na moguće probleme u uspjehu i vladanju učenika.

U tome kontekstu, kao novu paradigmu, kao nešto pragmatično u radu razrednika, suvremena pedagogija zagovara egalitarnu etiku.

Egalitarna etika odnosi se na kulturno vjerovanje da očevi i majke trebaju biti jednako odgovorni za svoju djecu.

Promjena načina življenja i shvaćanja kako je samo otac onaj koji hrani svoju obitelj, a majka skrbi o djeci, sve više gura u prvi plan egalitarnu etiku roditeljstva.

Svjedoci smo kako na roditeljskim sastancima ima sve više prisutnih očeva umjesto majki. Ali to nije cilj egalitarne etike i promjene koju ona donosi.

Sušтина nije da umjesto majki dolaze očevi nego da dolaze zajedno i majka i otac jednog djeteta. Ako bismo pitali razrednika, koji vodi odjel od 20 učenika, je li zadovoljan ako mu na roditeljski sastanak dođe 14 roditelja, njegov odgovor će biti „pa da“ to je oko 70% prisutnih roditelja. Naravno, ne radi se o 70% prisutnih roditelja nego o 70% odsutnih roditelja jer ih za taj postotak treba biti 28 (od 40), a ne 14.

Kako bi principi egalitarne etike zaživjeli u školi i kako bi se uspostavila energičnija veza između razrednika i roditelja nužne je se voditi sljedećim smjernicama (Mandić, 1975):

- Roditeljima treba pristupiti prirodno, ljudski, a ne hladno, službeno, usiljeno i namješteno. Osobito ne razgovarati s roditeljima s neke visine jer ih takav način najviše odbija.
- Ne smijemo kritizirati i osuđivati postupke roditelja, iznositi samo loše strane i na osnovi lošeg davati upute i savjete.
- U razgovoru što manje teoretizirati s roditeljima. Odgojna pitanja pred njih postavljati prema njihovom shvaćanju, ne koristiti se s terminima koje roditelji ne razumiju
- Kroz razgovor pokazivati razumijevanje za poteškoće roditelja. Tražiti od roditelja samo ono što oni prema svojim mogućnostima mogu učiniti.
- Koliko god iznosimo loše strane učenika pred roditeljima toliko treba iznositi i dobre osobine. Ne kontaktirati s roditeljima kada se radi samo o lošem.
- Kroz razgovor pokazati iskreni interes i brigu za odgoj njihovog djeteta.

Razrednik treba težiti što boljoj suradnji koja rezultira da sami roditelji kada imaju neki problem obraćaju se razredniku. Tada možemo reći kao je suradnja između razrednika/škole i roditelja uspostavljena.

Umjesto zaključka

Razrednik u osnovnoj školi, njegova odgojna uloga, uloga voditelja jednog učeničkog kolektiva treba biti zaštićena od nedobronamjernih procesa simplifikacije i formalizacije.

Otvoreno promišljanje razrednika o njihovoj ulozi i važnosti unutar razrednog odjela predstavlja uporište za optimizam jer iskazivanje spremnosti i pozivanje na promjene uvjet su za stvaranje novih realnosti, novih gledišta i nove paradigme uloge razrednika u osnovnoj školi.

Za učenike razrednik ne smije biti enigma. Djeca moraju poznavati svoga razrednika, u suprotnom ne će dopustiti da im se razrednik približi, upozna ih, što će utjecati na atmosferu u razredu i učiniti je hladnom i formalističkom.

Promjene stava i gledišta na ulogu razrednika od strane nadležnih obrazovnih vlasti, zavoda za školstvo pa i same škole su nužne. Trenutna kurikularna reforme koja se odvija na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine stidljivo (a mogli bi kazati i „nikako“) ukazuje na važnost odgojne uloge škole kroz međupredmetna područja. Sat odjelne zajednice (SOZ) trenutno nije predmet reforme obrazovanja, ali jest deformiranja. Danas imamo situaciju da djeca u prvim razredima, sukladno propisanim nastavnim planovima nemaju sat razrednika ili odjelne zajednice. To nije prihvatljivo.

Razredniku kao voditelju odjelne zajednice ne treba revolucija, već „evolucija“ svega onoga dobrog u našim školama kada je u pitanju uloga razrednika ili odnos razrednika prema učeniku u osnovnoj školi.

Nova paradigma uloge razrednika u osnovnoj školi traži od razrednika da prvenstveno shvate kako je njihova najveća i najteža zadaća voditi učenike. Sama paradigma ne teži apsolutnoj funkcionalnosti i kvaliteti uloge razrednika kao glavnom odredištu. Ona podrazumijeva *spremnost razrednika na konstantna putovanja* koja nemaju konačna odredišta nego samo kvalitetu kao vodilju.

“Poticanje na konstantna putovanja” nije nešto nepoznato za sve koji se bave odgojem i pedagoškom mišlju na području Bosne i Hercegovine, jer zasigurno su barem jednom imali priliku slušati istinskog pedagoškog voditelja, mnogim učenicima, studentima, magistrima, doktorima znanosti i nadasve dobrim ljudima, prof. dr. Mladena Bevandu.

Na početku rada nalazi se vama dobro poznata izreka koja, po meni, najbolje oslikava istinski prosvjetiteljski rad našeg profesora. Kao njegovi studenti, a poslije, mnogi od nas, kao njegovi postdiplomci, doktoranti i nad svim tim prvenstveno pedagozi, uvijek do sada i sada i nadam se u skorijoj budućnosti dobivali smo savjete, inpute, poticaje ali samo s jednom namjerom da budemo bolji, da budemo barem malo bliže veličini kakvu u nama vidi naš voditelj, pratitelj i prijatelj prof. dr. Mladen Bevanda.

Hvala razredniče!!!

Literatura:

- Antić, S. (1991), *Pedagog u novoj školi*. Zagreb: Napredak.
- Augustinović, I. (2012). *Nove paradigme uloge razrednika u osnovnoj školi*, Travnik: Print GS
- Bevanda, M. (2001), *Pedagoška misao u BiH od 1918 do 1941.*, Sarajevo: Filozofski fakultet
- Gossen, C. (1994). *Restitucija, preobrazba školske discipline*. Zagreb: Alineja.
- Filipović, N. (1988), *Didaktika I*. Sarajevo: Svjetlost.
- Furlan, I. (1988), *Čovjekov psihički razvoj*, Zagreb: Školska knjiga.
- Greene, B. (1996), *Nove paradigme za stvaranje kvalitetne škole*, Zagreb: Alineja.
- Mandić, P. (1975), *Suradnja porodice i škole*, Sarajevo: Svjetlost.
- Malić, J. (1977), *Razrednik u osnovnoj školi*, Zagreb: Školska knjiga.
- Rosić, M. (2001), *Razrednik i odjeljenska zajednica*, Sarajevo
- Žanetić, I. (1997), *Razrednički priručnik*, Zagreb: Znamen.
- Bevanda, M. (1995) „Fra Grgo u pamćenju Sarajeva i u hrvatskom kulturnom društvu Napredak“, Zbornik radova znanstvenog skupa Fra Grgo Martić i njegovo doba, Zavičajni klub Posušje, Zagreb, str. 269-276.
- Bevanda, M. (2007), „Školstvo između reformiranja i deformiranja“ SUVREMENA PITANJA - časopis za prosvjetu i kulturu, 3, 9-20
- Cvjetković, B. (2021), „Zgode i nezgode razrednika i razrednica“, Školegijum

THE EDUCATIONAL ROLE OF THE CLASS TEACHER IN PRIMARY SCHOOL - CLASS LEADER

Summary

The significance, importance, and purposefulness of the role of the primary school teacher is increasingly being re-examined in the educational system or systems in Bosnia and Herzegovina. Today, the classroom teacher is seen as a person who only transmits or receives information about the success of students and their behavior, about the justification or unjustification of absences, and thereby loses the role of the one who primarily initiates the activities of students and teachers, whom one observes phenomena and relationships in the class or coordinates educational actions in department. Such passive observation causally projects ideas in the direction of abolishing class-community hours because children in schools are overloaded with teaching hours. Unacceptable, even if it's a joke! The aim of this paper is to re-awake but also to point to "education" as the primary leadership role of classroom teachers in primary schools, and to problematize and present the objective point of view of the classroom teachers themselves on the position and role of classroom teachers in primary schools, the necessity of teacher education to perform the function of classroom teachers, but also knowledge of the developmental characteristics of students, especially in the period of puberty, the typification of the role of the classroom teacher in elementary school by the students, as well as the emergence of a contemporary mythological view of the role of the classroom teacher in the 21st century. Advocating a new paradigm of the teacher's role, which is primarily reflected in a more pragmatic methodical approach through the application of restitution in the work of the teacher as a way to discipline but "without coercion" and the application of sociometric research methods in the work of the teacher in order to see those relationships between students that are not visible to the eye. Forms of work of primary school teachers, the importance of knowing parenting styles and the promotion/advocacy of egalitarian ethics when it comes to cooperation with parents will represent a step forward compared to the current practice in primary schools.

Keywords: *class teacher, restitution, sociometric methods, egalitarian ethics.*

Edita Rogulj

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

E-mail: edita.rogulj@ufzg.hr

Ana Tokić

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

UKLJUČENOST INFORMACIJSKO I KOMUNIKACIJSKE TEHNOLOGIJE U ODRASTANJE DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Pregledni rad

Sažetak

Suvremeno djetinjstvo teži interdisciplinarnom pristupu u kojem su pedagogija i informacijske-komunikacijske tehnologije (IKT) ujedinjeni. U obrazovnoj vertikali rani i predškolski odgoj i obrazovanje postavlja temelje za akademski razvoj svakog pojedinca. Upravo stoga je važno posvetiti puno pažnju implementaciji IKT od najranije dobi. Područje digitalne pedagogije aktualizira problematiku utjecaja informacijsko i komunikacijske tehnologije na djecu te se usmjerava na razvoj digitalne pismenosti i digitalne kompetencije. Prvi susret djeteta i digitalne tehnologije događa se u obiteljskom okružju, a nastavlja u odgojno-obrazovnim ustanovama. Ostvarivanjem uvjeta za razvoj digitalnih kompetencija djece, stvaraju se temelji za digitalno institucijsko obrazovanje. Trenutno ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja nemaju osiguranu infrastrukturu za preuzimanje kompletnog digitalnog obrazovanja te se ono u većini slučajeva odvija u obitelji.

Dostupna istraživanja ukazuju na pozitivne i negativne utjecaje IKT na djetetov cjeloviti razvoj. Kvalitetnom organizacijom vremena provedenog ispred digitalnih uređaja prevenirana se pojava negativnih utjecaja te pojačavaju pozitivni. Stoga je važno ispitati učestalost korištenja informacijsko-komunikacijske tehnologije od strane djece u vrijeme boravka izvan obrazovnih institucija.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi učestalost i svrhu korištenja informacijsko i komunikacijske tehnologije od strane djece rane i predškolske dobi kao i uključenost roditelja u odabiru digitalnih sadržaja, zajedničkom korištenju IKT te razvoju digitalne pismenosti njihove djece. Za potrebe rada provedeno je kvantitativno istraživanje putem online upitnika u kojem je sudjelovalo 250 roditelja djece rane i predškolske dobi. Dobiveni rezultati ukazuju na rastući trend izloženosti djece IKT-u već od najranije dobi stoga je važno stvarati okružja koja će pridonijeti kvalitetnom odrastanju današnjih generacija. Kompleksnost odrastanja u digitalnom okružju zahtijeva maksimalan angažman svih dionika u stvaranju uvjeta i pravilnog pristupa razvoju njihovih digitalnih kompetencija.

Ključne riječi: *digitalna kompetencija, informacijska-komunikacijska tehnologija, ustanove za rani i predškolski odgoj*

UVOD

Informatičko i komunikacijska tehnologija (IKT) dio su suvremenog društva u kojem djeca rane i predškolske dobi imaju aktivnu ulogu u izgradnji cjelokupnog eko sustava (Bronfenbrenner, 2005.) Digitalni sadržaji dio su suvremenog djetinjstva pri čemu zauzimaju različite uloge u odrastanju djeteta. Gunter i McAleer (1997) ističu ulogu IKT kao sredstva za ispunjavanje slobodnog vremena, bijega iz realnosti i zabave te ostvarivanja obrazovne i društvene dobrobiti. Uloge informacijsko i komunikacijske tehnologije prema Ciboci, Kanižaj i Labaš (2018) usmjerene su na informiranje, obrazovanje i zabavu. Segment zabave posebice se ističe tijekom ranog i predškolskog doba kada digitalni uređaji postaju *suigrači* u djetetovoj igri. Djeca kao konzumenti sadržaja dostupnog na digitalnim uređajima dio su populacije izuzetno podložne utjecajima okoline. Upravo informacije koje se prenose Internetom utječu na oblikovanje stavova, vrijednosti i identiteta pojedinaca stoga je važno spomenuti kako se djeca mogu naći pod određenim pozitivnim, ali i negativnim utjecajima digitalnih sadržaja. Oni su uvjetovani različitim čimbenicima poput dobi, spola, osobina ličnosti ili obiteljskih karakteristika što navodi na činjenicu da utjecaj digitalnih sadržaja neće biti jednak na svu djecu (UNESCO, 2024.)

Dostupna istraživanja pokazuju kako većina djece koristi digitalne uređaje, a s korištenjem započinju prije druge godine života (Ciboci, Kanižaj i Labaš, 2014; Hatzigianni, Stephenson, Harrison i sur. 2023; Livingstone, 2016.) Stoga razvoj odgojnih znanosti i posljedice rastuće izloženosti djece digitalnim sadržajima dovode do potrebe za pojavom digitalne pedagogije kao zasebne znanstvene discipline koja uporabom sociopedagoške, sociokulturalne i sociopolitičke analize promatra ponudu digitalnih sadržaja namijenjenih djeci rane i predškolske dobi (Tolić, 2009.) Veliko bogatstvo digitalnih sadržaja i digitalnih uređaja usmjerava na razvoj digitalne pismenosti koja podrazumijeva određenu sposobnost pristupa-

nja, analiziranja i vrednovanja poruka koje su primljene posredstvom informacijsko i komunikacijske tehnologije (UNESCO, 2024.) Kod djece rane i predškolske dobi navedeno bi značilo pravilno korištenje digitalnih sadržaja, informiranje o temama i shvaćanje njihove važnosti (Medijska pismenost, 2021.) Stoga se s razvojem digitalne pismenosti započinje od najranije dobi u obiteljskom okružju čime roditelji preuzimaju jednu od najvažnijih uloga u procesu digitalnog odgoja i obrazovanja (Medijska pismenost, 2021.) Uloga roditelja neizostavna je u osiguravanju uvjeta za kvalitetno korištenje digitalnih uređaja od strane djece rane i predškolske dobi (Livingstone i Blume-Ross, 2020.) Vrsta digitalnih sadržaja kojima su roditelji izloženi, vrijeme koje provode uz digitalne uređaje te način njihovog korištenja uvelike ostavljaju trag na djetetovo ponašanje u digitalnom okružju (Rogulj, 2022.) Dijete percipira roditelja kao uzor u svim segmentima života te preuzima i gradi vlastiti model ponašanja. Povezanost između roditeljskog ponašanja i digitalnih sadržaja naglašavaju Livingstone i Blum-Ross, (2020) navodeći činjenice da suvremena djeca odrastaju uz digitalne sadržaje i da uče o životu pod utjecajem Interneta upravo u obitelji. Članovi obitelji odnosno roditelji preuzimanju određene uloge, a jedna od uloga roditelja usmjerena je na korištenje informacijsko i komunikacijske tehnologije od strane djece. Prema Kuterovac Jagodić i sur. (2016) postupci roditelja mogu se podijeliti u tri kategorije; preventivni roditeljski postupci, nadzor nad korištenjem digitalnih sadržaja i aktivno roditeljsko posredovanje na digitalnim platformama. Preuzimanjem uloge voditelja i interpretatora digitalnih sadržaja, roditelji kod djece razvijaju vještinu kritičkog promišljanja u stvaranju pozitivne ili negativne slike prema pojedinim digitalnim sadržajima (Livingstone i Blume-Ross, 2020.) Korištenje digitalnih sadržaja može se temeljiti na direktnom samostalnom praćenju *nefiltriranog* sadržaja od strane djeteta ili posredovanom od strane roditelja koji reguliraju djetetov pristup brojnim sadržajima i sudjeluju u tumačenju njihovog značenja.

Današnja djeca koriste informacijsko i komunikacijsku tehnologiju s većom lakoćom nego što to čine odrasli (Larkina, 2020.) Stoga je važno roditelje upoznati s ulogom IKT-a te poticati njihovu odgojno-obrazovnu ulogu koja se odnosi na usvajanje novih znanja putem uporabe digitalnih sadržaja. Takvim pristupom djetetu će se omogućiti usvajanje novih informacija o temama koje ga zanimaju te će mu se približiti događaji iz stvarnog svijeta s pomoću raznih dokumentarnih i obrazovnih sadržaja. Za ostvarivanje navedenog potrebna je veća društvena uključenost te razvijanje digitalna pismenosti kod svih čimbenika u ranom i predškolskom odgojno-obrazovnom sustavu.

Digitalna pedagogija

Istraživanje utjecaja informacijsko i komunikacijske tehnologije i digitalnih sadržaja na djecu, postaje središte zanimanja znanstvenika na početku 20.

stoljeća. Mišljenje o digitalnim sadržajima i snazi njihovog utjecaja mijenjalo se s korištenim metodama, a način na koji će IKT utjecati na djecu ovisi o čimbenicima kao što su pasivnost okoline, utjecaj obitelji te osobna intelektualna i emocionalna pripremljenost za život s digitalnim sadržajima (Rogulj, 2022; Zgrabljic Rotar, 2005.) Rastuća izloženost djece i mladih informacijsko i komunikacijskoj tehnologiji dovela je do pojave digitalne pedagogije kao zasebne znanstvene discipline čiji je cilj analiziranje utjecaja IKT-a na ponašanje djece i mladih te razvijanje digitalnih kompetencija (Toktarova i Semenova, 2020.) Navedeno se odnosi na temeljne zahtjeve odrastanja u svijetu informacijsko i komunikacijske tehnologije, ali i na mogućnosti korištenja informacija te digitalnog obrazovanja. Kao jedna od uloga digitalne pedagogije, ističe se bavljenje digitalnim sadržajima s ciljem razvijanja odgovarajućih kompetencija kod djece jer se brojni zabavni sadržaji često nalaze na granici manipulacije. Stoga je važno razlikovati komunikaciju koja obuhvaća znanje i učenje uporabom određenih digitalnih sadržaja, poticanje kritičkog mišljenja, razvijanje stvaralaštva i pozitivne dvosmjerne komunikacije od manipulacije koju karakterizira monolog i diktatura. Polje djelovanja digitalne pedagogije usmjereno je na razvijanje digitalnih kompetencija i pismenosti te digitalnog obrazovanja, a navedeno se jednim imenom naziva digitalni odgoj (Toktarova i Semenova, 2020.) Pojam digitalnog odgoja definira se kao odgoj s ciljem prepoznavanja digitalnih sadržaja koji se koriste u svrhu manipulacije ili obrazovanja, analize i procjene sadržaja te prepoznavanja njihove funkcije. Kao ključni zadaci digitalnog odgoja ističu se autonomno i samokritično djelovanje, procjena i prepoznavanje koliko su pojedini sadržaji bitni, osobno samoostvarenje putem informacijsko i komunikacijske tehnologije te stjecanje multifunkcionalnog znanja (Sadiku, Omotoso i Musa, 2019.)

Digitalna pismenost

S obzirom na to da su djeca svakodnevno izložena utjecaju informacijsko i komunikacijske tehnologije, a obrazovanje je vrijeme učenja i stjecanja vještina, temeljni cilj obrazovanja u digitalnom okružju je stvoriti kritički stav prema dostupnim sadržajima (UNESCO, 2024). Podučavanje djece o IKT-u između ostalog obuhvaća učenje kako kontrolirati korištenje digitalne tehnologije i shvaćanje kako različiti sadržaji određuju njihovo vrijeme te utječu na razmišljanja i osjećaje. Pojam digitalne pismenosti može se sagledati u užem i širem smislu, a uže značenje obuhvaća temeljni pristup pedagojskim zahtjevima, koncentraciju na djecu i mlade, prijenos informacija putem IKT-a i koncentriranje na pedagoške odnose vezane uz odgojne i nastavničke dimenzije (Armstrong i Brunskill, 2020). Digitalna pismenost pomoći će pojedincu da shvati poruke umjesto da ih pasivno prihvati te podrazumijeva određenu sposobnost analiziranja i vrednovanja poruka koje su primljene putem digitalnih uređaja (Zgrabljic Rotar, 2005). Digitalna pismenost ističe se kao važna sastavnica suvremenog društva koja bi se trebala promovirati

kao jedan od vodećih interesa, a djeci rane i predškolske dobi te mladima osigurati samopouzdanje i kreativnost u korištenju IKT-a i razumijevanju digitalnih sadržaja. Kakav će odnos tijekom života djeca imati prema informacijsko i komunikacijskoj tehnologiji ovisi o njihovu ranom iskustvu u obitelji i s roditeljima kao prvim modelima. Stoga se sve veća pozornosti pridaje osnaživanju djece i razvoju digitalne pismenosti unutar obitelji. Osnovna načela suvremenog pristupa digitalnoj pismenosti podrazumijevaju kako digitalni sadržaji nisu ni štetni ni korisni, ali mogu biti oboje, odnosno određeni sadržaji mogu imati pozitivne ili negativne učinke na korisnike pa roditeljima i odgojno-obrazovnim djelatnicima treba razvijena digitalna pismenost kako bi pravilno odgojili djecu (Kervin, Verenikina i Rivera, 2018.) Navedeno se interpretira tako da bi roditelji trebali težiti osvještavanju vlastitih navika vezanih uz IKT te biti upućeni u digitalne sadržaje koji su prezentirani njihovoj djeci. Kao prioritetni zadatak postavlja se razgovor s djecom i oblikovanje kritičkog odnosa prema digitalnim sadržajima. Digitalna pismenost, osim reflektivne razine, potiče i produktivnu razinu, odnosno zbog boljeg razumijevanja i upoznavanja dostupnih sadržaja. S toga je važno djeci omogućiti praktičan rad s informacijsko i komunikacijskom tehnologijom.

Armstrong i Brunskill, (2020) ističu kako je digitalno pismena osoba, ona osoba koja je informirana o temama koje su prikazane putem informacijsko i komunikacijske tehnologije, ima razvijenu svijest o vlastitom kontaktu s navedenim sadržajima te uviđa njihov utjecaj na sebe i druge. Digitalna pismenost podrazumijeva da korisnici, a to si i djeca rane i predškolske dobi, znaju koristiti IKT te se dodatno usavršavanje sukladno razvoju tehnologije (Kervin, Verenikina i Rivera, 2018.) Uz navedeno, važno je i vrednovanje te kritička analiza različitih digitalnih sadržaja s ciljem pravilnog razumijevanja pouzdanosti i istinitosti poruka. Javlja se i pojam kritičke digitalne pismenosti koji obuhvaća kritički odnos prema sadržajima te istraživanje i propitivanje prikazanog. Navedeni pristup potrebno je promicati već od najranije dobi te s djecom svakodnevno analizirati, istraživati i razmišljati o utjecaju prikazanog digitalnog sadržaja na razvoj općih vrijednosti, kritičkog mišljenja te digitalne kompetencije. Prema Falloon, (2020) digitalna kompetencije, kao sastavni dio digitalne pedagogije, uključuje stjecanje vještina i znanja koje pomažu pri sprječavanju manipulacije te podrazumijevaju analiziranje i razumijevanje prikazanih digitalnih sadržaja. Ovaj pojam također se odnosi na sposobnosti koje pojedinac unutar društva mora usvojiti kako bi se izgradila kritička refleksija prema ponuđenim digitalnim sadržajima.

Metodologija istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi učestalost i svrhu korištenja informacijsko i komunikacijske tehnologije (IKT) od strane djece rane i predškolske dobi te uključenost roditelja u odabiru sadržaja i zajedničkom korištenju IKT s djecom kao i razvoju digitalne pismenosti djece. Iz postavljenog ciljeva proizlazi i

istraživačko pitanje koje se odnosi na utvrđivanje *Značaja uloge roditelja u razvoju digitalne pismenosti djece rane i predškolske dobi?*

Istraživanje je provedeno putem *online* ankete u kojoj je aktivno participiralo 250 roditelja djece rane i predškolske dobi. Za potrebe istraživanja korištena je prilagođena anketa koju je koristila Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba u Nacionalnom istraživanju o izloženosti predškolske djece ekranima (2017.) Za uporabu upitnika dobivena je suglasnost Poliklinike. Izbor vrste istraživanja temelji se na mogućnosti prikupljanja informacija o različitim karakteristikama pojedinaca ili društvenih skupina (Lamza Posavec, 2011.)

U istraživanja je korištena metoda anketiranja. Navedena metoda istraživanja izabrana je zbog svoje tri osnovne karakteristike: radi se o standardiziranom postupku prikupljanja podataka s pomoću definiranih pitanja i odgovora, zaključivanje o određenoj pojavi temelji se na izjavama ispitanika, a ne na uvidu u samu pojavu i omogućeno je zaključivanje s uzorka na populaciju odnosno uopćavanje podataka (Lamza Posavec, 2011.) Prikupljeni podatci obrađeni su statističkom programom SPSS te su u ovom radu prikazani rezultati deskriptivne obrade podataka

Ispitanicima je anketa bila dostupna putem online obrasca u periodu od 1. travnja do 1. lipnja 2019. godine. Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od $n=250$ roditelja djece rane i predškolske dobi. Uvjet za sudjelovanje u istraživanju bio je pristup Internetu, što se pokazalo kao određeni nedostatak zbog ograničenog pristupa. Prilikom budućih istraživanja potrebno je promišljati o načinu uključivanje većeg broja roditelja kombinacijom online upitnika kao i onog tradicionalnog tiskanog na papiru.

Životna dob ispitanika je u rasponu od 20 do 50 godina. Najzastupljeniji dobni razred je od 30 do 39 godina te obuhvaća $n=189$, 75,6 % sudionika. Zanimljivi su podatci spolne zastupljenosti koju čine $n=5$ (2 %) muškaraca i $n=245$ (98 %) žena. S obzirom na usmjerenost teme prema muškoj populaciji, očekivao se veći odaziv očeva kao aktivnijih sudionika u području IKT-a (Europska komisija, 2019.) Uvidom u istraživanje vidljiv je izostanak podjele sudionika prema spolu te se koristi termin roditelji (Benedetto i Ingrassia, 2020.) To se može objasniti većom zastupljenosti majki kao nositelja brige o odgoju i obrazovanju djece. Obrazovanje sudionika prikazano je kategorijama više i visoke stručne sprema u kojoj je $n=170$ (68 %), a u trenutku ispitivanja $n=42$ (17 %) bilo je nezaposleno. Prema mjestu stanovanja ispitanici dolaze s područja Zagreba u 40 %, $n=100$, a 60 % $n=150$ s područja Rijeke, Splita, Čakovca, Osijeka i Kutine.

Istraživanjem je obuhvaćeno $n=250$ djece, analizom udjela djece prema spolu utvrđena je dominantnost dječaka $n=141$ (56 %), dok je zastupljenost djevojčica bilo $n=109$ (44 %). Sudjelovanje većeg broja roditelja s muškom djecom može se povezati s učestalijim korištenjem IKT-a od strane dječaka.

Prema istraživanjima digitalna tehnologija može se okarakterizirati kao *igračka* dječaka (Weiser, 2000). Važno je napomenuti da je korištenje IKT-a prema spolu usmjereno na različite aktivnosti. Chak i Leung (2004) naglašavaju kako su dječaci više zaokupljeni igranjem igrica putem digitalnih uređaja dok djevojčice digitalne uređaje koriste u svrhu komuniciranja. Dob djece koja su bila obuhvaćena istraživanjem kretao se u rasponu od 1 do 7 godina (Tablica 1). Najzastupljeniji uzrast djece koja su bila obuhvaćena istraživanjem je između 4 i 6 godine n=162 (65 %).

Tablica 1. Distribucija prema dobi djece

Dob djece/godine	N	%
1	6	3%
2	12	5%
3	42	17%
4	53	22%
5	52	21%
6	57	23%
7	21	9%

Rezultati i analiza

Prema dobivenim rezultatima ankete vidljivo je kako su se ispitanici izjasnili o navikama korištenja informacijsko i komunikacijske tehnologije kod djece te uključenost roditelja u odabiru sadržaja i zajedničkom korištenju IKT. Vremenska dimenzija korištenja digitalnih uređaja na dnevnoj bazi nije raspoređena prema dobi djece i uređenjima već generalno (Tablica 2.) Prema rezultatima manje od jedan sat ispred ekrana provede n=136 (54 %) te jedan do dva sata njih n=22 (26 %). Rezultati provedenog istraživanja ukazuju na manje vremena provedenog ispred ekrana u odnosu na istraživanje Poliklinike iz 2017. godine čiji rezultati govore o 60 % djece koja uz ekrane provedu od dva do 3 sata, a vikendom se broj djece povećava na 72 % (Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 2017).

Tablica 2. Vrijeme provedeno u korištenju informacijsko i komunikacijske tehnologije

Sati	N	%
> 1	136	54%
1-2	66	26%
2-3	20	8%
3-4	5	2%
< 4	4	1,9%

Na temelju različitih podataka koja ukazuju na sve ranije i dugotrajnije korištenje digitalnih tehnologija od strane djece, ponukalo je Američku akademiju pedijatara (1999) da objave preporuku o izbjegavanju izloženosti ekranima bilo koje vrste djece mlađe od 24 mjeseca.

Negativan utjecaj digitalnih medija naglašen je tvrdnjom, „Za svaki sat koji dijete gleda televiziju, šteta nanescena pažnji povećava se za devet posto.“ (Sigman, 2010:13). Korištenje digitalnih uređaja u ranom i predškolskom uzrastu temelji se na svim dostupnim digitalnim uređajima od televizije, mobitela, računala, tableta i igračih konzola. Prikupljeni podatci ukazuju da djeca bez obzira na dob koriste sve navedene uređaje. Prema podacima istraživanja $n=5$ (2 %) djece izloženo je ekranu prije navršene prve godine života dok $n=69$ (28 %) počinje pratiti digitalne sadržaje na jednom od uređaja kao pasivni konzument. Kada se govori o početku aktivnog korištenja digitalnih uređaja ono započinje prije navršene druge godine života čak u $n=74$ (30 %), a najintenzivnije je u periodu od 2 do 3 godine (Tablica 3.). Tek manji broj $n=36$ (15 %) aktivno korištenje uređaja započinje u dobi od 4 do 5 godina. Podatci ukazuju na sve ranije aktivno korištenje uređaja od strane djece (Graafland, 2018).

Tablica 3. Aktivno korištenje informacijsko i komunikacijske tehnologije prema dobi djece

Dob/godine	N	%
Prije 2	74	30%
2	83	34%
3	46	18%
4	26	11%
5	10	4%
6	5	2%

Učestalost korištenje uređaja prikazano je u tablici 4. gdje je razvidno da je najzastupljeniji uređaj koji djeca koriste u dobi od 1 do 7 godine života televizor pa njih $n=99$ (40 %) televizor gleda ponekad, $n=87$ (35 %) često i $n=17$ (7 %) stalno. Mobitel je na drugom mjestu po učestalosti korištenja, a često ga koristi $n=32$ (13 %) dok je $n=80$ (32 %) zatupljeno u segmentu ponekad te $n=91$ (36 %) rijetko.

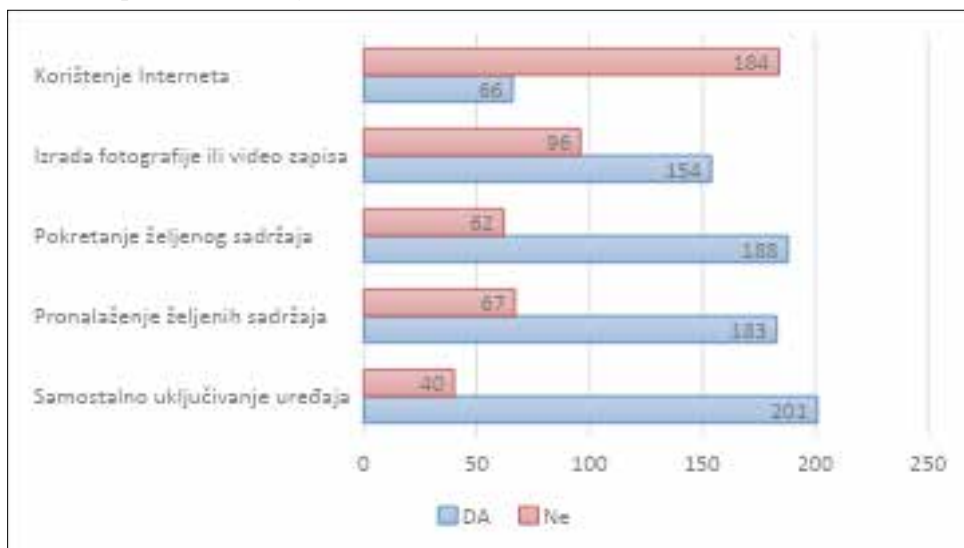
Tablica 4. Učestalost korištenja informacijsko i komunikacijske tehnologije

Uređaj	Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Stalno
Televizor	3%	15%	40%	35%	7%
Mobitel	18%	36%	32%	13%	1%
Računalo/laptop	67%	22%	10%	1%	0%
Tablet	51%	22%	18%	8%	1%

Za razliku od televizora i mobitela, korištenje računala i tableta ima manju zastupljenost kod dječje upotrebe. Čak $n=167$ (67%) nikada nije koristili računalo, dok njih $n=128$ (51%) nije koristilo tablet. Obzirom da su računalo i tablet više usmjereni u obrazovnom segmentu, možda je to razlog manje upotrebe od strane djece. Na temelju toga se može promišljati o djetetovom korištenju digitalnih uređaja isključivo u zabavnu svrhu dok ona obrazovna u potpunosti izostaje u obiteljskom okruženju (Livingstone i Blum-Ross, 2020). Važnost uporabe računala u obrazovanje djece rane i predškolske dobi potrebno promovirati i približiti široj javnosti organiziranjem različitih oblika suradnje i edukacija namijenjenih roditeljima (Linebarger, 2015).

Upravo su roditelji naglašeni kao ključni u donošenju odluko o korištenju digitalnih uređaja od strane djece rane i predškolske dobi (Watson, 2019). Prema odgovorima roditelja može se zaključiti da je korištenje digitalnih uređaja u obiteljskom okruženju usmjereno velikim dijelom na zabavu i skretanje pažnje djeteta s neke aktivnosti. Korištenje uređaja kao elementa zabave, naglašava čak 84 % roditelja u omjerima od uvijek, često i ponekad dok tek 16 % rijetko ili nikada ne koristi. IKT u svrhu zabave djece. Uređaji kao medij za preusmjeravanje pažnje djece često ili uvijek koristi 44 % roditelja, njih 31 % to koriste rijetko, a tek 24 % roditelja nikada se ne koristi IKT-om u svrhu preusmjeravanja pažnje djeteta.

Osim ispitivanja o vrstama, vremenu i razlogu korištenja digitalnih uređaja zatraženo je roditeljsko mišljenje vezano za digitalne kompetencije njihovog djeteta. Roditelji su procjenjivali djetetove kompetencije prateći znanja uključivanja/pokretanja uređaja, pronalaženje i pokretanje željenog sadržaja, izradu fotografije i video zapisa te korištenje Interneta (Grafikon 1.).

Grafikon 1. Digitalne kompetencije djece rane i predškolske dobi prema mišljenju roditelja

Rezultati ukazuju da 80,4 % djece samostalno uključuje/pokreće jedan od digitalnih uređaja. Njih 73,2 % samostalno pronalazi sadržaj te ih 75,2 % pokreće bez pomoći odraslih. Digitalne uređaje za izradu sadržaja poput fotografije ili video zapisa koristi 61,6 % djece. Vještina korištenja Interneta zastupljena je u 26,4 %. Pappas (2020) naglašava važnost reguliranja sadržaja koji su dostupni djeci s ciljem prevencije društveno neprihvatljivih ponašanja. Prema istraživanju objavljenom na Statista (2021) vidljivi su sadržaji koji su najčešće korišteni poput audio i video zapisa te aplikacija za komunikaciju. Za korištenje sve većeg broja novih aplikacija potrebno je razvijati određene vještine koje se prema Helsper, Van Deursen i Eynon (2016) dijele na četiri kategorije:

1. Operativne vještine korištenja Interneta i digitalne oprema.
2. Informacijsko-navigacijske vještine pretraživanja, pronalaženja i razumijevanja informacija na Internetu i provjere izvora.
3. Socijalne vještine za komunikaciju i interakciju u digitalnom okružju.
4. Kreativnost za stvaranje i dijeljenje kvalitetnih sadržaja na mreži.

Dobiveni rezultati ukazuju na veliku prisutnost digitalnih uređaja u životu djeteta te se stoga još više potvrđuje važnost pravilnog usmjeravanja od strane odraslih koji se nalaze u djetetovom okružju. Roditelji kao prvi sudionici u vertikalni digitalne pismenosti djece imaju veliku odgovornost. Rezultati istraživanja mogu biti poticaj za proširivanje istraživanja, odnosno uključivanje roditelja koji nisu sudjelovali u istraživanju zbog nedostatka digitalne infrastrukture čime bi se još više naglasila uloga roditelja u osiguravanju prava djeteta na razvoj digitalne kompetencije (MZOS, 2014). Digitalni sadržaji su vrlo atraktivni, no uloga je roditelja preuzimanje vodstva i ograničavanje vremena koje djeca provode u korištenju IKT-a. Važno je kod djece razvijati kritičko promišljanje tijekom korištenja digitalne tehnologije jer je navedeno osnovni alat koji će im omogućiti uspješno snalaženje i zaštitu u digitalnom svijetu. Roditelji predstavljaju modele koji zajedno s djetetom mogu propitivati određene sadržaje i situacije vodeći računa o primjerenosti teme djetetovoj dobi (Livingstone i Blum-Ross, 2020.).

Zaključak

Brzim razvojem informacijsko i komunikacijske tehnologije i ponudom različitih digitalnih sadržaja dolazi do sve veće potrebe za analiziranjem i praćenjem izloženosti djece rane i predškolske dobi utjecaju IKT-a. Digitalni sadržaji utječu na različita područja dječjeg razvoja, a kako bi taj utjecaj bio pozitivan važno je ukloniti potencijalno štetne sadržaje te ograničiti vrijeme koje djeca pro-

vode pred digitalnim uređajima. Korištenje IKT-a, osim što informira, odgaja i obrazuje te zabavlja, sve češće ima i određene negativne posljedice. Važni čimbenici o kojima ovisi način na koji će IKT utjecati na djecu su pasivnost okoline u kojoj djeca odrastaju te utjecaj obitelji zbog čega je za što kvalitetnije implementiranje informacijsko i komunikacijske tehnologije važno sustavno raditi na poznavanju digitalne pedagogije i razvoju digitalne pismenosti (Ciboci, Kanižaj i Lambaš, 2018.) Značajnu ulogu u tom procesu imaju roditelji čiji je zadatak regulirati djetetov pristup brojnim digitalnim uređajima i sadržajima te sudjelovati u tumačenju njihovog značenja kao i razvijati digitalnu pismenosti djece tijekom rane i predškolske dobi kao perioda u kojem se postavljaju temelji za budući akademski razvoj. Svakodnevnim razvojem digitalne tehnologije ukazuje se potreba za stalnim nadograđivanjem znanja i vještina odraslih koji su modeli odnosno posrednici ili neposredni učitelji djeci u digitalnom okružju.

Rezultati provedenog istraživanja pokazuju na rastući trend izloženosti djece digitalnim uređajima već od najranije dobi na što ukazuje podatak od čak 30 % ukupnog broja djece ispitanih roditelja koji su bili izloženi digitalnim sadržajima prije navršene druge godine života što je u suprotnosti s preporukama Američke akademije za pedijatriju (1999.) Dobiveni rezultati također pokazuju kako 89 % djece dnevno provede između jednog i tri sata gledajući televiziju iz čega se zaključuje kako je korištenje IKT jedna od glavnih aktivnosti u obiteljskom okružju. Posebno se ističu razlozi korištenja digitalnih uređaja kao svojevrstnu zabavu zaokupljanje dječje pažnje. Shodno tome vidljiva je potreba za većom uključenošću i definiranjem pravila korištenja IKT-a od strane roditelja koji bi trebali imati razvijene digitalne kompetencije kako bi kao modeli svoje znanje usmjerili na razvoj dječje digitalne pismenosti. Kritička analiza različitih digitalnih sadržaja koja rezultira pravilnim tumačenjem i razumijevanjem sadržaja predstavlja cilj digitalnog obrazovanja. Pravilnom implementacijom informacijsko i komunikacijske tehnologije u svakodnevni život djeteta stvorit će se temelji za napredak. Upravo Bevanda (2023:68) navodi da „bez znanja, znanosti, tehnike, tehnologije nema napretka“.

Literatura

- American Asademy of Pediatrics (1999). Media education. *Pediatrics*, 104.
- Armstrong, S. i Brunskill, P. (2020). *Informacijska pismenost. Kako razlikovati činjenice od zablude*. Naklada Kosing d.o.o.
- Benedetto, L. i Ingrassia, A. (2020). *Digital Parenting: Raising and Protecting Children in Media World*. Preuzeto s <https://www.intechopen.com/books/parenting-studies-by-an-ecocultural-and-transactional-perspective/digital-parenting-raising-and-protecting-children-in-media-world>.

- Bevanda, M. (2023). Pogled na znanost i znanstvenike kroz današnju optiku. *Hrvatska akademija za znanost i umjetnost BiH VI*, br.11-12. str. 67 – 75.
- Bronfenbrenner, U. (2005). “Making Human Beings Human”. *Bio ecological Perspectives on Human Development*. California: SAGE Publications INC.
- Chak, K. i Leung, L. (2004). Shyness and locus of control as predictors of internet addiction and internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 7(5), 559-570
- Ciboci, L., Kanižaj, I. i Labaš, D. (2014). Media Education from the Perspective of Parents of Preschool Children: Challenges and Trends in Free Time Media Use. *Medijska istraživanja*, 20 (2), 53-67.
- Ciboci L., Kanižaj I. i Labaš D. (2018). *Razvoj medijske pismenosti – Pozitivni i negativni medijski sadržaji*. Zagreb: Agencija za elektroničke medije.
- Europska komisija (2019). Žene u IT industriji. Preuzeto s https://ec.europa.eu/croatia/woman_in_IT_industry_hr.
- Falloon, G. (2020). From digital literacy to digital competence: the teacher digital competency (TDC) framework. *Education Tech Research Dev* 68, 2449–2472. <https://doi.org/10.1007/s11423-020-09767-4>
- Graafland, H. (2018). New technologies and 21st century children: Recent trends and outcomes. *OECD Education Working Papers*, No.179. Paris.
- Gunter, B. i McAleer, J. (1997). *Children & Television*. New York: Routledge.
- Hatzigianni, M., Stephenson, T., Harrison, L.J. *et al.* (2023). The role of digital technologies in supporting quality improvement in Australian early childhood education and care settings. *ICEP* 17, 5. Preuzeto s <https://doi.org/10.1186/s40723-023-00107-6>
- Helsper, E., Van Deursen, A. i Eynon, R. (2016). *Measuring Types of Internet Use: From Digital Skills to Tangible Outcomes* Project Report. London: University of Twente.
- Kervin, L., Verenikina, I., i Rivera, C. (2018). Digital play and learning in the home: Families’ perspective. *Digital Childhoods, Technologies and Children’s Everyday Lives*, 22, 117–130.
- Kuterovac Jagodić G., Lebedina Manzoni M. i Štulhofer A. (2016). *Preporuke za zaštitu djece i sigurno korištenje elektroničkih medija*. Zagreb: Agencija za elektroničke medije.
- Lamza Posavec, V. (2011). *Kvantitativne metode istraživanja: anketa i analiza sadržaja*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

- Larkina, A. (2020). Kids on the Web in 2020. Preuzeto s <https://securelist.com/children-report-2020/97191/>
- Linebarger, D.L. (2015). Super Why! To the Rescue: Can Preschoolers Learn Early Literacy from Educational Television?. *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education (IJCDSE)*, 6(1).
- Livingstone, S., i Blum-Ross, A. (2020). *Parenting for a digital future: How hopes and fears about technology shape children's lives*. Oxford University Press
- Livingstone, S. (2016). Reframing media effects in terms of children's rights in the digital age. *Journal of Children and Media*, 10(1), 4-12. Preuzeto s https://eprints.lse.ac.uk/65156/1/Livingstone_Reframing%20media%20effect.pdf
- Medijska pismenost (2021). *Kako podržati razvoj medijske pismenosti kod djece vrtićke dobi*. Preuzeto s [.https://www.medijskapismenost.hr/](https://www.medijskapismenost.hr/)
- Ministarstvo znanosti obrazovanja i sporta (2014). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Preuzeto s:
<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/Predskolski//Nacionalni%20kurikulum%20za%20rani%20i%20predskolski%20odgoj%20i%20obrazovanje%20NN%2005-2015.pdf>
- Pappas, S. (2020). What do we really know about kids and screens?. *American Psychological Association*. 51(3), 42-44.
- Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba (2017). *Nacionalno istraživanje o izloženosti predškolske djece svim ekranima*. Preuzeto s <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/rijec-ravnateljice/screen-time-prvo-nacionalno-istrazivanje-poliklinike-o-izlozenosti-predskolske-djece-svim-ekranima-2/>.
- Sadiku, M., Omotoso, A., Musa, S. (2019). Digital Pedagogy. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*. 3 (2). 881-882.
- Rogulj, E. (2022). *Dijete u digitalnom okružju*. Školska knjiga.
- Statista (2021). Most popular online content categories among children worldwide. Preuzeto s <https://www.statista.com/statistics/605211/parental-control-notifications-during-child-online-usage/>
- Toktarova, V. I., Semenova, D. A. (2020). Digital pedagogy: analysis, requirements and experiences of implementation. *Journal of Physics: Conferences Series 1-5*-. doi:10.1088/1742-6596/1691/1/012112
- Tolić, M. (2009). Temeljni pojmovi suvremene medijske pedagogije. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 50(22), 97-103.

- UNESCO (2024). *Smjernice upravljanja digitalnim platformama*. Preuzeto s <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000390045>
- Watson, A. (2019). *Children and media in the U.S. – Statistics & Facts*. Preuzeto s <https://www.statista.com/topics/3980/children-and-media-in-the-us/>
- Zgrabljic Rotar, N. (2005). Mediji – medijska pismenost, medijski sadržaj i medijski utjecaji. U Nada Zgrabljic Rotar (Ur.) *Medijska pismenost i civilno društvo* (str. 9-44). Sarajevo: Mediacentar.
- Weiser, E. B. (2000). Gender differences in Internet use patterns and Internet application preferences: A two-sample comparison. *CyberPsychology and Behavior*, 3(2), 167-178.

Summary

Modern childhood strives for an interdisciplinary approach in which pedagogy is united with information and communications technologies (ICT). In the educational structure, early and preschool education lays the foundation for the academic development of everyone. That is why it is important to pay a lot of attention to the implementation of ICT from an early age. The field of digital pedagogy actualizes the issue of ICT influence on children and focuses on the development of digital literacy and digital competence. Child's first contact with digital technology takes place in a family environment and continues in educational institutions. By creating the conditions for the development of children's digital competencies, the foundations for digital institutional education are being created. Currently, institutions for early and preschool education do not have the needed infrastructure to take over the complete digital education so it still takes place in the family.

Previous research shows the positive and negative impacts of ICT on a child's development. Quality organization of time spent in front of digital devices prevents the occurrence of negative influences and amplifies the positive ones. Therefore, it is important to explore the frequency of using information and communications technologies by children while they are outside educational institutions.

The aim of this research was to determine the frequency and purpose of using ICT by early and preschool age children and the involvement of parents in content selection, sharing ICT and development of digital literacy of their children. For the purposes of this paper quantitative research was conducted through an online questionnaire in which participated 250 parents of early and preschool age children. The results are showing a growing trend of children's exposure to ICT from an early age, so it is important to create an environment that will contribute

to the quality growth of present generations. The complexity of growing up in digital environment requires the maximum involvement of all stakeholders in creating the conditions and the right approach to the development of digital competencies.

Keywords: *information and communications technologies (ICT), digital competence, institutions for early and preschool education*

Meliha Karić

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju

E-mail: meliha.karic@ff.unsa.ba

ZASTUPLJENOST SADRŽAJA O KULTURI U DNEVNIM NOVINAMA

Pregledni rad

Sažetak

Rad donosi prikaz prikupljenih podataka o zastupljenosti konstruktivnih elemenata kulture, tačnije sadržaja o kulturi i iz kulture u masovnim medijima - dnevnim novinama. Pojam kultura u svom širem smislu se definiše kao život ljudi u svojoj sveobuhvatnosti, u užem smislu obuhvata vrijednosti koje čovjek stvara. Obuhvata jedan širok spektar izražavanja čovjeka na područjima kulture: jezike, scenske umjetnosti, kulturne običaje, baštine, umjetnosti, primijenjene umjetnost, književnosti, itd. Novine su najstariji i najjeftiniji masovni medij. Odražavaju duh vremena u kojem nastaju i otkrivaju sve aktivnosti koje se u zajednici odvijaju ali i nagovještavaju sve promjene koje će se u određenoj društvenoj zajednici dogoditi. Možemo razlikovati pet vrsta novina: dnevne, nedjeljne, tjedne, specijalizirane novine i vodič za kupovinu. Svaka ima svoje prednosti i nedostatke. Obzirom na specifičnost sadržaja: imaju četiri ključne uloge: informirati javnost o važnim i aktualnih događajima, zabaviti, uvjeriti i prenositi kulturu i kulturne vrijednosti čitateljima. Cilj rada jeste predstaviti vrijednosti i snagu dnevnih novina kao učinkovitog sredstva oblikovanja osobnog i društvenog kulturnog dobra.

Osim teorijskog prikaza, u radu su predstavljeni rezultati provedenog istraživanja u kojem je izvršena analiza sadržaja dnevnih novina OSLOBODENJE objavljenih u vremenskom periodu od sedam dana. Dobiveni rezultati istraživanja pokazuju da najveći dio naslova pripada području pravosuđa, sudstva i kriminala. Najmanje je objavljenih naslova iz područja znanosti i tehnologije te područja ekologije. Kada je riječ o objavljenim sadržajima iz oblasti kulture i kulturnim

dogadajima u našoj zemlji, prikupljeni podatci ukazuju da dominiraju naslovi kojima se promovišu i/ili najavljuju filmske projekcije i predstave. Prikupljeni podatci govore da prednjače naslovi informativnog i edukativnog karaktera.

Ključne riječi: *dnevne novine, konstruktivni elementi kulture, kultura i masovni mediji.*

UVOD

U humanističkim i društvenim naukama pojam *kultura* ima brojna značenja zbog čega se nerijetko interpretira kao složen pojam. U djelu *Uvod u znanost o kulturi* (1977) Kale navodi da se mogu pronaći oko dvije stotine pedeset i sedam definicija koje određuju pojam kulture. Ovako veliki broj definicija ukazuje na prisustvo različitih shvatanja šta jeste kultura. Mesić (2007) navodi da je kultura jedna od najsloženijih riječi u engleskom jeziku. Njen izvorni etimološki smisao odnosi na *kultiviranje zemlje*, ali i *duha*. U općem značenju, kultura je ono što je *stvorio* ili *naučio čovjek*. Svaka kultura od nekuda dolazi, ima svoj prostor u svijetu te je već time odvojena od drugih kultura. (Mesić, 2007:160)

Moguće je razlikovati tradicionalno (antropološko) shvatanje kulture kao statične i/ili nepromjenljive (artefakti, objekti) koja određuje određenu zajednicu ljudi. Međutim, shvatanje kulture može ovisiti i od odnosa pojedinca spram (svoje) kulture. Pa se tako kultura može posmatrati i iz perspektive načina kojima se ljudi odnose prema kulturi i kulturnim vrijednostima, naročito u simboličkom smislu kako ih doživljavaju i interpretiraju. To nam jasno govori da kultura nije samo skup društvenih formi kao što su: jezik, tradicija, obredi, skup vidljivoga ponašanja, i sl., kultura je zapravo duboko ukorijenjena u svakome čovjeku. Površinske odlike čovjekovog ponašanja, kao što su maniri, način na koji razgovara s drugima, način na koji se oblači itd., samo su neki od vidljivih oblika vrijednosti i načela utemeljenih u kulturi.

Za očuvanje kulture i kulturnih vrijednosti čovjeka važna je uloga medija. Mediji su produkt društva isto kao što je to i kultura. Nastanak medija uvjetovana je ljudskim radom baš kao što je to i kultura. Mediji su najrasprostranjeniji *prenosnik kulture* današnjeg čovjeka, imaju jednu od odlučujućih uloga u pogledu utjecaja na individualno usvajanje ili odbijanje kulturnih vrijednosti. Naročito je primjetan njihov utjecaj u domenu *socijalizacije* i *kulturnog obrazovanja* čovjeka. Thomas (1999) ističe da mediji mogu utjecati na formiranje osobnog i kolektivnog identiteta, zbog čega ukazuje na značaj pitanja kako čovjek uči o vrijednostima kulture u medijskom okruženju i jesu li mediji upitni za razvoj i/ili krizu kulturnog identiteta te koje su posljedice tog utjecaja?

U današnjem društvu u kojem su primjetne brze promjene praćene naučnom, tehnološkom, informacionom i informatičkom ekspanzijom, mediji

nerijetko „diktiraju“ čovjeku kako se treba ponašati u određenim situacijama, o čemu treba misliti, šta osjećati, čemu vjerovati, kako voljeti, čega se plašiti, šta prihvatiti i/ili odbaciti itd. U tom slučaju izdvaja se potreba čovjeka za *medijskom pismenošću*. Medijska pismenost se definira kao sposobnosti svakog čovjeka da pristupa, analizira, vrednuje i šalje poruke drugima posredstvom medija (Zgrabljic Rotar, 2005, prema Dedić Bukvić i Šuman, 2021.) Tajić (2013) prepoznaje četiri elementa medijske pismenosti čovjeka: *pristup medijima, analiza medija i medijskih sadržaja, evaluacija medija i medijskih sadržaja i komunikacija putem medija*. Iz ovog slijeda, medijski pismena osoba ima razvijene *medijske kompetencije*, što znači u stanju je kritički vrednovati medijski sadržaj, izvršiti izbor sadržaja na osnovu informacija te razumijevati prirodu samog sadržaja.

Među najrasprostranjenijim medijima današnjice jesu dnevne novine. Susrećemo se s novinama na svakom koraku zbog čega su uobičajen i sastavni dio ljudske svakodnevnice. Zahvaljujući Gutenbergu, postale su popularne i kao takve otvaraju vrata razvoju i mnogih drugih djelatnosti. Moguće je prepoznati četiri temeljne uloge novina: informiranje, zabavljanje, uvjeravanje i prenošenje (transmisija) kulture.

U ovom radu bavili smo se pitanjem da li dnevne novine, kao masovni medij, kroz objavljivanje i/ili predstavljanje različitih sadržaja doprinose razvoju kulture i kulturnog identiteta čovjeka? Tim povodom izvršen je uvid u sadržaj dnevnih novina s posebnim naglaskom na prepoznavanje *konstitutivnih elemenata kulture* o kojima se čitatelji redovno izvještavaju. Obzirom na veliki značaj medija i medijskih tehnologija u današnjem savremenom društvu (društvu 21. stoljeća), smatramo da jedno ovakvo istraživanje predstavlja primjer jednog *koncepta medijske pismenosti*, jer se bavi pitanjem mogućnosti čovjeka da *prepozna vrijednost sadržaja poruka, ciljeva i namjera* komunikatora, odnosno kreatora (novinara) medijskog sadržaja dostupnog u dnevnim novinama.

Pojam kultura

Pojma *kultura* otvara mnoga pitanja. Definicije o kulturi nerijetko izazivaju mnogobrojne prigovore. Zašto? Ni jedna ne uspijeva da iscrpi prirodu pojma kulture upotpunosti. Kao neizostavan dio svakog društva i karaktera svakog pojedinca pokušaji određivanja kulture nerijetko ostavljaju dojam da je riječ o nepotpunoj i nedovršenoj definiciji. U osnovi, kultura prvo traži da se osjeti pa tek onda da se razumije.

Riječ *kultura* dolazi od latinske riječi *cultus* što znači: *gajenje, njega, obrađivanje, odgoj, obrazovanost, poštovanje* (Kale, 1977:35). U svom širem smislu predstavlja *život ljudi u svojoj sveobuhvatnosti*, u užem smislu obuhvata *vrijednosti koje čovjek stvara i umjetničku aktivnost u svojoj raznolikosti* (dokument *Staregija kulturne politike u BiH*, 2008:7.)

Praktična primjena naziva kultura počela je u Njemačkoj u 18. stoljeću sa djelom *Povijest kulture*. Značajne iskorake u pogledu znanstvenog proučavanja i određenja kulture pronalazimo još davne 1871. godine kada je objavljeno Tylorovo djelo *Primitivna kultura* (Kale, 1977.) Britanski antropolog Edward B. Tylor je među prvim autorima koji je pokušao odrediti šta je kultura. Njegovo određenje kulture glasi: „Složena cjelina koja uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, moral, pravo, običaje i sve druge sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva“ (Tylor, 1973. prema, Kale, 1977:36.) Iz Tylorova određenja kulture proizašla su dva različita razumijevanja kulture.

Prvo, kultura se odnosi na ono što je tipično u pogledu izražavanja nekoga naroda unutar konkretnog geografskog područja. U ovom smislu kultura je dana kao jedna od određujućih karakteristika neke etničke grupe. Obuhvata spektar zajedničkih vjerovanja, običaja i vrijednosti koje dijele članovi određene etničke grupe.

Drugo, kultura obuhvata sistem zajedničkoga znanja, vjerovanja i vrijednosti koji su osnova društvenih, ekonomskih, političkih i religijskih institucija. Kultura označava historijski prenesen obrazac značenja utjelovljen u simbolima, sistem naslijeđenih koncepcija izraženih u simboličkim oblicima pomoću kojih ljudi komuniciraju, obnavljaju i razvijaju svoje znanje o životu i stavove spram njega (Geertz, 1973:89.) Ovaj pristup ističe šta je zajedničko kulturama, a ne ono što ih dijeli. Ponajprije, to se tiče čovjekove naslijeđene sposobnosti da postoji kao kulturno biće. Sva ljudska bića imaju neku kulturu kao i jezik, i to ih povezuje u njihovu biti ljudskih bića (Westin, 1998:54.)

Odnos *čovjek – kultura* jedno je od spornih teorijskih pitanja. Zašto? Zbog načina mišljenja prema kojem je čovjek početni tvorac. Sociolozi i antropolozi će reći da je prije kulture postojalo društvo i da se nalaze u uzročno-posljedičnom odnosu. Međutim, pogrešno je postavljati pitanje: „Ko je bio prvi?“ U suštini pravo pitanje treba glasiti: „Kako je došlo do određene pojave?“ Dok čovjek nije počeo sistematično upotrebljavati riječi kao simbole, njegova moć za „sabiranje znanja“ i razvoj kulture, bila je ograničena. Ljudska sposobnost za stvaranje i razumijevanje simbola omogućuje pojavu govora, koji je temelj kulture. Zahvaljujući sposobnosti *simboličke djelatnosti* (pojavi simbola i govora) čovjek se bitno drugačije postavlja prema prirodi, život mu je drugačije organiziran i živi bitno drugačije od svih vrsta. Samo uz čovjeka nalazimo kulturu. (Kale, 1977.) To znači da samo čovjek može imenovati i opisati stvari, objektivizirati, uvijek vršiti izbor, predviđati, maštati i istinski planirati. Zahvaljujući *simboličkoj sposobnosti* može imenovati stvari, sporazumijevati se i prenositi iskustva. Samo čovjek ima sposobnost mišljenja.

Današnje nedoumice oko pitanja: „Šta je to kultura?“ ili „Šta je kulturno ponašanje?“ posljedica su današnjeg stanja u društvu. Kultura je više ili manje odraz stanja društvene zajednice, koje su pod jakim uticajima akulturacije.

Akulturacija je nužan sociološki proces, koja nastaje usljed susreta direktnog dodira i međusobnog djelovanja pojedinaca ili skupine ljudi različitih kultura koje uzrokuju mijenjanje izvornih kulturnih modela jedne ili obje skupine (Slatina, 2005:83.)

Da bismo razumijeli šta je kultura i njenu bit, potreban je širi kontekst shvatanja kulture. Kultura obuhvata jedan širok *spektar izražavanja čovjeka* na područjima kao što su:

- kultura jezika, govora i ponašanja;
- scenska umjetnost (film, muzika, ples, pozorište, opera, televizijske emisije);
- kulturni običaji, baština, historijski spomenici;
- umjetnost (slikarstvo, kiparstvo, vajarstvo, arhitektonska djela kao plod arhitektonskog umijeća, fotografije, strip);
- primijenjena umjetnost (keramika, tapiserija, dekorativni elementi na zgradama);
- književnost (pjesme, romani, eseji);
- način stanovanja i življenja.

Na ovakav način kultura se doživljava i promatra kao cjelovit sistem duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih osobina koje karakteriziraju svako društvo, svakog čovjeka. Uključuje način života, osnovna ljudska prava, vrijednosti, tradicije i vjerovanja. (Peruško, 2008) Predstavlja *jezik čovjekove duše*, način kojim spoznaje ljepotu. Njen cilj je odgajanje i oplemenjivanje čovjekove duše i uma te razvijanja osjećaja za lijepim i oplemenjujućim. Putem kulture čovjek na razne načine doživljava svijet u kojem živi, sebe ali i druge sa kojima i pored kojih živi. Čovjek kroz kulturu izražava i odražava svoja shvatanja, traga za odgovorima šta sve formira njegovu svijest i njegove osjećaje te omogućuje dublju uključenost u procese koji oslobađaju nebrojene mogućnosti čovjekova stvaralaštva. Kultura proširuje čovjekove horizonte, nudi prilike i podstiče za boljom komunikacijom sa svijetom, posebno danas kada se osjeća nedostatak kvalitetne komunikacije čovjeka sa čovjekom. Ima moć oslobađenja i moralnu snagu, pa je važna u pogledu izgradnje ljudske svijesti.

Posebno mjesto u oblasti kulture ima *kič*. Kič je sve ono što pokušava biti nešto što nije, popularno rečeno – lažno. Postoji više teorija o porijeklu riječi kič. Bakić (2020) navodi dvije teorije. Prema prvoj teoriji kič ima korijene u engleskoj riječi *sketch* što znači *skica, nacrt, nedovršenost*. Prema drugoj teoriji kič potječe od njemačke riječi (glagola) *etwas verkitschen* što znači - *krišom podmetnuti, podvaliti nešto jeftino, imitacija* ipredstavlja jednu vrstu brzog odgovora na čovjekovu potrebu za ukrasom i lijepim. Uporaba kiča kao (savremenog) izraza umjetnosti smatra se „podlom vrstom prevare“ koju „čista“ kultura ne podnosi.

Kič je doživio *procvat* zajedno s industrijskom revolucijom, kada do izražaja dolazi potreba čovjeka za kulturnim uzdizanjem i dokazivanjem. Začetak njegovog uspjeha može se naći u grafičkim tehnikama umnožavanja umjetnina i tehnikama štamparstva. Oblici kiča su raznovrsni i mogu se pronaći u svim oblicima likovne umjetnosti, arhitekturi, u oblicima izgovorene i napisane riječi, pokreta, slike, u pozorištu i filmu.

U današnjem društvu, društvu 21. stoljeća, svaki oblik medija napredovao je do te mjere da su dostupni svakome. Toliko su prisutni u životu svakog čovjeka da postaju zavisni od njih. Olakšana dostupnost različitog sadržaja, uz pomoć raznih medija i kanala, daje prostor da se kič veoma vješto implementira u svakodnevnom životu svakog čovjeka, što za posljedicu ima prepuštanje sadržajima *sladunjavog* i *jeftinog karaktera*. Broh, (1955) jedan od najutjecajnijih pisaca Austrije 20. stoljeća, *uživaoce* ovakvog vida razonode prepoznaje kao *kič-čovjek*. Pisac ovaj pojma uvodi kako bi imenovao *publiku* čiji je ukus i osjećaj za lijepo potpuno pogrešan i neprihvatljiv. Pa tako *kič-čovjeka* opisuje kao osobu čija su čula izbljedila, osobu koja traži isključivo sladunjave i dopadljive prizore. O utjecajima kiča širokih razmjera piše i Bakić (2013) na način da govori o postojanosti krize na *kulturnom tržištu*, jer je publika nezainteresovana i/ili suočena sa globalnom svjetskom ponudom po pitanju zabave, što nerijetko rezultira pojavu velikih oscilacija u pogledu kriterija, ukusa, umjetničkih te estetskih vrijednosti. Ističe da nedostatak i/ili nepostojanje interesovanja za kvalitetna kulturna dobra i smislene kulturne sadržaje još više produbljuju kulturnu krizu pa tako i kulturu u cjelini.

Novine kao masovni medij u funkciji transmisije kulture

Black i Jennings (1995) u svojoj knjizi *Introduction to Media Communication* dijele medije na: *masovne medije*, *osobne medije* i *telekomunikacijske medije*, svrstavajući pri tom novine (uz časopise, knjige, radio, film i televiziju) kao najstariji i najjeftiniji masovni medij. Kesić (2003:312) prepoznaje pet vrsta novina: *dnevne*, *nedjeljne*, *tjedne*, *specijalizirane novine* i *vodič za kupovinu*.

Autorica knjige *The Newspaper and the historian* Lucy Maynard Salamon (1976) navodi da novine odražavaju duh vremena u kojem nastaju i otkrivaju sve aktivnosti koje se u zajednici odvijaju ali i nagovještavaju sve promjene koje će se u određenoj društvenoj zajednici dogoditi. Joseph (1961) novine definira kao štampani sadržaj koji izlazi redovno u ujednačenim intervalima i izvještavaju o sadržajima koji se odnose na tekuće događaje. Eric W. Allen prepoznaje sedam ključnih karakteristika novina: „Prave novine moraju izlaziti periodično, moraju biti mehanički reproducirane i dostupne svima koji su ih voljni platiti. Uz to, moraju sadržavati članke različitih sadržaja, biti općenite, pravovremeno donositi vijesti i moraju biti organizirane.” (Allen, 1930:310)

Danas imamo situaciju da je na tržištu prisutan bezbroj novina sa različitim tematikama, formatima i sadržajima. Razlike koje se pojavljuju, odnose se na: veličinu, pretplatu, prostornu raširenost, dostupnost, vlasništvo te izdavača. Uslovljene konkurencijom na tržištu, novine postaju biti jeftine i dostupne apsolutno svakome. Kako bi izdavačke kuće ostvarile profit, moraju sebi da obezbijede veliki tiraž a to postižu *bombastičnim pričama* koje će privući kupce, čitatelje. Svaki medij ima svoje prednosti i nedostatke, zbog toga Kesic (2003) upozorava na potrebu razvijanja svijesti kod svakog čitatelja o prednostima i o nedostacima novina. Autorica ističe da su prednosti novina sljedeće: *informacijska prilagodljivost i povjerenje, masovna pokrivenost, fleksibilnost, mogućnost pružanja širih informacija, dostupnost* (jeftin medij), *kooperativnost, selektivnost te prilagodljivost* (prilagodljive su raspoloživom vremenu i interesu čitatelja). S druge strane podjednako naglašava i negativne strane novina kao što su: *prenatrpanost sadržaja, nedovoljna selektivnost, ograničenost kupovine prostora, problem izbora prostora, brzina čitanja* (zapamćenost i zadržavanje poruke kratkoročno), *problem preklapanja* (postoji preklapanje različitih novina u pojedinim dijelovima države, pa ako želimo pokriti nacionalno tržište, moramo posvetiti pažnju miksu novina) te *promjene u segmentima čitatelja* (čitateljstvo dnevnih novina u svijetu opada, najatraktivnija grupa su potrošači od 39 do 44 godine).

Black i Jennings (1995) prepoznaju četiri temeljne uloge novina: *informiranje, zabava, uvjeravanje i transmisija kulture*. Ističu da je svaka uloga primjetna, posebno ako se uzme u obzir spektar različitog sadržaja koji se nudi čitateljima.

Pravo na informaciju jedno je od osnovnih ljudskih prava koje je osigurano u svim demokratskim društvima. *Opća deklaracija o pravima čovjeka* Ujedinjenih naroda (1948, čl. 19) kao i *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* (1950, čl. 10) Vijeća Europe ističu pravo svakoga čovjeka na slobodno primanje i širenje informacija. Prijenos, objašnjavanje, komentiranje za javnost važnih i aktualnih događaja iz oblasti ekonomije, znanosti, tehnologije, političkog života, itd. suština je novinarske struke.

Čitajući različite tekstove dostupne u novinama o: ekonomiji, politici, obrazovanju, kulturi, sportu, modi, itd. čitatelji se pored informiranja (i učenja) nerijetko i zabavljaju pri čemu tako ispunjavaju svoje slobodno vrijeme. Zabavljajući se uz sadržaj novina čitatelji se oslobađaju od svojih svakodnevnih problema pa se može govoriti i o *psihoterapeutskoj ulozi* novina.

Novine su prijeko potrebno *sredstvo socijalne komunikacije*, jer uspostavljaju veze i odnose među ljudima u društvenim skupinama unutar određene društvene zajednice. S druge strane, oglašavajući i nudeći tržištu nove sadržaje novine ispunjavaju svoju ulogu uvjeravanja.

O transmisiji kulture kao jedne od uloga novine, govori Lipovčan (2006) ističući da: *Novine ažurno, objektivno i kompetentno informiraju javnost o relevantnim kulturnim događanjima (o umjetničkim/znanstvenim djelima i projektima) te raznovrsnim problemima u svijetu kulture. U novinama se vrši kritička recepcija kulturnih postignuća kroz osvрте, komentare, izvještaje ali i stvaranjem literarnih oblika koji su i sami kulturna tvorba (prikazi/recenzije, kritike, polemike). Novine su mjesto gdje se stvaraju kulturne tvorbe (pjesme, priče, prozne cjeline) a istodobno su i zrcalo i vrelo za povijest kulture.* (Lipovčan, 2006:30) Gledajući iz uloge transmisije kulture, može se prepoznati *obrazovna i odgojna uloga* novina u smislu dopunjavanju znanja čitatelja.

Uloga nekoga novinarskog teksta nikada nije jednodimenzionalna, uvijek se radi o sintezi nekoliko uloga. Neki tekstovi mogu biti politički obojeni ali i istovremeno imati notu informativnog kataktera. Drugi mogu donositi informacije o nekom novom filmu i ujedno čitatelje zabavljati ali i imati ulogu transmisije kulture. U osnovi, svaki tekst sadrži nekoliko uloga ona koja nekom tekstu daje njegov glavni značaj jeste dominantna uloga.

Obzirom da se novine smatraju kulturnim dobrom, ukoliko se pridržavaju određenih normi i zadovoljavaju kulturne standarde, značajno bi bilo baviti se istraživanjima u kojima se propituju okolnosti u kojima djeluju. U kreiranju sadržaja novine primjetno se vrše manipulacije širokih razmjera i određuje se šta će biti plasirano i na koji način, s tendencijom dobijanja „novih članova“ i „zadržavanja starih čitatelja“. Ovakva pojava dovodi u pitanje kvalitet sadržaja zbog čega novina nerijetko poprima osobine *šund štampe* u kojima su pisani tekstovi izvan okvira standarda i kulturnih vrijednosti.

Novine su važno sredstvo oblikovanja osobnog i društvenog kulturnog identiteta. Bahlche (1994) baveći se kulturnim identitetom govori o *jedinstvu u različitosti* pri čemu je različitost moguća ako *svaka kultura uočava vlastiti identitet. Ne izražava samo ono što jesmo nego i ono što želimo biti.* (1994:35) Polazeći od uloga koje novine imaju, novine svojim sadržajima i tekstovima doprinose razvoju kulturnog identiteta, tako što o kulturi pišu, obavještavaju, promoviraju projekte od kulturnog značaja, kritiziraju sadržaje u kojima se vrijednosti kulture umanjuju i/ili obezvređuju. Zato se *o kulturi* treba pisati sistematično i intrigantno, s mjerom i znanjem. Stil pisanja *o kulturi* i *za kuluturu* trebao biti dobro osmišljen, prilagođen čitateljima na način da ukazuje na vrijednosti, na nešto novo i dobro. A vrijednosti mogu biti različite, kao što su: historijske, ljudske, prirodne, obiteljske, tradicionalne i životne.

Malović (2005) ističe da nedostatak ozbiljnih novina govori o stanju duha društva, o snazi intelektualaca te općoj društvenoj klimi uključujući i stepen demokracije. To govori da novine ne trebaju djelovati po uzoru na neke medije u kojima su tržište, prihodi i čitanost glavni kriteriji dokazivanja kvalitete. Tragom

navedenog bilo bi zanimljivo istražiti koje sadržaja, dostupne u dnevnim novinama, čitatelji procjenjuju značajnim i/ili zanimljivim i zašto?

Zastupljenost sadržaja o kulturi u dnevnoj novini *Oslobođenje*: empirijsko istraživanje

S obzirom na činjenicu da je kultura jedan od najvažnijih aspekata života savremenog čovjeka, osnovni cilj istraživačkog rada bio je utvrditi da li i na koji način dnevna novina izvještava javnost o temama iz oblasti kulture. Dnevne novine svakako su dio naše svakodnevice i samim time značajno područje za istraživanje prisustva sadržaja iz oblasti kulture.

U radu se koristila kvalitativna istraživačka paradigma (paradigma razumijevanja – *prođubljeno shvatanje neke pojave*). Imajući u vidu postavljeni cilj istraživanja, koristile su se sljedeće metode istraživanja: *metoda teorijske analize, metoda analize sadržaja i deskriptivna metoda istraživanja*.

Metoda teorijske analize se koristila kako bi se bliže i jasnije analizirao pojam kulture, konstitutivni elementi kulture te uloge printanih medija u oblikovanju osobnog i društvenog kulturnog identiteta čovjek. Primjenom metode analize sadržaja analizirani su sadržaji iz dnevne novine OSLOBOĐENJE u vremenskom periodu od jedne sedmice sa naglaskom na uvid u konstitutivne elemente kulture o kojima se čitatelji izvještavaju. Podrazumijeva proces deskripcije i dekontekstualizacije sirovih podataka i njihovo rekonstruiranje u obrasce, koncepte i propozicije. U cjelokupnom istraživačkom procesu koristila se deskriptivna metoda istraživanja. Deskripcija je shvaćena kao naučna metoda koja obuhvata, uz prikupljanje, obradu i prezentaciju podataka, još i njihovu interpretaciju, izvođenje zaključaka u raznim pravcima. (Mužić, 1999) Primjenom ove metode objektivno se pristupilo analizi sadržaje, dostupnih u dnevnoj štampi OSLOBOĐENJE, koje informiraju čitatelje o kulturi.

Tehnika istraživanja koja se koristile u radu je *analiza dokumentacije*. Za potrebe istraživanja koristile su se dnevne novine *Oslobođenje* kao i drugi pisani izvori, dostupne naučne i stručne publikacije te objavljena empirijska istraživanja relevantna za temu istraživanja.

U ovom istraživanju *analitičke matrice* su se koristile kao mjerni instrumenti. Analitičke matrice su kreirane za potrebu teorijske analize sadržaja iz dostupnih publikacija i empirijskih istraživanja relevantnih za temu istraživanja. Ovaj mjerni instrument koristio se i za potrebu analize sadržaja u dnevnoj novini OSLOBOĐENJE, za potrebu prikupljanja podataka o načinima pisanja i izvještavanja čitatelja o vrstama i/ili konstitutivnim elementima kulture u razdoblju od jedne sedmice.

Istraživački zadaci, od kojih se polazilo u procesu istraživanja bili su:

1. Izvršiti uvid u sadržaje dnevne novine *Oslobođenje* u vremenskom periodu od sedam dana.
2. Istražiti koji *konstitutivni elementi kulture* su zastupljeni u sadržajima dnevne novine *Oslobođenje* u vremenskom periodu od sedam dana.
3. Ispitati na koji način (informativno, edukacijski, zabavno, analitički, promotivno) dnevna novina OSLOBOĐENJE izvještava svoje čitatelje o kulturi i kulturnim događanjima u našoj zemlji u vremenskom periodu od sedam dana.

Interpretacija prikupljenih podataka

U empirijskom dijelu istraživanja analizirani su sadržaji dnevne novine *Oslobođenje* u vremenskom periodu od sedam dana, od 03. do 10. 01. 2024. godine.

U okviru prvog istraživačkog zadatka izvršen je uvid u cjelokupan sadržaj dnevne novine *Oslobođenje*. Prikupljeni podatci ukazuju da se objavljeni sadržaji pretežno drže sažetog načina izvještavanja. Rezultati govore da najveći dio naslova pripada području *pravosuđa, sudstva i kriminala*. Prema broju naslova, na drugom mjestu nalaze se teme iz oblasti *finansija*. Iza njih se nalaze naslovi iz područja *unutarnje politike*. Zatim slijede naslovi iz područja *sporta* te naslovi koji govore o *osobama iz javnog života*. Naslovi iz područja *sporta* su zastupljeniji od naslova iz područja *kulture* i *umjetnosti* te područja *odgoja i obrazovanja*. Najmanje se objavljuje naslova vezanih uz područje *znanosti i tehnologije* i područja *ekologije*. Kada je riječ o objavljenim sadržajima iz oblasti kulture i kulturnim događajima u našoj zemlji, prikupljeni podatci ukazuju da dominiraju naslovi kojima se promov- išu i/ili najavljuju filmske projekcije i predstave.

U okviru drugog zadatka značajno je bilo istražiti koji *konstitutivni elementi kulture* su zastupljeni u sadržajima dnevne novine OSLOBOĐENJE. Vijesti iz kulture, raspoređene su u nekoliko rubrika. Najčešće se radi o oblicima poput: vijesti, najava, prikaza, izvještaja, intervjua. Prepoznati konstruktivni elementi kulture unutar navedenih rubrika su: *filmske projekcije, muzički događaji – gostovanja i koncerti, scenska umjetnost, književnost, arhitektura i dizajn*. Prikupljeni podatci nam govore da su najzastupljeniji naslovi kojima se najavljuju filmovi, filmske projekcije i pozorišne predstave. Prikaz prikupljenih podataka predstavljen je u nastavku.

Tabela br. 1. Objavljene teme u dnevnoj novini *Oslobođenje*: konstruktivni elementikulture

Elementi	Objavljeno	Teme
Kultura	09.01.2024.	- Nagrada Emmy Samiru Foči.
	05.01.2024.	- Amerikanci odabrali šest ljudskih misterija koje su riješene u 2023. godini: Među njima i rad bh. naučnika.
	03.01.2024.	- Algoritmi koji predviđaju sudbinu: Novi etički i metodološki izazovi. - Jedan i jedinini, veliki Šiba.
Muzika	10.01.2024.	- Cetinski je spot jedne od najpoznatijih pjesama snimio u razrušenom Sarajevu.
Film	09.01.2024.	- Povodom 25. godišnjice serije <i>The Sopranos</i> sve epizode bit će objavljene na TikToku.
	08.01.2024.	- E moj Walt, sve ode k lijepom vragu. - Održana je dodjela Zlatnog globusa: Ovo su dobitnici.
	06.01.2024.	- Kritičari su ga osudili kao najgori film: <i>Rabel Moon</i> “ trenutno je najgledaniji film na Netfliksu.
	05.01.2024.	- Vagon pokretnih slika: Ostavi svijet za sobom.
	04.01.2024.	- Nije za one slabog žaluca: Na Netflix stigao film o jednoj o najstravičnijih avionskih nesreća.
Predstave	08.01.2024.	- Balet „Sjećaš li se. „Sjećaš li se Dolly Bell?“ ponovo na repertoaru.
	03.01.2024.	- Narodno pozorište Sarajevo: Tri premijere za prva tri mjeseca 2024.
Književnost	07.01.2024.	- Drama ljudskog postojanja.
	06.01.2024.	- Uzaludno čekanje Godota u Mostaru.
Promocije	07.01.2024.	- Prva monografska publikacija o slikaru Lovri Artukoviću.
Izložbe	06.01.2024.	- Zvezdani art bez kompromisa i red carpeta.
Kratka priča	06.01.2024.	- Priča za popodne: Ljubavi našeg tenisera.

Uvidom u sadržaj tabelarnog prikaza možemo primijetiti da dominiraju naslovi kojima se čitatelji informiraju o filmu, filmskim projekcijama i predstavama. Na ovakav način čitatelji se pozivaju na razonodu i zabavu u slobodnom vremenu koje imaju. Informativnim i promotivnim sadržajima čitateljima se upućuju poruke kako se može izbjeći monotonija i dosada u slobodnom vremenu i pri tome razvijati svijest za umjetničkim doživljajem.

Film je u svojoj osnovi *oblik zabave*, ali isto tako poznato je da je film i *oblik umjetnost* koje pruža jedinstven doživljaj svijeta oko sebe. (Kovač, 2015:2) Proučavajući film iz domena umjetnosti Grozdanović (2019) navodi da je film najbliži književnosti. Ciljevi filma su kritičko promišljanje i uočavanje filmskih izražajnih sredstava u njemu. Tako se stvara prostor u kojem gledatelji stvaraju osobne interpretacije, doživljaje i dojmove. Mnoga književna djela su ekranizirana zbog čega samo književno djelo, pa tako i film, mogu ostaviti snažan dojam na kornika. S likovima filmske radnje gledatelji se raduju, smiju, plaču, a katkad postaju i uzori koji se oponašaju.

U okviru trećeg istraživačkog zadatka značajno je bilo ispitati koji način (informativno, edukacijski, zabavno, analitički, promotivno) dnevna novina OSLOBODENJE izvještava svoje čitatelje o kulturi i kulturnim događanjima u našoj zemlji. Objavljeni naslovi predstavljaju jedan svojevrstan „prozor“ u tekst članka koji ima zadatak privući pozornost čitatelja. Uvidom u objavljene tekstove, dolazimo do podatka da prednjače naslovi *informativnog i edukativnog karaktera* jer ukazuju na određena pitanja i/ili probleme što je karakteristično za zahtjevnije novinarske forme. Svaka objavljena vijest odgovara na pitanja kao što su: „Ko je njen subjekt?, Šta subjekt radi ili šta mu se događa?, Gdje?, Kad? Zašto?, S kojom namjerom je objavljen članak u novinama? itd.“ Na ovaj način ispoštovana je *medijska vjerodostojnost* (Kurtić, 2007) u kojoj je istovremeno ispoštovana komponenta istinitosti koja uključuje: tačnost, preciznost, potpunost, nepristranost, ažuriranost. Prilikom oglašavanja sadržaja u novinama, naglasak se stavlja na jasnoći slike koja privlači najviše pozornosti, zatim naslovima a potom na sadržaju teksta. Ako pri tome dodamo elemente kao što su: kvalitet papira, kontrast boja i font slova, objavljeni tekstovi svojim cjelokupnim izgledom čitateljima nude pravi vizualni podsticaj i ugođaj. Uz sadržaje koji su: veseli, pozitivni, humoristični, racionalni, i sl. čitateljima nikada nije dosadno. Međutim, s druge strane primjetni sui objavljeni naslovi sa jednim *senzacionalističkim tonom* komunikacije s čitateljima u kojima se skreće pažnju na provokativne događaje, nepostojeće i/ili neprovjerene, pouzdane informacije, što je jedna od većih pogrešaka u novinarstvu.

Zaključak

U društvu brzih tehnoloških promjena, praćenih potrebama za umrežavanjem i razmjenom informacija, masovni mediji se smatraju najvažnijim informa-

torima o svim kulturnim dešavanjima. U vremenu u kojem danas živimo, savremeni trendovi, medijska kultura privlači sve veću pozornost jer oblikuje čovjekovu svijest, način njegovog mišljenja i vladanja te time utječu na njegovu socijalizaciju. Gledajući kroz historiju novine su važan dio društva i kulture sa najdužom tradicijom. Kao medij koji nudi vizualne elemente poruke, vrlo je bitno kakav utjecaj imaju na čitatelja.

Novine su *pozornica* kulture i kulturnog stvaralaštva, zbog toga njihovi urednici trebaju biti odgovorni i profesionalno pristupiti pitanjima *uređivačke politike* koja donosi konačne odluke. Odabir kao i način predstavljanja tema u novinama imaju uticaj u pogledu razvoja i/ili mijenjanja društvenih vrijednosti. Objavljeni *uniformisani* i *populistički sadržaji* koji ne traže misaoni napor i kritičko promišljanje čitatelja najčešće vode prema kiču i šundu. Profil čitatelja koji preferira kič i šund literaturu dovodi u pitanje kultivisanja čovjeka pa i samog društva u pogledu moralnog, intelektualnog, estetskog te duhovnog uzdizanja. Što je veća koncentracija kiča i šunda to je manje pravih vrijednosti u društvu. Prizemni humor i jeftin kič, možemo pronaći u svim sferama medijske kulture, zbog toga trebamo se zapitati da li i kako novine pišu i objavljuju sadržaje u kojima se govori o književnosti, umjetnosti, znanstvenicima, dobitnicima nagrada, itd. Odgovor na ovo pitanje sigurno je da *oslikava duh vremena* u kojem čovjek živi.

Kojoj god se definiciji priklonili, kultura je nužno shvaćena kao vrijednost koju treba čuvati i prema kojoj se treba odnositi s odgovornošću. Uloga i zadatak dnevnih novina, kao jednog od izvora informacija, jeste da javnost dostojanstveno i ustrajno izvještavaju o temama iz kulture, jer nema ljudskog društva bez kulture kao što ne postoji društvo koje nema kulturu. Obzirom na činjenicu da ljudi trebaju novine, primarno radi informiranja, za očekivati je da će čovjek putem plasiranih sadržaja (informacija) iz novina mijenjati i/ili razvijati različite percepcije, znanja, stavove, emocije te vrijednosti. Tako novine imaju moć da sugeriraju i promoviraju poželjne stavove, ukuse i vrijednosti. Novine čitatelje međusobno povezuju, izvaninstitucionalno obrazuju, a mogu obavljati i psihoterapeutsku ulogu.

Mediji i kultura neraskidivo su povezani. Masovni mediji kao što su novine ozbiljni su proizvođači kulturnih dobara. Svakodnevno podstiču različite umjetnike na stvaranje, pa ih čak i nagrađuju. Dnevne novine su postale utjecajan *izdavač* knjiga. Ujedno su i najvažniji *informator* o svim kulturnim zbivanjima, a svojim vijestima, recenzijama, kritikama i ostalim novinskim oblicima izvještavaju javnost o kulturnoj produkciji i tako utječu na javnost.

Važno je istaknuti da novine trebaju uvijek polaziti od najboljeg interesa čitatelja i biti *urezana u pamćenje* čitatelja jer sadržaji koji se nude trebaju biti posebni, drugačiji i kroz godine prepoznatljiviji. Novine trebaju voditi računa o kontekstu, prirodi i senzibilnosti sadržaja o kojem se čitatelj izvještava. Čitatelji novina žele biti informirani, žele saznati o lokalnim događanjima, žele informacije

o financijskim tržištima, o kulturi i o obrazovanju, o modi i o zdravlju. Ukratko, žele novine putem kojih će im „svijet biti kao na dlanu”. Shodno navedenom niti jedan novinski tekst ne može imati *jednodimenzionalnu* ulogu. Tekst koji se objavljuje u novinama može imati primarnu ulogu *informirati* čitatelja o aktualnim kulturnim dešavanjima u našoj zemlji i pri tome ponukati čitatelja da posjeti (najavljeni) kulturni događaj kada na jedan zabavan način i kroz druženje i upoznavanje sa drugima, može direktno utjecati na kvalitet i organizaciju slobodnog vremena. Tragom svega navedenog, značajno bi bilo baviti se istraživanjima kojima se traga za odgovorima na pitanja kao što su:

1. Šta je zadaća bosankohercegovačke novine (nacionalne ili lokalne) u pogledu informiranja čitatelja o kulturi općenito?
2. Da li su bosankohercegovačke novine (nacionalne ili lokalne) *promotori* kulturnih zbivanja i *popularizatori* umjetnika?

Literatura

- Allen, E. W. (1930). *International origins of the newspaper*. Journalism Quarterly 7, 4, 308-319. Dostupno: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/107769903000700107>
- Bahlche, J. (1994). *Univerzalismus der Kultur und Kultur-Identität*. Oldenburg: Wissenschaftsverlag.
- Bakić, S. (2020). „Ključni aspekti fenomena kiča u društvenim naukama“, PREGLED: ČASOPIS ZA DRUŠTVENA PITANJA / PERIODICAL FOR SOCIAL ISSUES, 1(1), 263–268. Dostupno: <https://pregled.unsa.ba/index.php/pregled/article/view/261>
- Black, J. i Jennings, B. (1995). *Introduction to media communication*. Chicago: Brown & Benchmark.
- Broh, H. (1995). *Einige Bemergungen zum problem des*. Cirih: Kitsches Dichten und Erkennen.
- Dedić Bukvić, E. Šuman, M. (2021). *Nastavnici kao digitalni metori: Podrška u radu s djecom i mladima u digitalnom okruženju*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Grozdanović, A. (2019). „Film kao motivacija za čitanje i kao sredstvo u nastavi filma“, Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama, 3 (3), 23-32. Dostupno: <https://hrcak.srce.hr/241451>

- Joseph, F. (1961). *Begginings of the English newspapers*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kale, E. (1977). *Uvod u znanost o kulturi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kelner, D. (2004). *Medijska kultura*. Beograd: Clio.
- Kesić, T. (2003). *Integrirana marketinška komunikacija*. Zagreb: Opinio.
- *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*. (1950). Vijeće Europe. Dostupno: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_hrv
- Kovač, M. (2015). *Film u nastavi medijske kulture*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Osijek: Osijek.
- Kurtić, N.(2007). *Konceptualizacija istraživanja. Vjerodostojnost novina* (ur. Stjepan Malović). Zagreb: Sveučilišna knjižara.
- Lipovčan, S. (2006). *Mediji – druga zbilja: rasprave, ogledi i interpretacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Malović, S. (2005). *Odnos masovnih medija i kulture*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mesić, M. (2007). *Pojam kulture u raspravama o multikulturalizmu*. Nova Croatica, 1 [31] (1 [51]), 159-184. Dostupno: <https://hrcak.srce.hr/174682>
- Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: EDUCA.
- *Opća deklaracija o pravima čovjeka Ujedinjenih naroda*. (1948). Dostupno: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/src1.pdf
- Peruško, Z. (2008). *Mediji, kultura i civilno društvo*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Salmon, L. M. (1976). *The newspaper and the historian*. New York: Octagon.
- Slatina, M. (2005). *Od individue do ličnosti – Uvođenje u teoriju konfluentnog obrazovanja*. Zenica: Dom štampe.
- *Strategija kulturne politike u BiH*. (2008). Vijeće ministara BiH. Dostupno: http://www.mcp.gov.ba/attachments/bs_Migrirani_dokumenti/Sektor/Nauka_i_kultura/Nauka_i_kultura-dokumenti/strategija_kulturne_politike_u_bih.pdf
- Thomas, A. (1999). *Interkulturelle Kommunikation und Kooperation*. Sylvia Schroll: Machl.
- Tajić, L. (2013). *Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Internews u Bosni i Hercegovini.

- Westin, C. (1998). *Temporal and Spatial Aspects of Multiculturalism, Reflections on the Meaning of Time and Space in Relation to the Blurred Boundaries of Multicultural Societies*. Aldershot: Ashgate.

Summary

The paper presents the collected data on the representation of constructive elements of culture, more precisely content about culture and from culture in mass media - daily newspapers. The culture in broader sense defined as the life of people in its comprehensiveness, in a narrower sense it includes the values created by man. It includes a wide spectrum of human expression in the areas of: culture, language, performing arts, cultural customs, heritage, applied art, literature.

Newspapers are the oldest and cheapest mass media. They reflect the spirit of the times in which they are created and reveal all the activities that take place in the community, but also foreshadow all the changes that will take place in a certain social community. We can differentiate five types of newspapers: daily, weekend, weekly, specialized newspaper and shopping guide. Each has its advantages and disadvantages. Considering the specificity of the content: they have four key roles: to inform the public about important and current events, to entertain, convince and convey culture and cultural values to readers. The aim of the work is to present the values and strength of daily newspapers as an effective means of shaping personal and social cultural identity.

Apart from the theoretical presentation, the paper presents the results of the conducted research, which analyzed the content of the daily newspaper Oslobođenje, published over a period of seven days. Research results show that most of the titles belong to the field of justice, judiciary and crime. The least published titles are from the fields of science and technology and the field of ecology. When it comes to published content from the culture and cultural events in our country, the collected data indicate that titles that promote and/or announce film screenings and plays dominate. The collected data show that headlines of an informative and educational character lead the way.

Keywords: *daily newspapers, constructive elements of culture, culture and mass media.*

Merima Muslić

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju

E-mail: merima.zukic@ff.unsa.ba

DOPRINOS EMERITUSA MLADENA BEVANDE U PROUČAVANJU I PROMICANJU PEDAGOŠKE MISLI U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Mladen Bevanda je među prvima koji je magistrirao i doktorirao iz oblasti povijesti pedagogije i školstva u Bosni i Hercegovini na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Zbog kvalitete radova predao ih je u knjige koje i danas studenti koriste izučavajući kolegij Povijest pedagogije i školstva u BiH. Profesor Bevanda je konstituirao ovaj kolegij, te kroz nastavu, diplomske radove svojih studenata, a i značajnu bibliografiju ostavio traga, u izučavanju kako historiografije tako i razvoja pedagoških ideja u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: *Mladen Bevanda, pedagoška misao, pedagozi, Bosna i Hercegovina.*

UVOD

Brojne publikacije o historiji školstva u i o Bosni i Hercegovini su ishod proučavanja školskih sistema i analize različitih oblika opismenjavanja kroz razne vremenske etape, ponajviše je riječ o istraživanjima iz perioda osmanske vladavine i autrougarske okupacije. Međutim, Bevanda se još na magistarskom studiju počinje zanimati za skoriju prošlost, ali i trenutno stanje na polju školstva. On se zanima za povijesno-pedagoška istraživanja, tragajući za obrazovnom politikom u prethodnim i tadašnjim političkim uređenjima. Kao magistar pedagoških znanosti, Mladen Bevanda je 1977. godine objavio knjigu „*Odnos KPJ-SKJ prema odgoju i obrazovanju*“ koja je proizašla iz njegove magistarske radnje sa istim nazivom.

Znanstveno najzamagljeniji vremenski period za izučavanje školstva, a posebice pedagoških ideja i pedagoškog gledišta stanovništva u Bosni i Hercegovini je međuratni period. Emeritus Mladen Bevanda još 1990. godine kroz doktorsku disertaciju „*Pedagoška misao u Bosni i Hercegovini između dva rata: 1918-1941.*” pronalazi znanstvene hrabrosti ulazeći u period od 20 godina i izučavajući pedagošku misao ne samo pedagoga (učitelja i odgajatelja), već i književnika, kulturnih radnika, sociologa i svih onih koji jesu u tome periodu bili promicatelji pedagoške misli i ideja. Nešto kasnije, 2001. godine objavljuje i knjigu pod nazivom *Pedagoška misao u Bosni i Hercegovini 1918-1941.* Afirmaciju zaboravljenih pedagoga i promicatelja pedagoške misli u Bosni i Hercegovini ne ostvaruje samo kroz pisanje svojih radova kao znanstvenik, već i kao profesor na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta kroz kolegij Povijest pedagogije i školstva u BiH. U toku obnašanja uloge nastavnika, Mladen Bevanda kroz nastavu donosi najznačajnija postignuća i pregnuća pedagoga, učitelja i reformatora školstva u Bosni i Hercegovini. Nezanemariv doprinos profesora Mladena Bevande jeste i mentorsko vođenje studentskih radnji, kroz koje je poticao istraživački duh studenata za proučavanjem zaboravljenih pedagoga i pedagoških ideja u povijesti, a najčešće vezanih za Bosnu i Hercegovinu. Nakana ovoga rada je uvid u publikacije i djela profesora i emeritusa Mladena Bevande u izučavanju pedagoške misli, ali isto tako i uvid u diplomatske i magistarske radnje odbranjene na Odsjeku za pedagogiju pod vodstvom emeritusa Mladena Bevande, koje su također dijelom afirmacije pedagoške misli na tlu Bosne i Hercegovine.

Odnos KPJ-SKJ prema odgoju i obrazovanju

Prvi pisani tragovi kao ishod povijesno-pedagoških istraživanja tad mladog naučnika Mladena Bevande predočeni su u knjigu *Odnos KPJ-SKJ prema odgoju i obrazovanju.* Bevanda svoju knjigu započinje širom i vremenskom i prostornom perspektivom, pa u prvom dijelu piše o odnosu marksizma i odgoja i obrazovanja, gdje se ponajviše oslanja na Lenjinove ideje o Marksu i marksizmu. Bevanda također analizira ideje Marksa i Engelsa, francuskih i ruskih prosvjetitelja u borbi za novi pristup odgoju i školstvu. Nakon uvida u širu perspektivu, u drugome dijelu knjige Bevandino pisanje poput lijevka dolazi do odnosa radničkog pokreta u jugoslovenskim zemljama, kao posljedice međunarodnog radničkog i socijalističkog pokreta, prema odgoju i obrazovanju. Bevanda u ovom poglavlju izdvaja najmarkantnije ličnosti kao prve socijalističke ideologe i borce Vasu Pelagića i Svetozara Markovića, te ukratko opisuje njihov doprinos i napredne ideje o odgoju i obrazovanju. U trećem dijelu svoje knjige autor stavlja akcenat na osnivanje KPJ i njen odnos prema odgoju i obrazovanju. U ovome dijelu autor, predstavlja osnovne zaključke kongresa KPJ (I-VII kongresa) za koje ističe da su „bili revolucionarni i progresivni, a neki od njih su još i danas aktuelni.. evidentno je da se ovoj problematici KPJ od osnivanja poklonila veliku pažnju i u tom smislu vrlo progresivnim

i revolucionarnim zahtjevima trasirala put i svoj odnos prema odgoju i obrazovanju“ Bevanda (1977: 60.) U posljednjem dijelu ove knjige akcent je stavljen na pojedine stavove SK BiH prema odgoju i opbrzovanju koji su zaključeni na V i VI kongresu SKBiH i prvoj konferenciji SKBiH. Bevanda smatra da su kongresi i konferencije SKBiH davali snažne impluse za dalji razvoj odgoja i obrazovanja, što je opravdalo miješnje SK u najznačajniju oblast društvenog života – odgoj i obrazovanje.

Školstvo u Bosni i Hercegovini u međuratnom periodu

Kako je period između dva svjetska rata za Bosnu i Hercegovinu donio mnoštvo previranja kako političko-ideoloških, tako su se ta previranja reflektirala i na kulturno-prosvjetnu sliku građana Bosne i Hercegovine. O takvim i sličnim uticajima na obrazovno stanje i školski sistem u BiH Bevanda (2001:276) piše: „U BiH su se najautentičnije doživljavale sve surovosti i socijalne nepravde. Pojedini su pisci i pedagozi gotovo naturalistički slikali bezakonje vlasti, diskriminaciju, položaj sela i kasaba, položaj sirotinje. U tekstovima se oštro kritizira zaostalost školstva i uopće stanje u kulturi, neprosvijećenost, nepismenost stanovništva, nizak standard ljudi, društvene suprotnosti i druge nepravde. Ne mali broj intelektualaca se otvoreno, odvažno i argumentovano suprotstavljalo postojećim prilikama, domaćoj vlasti društvenom i političkom establišmentu.“ Bevanda smjelo otvara i kritizira pitanja pedagogije i školstva u međuratnom periodu koja su bila zaboravljena, zanemarena i skrivena. On dezorijentiranost u školstvu pripisuje vladajućim političkim strukturama, a najviše zamjera iskorištavanje školskog sistema za kojeg piše da je služio kao „instrument vladajuće strukture“ (2001:79,) pa time i zloupotreba učitelja za glavnog prenositelja jugoslovenske ideje koji su „razvijali i agitirali odanost dinastiji“ (2001:81.) Položaj učitelja bio je nesiguran i ponižavajući, uz konstantnu prisotnost školskih nadzornika, žandara, načelnika, upravitelja i sl. Premještanje učitelja u udaljena mjesta bila je uobičajna pojava, jer samo je 1940. godine premješteno 800 učitelja i nastavnika. Bevanda (2001:108) ističe da je ta pojava bila intenzivnija „nakon izbora, ako bi se ocijenilo da se pojedini učitelj ili profesor nije dovoljno angažirao na strani vlasti ili je pak bio otvoreno protiv vladine politike“.

Bevanda svoja zapažanja o školstvu u međuratnom periodu iznosi praveći paralelu s razdobljem Austro-Ugarske, pa bilježi otvaranje državnih i privatnih srednjih škola: gimnazija, učiteljskih škola, građanskih i stručnih škola, uz kratak osvrt na nastavni plan i program koji se primjenjivao u tim školama. Učiteljska škola kao odgojno – obrazovnu instituciju, a posebno mjesto gdje se prvobitno izučavala, ali i razvijala pedagoška teorija i praksa, zauzimaju posebno mjesto u tekstovima i istraživanjima Mladena Bevande. Pored državnih i svjetovnih škola, Bevanda posebnu pažnju posvećuje vjerskim školama u Bosni i Hercegovini:

franjevačkoj teologiji u Mostaru, franjevačkoj bogosloviji u Sarajevu²⁸, Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu i školama ženskih redovničkih zajednica. Bevanda (1993:55) je mišljanja da su vjerske škole naime dale pedagoškoj baštini „još nedovoljno istražen i valoriziran prinos“. Njegov doprinos izučavanja vjerskih škola u Bosni i Hercegovini možemo pronaći u mnogim referatima i radovima. U referatu Hrvatske katoličke škole u Bosni i Hercegovini²⁹ izdvaja da su „pismenost i školstvo u Hrvata nerazdvojivi od Katoličke crkve. To je zapravo nit vodilja Crkve od njezinog početka do danas. To je njezina bitna oznaka. Brojni su znakovi i tragovi kulturno-prosvjetnog djelovanja, što svjedoče o tomu. Kako bi, uostalom izgledala naša kulturna karta bez baštine što se tvorila u okrilju Crkve!“ (Bevanda, 2004:43.) Naime, Bevanda vidi jasnu sponu školskog sistema, u kojem imamo odgojne vrijednosti i izgradnju nacionalnog identiteta, i crkve, koja u tome treba da ispunjava odgojno načelo jedinstvenosti.

Bevandin doprinos znanstvenom oblikovanju povijesti školstva u Bosni i Hercegovini temelji se na arhivskoj građi kao primarnoj građi, ali se također konsultuje sekundarnom građom, tj. referira se i na značajne pedagoške historičare poput: Vojislava Bogičevića, Đorđe Pejanovića, Mitra Papića, Hajrudina Ćurića, Esada Pece, itd što ukazuje na njegovu agilnost u praćenju recentnih istraživanja i proučavanja pedagogije i školstva u Bosni i Hercegovini.

Pedagoška misao u Bosni i Hercegovini u međuratnom periodu

Mladen Bevanda pored pokazanog umijeća da vlada historiografijom, donosi duh pedagoških teorija koje se javljaju od osnivanja pedagogije kao znanosti do tada savremenih teorijskih koncepata u Europi i svijetu. Potom, Bevanda svoja zapažanja svodi na prostor Balkana koji je neminovno uticao na kreiranje pedagoškog gledišta pedagoga u Bosni i Hercegovini. Teško je govoriti o pedagoškoj teoriji na tlu BiH, jer u to vrijeme nije bilo institucionalnog akademskog izučavanja pedagogije kao znanstvene discipline, stoga Bevanda vješto pedagoška promišljanja i gledišta naziva pedagoška misao. Zasigurno doprinos razvoja pedagoških ideja u BiH determiniran je i razvojem pedagoške teorije i prakse u regionu. Kada je riječ o znanstvenom afirmiranju pedagogije u BiH, Odsjek za pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Sarajevu osniva se tek 1963. godine, za razliku od Beograda (1927. godine) i Zagreba (1928. godine). Važno je naglasiti da se pedagogija kao predmet izučavala kroz učiteljske škole, a kasnije i na višim

28 Važan doprinos ovoj temi Bevanda je iznio u jednom od uvodnih referata znanstvenog simpozija Sarajevo, 3. i 4. XII. 1991. god. prigodom obilježavanja stote obljetnice Vrhbosanske visoke teološke škole. Članak je objavljen u Zborniku posvećenom tom događaju. Vidjeti više u: "Pedagoška misao u Europi i Bosni i Hercegovini krajem 19. i početkom 20. stoljeća", U: Sudar, P. Topić, F. i Vukšić, T. (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890-1990, Sarajevo – Bol: Vrhbosanska visoka teološka škola*, str. 53-66.

29 Predavanje na Osnivačkoj skupštini. Udruge hrvatskih djelatnika u odgoju, obrazovanju i znanosti, 1993. U: Bevanda, M. (2004) *Život (ne)svakidašnji*, Sarajevo: Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost. 43-50

pedagoškim školama. Na području Bosne i Hercegovine prva Viša pedagoška škola otvara se 1946. godine. Društveno–kulturalne prilike u Bosni i Hercegovini u tom periodu su ponukale pedagoge i učitelje da čitaju i tragaju za stranom literaturom, ali i literaturom istog govornog područja, pa u njihovim tekstovima možemo vidjeti i referiranja na pedagoge iz regiona, pored evropskih i američkih autora. Ovo je značajno jer u međuratnom periodu pedagozi i prosvjetni radnici iz BiH školovali su se u Berlinu, Carigradu, Parizu, Beču, Pragu i u Zagrebu i Beogradu (Bevanda, 1993.) Kreiranje znanstveno – stručnog pedagoškog gledišta kod pedagoga između dva svjetska rata u Bosni i Hercegovini bila su pod utjecajem „tradicionalne“ i „nove škole“ (Bevanda, 2001.) Kod pedagoga u Bosni i Hercegovini vidljiv je utjecaj obje struje: tradicionalne europsko-herbartovske misli i tad nadolazećeg američkog progresivizma (John Dewey), ali veoma često u njihovim tekstovima prožeta je ideja vjerske pedagogije, koju Bevanda prepoznaje i evaluira veoma pozitivno. Pedagogija u Bosni i Hercegovini ”nije se razvijala neovisno o europskoj pedagoškoj misli. Svojim dometima (originalnim prinosima) unijela nas je u europsku i svjetsku povijest pedagogije, kulture, znanosti i istodobno posredovala europska i svjetska pedagoško-kulturna iskustva“. (Bevanda, 2007: 41) Zapravo, Bevanda (1993) uočava ove dvije struje i analizirajući udžbenike koji su korišteni u međuratnom periodu u učiteljskim školama i fakultetima u regionu.

Bevanda analizirajući pedagošku stvarnost u BiH ne zanemaruje stanje u Europi, već mu daje poseban značaj u komparativnom prikazu s pedagoškom teorijom i praksom u BiH. Tako, npr. u svom radu iz 1993. godine „*Pedagoška misao u Europi i Bosni i Hercegovini krajem 19. i početkom 20. stoljeća*“, profesor nastoji izdvojiti najznačajnije reformske pokrete u Europi i SAD-u krajem XIX stoljeću, te prikazuje kako se to reflektira na razvoj pedagoške misli u BiH. U pomenutom radu, autor piše kraći historijski prikaz od vladavine osmanskog carstva, preko austrougarske, a potom opisuje stanje u međuratnom periodu, praveći paralelu s odgojno-obrazovnim ustanovama u regionu i svijetu. Iako za 18. stoljeće vrijedi da je to „pedagoško stoljeće“; Bevanda je mišljenja da razdoblje „s kraja 19. i početka 20. st. bilo dinamično i poticajno za razvoj pedagoške teorije i prakse kako u Europi tako i na ovim prostorima“ (1993:60.) Razdoblje u međuratnom periodu ima plodne tragove pedagogijskoj baštini, međutim, Bevanda smatra da oni koji se bave pedagogijom kao znanost, griješe jer pristupaju površno tom periodu ili pak zanemarujući ih, ne promičući ih i ne afirmirajući pedagogiju i kroz taj period. Smatra da je pedagogija zanemarila pronicljiva zapažanja i bilježenja marljivih i predanih djelatnika na polju pedagogije u prošlosti. Jer kako kaže: „Bez pedagoškoga historizma i apologije nužne su objektivne pedagoške sinteze, odnosno monografije kako bi se lakše snalazilo u sadašnjosti.“ (Bevanda 2007:40) Upravo iz tog razloga, Bevanda, tragajući za pedagoškom mišlju u Bosni i Hercegovini konsultira brojnu kako pedagošku tako i nacionalnu i vjersku periodiku u kojoj pronalazi mnoga imena koji su pisali o odgojno-obrazovnim temama. Upravo u tim tekstovima autor pronalazi značajna

imena za povijest pedagogije i školstva Bosne i Hercegovine, ali i izvan granica tog prostora.

Zaboravljeni pedagozi i promicitelji pedagoške misli u Bosni i Hercegovini

U vrijeme kada se u susjednim državama univerziteti razvijaju i izučavaju pedagogiju kao zasebnu naučnu grupu, ili pak osnivaju odjele za pedagogiju, u Bosni i Hercegovini nije bilo univerziteta, ni izučavanja pedagogije na akademskom nivou. Međutim, istraživanja profesora Bevande, nisu samo popisi historiografskih činjenica, već rezultat istraživačke operacije (Gross, 1996) u kojima on pronalazi pedagoškičnost u radovima pedagoga u Bosni i Hercegovini. Ovakvim istraživanjima profesor Bevanda je iznjedrio ideje i imena značajnih pedagoga u međuratnom periodu. Tragajući za radovima i zabilježenoj pedagoškoj praksi u Bosni i Hercegovini, Bevanda konsultira arhivsku građu (Arhiv Bosanske krajine - Banja Luka; Arhiv Bosne i Hercegovine - Sarajevo; Arhiv Hercegovine – Mostar; Arhivska građa bivše Drinske Banovine), što je rezultiralo da se brojni istraživači iz područja povijesti pedagogije i školstva u Bosni i Hercegovini pozivaju na njegova istraživanja, kao sekundarnu građu. Upravo on afirmira imena pedagoga i njihovih doprinosa pedagoškoj misli. Bevanda (2001:9-10) izdvaja brojne pedagoške pisce „S. Ljubunčić, M. Vidović, M. Pavlovića, H. Mulić, B. Sučevića, E. Mulabdića, K. Grubačića, M. Popovića, I. Grbića, M. Lapaca, M. Poljaka, D. Buntića, S. Tomića“ koji su dali značajan doprinos pedagoškoj misli, stručno i argumentovano ukazujući na neodrživost postojeće zbilje. U nastavku ćemo kratko prikazati pedagoško djelovanje nekih od pobrojanih pedagoga, koje je Bevanda istakao kao značajne pedagoške u BiH u međuratnom periodu.

Salih Ljubunčić je poznati bosanskohercegovački pedagog, rođen u Livnu 1890. godine. U Zagrebu je diplomirao pedagogiju, psihologiju i njemački jezik. Svoj životni i radni vijek provodi kao nastavnik, urednik, pedagog, psiholog u Jajcu, Duvnu, Zagrebu, Bosanskoj Dubici, Mostaru i Sarajevu. Bio je član Pedagoško-književnog zbora, urednik pedagoškog mjesečnika „NAPREDAK“, SAVREMENE ŠKOLE, Pedagoško-psihološka, ali i sociološka zapažanja ostavljao je na stranicama periodike u Kraljevini Jugoslaviji., Ljubunčić je pisao za mnoge časopise poput: ISLAMSKA SVIJEST, NARODNA UZDANICA, POGLED, UZGAJATELJ, NAPREDAK, SAVREMENA ŠKOLA, UČITELJ, NOVA EVROPA, OBZOR, NOVI BEHAR, GLASNIK IVZ-A i NOVI ČOVJEK, itd. Napisao je 10-ak knjiga koji tretiraju odgojno-obrazovnu teoriju i praksu. Njegova ostavština se nalazi u Hrvatskom školskom arhivu u Zagrebu. Bevanda je jedan od prvih historičara koji pišu o njegovom doprinosu i razvoju pedagoške misli u Bosni i Hercegovini, izdvajajući ga kao jednog od najvažniji pedagoških teoretičara u tom periodu (2001:85).

Miljenko Vidović je rođen u Primošten, 1884. godine. Njegov najznačajniji doprinos ogleda se u Kulturno-etičkom pokretu, potom u vođenju škole za odrasle

i dopisnih tečajeva. Veliki dio radnoga vijeka provodi u Sarajevu 1919-1937. godine. Miljenko Vidović bio je urednik UZGOJITELJA - mjesečnika za moralno i etičko poboljšanje društva, za kojeg Bevanda smatra da je bio najbolji pedagoški časopis koji je izlazio u međuratnom periodu. Pisao je tekstove o važnosti i moći odgoja, o obrazovnim prilikama i etičkom prosvjećivanju stanovništva. Bevanda (2001) brani lik i djelo Miljenka Vidovića, od Mitra Papića i Vljajka Ubavića, koji su kritizirali ideju i misao koju su smatrali da protežira Vidovićevo pokret. Najznačajniju i najobuhvatniju analizu Vidovićevo pokreta donio je Salih Ljubunčić u svojoj knjizi *Vidovićevo škola iz 1925. godine*.

Miloš Pavlović rođen je 1889. godine. Radio je kao upravitelj Ogledne škole u Sarajevu. Objavljivao je svoje radove iz teorije pedagogije i psihologije, ali i školske prakse U PREGLEDU, UČITELJU, SAVREMENOJ ŠKOLI i NAPREDKU. Prema Bevandinom stajalištu bio jedan od značajnih kritičara herbartovske škole i predstavnika radne škole.

Hamdija Mulić je rođen u Konjicu 1881. godine. Učiteljsku školu i gimnaziju je završio u Sarajevu. Radni vijek je proveo kao učitelj u mnogim mjestima u BiH, a najduže se zadržao u Sarajevu. Predavao je pedagošku grupu predmeta u Gazi Husrev-begovoj medresi, a i u ženskoj medresi od njenog osnivanja. Hamdija Mulić je bio prosvjetitelj i reformator, pisao je tekstove za mnoge časopise: BEHAR, SMILJE, GAJRET, BISER i pedagoškim časopisima UZGOJITELJ, NOVA ŠKOLA, itd. Napisao je nekoliko knjiga koje se tiču odgoja i obrazovanja, a posebno pedagoško interesovanje usmjerio je ka metodici nastavnog rada.

Edhem Mulabdić je rođen u Maglaju 1862. godine. Završio je Učiteljsku školu u Sarajevu. Svoj radni vijek proveo je kao nastavnik u Darul-muallimina, potom kao i Učiteljskoj školi i Serijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu. S kolegama je prvobitno pokrenuo časopis BOŠNJAK, a potom i časopis BEHAR, također bio je i urednik lista Gajreta. Svoje tekstove je objavljivao u mnogim časopisima: GAJRET, BOŠNJAK, BEHAR, SARAJEVSKI LISTI, ZEMAN, PRAVDA, NARODNA UZDANICA, te ŠKOLSKI VJESNIK. Mladen Bevanda ide dalje u analizi pedagoško-književnog djelovanja Edhema Mulabdića, pa pored književnih vrijednosti izdvaja njegov doprinos pedagoškoj misli.

Kosta Grubačić je rođen 1909. godine u Bileći. Učiteljsku školu je pohađao u Mostaru i Cetinju. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu na pedagoškoj grupi predmeta 1937. godine. Na Karlovom univerzitetu u Pragu doktorirao je na temi „Javno mnijenje kao vaspitni faktor“. (Bevanda:2001:207) Napisao je značajan broj radova u pregledu, UČITELJU, GRAĐANSKOJ ŠKOLI i nekoliko knjiga značajnih za pedagogiju: „*O školskom sistemu u Rusiji*“, „*Veliki ruski pedagog Ušinski*“ itd.

Također, Bevanda ostvalja pisani trag o povijesnim ličnostima, koji su dali svoj doprinos u razvoju školstva, u formi znanstvenih članka u zbornicima i časopisa, a kasnije i obijedinio u knjizi *Život (ne) svakidašnji- pedagoški ogledi*, 2004. godine. Dijelom plejade značajnih ličnosti Bevanda izdvaja i sljedeće mislioce i djelatnike fra Filipa Lastrića³⁰, fra Stijepana Marijanovića³¹, nadbiskupa Josipa Stadlera³², fra Grge Martića^{33 34}, fra Didaka Buntića³⁵ i Majku Francisku Lechner³⁶.

Zaboravljeni pedagozi o kojima je Bevanda pisao u svojim djelima, postaju značajna znanstvenoj javnosti i daju im istraživačke impulse za traganjem dubljih pedagoških ideja i doprinosa pedagoškoj historiografiji.

Pedagoški časopisi koji su promovirali pedagošku misao

U međuratnom period je izlazilo čak 57 pedagoških časopisa³⁷. Prema Bevaninom mišljenju pedagoška misao se naročito razvijala i njegovala u časopisima PREGLED (1927.-1941.), UČITELJSKE ZORE (do 1921.), NOVE ŠKOLE (samo za 1922. godinu), NARODNOG UČITELJA (samo za 1918.), UZGAJATELJA (1923-1928), NOVOG UČITELJA (samo za 1930.) i RODITELJSKIM NOVINAMA (1936) koji su izlazili u Sarajevu. Ljubunčić, Pavlović, Grubačić, Vidović i Belović su neki od najznačajnijih autora koji su pisali za časopise u regionu. Bevanda (2001:271) navodi da su to najčešće "časopisi u Beogradu, Zagrebu, Svetozaru, Novom Sadu, Kragujevcu i drugim mjestima, ponajviše u NAPRETKU, UČITELJU, GLASNIKU PROFESORSKOG DRUŠTVA, SAVREMENOJ ŠKOLI, KRŠĆANSKOJ ŠKOLI kao i drugim pedagoško-stručnim i staleškim listovima i publikacijama".

U mnogim pedagoškim časopisima koja su izdavani širom Jugoslavije, bila je otvorena prilika za pisanje učitelja, nastavnika i profesora. S tim, da je pedagoška misao kako je Bevanda i bilježi postojala i razvijala se i na bosnansko-hercegovačkoj periodici koja nije bila nužno pedagoška. U nastavku ćemo kratko o časopisima koji su dali prostor učiteljima, nastavnicima, profesorima i pedagozima za promišljanja o pedagoškoj kako praksi, tako i teoriji.

30 Bevanda, M. (2000) "Školstvo u doba fra Filipa Lastrića 1700.-1783." Zbornik o fra Filipu Lastriću u povodu 300. Obljetnice rođenja, Mostar, 143-150

31 Bevanda, M. (1994) "Preporoditelj školstva", STEČAK, VI

32 Bevanda, M. (1994). "Pastoralni djelatnik, znanstvenik, graditelj...", STEČAK, II

33 Izlaganje u crkvi Sv. Ante na Bistrici 1995. Godin u povodu 90-te obljetnice smrti fra Grge Martića U:

Bevanda, M. (2004) *Život (ne)svakidašnji*, Sarajevo: Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost. 196-205

34 Bevanda, M. (1996) „Fra Grga u pamćenju Sarajevu i u Hrvatskom kulturnom društvu „Napredak““, Zbornik radova znanstvenog skupa „Fra Grga Martić i njegovo dobro“, Zagreb

35 Izlaganje povodom 120-te obljetnice; Sarajevo: Kamerni teatar 55, 1991. U: Bevanda, M. (2004)

Život (ne)svakidašnji, Sarajevo: Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost. 206-209

36 Bevanda, M. (1994) „Neizbrisivi tragovi dobrote“, STEČAK, V

37 Pantić, D: "Značaj i uloga pedagoške periodike za pedagoško osposobljavanje učitelja", Zbornik radova: Simpozijum 100 godina učiteljstva, Sarajevo, 1989.

Časopisi kulturno-prosvjetnih društava i vjerskih zajednica

Časopisi koji su tretirali teme o školstvu, ali i objavljivali tekstove o primjerima i problemima odgoja i obrazovanja najčešće su mjesečne publikacije kulturno prosvjetnih društava: Bevanda (2001) izdvaja neke od tih časopisa: GAJRET (1903.); BENEVOLENCIJA (1892.); NARODNA UZDANICA (1924.), PROSVJETA (1902.) NAPREDAK (1902.), te izdvaja i godišnje kalendare ovih društava kao pedagoški vrijedne. Listajući pomenutu bh periodiku, Bevanda nam donosi pregled nekoliko tekstova koji tretiraju odgojno-obrazovne teme iz Prosvjete, Napretka, Narodne uzdanice i Gajreta, a mi ćemo izdvojiti nekoliko njih. Iz KALENDARA PROSVJETE izdvaja tekst učitelja Đorđevića koji nastoji roditeljima skrenuti pažnju i istaknuti važnost o partnerstvu s učiteljem, koje će im olakšati odgojno-obrazovnom rad s djecom na nastavi. Potom tekst profesora pedagogije Branko Kebeljića koji piše o važnosti učitelja i njegovoj ulozi u narodnom vaspitanju. Značajni su tekstovi koji tretiraju prosvjetne prilike (npr. „Naša prosvjetna politika Hamida Efendića“), te važnost tečajeva za nepismene. (npr. PROSVETA, Ilija Radusinović).

Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ kroz svoj list NAPREDAK učestvuje u razvoju pedagoške misli. Bevanda izdvaja neke od tekstova koji tretiraju odgojno-obrazovnu problematiku. U ovom časopisu objavljujivani su tekstovi u kojima se pisalo o važnim imenima koji su dali svoj doprinos u školstvu i znanosti (tekstovi Ivana Miličevića o don Franu Miličeviću, o Anti Jukića, o Josipu Milakoviću, tekst Alije Nametka o Safvet-beg Bašagiću, itd).

Ističući značaj NARODNE UZDANICE za razvitak pedagoške misli Bevanda (2001) izdvaja par članaka iz 1940. godine. Prvi tekst je „Gazalija kao pedagog“ autora Mustafe Busuladžića. U ovom tekstu Mustafa Busuladžić donosi argumente svojih promišljanja po čemu Gazali jeste preteča Rusoa, Komenskog, Kanta, Pestalozzija i Spencera. Bevanda cijeni ovaj rad važnim za upoznavanje bogatog opusa mislioca Gazalija. Drugi članak koji Bevanda smatra vrijednim pažnje je tekst „Pismenost“, autora Fehima Spahe. U tekstu autor ističe važnost suzbijanja nepismenost, kroz organiziranje analfabetskih tečajeva i za žensku i mušku mladež.

Na poslijetku Bevanda (2001) izdvaja doprinos časopisa GAJRETA razvoju pedagoške misli i nekoliko važnih tekstova. U časopisima su se objavljivale polemike iz teorije i prakse. U tekstu „Prosvjećivanjem knjigom“ pedagoga Hamdije Mulić, nalazi se značajna rasprava o važnosti i prosvjećivanja i uzgoja (obrazovanja i odgoja). Tekst „Izbor stručnih škola za našu djecu“, profesora Šefkije Bubića, pokazuje tadašnju analizu pedagoške prakse. Autor ukazuje na potrebu saradnje roditelja i škole, kako bi se do kraja provela podrška za profesionalnom orijentacijom i odabirom škole koju će dijete upisati nakon završene osnovne škole.

Bevanda ne staje istražujući u pedagoškoj periodici, časopisima značajnih kulturno-prosvjetnih društava, on analizira i listove vjerskih zajednica. Bevanda (2001) izdvaja kraću bibliografiju tekstova koji tretiraju pedagoške teme, a objavljene su u časopisima Islamske vjerske zajednice. Također, Bevanda (2004:49) donosi popis listova i časopisa u kojima je crkva svoju kulturno-prosvjetnu djelatnost širila. Potom, ističući važnost franjevac za kulturno – prosvjetni preobražaj. Bevanda (1994) izdvaja popis listova koje su osnivali i uređivali franjevci.

Mladen Bevanda je svoj doprinos u ovom polju realizirao i kroz nastavu na kolegiju Povijest pedagogije i školstva. Prema uputama i mentorskim vođenjem profesora Nikole Filipovića on prvobitno doktorira iz oblasti povijest pedagogije i školstva, a potom i osnivanjem kolegija prvi izabrani nastavnik na Povijesti pedagogije i školstva na Odsjeku za pedagogiju u akademskoj 1992/93. godini. Profesor Filipović je prepoznao značaj izučavanja povijesti pedagogije i kulturno-pedagoške baštine BiH, što je 1983. godine pri obilježavanju dvadesetogodišnjice Odsjeka za pedagogiju istaknuo kao potrebu, međutim, tek deset godina kasnije se ostvaruje ova ideja. (Bevanda, 2005: 118) Ovaj kolegij se izučavao prvobitno kao jednopredmetni, a potom je nastupanjem Bolonjskog procesa podjeljen u semestrima: Opća povijest pedagogije i školstva i Povijest pedagogije i školstva BiH. Na Odsjeku za pedagogiju poslije profesora Bevande na ovim kolegijima imenovane su nastavnice profesorica Snježana Šušnjara, a potom i docentica Edina Nikšić Rebihić.

Profesor Bevanda je i kroz mentoriranje diplomskih, magistarskih i doktorskih radnji budio interese, motivirao i poticao mnoge kandidate da svoje istraživačke impluse usmjere na teme u oblasti povijesti pedagogije i školstva u BiH, što je urodilo plodom mnogim magistarskim i doktorskim radnjama. U nastavku teksta napraviti ćemo uvid u teme diplomskih i magistarskih radnji iz povijesti pedagogije i školstva odbranjene na Odsjeku za pedagogiju pod vodstvom emeritusa Mladena Bevande.

1. *Reforma školstva i pedagoške ideje u Bosni i Hercegovini u radoblju od 1978. do 1918. godine*; kandidat Salko Špago, 2002. godine
2. *Specijalno obrazovanje u pedagoškom časopisu i školskoj praksi u Bosni i Hercegovini u 1958. godini do 1990. god.*; kandidatkinja Snježana Šušnjara, 2004. godine
3. *Nadbiskupska gimnazija u Travniku i Šerijatskoj školi u Sarajevu u sustavu konfesionalnog školstva u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro – Ugarske*; kandidatkinja Esminka Burek, 2005. godine
4. *Franjevačke škole i zavodi u Bosni i Hercegovini*; kandidatkinja Miroslava Topić, 2005. godine

5. *Pedagoške reformske ideje u djelima Saliha Ljubunčića*; kandidatkinja Zlata Bosnić, 2009. godine
6. *Katolički školski centri u provedbi obrazovanja u Bosni i Hercegovini*; kandidat Vlatko Rosić, 2009. godine
7. *Stoljeće odgojno-obrazovnog rada osnovne škole Đurdevik*; kandidat Refik Trumić, 2013. godine

Bibliografija radova i referata nastalih kao ishod dugogodišnjeg proučavanja pedagoških ideja i misli nastalih u Bosni i Hercegovini:

1. "Odnos KPJ i SKJ prema odgoju i obrazovanju", Sarajevo: Veselin Masleša, 1985.
2. „Fra Grga u pamćenju Sarajevu i u Hrvatskom kulturnom društvu „Napredak”“, *Zborniku radova znanstvenog skupa „Fra Grga Martić i njegovo dobra”*, Zagreb, 1995.
3. "Pedagoška misao u Bosni i HHercegovini 1918-1941.", Sarajevo: Filozofski fakultet 2001.
4. „Od izopćenja i anatemiziranja do inkluzije - osvrt na povijesni pregled razvoja specijalnog školstva“, *Zbornik radova Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine- put prevazilaženja neravnopravnosti u odgoju i obrazovanju*, Sarajevo, 2003.
5. Život (ne) svakidašnji - Pedagoški ogleđi, Sarajevo: Hrvatsko društvo za znanosti i umjetnost. 2004.
6. "Pedagogija i pedagozi između prošlosti i sadašnjosti kroz vizuru nekih pedagoških antinomija", SUVREMENA PITANJA, Mostar, 2007
7. "Pedagoška misao u Europi i Bosni i Hercegovini krajem 19. i početkom 20. stoljeća", u: Sudar, P. Topić, F. i Vukšić, T. (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890-1990*, Sarajevo – Bol: Vrhbosanska visoka teološka škola, str. 53-66.

Referati:

1. „Franjevci u pedagogiji i u narodu“, Mostar: Most, 1991. god. - u povodu 700 godina franjevaca u Bosni i Hercegovini.
2. „Fra Didak Buntić (1871-1922)“. Referat prigodom 120 obljetnice rođenja, Sarajevo, Kamerni teatar 55, listopad, 1991. god.

3. „Hrvatske katoličke škole u BiH“, Referat na Osnivačkoj skupštini Udruge hrvatskih djelatnika u odgoju i obrazovanju i znanosti, Sarajevo, 5. VII. 1993. god.
4. „Neizbrisivi tragovi dobrote, (utemeljiteljica družbe sestara Kćeri Božije ljubavi Franciska Lechner)“, Sarajevo: Stećak, 1994. god. br. 5.
5. „Pastorani djelatnik, znanstvenik, graditelj“. Referat u povodu 150 godina od rođenja prof. dr. Josip Stadlera (1843 - 1918). Sarajevo: Stećak: 1994. god.
6. „Događaj za povijest“, Referat na otvaranju Katoličkog školskog centra u Sarajevu, studeni 1994. god.
7. „Fra Grga Martić (1822 - 1905)“, Izlaganje u crkvi Sv. Ante na Bistriku u povodu 90 godina od smrti fra Grge Martića, Sarajevo, 1995. god
8. „Školstvo u doba fra Filipa Lastrića 1700. - 1783., u povodu 300 obljetnice rođenja“, Mostar, 2001. god.

Zaključak

Bevanda izučavajući pedagozijske tragove kroz povijest Bosne i Hercegovine, posebice međuratnom periodu zaključuje da su “pedagozijska teorija i praksa bile podudarne s vladajućom srednjoevropskim zemljama”. (2001:285) Autor se odvažno bavi temama koje su zaboravljene i zanemarene, kritizira društveno-političke strukture za nemar u polju razvoja pedagogije kako praktično, tako i teorijski. Međutim, Bevandin istraživački duh donosi plejadu značajnih pedagoga u Bosni i Hercegovini koji svojim saznanjima, iskustvima i promišljanjima bogate pedagošku misao. Traganjem za plodovima pedagoških misli u povijesti, konsultirajući brojnu arhivsku građu u Bosni i Hercegovini i regionu, Bevanda afirmira i prepoznaje pedagoge, o kojima se tek pišu značajniji radovi. Pod njegovim vodstvom i mentoriranjem, brojni akademski radovi: doktorati, magistarski i diplomski radovi, tretiraju neistražene teme, pa time ispunjavaju i društvene i znanstvene ciljeve. Nakon izdvojenih nekoliko crtica o njegovom cjelokupnom opusu rada, možemo zaključiti da je doprinos emeritusa Mladena Bevande u izučavanju pedagoške misli je značajna, kako za historiografiju, tako i za razvoju pedagozijske teorije na tlu Bosne i Hercegovine.

Literatura:

- Bevanda, M. (1985), *Odnos KPJ i SKJ prema odgoju i obrazovanju*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Bevanda, M. (2001), *Pedagoška misao u Bosni i Hercegovini 1918-1941.*, Sarajevo: Filozofski fakultet.

- Bevanda, M. (2004), *Život (ne) svakidašnji* - Pedagoški ogledi, Sarajevo: Hrvatsko društvo za znanosti i umjetnost.
- Bevanda, M. (2007), „Pedagogija i pedagozi između prošlosti i sadašnjosti kroz vizuru nekih pedagoških antinomija“, *SUVREMENA PITANJA - ČASOPIS ZA PROSVJETU I KULTURU*. 2, 4. 36-45
- Bevanda, M. (1993). „Pedagoška misao u Europi i Bosni i Hercegovini krajem 19. i početkom 20. stoljeća“, U: Pero Sudar, Franjo Topić i Tomo Vukšić (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890-1990*, Sarajevo – Bol: Vrhbosanska visoka teološka škola, str. 53-66.
- Bevanda, M. (1995), „Fra Grga u pamćenju Sarajevu i u Hrvatskom kulturnom društvu „Napredak“, Zborniku radova znanstvenog skupa „Fra Grga Martić i njegovo dobra“, Zagreb:

Summary

Contribution of Emeritus Mladen Bevanda to the study and promotion of pedagogical thought in Bosnia and Herzegovina

Mladen Bevanda is among the first to receive a master's degree and a doctorate in the field of history of pedagogy and education in Bosnia and Herzegovina at the Faculty of Philosophy of the University of Sarajevo. Due to the quality of the works, he presented them in books that are still used by students studying the History of Pedagogy and Schooling in BiH course. Professor Bevanda established this course, and through teaching, the graduate theses of his students, and a significant bibliography, left his mark in the study of both historiography and the development of pedagogical ideas in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *Mladen Bevanda, pedagogical thought, pedagogues, Bosnia and Herzegovina.*

II.

O PROF. BEVANDI

Lidija Pehar

Dopisna članica Hrvatske akademije za znanost i umjetnost u BiH
Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju
Sveučilište u Mostaru – Fakultet matematičkih i odgojnih znanosti Odjeli: Pedagogija, RN i PO
E-mail: *dr.pehar.l@gmail.com*

GODINE SURADNJE S PROFESOROM BEVANDOM

Ja ne znam nijedan znak i, osim dobrote!

L. Beethoven

Crtice iz života

Ličnost, o kako to gordo zvuči, akademik Mladen Bevanda: slobodouman, intelektualac, independentan – samostalan, neovisan, nepristran, a u daljnjem tekstu, moj najbolji prijatelj, kolega, prof. Mladen.

Za mene je prije svega: prijatelj u svim situacijama, kolega u struci, srodna duša na putu spoznaje sebe u onim situacijama kada „gori“, ili jako boli, ili je teško, ili pak veoma lijepo i svečano (na svakoj mojoj promociji knjiga je sudjelovao, kao recenzent i kao predstavljajući, a bilo ih je mnogo u prepunim anfiteatrima filozofskih fakulteta u Sarajevu i Mostaru).

Upoznali smo se na Filozofskom fakultetu 1989. godine. Tada je gostovao na predmetu metodologija znanstvenih istraživanja, kod akademika Petra Mandića, gdje sam bila asistent i uskoro postao naš kolega na Odsjeku.

Napisao je, upravo te godine, prikaz moje prve knjige (doktorata koji sam obranila i objavila 1990.), a u rukopisu sam prepoznala: posvećenost, trud od srca, ljudskost, predanost, dubinu, empatiju i preporuku, da vidim sebe realno. Bila mi je potrebna potvrda, a on se uistinu potrudio da bude do detalja upoznat s rukopisom, mojim radom u znanosti na Fakultetu i predstavi ga vrlo predano. Citiram: “Kada diplomiraš, magistriraš i doktoriraš, s 27 godina, uz sva odlikovanja Fakulteta i rektora, to znači da su zreli plodovi strpljivog i predanog rada došli na sto...”, naglasio je Mladen.

Ta odlika predanosti kada piše ili predaje, ostat će u svim situacijama, jer to je njemu svojstveno; ili će raditi seriozno, temeljito i duboko ili ne će nikako, na nekom zadatku.

Od 1996. godine, kada se nastava normalizirala na Fakultetu, nakon rata, postajemo tandem koji se u struci nije bojao nijednog zadatka, a bilo ih je mnogo koje smo obavili skupa, na svim ciklusima studija i postdiplomskim studijima kao rukovoditelji i suradnici.

Uvijek spreman za dijalog, a osobito prepoznatljiv, kada god su nesporazumi, konflikti, u pitanju, kako bi razgovor polučio rješenje, bez svađe i animoziteta, po principu: i, i, (skupa do izlaza), a ne retorika politike ili, ili i gotovo: jer tu nema dijaloga i napretka.

Prof. Mladen je retoričar kojeg su kolege molile da uvede retoriku kao predmet na studiju Pedagogije, kako bi studenti znali što je govornik, orator i kako se budi inspiracija za slušanje kod studenata. Njegovo umijeće ili tehnika govorne komunikacije, s praktičnom svrhom uvjeravanja sugovornika, je prepoznatljiva, slikovita, dojmjljiva, ispunjena mnogim slikama iz prošlosti ili života, ovdje i sada.

Prof. Bevanda Mladen je vizionar koji artikulira sve što zacrta, svjestan da svaki zadatak ima svoj proces, tijek i mjesto. Strpljivo radi u svakoj ulozi kojih je bilo više u njegovom radnom vijeku, s mnogo energije i umijeća i ništa ne prepušta slučaju, površnosti, improvizaciji.

Gnuša se svih oblika potčinjavanja ili protektorijata ili autoritarnosti ili nepravde, koja dominira u manipulativnosti današnjeg čovjeka. Poziva znanstvenike na dijalog putem kongresa, časopisa, okruglih stolova, kako bi u svakom problemu vidjeli mogućnost i izlaz. Svjedoči empatiju djelima, poštujući univerzalne, moralne i kulturne vrijednosti.

Podsjeća da je još u antici njegovana: razboritost, mudrost, pravda, duhovna snaga, jakost i umjerenost.

On nikoga ne ostavlja na pola puta već pruža ruku za pomoć. A kada je meni osobno ponekad bivalo teško, napisao bi mi: Zabranjeno gubiti nadu u bolje sutra!

Spominje zlatno pravilo Etosa (cjeline čovjekova moralnog stava): Ne čini drugome ono što ne želiš da drugi tebi čini!!!

Podsjeća da ništa ne izaziva pobunu kao nepravda, jer ona ponižava, vrijeđa. Skreće pozornost u svakoj prigodi: što mržnja i bijes čine, razaraju, uništavaju.

Prof. Mladen naglašava: „ Čim onaj kaže A, još nije do kraja ni rekao, onaj ga dočekuje s B, te umjesto da A i B koji mogu biti različiti, traže C kao sintezu, da imaju dijalog, rješenje i dogovor; inače sve se svodi na uvrede, etikete. Nema opće kulture, kad izostaje dijalog. Poziva nas na spoznaju da indoktrinacija ili manipulacija nisu izlaz, nego dijalog i razgovor kroz povjerenje i empatiju.

Zalaže se godinama da BiH može biti Europa u malom, da smo veliki kao narod, i naša kultura, i obrazovanje, ali to još ne vidimo kao vrlinu pa bježimo od sebe i puštamo da nam se nameće, strano i tuđe. Svjedoči i poučava da riječ može biti lijek, ali i otrov. Upozorava na onu Andrićevu: “Pazite na svoje riječi, jer one postaju djela, a ona naš karakter.” Ili: “*O tempora, o mores.*” O, čudnih li vremena, čudnih li običaja, o pokvarenog li svijeta.

Podsjeća nas na Maksima Gorkog: “Čovjek – kako to zvuči gordo”, ili američkog književnika O’Neila “Čovjek – to zvuči nisko i gnjusno”?

Pisao je i piše, u vidu anegdota da bi na ljudima ostavio dublji trag o nekoj temi, a da pri tome njegova ironija nije bila sarkazam, cinizam ili povređivanje drugog i drugačijeg, nego skretanje pažnje, fokusa na istinu o kojoj govori. Poučavao je studente, postdiplomce, doktorante, da im nitko ne pere mozak, a kad je on bio student, o tome mi je pričao mnoge anegdote i evo jedne. Imali su učionicu za seminar iz pedagogije, koja se nalazila do kancelarije šefice Studentske službe. Oni su tu učili, pomagali jedni drugima u učenju, ali i pjevali. I onda se ona žalila akademiku Petru Mandiću: „Profesore, vaši pjevaju!“, na što je mudri profesor Mandić odgovorio: „Ima li ista ljepše, satima uče i onda malo zapjevaju.“

Ili, jedan kolega s Odjela pedagogije i psihologije je izjavio: “Našao sam najkraći put od studentskog doma do fakulteta, pješke“, na što je Mladen odgovorio: „Ne treba meni, ja tražim najduži put da srećem i upoznajem ljude“!

Još mnoge anegdote se vežu za njegove studentske dane, koje sam čula, od njega i drugih. Budući da se gimnastikom bavio od rane mladosti, bio je iznimno spretn u mnogočemu. Tako je jedva čekao da padne veliki snijeg u Sarajevu, jer su najplaćeniji studentski poslovi bili čišćenje snijega s krovova, što nije mogao svako. Mnogi svjedoče, da kada je bio učitelj, mogao je, veliko dvorište škole na rukama prijeći, sa lakoćom, ili mlin na mlinici zaustaviti snagom svojih ruku.

Toliko svjedočenja postoje: Prof. Mladen je: čovjek, učitelj, prijatelj, kolega, osoba koja te nikada ne ostavlja na pola puta i voli pomagati, poučavati. Kada se spremao za nastupe obljetnica ili komemoracija, na Univerzitetu u Sarajevu, koje su zahtijevale mnogo napora i truda, nije se štedio, a evo i jednog primjera: „Poštovani dekane, obavijestio sam Vas da će Odsjek u povodu obilježavanja četrdeset godina od upisivanja prvih studenata pedagogije organizirati znanstveni skup 22. IV. 2004. god. na temu: „Stanje, problemi i perspektive pedagogije u Bosni i Hercegovini“. Budući da pišem glavni referat za taj skup prijeko mi je potrebna Vaša pomoć. Naime, želim prikupiti sljedeće podatke:

- popis svih studenata koji su diplomirali na Odsjeku (napominjem, popis postoji od 1950.-1980. u Spomenici Fakulteta 1950.-1980.);
- također, nužan je i popis svih doktorskih disertacija obranjenih na Odsjeku, odnosno Fakultetu;

- popis svih magistarskih radnji obranjenih na Odsjeku (napominjem da popis postoji, samo treba odobrenje da mi se daju na uvid);
- potrebno je osigurati uvid u personalne dokumente, odnosno dosjee nastavnika koji su predavali na Odsjeku, njihovo napredovanje i dr.
- Odsjek je organizirao sedam kolegija postdiplomskih studija počevši od 1971. godine. Sve je verificirano na Nastavno-naučnom vijeću Fakulteta, pa bi i ti tragovi bili dragocjeni;
- Odsjek je prve studente primio 1963./64. školske/akademske godine pa bi bilo korisno doći do svih odluka o pokretanju inicijative o otvaranju ove studijske grupe na Fakultetu;
- Naravno, interesiraju me i drugi izvori, podaci koji postoje u dokumentaciji – arhivi Fakulteta a odnose se na Odsjek za pedagogiju.

Veoma štovani dekane Ljuboviću, uvjeren sam da ćete mi pružiti pomoć kako bih došao do što više relevantnih podataka o Odsjeku za pedagogiju. Srdačno Vas pozdravljam.

(Mladen Bevanda, Sarajevo, 2003.) “

Ništa nikada nije prepuštao slučaju ili improvizaciji. Njegova deviza je „Ako nije potpuno istraženo i kvalitetno urađeno, ne će dopustiti da bude objavljeno“. A tako je učio i uči druge, čemu sam ja svjedok u pisanju sedam knjiga u kojima je bio recenzent.

Jedna od bitnih odlika (karakteristika) prof. dr. Mladena Bevande je njegov način, stil ponašanja, komunikacije i pedagoškog takta, na obranama doktorskih disertacija, magistarskih i diplomskih radnji.

Bilo da je bio predsjednik komisije, član ili mentor, nikada to nisu bile formalnosti, već istinski intelektualni i kulturni događaji. Znao je uspostaviti komunikaciju s auditorijem, držati im pažnju, razvedriti lica prikladnim anegdotama, uistinu ohrabriti kandidate i stvoriti odista ugodan znanstveno-svečarski ambijent, atmosferu.

Prigodnim stručnim riječima, ali i prikladnim, duhovitim anegdotama, uspijevao je držati pažnju i predočiti važnost i značaj teme, tog znanstvenog rada. Adekvatnim i preciznim pojašnjenjima je znakovito predstavljao, koji su trud kandidati uložili, da rad učine znanstveno, društveno i praktično vrijednim.

Njegova pitanja koja je na obranama postavljao i pomno birao, pružala su kandidatu mogućnost i prostor za iskazivanje umješnosti, sposobnosti, vladanja materijom, strukovnog znanja i dokazivanja znanstvenog metodološkog pristupa u radu.

Naravno, ukazivao bi kandidatu, što bi moglo ojačati rad i time im pomagao u pripremi za eventualno pisanje knjige ili dalja istraživanja. Dakle, kada nešto nije bilo do kraja izvrsno, on je prigodnim riječima znao pomoći, ukazati, usmjeriti, a nikako prešutjeti glede dobrobiti pedagoške struke.

Predstavljanje knjiga i referata za obljetnice na FF, UNSA, u prepunim amfiteatrima, bili su profesorova poslastica. Zašto?

Njegov govor bio je uvijek pomno, znalčki i detaljno pripremljen, da bude bez greške, a tempo i melodiju izlaganja pratila je razigranost misli, pritom pomno prateći i vodeći računa o pažnji auditorija, naglašavajući važne ulomke podizanjem ili smirivanjem tona glasa kada je to bilo potrebno.

Držao je pažnju svojim stručnim znanjem, pedagoškim umijećem, ali i oratorskim vještinama po čemu je bio poznat na našem fakultetu među svim nastavnicima FF UNSA.

I danas radi, predaje, Bogu hvala, na našem trećem ciklusu. Odjela za pedagogiju i veoma rado ga doktoranti slušaju. Nakon mirovine vratio se u svoj rodni kraj, gdje naravno ne miruje, nego je veoma angažiran kao predsjednik HAZU BiH, ali je pritom Sarajevo i nas ponio u srcu, a ono pamti i čeka s radošću, njega da svrati. Sa svojih 85 godina funkcionira tako da nam dokazuje da je čovjek star koliko mu je duša stara.

Podsjeća prof. Mladen da znanost nema domovinu, ali znanstvenik je ima (Luis Pasteur). Znanstvenik se, naime, rađa u određenoj kulturi i *volens-nolens*, crpi poticaje iz svoje tradicije: istina je bitna, i ona je kriterij i orijentir našega života. Ali sama istina može nekada silno ubadati i boljeti. Kada? Ako nije priopćena s ljubavlju, s poštovanjem, s nakanom da se situacija popravi i smiri kroz načelo istine i ljubavi.

Prof. Mladen voli svoje Sarajevo iz srca, ali kamen mu je u genima, Biletić Polju (Žitomislić), Čitluk, Mostar...

Ne smije se zaboraviti, kada smo imali protekla dva desetljeća, apsolventske večeri sa studentima u Sarajevu, niko mu nije bio ravan među nama u izvodjenu sevdalinki, koje je sam srcem probirao i interpretirao sa puno emocija, a mi smo ga pratili.

Mladen svjedoči o značenju bliskosti s ljudima, empatije, emocionalne i socijalne inteligencije. Svjetski priznati psiholog Daniel Goleman u knjizi *Socijalna inteligencija* napisao je da smo „ožičeni“ za spajanje jedni s drugima i da svakodnevne interakcije s roditeljima, šefovima, supružnicima, kolegama, prijateljima, oblikuju naš mozak i pozitivno ili negativno utječu na stanice u tijelu, mnogo više nego što smo toga svjesni, naglašavajući i svjetlo i tamu socijalne inteligencije, podsjećajući kako prepoznati manipulatore oko nas i štititi se.

Prof. Mladen je Učitelj s velikim slovom. Prije studija u Sarajevu bio je učitelj i ispekao „zanat“, da bi ga studijem znanstveno obogatio. Srela sam neke od njegovih učenika, kada je bio učitelj u Svitavi, koji su svjedočili da je prof. Mladen uspio u modelu uloge učitelja, u kojeg su se ogledala djeca, svedočeci: biti učitelj nije posao, već poziv. Podsjećao je: „Učitelji stvaraju buduće znanstvenike, liječnike, inženjere, novinare, arhitekte, i sva ostala zanimanja, koja mogu promijeniti svijet, ako učitelji imaju velika srca. Zato se kaže da učitelj ne može biti svatko?“ Primjer naše studentice slikovito svjedoči : „Sjećam se kako sam se kao djevojčica igrala škole, a ja sam bila učiteljica i to mi je bila omiljena igra svaki dan. Skrivečki sam pisala plan ploče na unutrašnju stranu ormara u sobi, pa bih brisala kad bi mama ulazila u sobu. Sjećam se kako sam se osjećala važno dok sam pregledavala i ocjenjivala sestrine uratke. Drhtala sam od uzbuđenja pri pomisli kako ću ja jednog dana biti učiteljica i voditi razred, djecu. Evo me danas, dvadesetak godina nakon mašte i igre djevojčice, radim ono što zaista volim. Uistinu je to tako, a nadam se da to i moji učenici osjete jer vole dolaziti u školu, što je potvrda mom radu i predanosti i ljubavi prema pozivu.“

Jedan od predmeta koje je prof Bevanda predavao, jest Povijest pedagogije i školstva. Studenti su me pitali: Profesorice, postoje li bilješke, jer priče koje nam je profesor oživio o ličnostima iz povijest za nas su životno važne pouke i poruke. Njegove parabole i anegdote su ostale upamćene. Učio je studente i svakodnevnom životu. Spominjao je više puta da zapamte: pedagogija nije tipska znanost, gledajte smireno i razborito na život, nikada naglo ne donosite odluke, odbacite predrasude od sebe, antipatiju, uskost, sebičnost, manipulaciju.

Prof Bevanda Mladen svjedoči je da brojne novotarije ne moraju značiti napredak.

Hrvoje Milošević

Predsjednik Hrvatskog društva za znanost i umjetnost Sarajevo

E-mail: hrvojemilosevic@yahoo.de

KRATAK OSVRT NA DOPRINOS PROF. DR. MLADENA BEVANDE

Akademik Bevanda u Sarajevu je među inicijatorima osnivanja 5. lipnja 1993. godine Udruge hrvatskih djelatnika u odgoju i obrazovanju i njezin tajnik i među pokretačima utemeljenja Hrvatskog društva za znanost i umjetnost 18. prosinca 1993. godine. Biran je u zvanje dopisnog i redovitog člana Društva te tajnika i predsjednika u dva mandata, svaki put tajnim glasanjem i među više kandidata. Sudionik svih zbivanja, predavanja, izbora, promocije knjiga, organizator Okruglih stolova za ugledne članove (15), priopćenja, veći broj ekskurzija, a i komemoracija. Podnio je referate u povodu desete obljetnice 2003. godine, dvadesete 2013. godine, 25-te, 2018. i 30-te. Biran je za predsjednika Poticajnog odbora za osnutak ogranka Matice hrvatske u Sarajevu. Bio je u uredništvu više časopisa: LICA, HRVATSKA MISAO, STEĆAK, NAŠA ŠKOLA, MOTRIŠTA, SUVREMENA PITANJA, VIDICI, RADOVI – glavni i odgovorni urednik. U *Hrvatskoj enciklopediji* urednik je za školstvo, a bio je glavni urednik *Abecedarija Hrvata Bosne i Hercegovine* kojega su zajedno priredili HAZU BiH i Hrvatski leksikografski institut (HLI). Autor je *Spomenice HDZU (1993. – 2003.)*. Nositelj je priznanja koje su mu dodijelili fakulteti na kojima je izvodio nastavu kao i posebnog priznanja – Zahvalnice Hrvatskog društva za znanost i umjetnost. Dobitnik je Povelje Rektorske konferencije BiH. Akademik je Bevanda ostavio i još dalje, naročito dubok trag u HDZU a i danas je djelatnik. Zapaženo sudjeluje u koncipiranju i ostvarivanju Programa rada HDZU kao i HAZU-a BiH. Na kraju u ime Društva i u svoje osobno ime izražavam osobitu zahvalnost za sav doprinos u razvoju i opstojnosti HDZU Sarajevo.

Marinko Jovanović

E-mail: *marinkojovanovic291@gmail.com*

SIGURAN HOD

Svojim putem hod, ni za kim se ne povod.

Narodna izreka s otoka Brača.

Ljeto 1960. godine bilo je tipično vrelo ljeto kakva su bila ljeta u južnoj Hercegovini tih godina. Na plaži Jaz u Šurmancima tih vreljih dana vladala je prava vreva. Dno Neretve još uvijek nije bilo zatrpano šljunkom što će se dogoditi idućih godina izgradnjom magistralnog puta lijevom obalom i nove željezničke pruge desnom obalom rijeke. Neretva je krila brojne zamke u svojim uzburkanim bukovima i pećinama, pa je Jaz bio prava oaza i za slabije i nevješte plivače. Glavnu riječ na plaži vodili su najvještiji u plivanju, ronjenju i skakanju u vodu. Jaz je bio poput košnice. Bilo je tu dosta snažnih i vrlo vještih mladića, ali svojom pojavom posebno se isticao Mladen Bevanda. Te je godine završio Učiteljsku školu u Mostaru i svaki dan koristio je da uživa u zasluženom odmoru. Kratko ošišan, širokog, dobroćudnog osmijeha, preplanulog mišićavog tijela privlačio je poglede posebno nježnijeg dijela plaže. Izvodio je različite akrobacije na vodi, a osobito je bio impresivan način na koji je izvodio salto. Bila je to čista perfekcija. Govorili su za njega da je bio najbolji gimnastičar u Učiteljskoj školi Mostar i da mu je na početku petog razreda njegov profesor Stane Kernc dao ključ od dvorane i dozvolio da može na spravama samostalno vježbati izjutra prije nastave. Profesor Kernc imao je puno povjerenje u svog najboljeg gimnastičara i bio je siguran da on to povjerenje neće prokockati. Mladen Bevanda je poslušao savjet svog profesora da usavršava one zahtjevne elemente koje je već savladao i da izbjegava nepotrebne rizike zbog mogućih težih ozljeda. Bevanda se posebno isticao jako zahtjevnim i teškim vježbama na krugovima i na vratilu. Osim u dvorani mnogo je individualno vježbao i kod kuće općenito jačajući svoje tijelo i podižući samopouzdanje. To je sve utjecalo i na razvitak njegove opće zrelosti, svjesnosti o vlastitim mogućnostima i stvaranju potpune slike o sebi. Tog ljeta bi nakon sunčanja i svih mlada-

lačkih akrobacija koje je izvodio na Jazu priređivao pravi mali šou za okupljenu djecu. U povratku kući do željezničke stanice vraćao se leđinom koju su svi zvali "Hendek". Svakodnevno bi na rukama prelazio stotinjak metara ledine. Na kraju bi zastao, skočio na noge, mahnuo djeci i produžio kući. Za njih je on bio poput kakvog junaka iz bajki.

Od 1955. do 1960. godine pohađao je Učiteljsku školu u Mostau. Od 1953. do 1956. godine upisane su četiri generacije učenika u Učiteljsku školu Mostar koja e tih godina radila po petogodišnjem nastavnom planu i programu. Ta je petogodišnja škola bila realno pozicionirana između srednje i više škole, iako su njezini učenici dobijali diplome srednje škole. U četvrtom i petom razredu posebna pozornost se posvećivala pedagoškim i psihološkim disciplinama te metodikama predmeta koji su se izučavali u nižim razredima osnovne škole. U petom razredu su učenici dosta vremena provodili u Četvrtoj snovnj školi u Mostaru, koja je bila vježbaonica Učiteljske škole. Učenici bi najprije kod odabranih učitelje posjećivali nastavu. Nakon toga bi sami maturanti dobijali priliku da samostalno pripreme i održe nastavni sat. Svemu tome se prilazilo s puno ozbiljnosti i u sve se unosila određena doza natjecanja. Na kraju školovanja svi su svršeni maturanti išli u pravilu u četverorazredne seoske škole diljem Bosne i Hercegovine i tamo su obavljali praksu u trajanju od tri tjedna. To se radilo s ciljem da mladi tek svršeni učitelji budu maksimalno osposobljeni za rad u svim pa i u najtežim uvjetima. Mladen Bevanda spadao je među bolje učenike, iako je njegovo pohađanje nastave iziskivalo svakodnevnu vožnju lokalnim vlakom između Čapljine i Mostara, koja bi mu i u odlasku i povratku oduzimala po sat vremena. Dok je „ćiro“ polagano dimio, on bi vožnju vlakom iskoristio da iz knjige pročita gradivo tog dana obrađivano. Nije mu bilo teško čitati ni neki naslov iz lektire. Bio je iznimno fokusiran i mogao je svoju pažnju maksimalno usmjeriti na ono što je bilo u knjizi.

Na koncu tog ljeta ovaj po mnogo čemu poseban mladić počinje raditi kao učitelj u Cerovici, maloj četverorazrednoj školi u čapljinskoj općini na jugu Hercegovine. Poslije je prešao u Svitavu malo bliže Čapljini i nakon tri i pol godine učiteljevanja otišao je na odsluženje vojnog roka. Po povratku iz vojske upisao je studij pedagogije i njemačkog jezika na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Poslije diplomiranja upisao je poslijediplomski studij, a magistrirao 1977. godine. U međuvremenu je odradio jedan četverogodišnji mandat predsjednika općine Čitluk, kada je funkcioniranje vlasti na lokalnoj razini došlo u ozbiljnu krizu. Po odlasku s dužnosti iza njega su ostali zdravi odnosi i dobri temelji za budući razvoj ove općine. (Čitlučani mu to nisu zaboravili, pa je dobio Godišnju nagradu općine Čitluk 2013. godine.) Profesionalno i kompetentno obavljao je poslove u diplomaciji i Institutu za nacinadne odnose. Doktorsku disertaciju pod naslovom „Pedagoška misao u Bosni i Hercegovini od 1918. do 1941. godine“ obranio je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1990. godine. Nakon toga zaposljava se kao profesor na ovom fakultetu. Kad je izbio rat i kad su mnogi napustili Sarajevo, Mladen Bevanda je ostao, pa se može reći da ima velike zasluge za

fizički opstanak Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Poslije rata bio je angažiran na Univerzitetu u Tuzli, Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru i Sveučilištu u Mostaru. Pritom je sudjelovao u brojnim savjetovanjima, okruglim stolovima i raznim drugim stručnim i znanstvenim skupovima. Sudjelovao je u pokretanju novih pedagoških časopisa poput SUVREMENIH PITANJA čiji je nakladnik bila Matica Hrvatska Mostar. Dakako treba spomenuti i časopis VIDICI koji izdaje HAZU u BIH. Oba časopisa stekla su veliki ugled u znanstvenim krugovima i svojom ozbiljnošću i odgovornošću s kojom je radio svoje priloge, Mladen Bevanda je nedvojbeno jedan od najzaslužnijih za to. Lakoća i jednostavnost kojom rješava usputne problem je jrdnostavno fascinantna. Ogromno znanje i iskustvo koje je stekao u svom životu od velike je važnosti i danas kad je umirovljenik. No, on svakako spada u posebne umirovljenike, kojima ne pada na pamet da miruju. Kao profesor emeritus i kao predsjednik Hrvatske akademije za znanost i umjetnost u Bosni i Hercegovini, stalno je u pokretu. Zadivljujuća mentalna i tjelesna vitalnost svakako su rezultat i zdravog stila življenja i rijetko viđene samodiscipline. Danas ima malo više vremena i da pročita neku od više tisuća brižljivo skupljenih knjiga, koje ima u svojoj kućnoj biblioteci. Tu je bogat izbor pedagoških i filozofskih djela, birana djela svjetskih klasika, enciklopedije, rječnici, monografije, rijetka bibliofilska izdanja..Knjiga mu je čitav život bila i ostala pouzdana prijateljica.

Prije šezdeset i više godina preplanuli nasmijani mladić, savršeno oblikovanog mišićavog tijela bez grama sala, bio je utjelovljenje Apolona na neretvanskoj plaži uzvodno od Čapljine. Danas već ozbiljno u devetom desetljeću licem na kojem je život ostavio poneku boru i dalje dominira široki dobroćudni osmijeh. Korak je lagan i siguran, a kralježnica uspravna tek da nas podsjeti na nekadašnju iznimnu sportsku figuru.

Danas kad poštovani akademik Bevanda obilježava svoje jubileje, s razlogom ga možemo smatrati Nestorom pedagogije i učiteljstva u Bosni i Hercegovini. Onaj mladi nasmijani dvadesetogodišnjak s početka ovog teksta postigao je dovoljno da podvuče crtu. Ali pošto on nije takav ostaje nam samo da mu poželimo siguran hod i dobro zdravlje. Neka njegova mentalna i tjelesna vitalnost što duže traje. Do novih jubileja.

Snježana Šušnjara

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet

E-mail: snjezana.susnjara@ff.unsa.ba

DOPRINOS PROF. BEVANDE POVIJESTI PEDAGOGIJE I ŠKOLSTVA U BIH

Osnivanje i djelovanje Katedre za pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1963. godine je bilo od velike važnosti za razvoj pedagoške znanosti u BiH. Osnivači Katedre za pedagogiju, profesori Petar Mandić, Nikola Filipović, Branko Rakić i Muhamed Muradbegović su s prvom generacijom studenata započeli raditi te 1963.godine. (Šušnjara, 2015, 2016) Katedra za pedagogiju je pored nastavne funkcije odigrala i važnu ulogu u razvoju pedagoških znanosti, čemu su pridonosili pedagoški radovi njezinih članova „[...] kako u ovoj sredini tako i šire jer su učinili značajne doprinose u inovacijama spoznaja i u tehnologiji obrazovanja.“ (Ilić 2005:57) Spomenuti profesori su aktivno sudjelovali u osnivanju pedagoških društava u BiH, a kasnije i u aktivnostima saveza pedagoških društava BiH i Jugoslavije. Uređivali su pedagoške časopise i priređivali različite susrete pedagoga i bivših studenata. Pisali su članke i priloge za pedagoške časopise u Jugoslaviji i BiH.

Međutim, tadašnji studenti pedagogije nisu slušali predavanja iz predmeta Povijest pedagogije i školstva. Od svih fakulteta na kojima se izučavalo pedagogiju u bivšoj Jugoslaviji jedino se u Sarajevu nije izvodila nastava iz ovog predmeta. Jedno vrijeme je iz Zagreba dolazio prof. Mihajlo Ogrizović i to je trajalo do 1969. godine. Nakon 1969. godine, ovaj predmet je nestao iz Nastavnog plana i programakatedre za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, kasnije Odsjeka za pedagogiju i psihologiju, te Odsjeka za pedagogiju. (Šušnjara, 2016)

Profesor Filipović, koji je obnašao različite dužnosti na Filozofskom fakultetu, počevši od mjesta asistenta, nastavnika, pročelnika Odsjeka, dekana Fakulteta pa do politički važnog dužnosnika, Predsjednika Predsjedništva BiH, bio je svjestan važnosti povijesti pedagogije i školstva. Smatrao je da ignoriranje pedagoškoga nasljeđa nije dobra pojava za opće kulturnu baštinu naroda BiH. Stoga je on ohrabrivao svoje bivše studente pedagogije da za magistarske a kasnije i

doktorske teze, odaberu teme iz povijesti pedagogije i školstva. O ovim nastojanjima je pisao prof. Bevanda u Zborniku radova Znanstvenog skupa posvećenog prof. Filipoviću. (Bevanda, 2005)

Da napori prof. Filipovića nisu dali osobitog ploda vidimo iz referata koji je 1983. podnesen prilikom obilježavanja 20-godišnjice Odsjeka za pedagogiju, kada je zaključeno "... da se u što skorije vrijeme osposobe kadrovi za potrebe, istraživanja historije školstva i pedagoških ideja u BiH, jer su potrebe pojedinih regija i Republike za ovim kadrovima veoma primjetne". (Bevanda 2005, str. 118) Muradbegović također navodi da je Odsjek svojim znanstvenim angažiranjem poticajno djelovao na stvaranje potrebne klime, što je imalo znatan utjecaj na obujam i kvalitetu razvoja pedagoške misli u BiH. (Muradbegović 1986:146–151) Na Odsjeku za pedagogiju je do 1979. obranjeno 14 doktorskih disertacija i 28 magistarskih teza iz pedagoških znanosti.

Kasnije je doktorand Mladen Bevanda odabrao temu Pedagoška misao u BiH 1918.–1941. Nakon obrane doktorske disertacije, objavio je i knjigu istog naslova, koja je pomogla studentima pedagogije da razumiju pedagoška nastojanja u različitim periodima, te da upoznaju pojedince koji su bili zaslužni za razvoj pedagoške misli u Europi ali i u Bosni i Hercegovini. Ova knjiga je i danas neizostavni udžbenik i spada u obveznu literaturu za predmet Povijest pedagogije i školstva BiH.

Deset godina nakon upozoravanja prof. Filipovića na nužnost osposobljavanja kadrova za ovaj predmet, dr. sc. Mladen Bevanda postaje predavač na Odsjeku za pedagogiju školske 1992/93.godine i tako postaje prvi profesor Povijesti pedagogije i školstva i ostaje na Odsjeku do 2012. godine kada odlazi u mirovinu. Nakon godinu dana, biva imenovan prof. emeritusom i u ovom svojstvu je danas angažiran na doktorskom studiju Odsjeka za pedagogiju.

Zahvaljujući prof. Bevandi, predmeti Opća povijest pedagogije i školstva, te Povijest pedagogije i školstva BiH su i danas obvezni predmeti za studente koji se odluče studirati pedagogiju. Zahvaljujući bogatom iskustvu i znanju, profesor je znao zainteresirati studente za svoja izlaganja i, kako je znao reći, „unijeti život u stari panj“. Kazivao je živopisno i slikovito, često se služeći anegdotama iz drevne prošlosti i svojim kreativnim pristupom zadržati pažnju studenata za gradivo koje im se često činilo obilnim i neprivlačnim.

Poznati su testovi koje su studenti pisali esejski i koje je profesor ispravljao na svoj osebujan način i rukopisom koji bi rijetki znali pročitati. Kad bi studenti došli po povratne informacije, znao se našaliti i nasmijati s njima, cijeneći njihov trud i zalaganje. Blago ih je znao ukoriti, na način da ne osjećaju kritiku nego poticaj. Tek kad bi napustili kabinet profesora Bevande, i malo porazmislili o svemu kazanom, shvatili bi da je na lijep način ukazao na pogreške i nedostatke u radu a nije ponizio studenta niti naveo da se osjeća manje vrijednima. Imao je pravi diplomatski pristup u komunikaciji s drugima.

Često bi naručio kavu i sa studentima pričao o njihovim životima, željama, stremljenjima. Zanimao se za njih, htijući otkriti njihove skrivene interese i u “polju šarenog cvijeća, pronaći cvijet iznimna mirisa i ljepote”, kako je znao kazivati. Kad je jedan student došao pitati bi li mogao raditi seminarski rad kod profesora, on je s osmijehom na licu, veselo kazao: Kolega, naravno da ne možete. Molim vas lijepo, toliko je drugih predmeta a vi sigurno želite stjecati znanja i iz tih područja! I kako se naljutiti i biti namrgođen pri takvom raspoloženju i otvorenosti koji su, uglavnom, bili iznimka i ne tako česta pojava na fakultetu.

Literatura:

- Bevanda, M. (2005), „Doprinos prof. dr. Nikole Filipovića Povijesti pedagogije i školstva u BiH“. U: Zbornik radova Znanstvenog skupa Nikola S. Filipović i njegovo djelo. Filozofski fakultet Sarajevo, str. 118-121
- Ilić, M. (2005). „Naučno-metodološke vrijednosti pedagoško-didaktičkog opusa profesora dr-a Nikole Filipovića.“.U: Zbornik.radova.Znanstvenog.skupa.28.V.2002. Sarajevo: Filozofski fakultet Sarajevo, str. 50–59.
- Muradbegović, M. (1984). „Dvadeset godina odsjeka za pedagogiju i psihologiju.“ NAŠA ŠKOLA, br. 5–6, str. 391–400.
- Šušnjara, S. (2015). „Development of school systems and pedagogy in Bosnia and Herzegovina from the period after the World War II to the 1970s“. Journal of Contemporary Educational Studies, br. 2, str. 78–94.
- Šušnjara, S. (2016) „Pedagogy of Bosnia and Herzegovina between past and future“. Journal of Contemporary Educational Studies, br. 3, str. 86-103.
- Šušnjara, S. (2020) „Razvoj školstva u Bosni i Hercegovini nakon Drugoga svjetskog rata do 1970-ih“. U: Razvoj i aktualne tendencije pedagogije i školstva na području nekadašnje Jugoslavije. University of Maribor Press.

U POLJU IZMEĐU DUŽNOSTI I ODGOVORNOSTI

Evo nama (opet) od Mostara vedrine, a donosi je akademik Mladen Bevanda u izvrsnoj knjizi *Između dužnosti i odgovornosti*. Sam naslov knjige govori o njenoj složenosti, te ciljevima koje autor želi iskazati. Inače knjiga je strukturirana kroz više poglavlja:

- U području znanosti i praktično djelovanje;
- Zastupnici naše suvremenosti – Portreti;
- Dužnosti prema istini i odgovornost prema vlastitom identitetu;
- Razumijevanje – Tumačenje – Valorizacija;
- Govoriti sa svrhom;
- U polju Etosa – Patosa – Logosa;
- In memoriam – njima u čast.

Ako analiziramo navedena poglavlja uvidjet ćemo da svako za sebe (a čine jednu cjelinu) predstavlja razmišljanje autora u dužem znanstvenom radu i plod su dugogodišnjeg rada u prosvjeti, kulturi i društvenom životu zemlje (pa i šire), ali i kao znatno poznavanje mnogih segmenata naučnog i društvenog života.

Dakle, iz navedene strukture odmah se zapaža da u knjizi prevladavaju prosvjetno – pedagoške i društvene teme (školstvo, odgoj, kultura), te kontekst u kojemu se ostvaruju navedeni sadržaji. Najveći dio knjige obuhvaća poglavlje „Zastupnici naše suvremenosti – Portreti“. U ovom poglavlju, kako to kaže autor, riječ je o ljudima (osobama) koji su ostavili trag u životu zajednice svojim predanim radom i aktivnim odnosom prema proklamiranim zajedničkim interesima. Ovaj odjel – portreti su ustvari eseji o značajnim osobama iz našeg naučnog, kulturnog i uopšte životnog okruženja. Svaki portret je estetski, stilski i literarno

briljantno obrađen, te ovakvim stilom i načinom pisanja akademik Bevanda uvodi u našu znanstvenu i stručnu literaturu novi termin pedagoški esej.

U pristupu naznačenim portretima, autor pristupa pažljivo i akademski odgovorno ulazi u znanstvena i druga područja kojima su se pojedini autori bavili (a ima ih 24). Također, akademik Mladen Bevanda u ovom djelu knjige (portreti) legitimira intelektualne i druge sposobnosti svakog pojedinca na sebi svojstven način da se kaže o kazanom. Autor svakom pojedincu – portretu pruža priliku da svojim djelom i radom ostavi iza sebe bolji i sadržajni život. Zato je u pravu pjesnik Henry Wadsworth Longfellow kad kaže: „Životi velikana često nas podsjećaju na to da i mi možemo uzvisiti svoj život i na odlasku za sobom ostaviti tragove u pijesku vremena.“

Ukoliko pažljivo iščitamo prikazane portrete svakog pojedinca iz ovog poglavlja možemo se uvjeriti u istinitost ovih riječi. Čitajući pažljivo ovo poglavlje (portreti) zapažamo da autor o svim tim osobama piše s posebnim žarom, a da pri tomu ne izdvaja nikog posebno, jer kako narodna mudrost kaže „ko je privrženiji jednome, gubi ljubav i povjerenje obojice“. Akademik Mladen Bevanda se ne zadržava na šturom opisivanju pojedinca već iskazuje njihovu iscrpnu znanstvenu, kulturnu, sociološku i filozofsku analizu. Upravo ta briljantno-esejistički i dinamično prikazana, svaka osoba posebno predstavlja jednu od najvećih kvaliteta pišćevog izraza. Iz tih (a i drugih raznih razloga) svaki pojedinac iz ovog poglavlja duguje dužno poštovanje akademiku Mladenu Bevandi, te u tom smislu ističemo punu opravdanost i značaj riječi urednika Ivana Sivrića kad kaže: „Zato bi svakom autoru o kojem se piše trebalo služiti na ponos što se našao na „popisu“ profesora Bevande. I s razlogom, jer naći se u fokusu interesa autora i u „društvu“ sa svima o kojima ova knjiga govori neupitno je priznanje“.

O ostalim poglavljima i knjizi u cjelini vrlo pozitivna mišljenja dali su naši uvaženi znanstvenici prof. dr. Ugo Vlasisavljević i prof. dr. Marko Karamatić. Naročito značajan prikaz ove složene knjige u cjelini i o svakom poglavlju posebno je priredio angažirani intelektualac Ivan Sivrić, inače urednik izdanja, i tako značajno doprinio da čitatelji lakše i bolje shvate ovo vrlo složeno i slojevito djelo prof. dr. Mladena Bevande.

Posebno nam je drago što se tiskanje i promocija ovako značajne knjige navedenog autora održalo u Mostaru u organizaciji HAZU BiH uz prisustvo velikog broja sudionika i vrlo značajnih osoba iz znanstvenih, kulturnih i društvenih organizacija.

Dakle, u Mostaru predivnom gradu koji autor od dječaćkih dana pa sve do danas neizmjerljivo voli. Imali smo priliku da s autorom knjige često razgovaramo o ljepotama Mostara, pa smo se ponekad u razgovoru prisjećali lijepih stihova još jednog Mostarca Šantića koji govoreći o ljepotama Mostara zna reći: „Uzviće se

Ljeljo.nad našim Mostarom, i svaki će prozor zasuti beharom, da probudi srca što misle, ljube i gore“.

I zaista poslije pročitane i proučene knjige *Između dužnosti i odgovornosti*” pojavit će se mnoge misli iz ove knjige u našim glavama „što misle, ljube i gore“ sa željom da se ove misli što prije ostvare i primjene u našem znanstvenom, školskom, kulturnom i društvenom životu.

I na kraju, što reći o ličnosti autora ovog izuzetnog djela. U svom dugogodišnjem životu nisam sreo čovječnijeg čovjeka od akademika Mladena Bevande.

Ivan Anđelić

Hrvatski leksikografske zavod

RIJEČ NA PROMOCIJI

Prima officia dis immortalibus secunda patriae, tertia parentibus debentur
(Prva dužnost osjeća se prema besmrtnom Bogu, druga prema domovini a
treća prema roditeljima)

Ibi poena, ubi noxa (Gdje je odgovornosti tu je i kazna)

U prepunoj dvorani samostana sv. Ante u Sarajevu dana 18.12.2024.godine predstavljena je knjiga autora akademika Mladena Bevande *Između dužnosti i odgovornosti*. Predstavljajući su bili: akademik Frano Ljubić, prof. dr. fra Marko Karamatić, Ivan Anđelić i konačno autor. Predstavljanje je moderirao književnik Ivan Sivrić. Ova svečanost duha bila je posvećena 31. obljetnici utemeljenja Hrvatskog društva za znanost i umjetnost u Sarajevu.

Autor se, kao potvrdu svojih stavova, često koristi latinskim sentencijama pa sam za uvod predstavljanja, imajući u vidu naslov njegove knjige naveo jednu o dužnosti, a jednu o odgovornosti.

Naslov knjige upućuje nas na jedan važan segment našeg misaonog i djelatnog načina života, te pomišljamo da ona donosi teorijsku raspravu o ovoj veoma značajnoj temi. Međutim, on nije izgubio nit nastavljaajući među koricama naraciju o veoma širokom spektru tema, da se površnom čitatelju čini da naslov i sadržina nisu u skladu. Ako dublje analiziramo priloge onda vidimo da je pravilno postavljen naslov i on upravo upućuje na razmišljanje o pročitanoj. Svi se pitamo što nam je dužnost, a još više gdje je odgovornost. Autor izlaže kroz sedam tematskih cjelina nastalih kao rezultat njegovih znanstvenih istraživanja i spoznaja, događaja i ljudi suštinu življenja na ovim našim prostorima, apostrofirajući postignuća ljudi i njegovog naroda kroz povijest. Prilozi su nastali u povodu razlaganja nekih znanstvenih tema iz pedagogije kao istinski znanstvenik, jedan od vodećih iz pedagogije uopće u BiH, a možda prvi od živih u ovo suvremeno doba. Veliki dio tekstova je nastao uz njegove javne nastupe prigodom obljetnica značajnih da-

tuma, izlaganja na razne teme društvenog života te značajan dio posvećen velikim ljudima u povijesti i sadašnjosti uz predstavljanje knjiga suvremenika.

Kad izlaže o tematici odgoja i obrazovanja nezaobilazan je pristup školi koja je nositelj tog plemenitog posla i koja nosi sa sobom i dužnost i odgovornost. Školu, odgoj i obrazovanje on shvaća dinamično u kontekstu razvoja društva i njegovim postignućima u realnom vremenu. On jasno kod ovog poimanja razlikuje pojam odgoja kao veoma širok spektar oblikovanja osobe od obrazovanja kao forme stjecanja znanja. Najbolje je citirati autora: „Odgoj je praksa i teorija, svjetski problem. Izravno ili posredno tiče se i dotiče svakog pojedinca, svakoga društva; pro funkcija je čovjeka i bitan dio kulture naroda. Odgojem se raste, sazrijeva, napreduje, preuzimaju se obveze, odgovornost, dužnosti. Škola je od vjkada mjesto za plansko i sustavno odgajanje i obrazovanje, oduvijek odgojno – obrazovna ustanova.“ Čini se da suvremeno doba je globalizacijom, tehničkim izumima (digitalnim napretkom) u želji i žurbi za što bržim stvaranjem praktičnog čovjeka je odgoj stavila u drugi plan, ostavljajući da drugi čimbenici društva neplanski i stihijski oblikuju čitavog čovjeka. Iz takvog višedecenijskog djelovanja i prakse koje mlade ljude odvlače u ponor mnoštva poroka štetnih ne samo za sebe već i društvo. Stoga autor posebnu pažnju u više priloga posvećuje katoličkim školskim centrima u BiH koji se nalaze u sustavu Katoličkih škola za Europu.

U tematskim cjelinama obrađuje mnoge događaje uz obljetnice velikih događanja poput djelovanja Matice hrvatske i njenog kulnog Mostarskog proljeća koje je pronijelo slavu Mostara znatno šire od ove naše zemlje i stiglo na popis europskih sličnih manifestacija, zatim proslava u Brotnju, skupova u Neumu ne zaobilazeći ulogu i doprinos književnika, publicista i društveno angažirane osobe akademika Josipa Muselimovića. U poglavlju Zastupnici naše suvremenosti enciklopedijski jasno, književno pitko obrađuje portrete većine suvremenika s kojima je dolazio u dodir najčešće predstavljajući njihove knjige, surađujući na znanstvenom i kulturnom planu, radeći u zajedničkim ustanovama i predstavljajući i prateći njihov rad. Iz priloga se vidi širina kretanja i interesa od znanstveno stručnih profila književnika, svećenika i umjetnika. Spomenut ćemo samo neke: fra Grga Martić, fra Didak Buntić, mons. dr. sc. Ratko Perić, Josip Muselimović, Luko Paljetak, fra Perica Vidić, Vladimir Premec, Šimun Musa, Frano Ljubić, mons. Pero Sudar, Džemal Bijedić, Vlatko Filipović, Ante Mišković i dr. Ovdje moram spomenuti dvojicu koje ističem kao primjer širine promatranja vremena, događaja, ljudi, svjetonazora i sustava. U knjizi jedan do drugog su prilozi o dvojici na prvi pogled potpuno oprečnih ljudi. Prvi je mons. dr. sc. Pero Sudar pastoralni djelatnik, pomoćni biskup Vrhbosanski, duhovna osoba i duboki vjernik, a drugi je Džemal Bijedić državnik, revolucionar i ateist. I jedan i drugi imaju zajedničke valorizirane dosege u humanosti, viziji, pristupu čovjeku, moralu, naciji i onodobnim i sadašnjim slobodama. U ovoj knjizi stoji citat koji je potpisao Džemal Bijedić: „Oni brkaju jedinstvo naroda sa likvidacijom nacija i stvaranjem nečeg

novog, vještačkog, tj. jedne jedinstvene jugoslavenske nacije što pomalo liči na asimilaciju i birokratsku centralizaciju, na unitarizam i hegemonizam.“ I Džemal Bijedić i naš mons. Pero Sudar su i onda i sada priznavali Bosnu i Hercegovinu borili se za slobodu i prava njegovih naroda i nacija, ne stoje iza bilo kakvog unitarizma i separatizma. Naš autor je surađivao i s jednim, a danas s drugim i ne smeta mu što je jedan ateist, a drugi iskreni vjernik.

Ako pogledamo strukturu djela nigdje se ne vidi izravna rasprava ni o dužnostima ni odgovornostima. Zašto je djelo upravo tako nazvao? Ustvari, svi znamo što su nam dužnosti, konačno ona su propisana našim uposlenjem i pozivom, normativima i zakonskim aktima, naslovom koji smo stekli u životu, obrazovanjem, običajima koje prakticiramo. Odgovornost je nešto što proističe iz prethodnog i predmet je slobodne volje, stupnja moralne odgovornosti usvojene od obitelji do škole, životnog kretanja i teško se može jednostavno predstaviti izuzev za jasno nominirane kaznene prekršaje. Odgovornost je u najvećem broju slučajeva činjenica procjene individualne osobe i podrazumijeva što veći stupanj osjećaja vlastite slobode. Nama kršćanima i pripadnicima drugih religija je lakše jer je ona kodificirana kroz svete knjige, a kod kršćana jasno jednostavno izložena u dekalogu. Konačno dekalog je ljudski formulirana savjest. U slučaju naše knjige dužnost i odgovornost se provlače kao paukova nit kroz sve tekstove tako da nastavnik u osnovnoj školi i akademik znaju razlučiti što je dužnost, a kada je na djelu odgovornost.

Stoga bi uvijek, kao prvo, svakom čiji posao je javan ili ima dodir sa ljudima na bilo kojoj razini preporučio da svaku svoju, ma i najmanju, odluku promotre sa stajališta odgovornosti pa je tek onda donesu. Nepoštovanje odgovornosti pa čak i uz ispričavanje neće proizvesti učinak da bi se bilo tko exkulpirao do kraja. Exkulpiranje je dano samo Bogu.

Autor se u svom djelu obilato koristi latinskim izrekama (poslovice, mudrosnice, sentencije, uzrečice, citati, aforizmi, frazeologizmi, neologizmi) kao temelj velike zapadne uljudbe želeći povećati i staviti u današnji kontekst nama bliske zapadne kulture. Tijekom svog izlaganja pojedinih tema se referira na mnoge opće usvojene autoritete iz svih grana znanosti, a posebno književnosti i humanističkih tekstova. Knjiga je ne samo autorov već opći kompendij mnoštva znanja. Dakle, on se lagano kreće kroz mnoštvo ne samo korištene literature nego vlastitog dugogodišnjeg usvajanja znanja. Interesantno, on u knjigu unosi i bogatstvo življenja u nekoliko državno pravnih sustava u kojima je čak bio aktivni sudionik. Konačno on potvrđuje veliku misao svetog Malahije proroka zapisanu prije više od 900 godina koja glasi: „Duša se ne može sastati sa istinom dok se tijelo ne oprži o vatri iskustva.“ On se uvijek pa i danas prži na toj vatri na kojoj gore sve intelektualne vrijednosti i ljudi.

Lejla Kafedžić

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet

E-mail: lejla.kafedzic@ff.unsa.ba

PEDAGOGIJA KAO POLAZIŠTE I ISHODIŠTE

Mladen Bevanda, akademik i profesor emeritus, je ostavio značajan trag koračajući profesorskim, voditeljskim, savjetovateljskim i drugim stazama. Brižljivo biran odnos sa drugima, autentičan pristup podučavanju i druge karakteristike su obilježavale svako njegovo obraćanje studentima i asistentima. Prof. dr. Mladen Bevanda poznat je po svojim govorničkim vještinama, što je posebno obogaćivalo nastavne aktivnosti i ispitne susrete, a isticao je važnost univerzalnih vrijednosti i očuvanje ljudskog dostojanstva, što je vidljivo i kod Kvintilijana. U tom smislu, svrha obrazovanja je viđena kroz formiranje čestitog i skladnog čovjeka sa intelektualnim kapacitetima i moralnim vrijednostima, protiveći se ideji da obrazovanje bude (is)korišteno za trendovske procese, isključivo usmjereno na pripremu mladih osoba za tržište rada ili na bilo koji drugi način usko postavljeno .

Govorništvo je bilo dominantno sredstvo odgoja i obrazovanja prof. dr. Mladena Bevande. Koristio se instrukcijskim i relacijskim govorom, koji su često bili isprepleteni u njegovom obraćanju studentima i asistentima, tokom podučavanja i provjeravanja naučenog, tumačeći i opisujući, postavljajući pitanja, razgovarajući (instrukcijski govor), a relacijskim govorom pri poticanju izgrađivanja kvalitetnih međuljudskih odnosa (u dogovorima, nesuglasicama, nesporazumima...), nastojanju da studente uputi u vrline i moralne vrijednosti i izgradnji vlastitoga odnosa s drugima.

Kvalitetan odgajatelj ima nekoliko važnih karakteristika dobrog govornika. **Prva karakteristika** se tiče vjerodostojnosti odgajatelja. Vjerodostojnost odgajatelja nužna je da bi njegov govor bio prihvaćen i da bi postigao svoj cilj. Vjerodostojan je onaj kome je verbalni iskaz *kongruentan* sa neverbalnim i čiji je govor usklađen s djelima. Govor prof. dr. Mladena Bevande je bio prihvaćen od strane studenata i postizao je svoj cilj budući da je bio vjerodostojan.

Druga karakteristika se odnosi na to da odgajatelj treba biti kompetentan u oblasti o kojoj govori. Kvintilijan je zahtjevima, da govornik mora biti častan i neporočan čovjek dodao izahjev da govornik mora biti mudar čovjek, dobro poznavati ono o čemu govori, a zalagao se za planirano obrazovanje budućih govornika još od rane dobi. Odgajatelju koji govorom podučava (djecu, učenike, studente), treba široko obrazovanje i vrhunsko znanje o temi podučavanja, ali i znanje o samom podučavanju, tj. znanje o tome kako podučavati. Prof. dr. Mladen Bevanda je na svakom susretu sa studentima i asistentima pokazao izuzetno znanje o temi, ali i o onome što bi bilo aktuelno u datom trenutku. Nastojao je ponuditi studentima i asistentima prostor za njihov lični i profesionalni rast, potičući ih na širenje i produbljivanje općeg znanja i usmjeravajući svojom mudrošću.

Treća karakteristika je da odgajatelj poštuje osobu i njeno ljudsko dostojanstvo. Iz poštovanja proizilazi suradnja nužna za uspjeh procesa odgajanja i obrazovanja, jer govorništvo može uspijevati samo u skladnoj suradnji onoga koji uči i onoga koji podučava. Prof. dr. Mladen Bevanda je bio blag i odmjeren u odnosima sa drugima, pristupačan za razgovor o svim pitanjima, a kada je upućivao negativnu kritiku ona je bila dobro promisljena. Nakon upućene kritike, studenti i asistenti su izlazili iz učionice ili kabineta sa osjećajem zadovoljstva, smirenosti i spremnosti da potrebno korigiraju i utkaju u svoj obrazac ponašanja. Prihvatao je pogreške, nikada ih nije ismijavao, ali jeste razumijevao i u skladu sa datom situacijom usmjeravao kako učiti lekcije iz događaja i unaprijediti svoju buduću komunikaciju, pristup i dodatno proširiti horizont. Popravljanju grešaka se ne smije biti zajedljiv, naročito uvredljiv. Mnogi su napustili započete studije zato što neki dijele ukore na taj način kao da na prestupnicima iskaljuju svoju mržnju.

Četvrta karakteristika se odnosi na jasnoću riječi odgajatelja. Jasnoća je jedan od temeljnih i istaknutih govorničkih zahtjeva. Nije rijetka pojava nejasnog govora kod vrlo obrazovanih ljudi što se opravdava stručnim jezikom, specijaliziranim znanjem i slično. No, jasnoća se odnosi i na strukturiranje misli i logičnost mišljenja. Čest je slučaj da su predavanja najučeniјeg učitelja laka za razumijevanje i mnogo jasnija. Osnovna vrlina govorničke vještine je jasnoća, a što je ko manje duševno nadaren, to će nastojati da se više uzdigne i da se naširoko raspriča, isto kao što se niski rastom izdižu na prste... Što je ko lošiji kao učitelj, to će biti teži za razumijevanje. U podučavanju prof. dr. Mladena Bevande je bila prisutna jasnoća uz prožimanje novih, nepoznatih i složenih pojmova, očekujući od studenata da tokom ispitnih aktivnosti demonstriraju (uz drugi sadržaj i zadatke pažljivo birane za potrebe postizanja postavljenih ishoda) razumijevanje i primjenu ključnih pedagoških termina (nijedan student ili studentica nisu završili studij bez jasnoće u razumijevaju pedagoških pojmova, kao što su: pedagogija, odgoj, obrazovanje, itd.). Uvijek je podučavao da se u govoru koriste riječi koje pripadaju standardnom B/H/S jeziku.

Peta karakteristika se odnosi na to da riječ odgajatelja treba biti blaga. To znači da je odgajatelj krajnje obazriv i blag, bez pretjerane strogosti, kažnja-

vanja i utjecaja na smanjenje samopouzdanja kod onih kojima je upućena riječ. Prof. dr. Mladen Bevanda je pokazivao blag i obazriv odnos prema studentima i asistentima. I kada bi mu nešto zasmetalo ili bi ga uzrujalo i dalje se prema svima odnosio vrlo odmjereno i pristojno, izražavajući jasna očekivanja bez vrijeđanja, omalovažavanja ili kažnjavanja.

Šesta karakteristika se odnosi na to da govor treba biti pravovremen. Vrijeme je jedno od ključnih elemenata života i svakog djela, pa i djela podučavanja, tako da je važno da potrebne poruke dođu u odgovarajućem trenutku. Dobar odgajatelj prepoznaje kada je vrijeme za govor, a kada za šutnju. Prof. dr. Mladen Bevanda je uzor za razlikovanje trenutka u kojem treba govoriti i onoga u kojem treba šutjeti. Ovu vještinu je demonstrirao mnogo puta u svom profesionalnom radu, a posebno na sjednicama Odsjeka kada bi malim, gotovo nevidljivim signalom poručio da je pogodan trenutak za šutnju ili kada bi se nakon kraće ili duže rasprave među drugim članovima Odsjeka, u sasvim prigodnom trenutku, uključio sa kratkim rezimeom situacije i prijedlogom za njeno razrješenje.

Sedma karakteristika se odnosi na to da govornik ima ljubav prema odgajanju. Dobar učitelj (...) na svoj nastavnički poziv ne gleda kao na dužnost, nego kao na posao koji mu leži na srcu. Prof. dr. Mladen Bevanda je uspijevao svoju ljubav prema pedagogiji prenijeti na druge u svojoj okolini.

Osma karakteristika podrazumijeva da je govornik odgovoran za svoju riječ. Riječi su vrlo moćne, jer djeluju na osjećaje, misli i djelovanje drugih ljudi. Riječ može imati konstruktivnu ulogu među ljudima, ali i destruktivne posljedice. Prof. dr. Mladen Bevanda je u potpunosti demonstrirao ovu karakteristiku, budući da je govorio polako, uvijek biranim riječima, sa mnogo pauza, nastojeći da njegove riječi nemaju destruktivne posljedice.

Na kraju, treba naglasiti da je prof. dr. Mladen Bevanda, ne samo govorništvom kao temeljnim sredstvom odgoja i obrazovanja, već cijelom svojom pojavom i ponašanjem bio odgojni uzor. Pristupom, odnosom, kompetencijama, općom kulturom, manirima, izgledom i drugim karakteristikama je bio model koji su pažljivo pratili i poštovali studenti generacijama.

Izuzetna vještina govorništva je omogućila prof. dr. Mladenu Bevandi da odgaja i obrazuje s temeljnim ciljem stvaranja čovjeka kojem su vrijednosti na prvom mjestu na listi prioriteta, ne zanemarujući ni kontinuirano traganje za različitim mogućnostima za pripremu studenata da budu PEDAGOZI i cijenjeni članovi društva.

Na temelju navedenog, što obuhvata tek djelić iz bogatog profesionalnog opusa prof. dr. Mladena Bevande, može se primijetiti da je pedagogija bila njegovo polazište i ishodište. Važan je doprinos Mladena Bevande, akademika i profesora emeritusa, statusu pedagogije u bosanskohercegovačkom društvu, pritom razumijevajući pedagogiju ponajviše kao znanost i umjetnost odgoja i obrazovanja.

Sandra Bjelan

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju

E-mail: sandra.bjelan@ff.unsa.ba

DIDAKTIČKO-METODIČKE REFLEKSIJE: CRTICE SA NASTAVE

Predavanja kod profesora Bevande su bila srijedom. Srijedom popodne. Nije srijeda omiljeni studentski dan, a popodne je još manje drago vrijeme za realizaciju predavanja. No, srijedom popodne predavanja je realizirao profesor Bevanda, a onda više nije bilo važno koji je dan ili doba dana. Rijetki su bili dani kada je profesor Bevanda kasnio na nastavu, skoro da se to nikada i nije dogodilo. Bilo je to vrijeme kada nisu svi profesori redovito realizirali svoja predavanja, vrijeme u kojem su studenti često i dugo čekali neke svoje profesore. Cijenio je profesor Bevanda naše vrijeme srijedom popodne. Počinjao je na vrijeme, a onda završavao metodički precizno - ni prije ni kasnije, nego onda kada je procijenio da smo završili sve planirano, ne insistirajući na ostajanju do posljednje minute čime bi se učinilo nekada više štete nego koristi. Iako je tada bio među najstarijim profesorima koji su nas podučavali, fasciniralo me je njegovo razumijevanje čovjeka - mladog čovjeka. Razumijevao je on i naše neznanje i propuste i nemire i znao ih je zbrinuti čak i kada ništa direktno nije radio s njima. Blago i odmjereno je na njih ukazivao – nekada pomno biranim riječima i gestama, nekada tišinom. To smo, naravno, razumjeli tek mnogo kasnije.

Kada sam, kao mlada asistentica na oblasti Didaktike, podučavala studente o metodama nastavnog rada, sinonim za metodu usmenog izlaganja i pripovijedanje, bio je profesor Bevanda. Definiციjski i didaktički precizno biste je mogli opisati gledajući kako je primjenjuje u svojoj nastavi. Imali bismo dojam da je neposredno prije predavanja bio na kafi s Kvintilijanom dok nam je u predavačkom zanosu pripovijedao kako je Kvintilijan vježbao govorništvo. Ili koliko je oduševljeno pripovijedao o tome koje je sve vrline i sposobnosti trebao imati mladi Atenjanin. Najčešće je pripovijedanje kombinirao s nastavnim razgovorom i uključivao i nas studente, a vrlo spretno tekst i primjere koristio kao ilustracije koje ste, doslovno,

mogli nacrtati nakon slušanja. Iako bismo danas vjerojatno imali prigovor i možda, u didaktičkoj analizi, zaključili da se radi o metodičkom minimalizmu kada je u pitanju izbor oblika, metoda i tehnika nastavnog rada, didaktičkih sredstava i nastavnog materijala, metodičko umijeće profesora Bevande potvrđuje da izvrsni profesori s tablom i kredom mogu postići sjajne stvari u učionicama.

Poštovanje je iskazivao i svojom nastavničkom etikom i profesionalnom estetikom. Dosljedno uredan i ljubazan, pristojan i nenametljiv, s posebno istančanim osjećajem za humor, znao je zainteresirati svoje studente za sadržaj u čijem posredovanju je bio nevjerovatno autentičan. „Profesore, mogu li kod Vas uzeti seminarski rad?“, pita kolega iz posljednje klupe nakon svih propuštenih rokova i odbijenica od drugih profesora, računajući na profesorovu blagost i razumijevanje koje je uvijek pokazivao prema studentima.

„Dragi kolega, pa kakvo je to pitanje? Naravno da ne možete“, veli profesor Bevanda na što su se svi studenti u učionici, zajedno s profesorom, srcem smijali i u ugodnom, nepovređujućem okruženju, učili ko zna koju po redu životnu lekciju.

Volio je profesor znanje, a posebno je cijenio studente koji su imali temeljito i široko opće znanje jer je uvijek isticao koliko pedagog treba biti obrazovan.

„Recite Vi nama kolegice, šta se od povijesnih znamenitosti može vidjeti u ulici Sagrdžije?“ Kolegica, koja je u Sarajevo doselila radi studija, sva zbunjena gleda u nas nekoliko, široko otvorenih očiju prepunih pitanjima o smislu postavljenog pitanja i odgovara:

„Profesore, nisam Vam ja iz Sarajeva, pa ne bih znala.“

„*O tempora, o mores*, kolegice! Svesrdno bih preporučio da se barem najvažnije zna o gradu u kojem studirate već nekoliko godina. Evo, neka to bude jedna korisna šetnja sa kolegama koji jesu iz Sarajeva. Godit će i tijelu i duhu, dakako.“

I bila su to doista neka malo drugačija i vremena i drugačiji mi u tim vremenima. Poslije takvih predavanja smo danima razgovarali o sadržaju s predavanja, pretraživali i istraživali, šetali do Sagrdžija i drugih mjesta na koja nas je profesor „usputno“ upućivao i dodatno cijenili gimnazijalce i podijeljeno znanje latinskog jezika jer ga je profesor često koristio na svojim predavanjima. Susretale su se duše i izvan učionica potaknute na te susrete upravo radi onoga što se u učionicama dešavalo i bez obzira na to koliko smo (ne)uspješni u studiranju bili. Iako su ove crtice moje sjećanje na studentske dane, pišem ih iz nastavničke uloge.

Neodvojivo je, stoga, pisati o tome koliko je profesorov stil komuniciranja i poučavanja uticao na moje oblikovanje u ulogama u kojima ću, u godinama nakon profesorovog odlaska u mirovinu, stasavati. Jedna od naučenih lekcija je i ta da biti blizak studentima ne ovisi o količini informacija iz privatnog života koje ćete podijeliti s njima. Studentima je blizak onaj profesor koji, kako između

ostalog veli Solomon Jezerski, tokom nastavnog sata dodirne dušu i dodaje da još nema takvog sredstva kojim bi se utvrdili njegovi mnogostruki uticaji. Nešto od toga kod studenata vidimo odmah, nešto tek godinama kasnije kada ih susretnemo, nešto od toga nikada ali poučavamo s uvjerenjem da ostavljamo trag i činimo kvalitativnu razliku u njihovim životima. Jer to i jeste, čini mi se, u temelju ovog poziva.

Didaktički precizan ali ne rigidan, metodički vješt ali u izvedbi odmjeren, blage naravi i postojanog karaktera, Mladen Bevanda, akademik i profesor emeritus, živio je učiteljsku deontologiju ali joj uvelike i doprinosio. Neka od načela, kako ih navodi Vladimir Rosić, koja su bila vidljiva u ponašanju i radu profesora Bevande su: načelo koristi (činiti više dobra nego lošega); načelo dobročinstva; načelo neškodljivosti, nezlonamjernosti; načelo autonomnosti; načelo pravednosti; načelo povjerenja (poštivanje dogovora, izvršenje obećanja); načelo povjerljivosti (čuvanje tajni); načelo istinoljubivosti (davanje pouzdanih i pravodobnih informacija). Mnoge deontološke spoznaje o odgoju i obrazovanju kao primarno interakcijskom-komunikacijskom procesu su najočiglednije u osobnosti učitelja, u njegovom stilu rada i u njegovom odgojnom djelovanju, a profesor Bevanda ih je dosljedno ostvarivao u svim navedenim aspektima. Čini se da je osnovno načelo deontologije, koje je predstavljeno grčkom izrekom *Age quod agis* – „Radi (dobre) ono što radiš“, zapravo pedagoška uputa ali i zahtjev profesora prema nama, njegovim studentima i kolegama ili sam to barem ja, u nastojanju da obuhvatim sve ono što je Mladen Bevanda, akademik i profesor emeritus donosio ne samo srijedom popodne, utkala u svoje nastavničko biće.

Hašim Muminović

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet

E-mail: *muminovic.hasim@yahoo.com*

DR. MLADEN BEVANDA,
AKADEMIK I PROFESOR EMERITUS

Dr. Mladen Bevanda je napisao brojne radove iz različitih pedagoških disciplina. Sve je to urađeo korektno, sistematično i originalno. Historiju školstva, kojom se ponajviše bavio, nisam imao na osnovnom studiju pa me nekako to kasnije nije ni zanimala. Čak sam se u to vrijeme čudio ko će se tim baviti kada u pedagogiji ima toliko interesantnih disciplina, pod disciplina i problema za istraživanje. Čitajući Mladenovu knjigu *Pedagoška misao Bosne i Hercegovine od 1918. do 1941.* i druge radove iz i historije školstva uvjerio sam se da nisam bio u pravu. Shvatio sam koliko je to relevantan problem za historiju školstva i pedagogije uopće, koliko je to bitno za budućnost državne zajednice te koliko je neistraženo. To je izuzetno važno za sva druga pedagoška istraživanja. Kada čitate ovu knjigu onda vidite koliko je to značajan i bogat period u razvoju pedagoške misli i školske prakse u Bosni i Hercegovini od 1918. do 1941. godine. Riječ je o cjelovitom i sistematičnom djelu koje se temelji na brojnim dokumentima i drugim izvorima napisanim u tom vremenu. Koliko je trebalo snage, strpljenja i napora da se dođe do brojnih relevantnih arhivskih izvora i napiše tako i toliko o ovom problemu kako bi drugi istraživači nastavili dalje.

Autor izdvaja i aktualizira teorijska saznanja i praktična iskustva koja treba znati i proučavati, ne samo na pedagoškim fakultetima, već i u drugim institucijama Bosne i Hercegovine a koje se dodiruju sa odgojem i obrazovanjem. Historija školstva i pedagoške misli je zanemarena u naučnim i stručnim krugovima pa je to bio pokušaj afirmacije ove pedagoške discipline a time i pedagogije uopće. Previše smo bili usmjereni na

inovacije ne znajući, ili ne znajući dovoljno, šta se događalo u razvoju pedagoške misli i školstva u prošlosti. Ne mogu biti tako valjane inovacije ako se ne temelje na naučnim i stručnim spoznajama iz prošlosti a naročito onim fundamentalnim. Sve to profesora Mladena nije zbunjivalo već ga je, naprotiv, potaklo na istraživanje i traganje za brojnim idejama školstva koje su se u prošlosti javljale, koje su imale veliki značaj za društvenu zajednicu, ali i za historiju školstva i pedagogiju uopće u Bosni i Hercegovini. On je vješto izdvajao ideje koje su bile značajne za to vrijeme i tvrdio da se bez njih ne može ići dalje u pedagogiji. U tome je bio izuzetno uporan. Treba reći da mu nije bilo lako dokazivati drugima koliko je to važno područje pedagogije. Da se historija školstva ne smije marginalizirati kako u naučnom proučavanju tako i u planovima i programima studija pedagogije.

U elaboracijama pojedinih problema historije školstva ovog vremena identificirao je brojna pitanja koja su neistražena. Isticao je da bi bilo neophodno pristupiti ozbiljnijem i temeljitijem proučavanju u budućnosti. O tome govori u svakom poglavlju spomenute knjige. Nabraja probleme i pitanja o kojima se veoma malo zna, a treba da se zna. To se posebno odnosi na one koji se profesionalno bave odgojem i obrazovanjem. Time on otvarao nove pravce u pedagoškom istraživanju i zagovara ideje i praksu sveobuhvatnijeg i svestranijeg proučavanja problema historiji školstva i pedagogije.

Iako se bavi samo razvojem pedagoške misli od 1918. do 1941. godine u knjizi se, pored ostalog, vraća dalje u prošlost i ukratko analizira pedagoško nasljeđe Osmanskog carstva, Austrijskog perioda, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i govori o njihovom uticaju na školstvo u Bosni i Hercegovini od 1918. do 1941. i kasnije. Time je nastojao da sagleda i istakne specifičnosti uticaja pojedinih ranijih društvenih uređenja na školstvo od 1918. do 1941. i dalje. Sve je to jasno i uspješno elaborirao u svojoj knjizi. Ona treba da bude poticaj na daljnja istraživanja.

Pored ove knjige objavio je više zanimljivih knjiga, brojne članke i osvrtu u različitim časopisima. Aktivno je učestvovao na značajnim naučnim skupovima u Bosni i Hercegovini i bivšoj državi.

Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu je u stalnom radnom odnosu od školske 1992./93. godine. Realizirao je nastavu iz više predmeta na Odsjeku pedagogije među kojima su Uvod u pedagogiju, Povijest pedagogije i školstva, Pedagogija II, Metodiku rada školskog pedagoga, Opšti kurs pedagogije na ostalim nastavničkim odsjecima Filozofskog fakulteta i Komparativnu pedagogiju. Predavao je neke od ovih predmeta u Tuzli i Mosta-

ru. Profesor Mladen Bevanda je dobar i odgovoran profesor, posvećivao je dosta vremena studentima u različitim oblicima i formama rada sa njima. Studenti su ga cijenili jer je znao kvalitetno raditi i poštovati svakog od njih. Iskreno je pomagao svima. Posebno je poticao darovite studente i adekvatno ih nagrađivao. Bio je to profesor starog kova kako se govorilo za dobre profesore u prošlosti. Uvijek je bio dobro pripremljen za nastavu i kreativan rad sa studentima, dosljedan i korektan u komunikacijama.

Učestvovao je na svim postdiplomskim studijima: magisterijima, specijalizacijama i doktoratima. Bio je voditelj, mentor i član komisija, dao je zapažen doprinos unapređenju svih studija koji su organizirani na odsjeku i šire. Iskreno je pomagao svakom studentu postdiplomcu i hrabrio ih da ne posustanu u izradi svojih magistarskih i doktorskih radnji. I ovdje je posebno dolazila do izražaja njegova posvećenost, tolerancija i kreativnost u radu.

Nismo spomenuli da je obavljao dužnost predsjednika Odsjeka za pedagogiju, onako kako je to išlo po redoslijedu odsjeka. I taj dio posla je obavljao veoma pedantno i odgovorno. To mu nije bilo teško jer je posjedovao veliko iskustvo u ranijem rukovođenju.

Svakako treba da ne izostavimo njegov angažman u uređivačkim aktivnostima. Učestvovao je kao urednik u više časopisa, listova i drugih publikacija: LICA, OPREDJELJENJE, STEĆAK, OBRAZOVANJE ODRASLIH, HRVATSKA MISAO i SUVREMENA PITANJA te više zbornika radova naučnih skupova.

Posebno izdvajam Zbornik radova znanstvenog skupa posvećenog našem pokojnom prof. dr. Nikoli Filipoviću u kojem je zabilježeno sudjelovanje preko 35 učesnika poznavao profesora dr. Nikole Filipovića, a koji su se okupili iz različitih krajeva bivše Jugoslavije na okruglom stolu 27. 6. 2001. godine povodom 75 godina života i 40 godina rada profesora. I ovaj Zbornik je štampan zahvaljujući isključivo dr. Mladenu Bevandi i njegovim uređivačkim poduhvatom i aktivnostima. Samo on zna koliko je tu bilo teškoća da bi Zbornik ugledao svjetlo dana. Profesor Mladen je uložio mnogo truda i bio izuzetno uporan da dođe do njegovog štampanja. Zbornik radova je kvalitetno urađen i lijepo opremljen. Štampan je na 232. stranice. Na ovaj način smo se svi njegovi studenti, makar malo, odužili cijenjenom profesoru Filipoviću a profesor Bevanda najviše.

Na kraju treba istaći saradnju sa dr. Mladenom Bevandom koja je po meni bila izvrsna. Tu je malo ko imao problema u saradnji s njim. Njegova

korektnost, tolerancija, dosljednost, komunikativnost i dobronamjernost su ga posebno krasile. Bilo je zadovoljstvo s njim saradivati i raditi.

Mladene, srećan ti 85. rođendan, neka te zdravlje i sreća prati!

Slavica Pavlović

Sveučilište u Mostaru,

FPMOZ, Studij pedagogije,

Mostar, Bosna i Hercegovina

E-mail: slavica.pavlovich@fpmoz.sum.ba

PISMO AKADEMIKU, PROFESORU, PEDAGOGU, ERUDITU, ČOVJEKU ...

Čovjek! Akademik. *Professor emeritus*. Redoviti profesor. Doktor znanosti. Pedagog. Poliglot. Erudit. Prof. dr. sc. Mladen Bevanda. Uvijek ljubazan, dostojanstven, širokog osmijeha i tople riječi za sve koje (su)sretne. Jedinstven po znanju i skromnosti. Istinski autoritet, odiše razumijevanjem, empatijom. Mudrost i dobrotu, Vjera i duhovnost kojima zrači i koje nesebično daruje ljudima oko sebe.

Povijest pedagogije je postala, zahvaljujući Vama, cijenjeni Profesore, istinsko višestoljetno putovanje, zanimljivo, očaravajuće, onkraj nastavnih sadržaja, kroz crtice, anegdote o velikim pedagozima i zaslužnicima pedagogije, odgojiteljima i obrazovateljima, školama toliko marginaliziranima u današnjem vremenu. Pedagogija je postala nama, Vašim studentima, stvarno i nepresušno vrelo znanja, promišljanja, kreativnosti, slobodnog i kritičkog mišljenja i razmišljanja, kontempliranja, istinskoga odgoja, na Vašim predavanjima koja su bila i duhovni odgoj odveć zanemaren u ovom kaotičnom i apsurdnom svijetu. Odgoj i obrazovanje su postali cilj, metoda i sredstvo istinske humanizacije a ne puke homonizacije. Svako predavanje, svaki ispit bili su razgovor kolegijalni kojim se potiče na daljnji rad, promišljanje, pomaganje jedni drugima, čovječnost. Svaki susret s Vama – izvor novih znanja onkraj pedagoških, izvor kulture i umjetnosti, humanosti.

Vaša predavanja i ispiti – nezaboravni primjer istinskog odgoja i obrazovanja, kontemplacije, iskonske pedagogije, tradicije i suvremenosti. Sve uz svojevrsnu dozu kontemplirajućeg, relaksiranoga pristupa na visokoj akademskoj razini, uz samo Vama svojstveni mir i humor dok se povremeno zagledate u daljinu, kroz prozorsko okno okupano mostarskim suncem, kišom, sarajevskom

maglom, snijegom, u učionici sterilnih zidova kojoj Vaša nazočnost, Vaš tihi ali zvonki glas, Vaš istinski autoritet, udahnuje život, udahnuje *joie de vivre*, a nas studente nadahnuje biti bolji, ne samo pedagozi, magistri znanosti, doktori znanosti i sjetimo se „tek sada znamo da ništa ne znamo“.

Mnoge ste izveli na pravi put, Riječima i Djelima. Mnogima ste bili i ostali istinski uzor. Mnoge ste diplomce, magistre znanosti, doktore znanosti, prvostupnike i magistre struke, pregnantno, smireno, pouzdano i predano, vodili na njihovom stručnom i znanstvenom putu, učeći ih odgojnim, općim, ljudskim vrijednostama. I ja sam imala čast biti Vaša studentica, učiti od Vas i, štoviše, surađivati s Vama – u nastavi, ali i na mom diplomskom, magistarskom znanstvenom i doktorskom radu. Koliko toga sam (na)učila – učila i, nadam se, (donekle) uspjela naučiti - od Vas i moje poštovane, jedinstvene mentorice, prof. ddr. sc. Lidije Pehar. Sretna, zahvalna, ponosna da ste Vi i Profesorica bili, ostali i još uvijek ste mnogima, uključujući i moju malenkost, poticatelji na znanosti i istraživanje, nikad zaboravljeni i uvijek jedinstveni tandem marljivog rada, kritičkih i kreativnih diskusija, prožetih humanim, ljudskim pristupom. Bila su to lijepa vremena.. čine se, u eri digitalizacije, alijenacije, dehumanizacije, skoro nestvarna, davno prošla. Ali bila su i više nego stvarna i uvijek ostaju u srcima, mislima Vaših studenata među kojima je i moja malenkost, svih koji su surađivali i radili s Vama.

„Ljudi kažu: zla vremena, teška vremena. Čestito živimo i vremena su dobra.“, riječi su sv. Augustina. U dobrim i manje dobrim vremenima Vi i Profesorica ste bili naši oslonci, naša snaga, naši potpornji, naši odgajatelji, učitelji, profesori, kojima smo se uvijek mogli slobodno obratiti za više znanja, za razgovor, za savjet.. za knjigu, onkraj pedagoških znanstvenih i stručnih, koju bi vrijedilo pročitati, glazbu koju bi vrijedilo slušati (razgovori o Bachu ostaju u sjećanju), izložbu koju bi vrijedilo posjetiti, o svemu tome i kontemplirati, strani jezik koji bi vrijedilo (na)učiti..

Bogu dragom *hvala* Koji Vas je podario i omogućio da budete posebno važan i nezaboravan dio naših života, poštovani Professore, Akademice, iznimni Čovječe! I da još puno ljeta svojim postojanjem i djelovanjem činite sve apsurdniji svijet boljim i humanijim mjestom učenja, djelovanja, uzajamnog pomaganja, življenja. Obilje Božjega blagoslova.., u svemu, uvijek!

Po vokaciji pedagog, po svemu Akademik, *Professor emeritus*, redoviti profesor, istinski Erudit, u svojoj dostojanstvenosti iznimno pristupačan, razborit, jedinstven, .. prof. dr. sc. Mladen Bevanda.. uvijek i u svemu, nadasve, Čovjek!

*Vaša, uvijek zahvalna,
Slavica Pavlović*

Mostar, listopad, 2024. godine

Majra Lalić

Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru,
Nastavnički fakultet, Odsjek za pedagogiju
Mostar, Bosna i Hercegovina
E-mail: *majra.lalic@unmo.ba*

PROFESORU KOJI INSPIRIŠE – ZAHVALNOST ZA NEPROCJENJIVU PODRŠKU

Pisati o profesoru Mladenu Bevandi nije samo čast, nego i prilika da iskazem zahvalnost na svemu što je nesebično dijelio sa mnom i sa brojnim generacijama studenata i studentica. Profesor Bevanda koji je bio prisutan i velikim dijelom obilježio moj akademski put, nije bio samo stručnjak u svojoj oblasti, nego i velika osobnost, pedagog, mentor, podrška čiji su lik i djelo sigurno ostavili dubok trag na sve one koji su imali sreću da ga upoznaju. Nevjerovatna smirenost, strpljivost i uvijek spremnost da se pomogne su karakteristike koje su krasile i krasi lik profesora Bevande. Zaista je svima koji/e su se na svome studentskom putu susreli/e sa profesorom bilo jasno kako ispred sebe imaju nekoga ko ne samo da posjeduje ogromno iskustvo i znanje, nego nekoga ko sve to sa radošću i lakoćom dijeli sa drugima.

Njegova nastava tokom studija imala je uvijek poseban značaj. Izuzetno inspirativna, praktična predavanja kroz koja nas je konstantno motivisao da istražujemo dublje, postavljamo pitanja, razmišljamo, učimo više i suštinski razumijemo odgojnu stvarnost. Pedagoški pristup profesora Bevande bio je takav da je u svakom/j studentu/ci vidio potencijal, a svojim toplim, ljudskim pristupom poticao nas je i hrabrio da ga ostvarimo. U svim studentskim izazovima sa kojima smo se susretali/e profesor je bio podrška, osoba i stručnjak kome smo mogli/e vjerovati i od koga smo mogli/e uvijek dobiti iskren savjet. Studentice su ga zaista cijenili/e i voljeli/e zbog njegove autentičnosti, poštovanja koje je ukazivao svima i ljubavi prema pedagogiji koja nas je podsjećala koliko je važno da ostanemo predani/e i istrajni/e na svome putu.

Profesor Mladen Bevanda svojim je izvanrednim angažmanom ostavio neizbrisiv trag u razvoju i unapređenju studija pedagogije u Mostaru. Kroz godine posvećenog rada, njegova stručnost i predanost bili su ključ za oblikovanje i podizanje kvalitete ovog studijskog programa. Njegovo duboko razumijevanje i strast prema Istoriji pedagogije nisu se manifestirali samo u teoriji, nego i u načinima na koje je sadržaje predmeta prenosio studentima. Sa lakoćom je uspijevao na veoma zanimljiv i praktičan način povezati pedagošku prošlost sa savremenim pristupima obrazovanju, odgoju, omogućujući studentima/cama da kroz njegove lekcije ne samo razumiju, nego i aktivno primjenjuju znanje. Njegov jedinstven stil predavanja, obilje anegdota i konkretnih primjera, stvarali su atmosferu u kojoj je učenje postajalo inspirirajuće i izazovno. Kroz svoja predavanja, uvijek zanimljiva i praktična, uspjeli ste nas inspirirati da gledamo na pedagogiju s novom perspektivom i da shvatimo duboku povezanost između prošlosti i sadašnjosti.

Hvala vam na svim godinama posvećenosti, podrške i mentorstva. Želim vam iskazati zahvalnost ne samo na ogromnom znanju iz struke, nego i na tome što ste uvijek bili pravi čovjek s dubokim razumijevanjem i osjećajem za sve sa kojima ste se susreli. Hvala Vam što ste pokazali i naučili nas kako se istinski živi pedagogija kroz svaki svoj postupak.

*S poštovanjem i zahvalnošću,
Majra Lalić*

Decembar, 2024. godine

Antea Čilić

Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti
Sveučilište u Mostaru

PROFESOR BEVANDA – „OČI ZBORE ŠTO IM SRCE VELI“

Moj susret s profesorom Bevandom započinje u studentskim danima, na studiju Pedagogije. U sjećanju mi je ostalo kako nam je Profesor, na prvom susretu, ispričao priču o čovjeku koji je pisao pismo svom prijatelju, i na kraju pisma ga je pozdravio rečenicom: „Oprosti, nisam imao vremena da ti pišem kratko.“

Tad počinjem, prvo razmišljati, a onda i živjeti po(r)uku ove rečenice – nije bitna kvantiteta nego kvaliteta. Puno više truda i vremena je potrebno za djelovati *in medias res*, izreći ono bitno, vrijedno, istinito!

Znanje, iskustvo, mudrost i ljudskost profesora Bevande, imala sam sreću upijati kao student, demonstrator, asistent, doktorand, docent i danas, kao izvanredni profesor. Susreti i suradnja, nakon fakulteta, nastavili su se i na našoj Akademiji. Svaki Profesorov poziv za suradnju u aktivnostima Akademije je novi izazov, novi ponos, nova radost, nova zahvala.

Nedavno, Profesor mi je rekao: „Antea, čvrsto brani svoj stav kada znaš da je ispravan.“ Ima li veće radosti, u osobnom i profesionalnom rastu, učiti od osobe u koju su utkane najviše vrijednosti!

Hrabro i s dokazima, oslovit ću profesora Bevandu Čovjekoljubom i Prijateljem – spreman saslušati, dati savjet, pomoći - svakom čovjeku, a posebno onom kojemu vjeruje i u kojemu prepozna vrijednost.

Hvala Vam Professore!

Prije nekoliko dana, na jednom skupu Akademije, profesor je sjedio na pozornici, naslonjen na stolicu, iz publike mu nisam vidjela cijeli lik, nego samo oči. Bilo je dovoljno. Oči su se smijale, otkrivale zadovoljstvo i radost – biti (i ostati) Svoj, na Svom!

Sjedoh napisati ovaj osvrt o Profesoru - što mi je na umu i u srcu, i samo mogu zaključiti: Bogu hvala, imala sam vremena napisati kratko!

Ruža Tomić

Jusufa i Mevle Jakubovića 17, Tuzla

E-mail: ruzatomic1951@gmail.com

CRTICE O SUSRETU I SURADNJI S PROFESOROM, AKADEMIKOM, MLADENOM BEVANDOM

Dva znamenita i nedostizna stručnjaka naših, odnosno svjetskih prostora, za mene su prof. ddr. sc. Lidija Pehar i prof. dr. sc. Mladen Bevanda. Dvije zvijezde u znanstvenom i globalnom svjetskom selu i inače u tami današnjeg vremena i zbilje, koja sve jače i češće potvrđuje da je čovjek čovjeku vuk, da je važno biti fizički i materijalno jači pa ćeš uživati sva blaga današnjeg zlog i nesretnog vremena.

Moja Lidija, moj intelektualni Anđeo i zvijezda, doprinijela je jačanju pozitivne podrške mome radu, olakšala je teret mome srcu i mojoj ratom napaćenoj duši. Hvala dragome Bogu, pa mi ju je poslao. Ona me upoznala i s profesorom Mladenom Bevandom.

Posebno upečatljiv susret s profesorom Bevandom imala sam tijekom predaje i obrane moga doktorskog rada. Tijekom predaje rada našla sam ga u njegovom uredu u Sarajevu. Kao i uvijek izrazio je radost našem susretu i završetku uspješne doktorske disertacije i svojim zadivljenim izrazima i opuštenim izjavama oslobodio me napetosti i strepnji i ulio mi vjeru da ću uspješno obraniti završeni rad. Sad će ići u daljnju proceduru gdje će imenovati Komisiju za ocjenu i obranu rada. Profesorica Lidija mi je rekla da će u Komisiji biti ona kao moja mentorica, profesor Mladen Bevanda i vjerojatno, profesor Mujo Slatina. Moram se pripremiti za izlaganje i prezentaciju rada, te na odgovore na pitanja koja mi budu postavljali. Moja mentorica je bila još sretnija od profesora Bevande. Cestitala mi je. Ipak je to moj i njezin rad. Dobro me je usmjeravala, bila mi je velika podrška i pomoć tijekom svih izazova i teškoća na koje sam nailazila pri izradi rada, kao i tijekom dvojbi i naizgled bezizlaznih situacija koje su me snalazile u provođenja istraživanja. I slobodno mogu kazati uspjele smo. Nas dvije. Prof. Bevanda nije imao primjedbi na završeni rad, prije predaje. Profesor Slatina je imao neke primjedbe vezane za strukturalne promjene u radu. Zaista sam bila sretna i ponosna.

Procedure oko ocjene rada su obavljene na vrijeme, zakazana je i obrana. Komisija je u istome sastavu, još je dodan jedan član iz područja specijalne pedagogije, prof. Obrad Šarenac. Pripremala sam se za obranu. Materijalno, tehnički, intelektualno, psihički. U vrijeme obrane moj mlađi sin je 5 minuta prije početka obrane smješten u bolnicu u Tuzlu. Otrovao se antibioticima. Izdigla sam se iznad boli i straha za Bokin život koji me sputavao tijekom prezentacije rada i vrlo uspješno i samopouzđano predstavila svoj doktorski rad. Profesor Bevanda je vodio postupak odbrane. Nakon izlaganja iznio je pozitivne dojmove o radu i prezentaciji što mi je dalo krila u daljnjem tijeku odbrane. Obrani su prisustvovali članovi moga kolektiva iz Zavoda za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla, predsjednica Udruženja majki hendikepirane djece Tuzlanskog kantona i članice ovog udruženja, moj voljeni Neđo, moje sestre Janja i Zdenka i brojni drugi, a izlaganje su pratili i: profesor Ismet Dizdarević, profesorica Adila Pašalić-Kreso, dok mi je kolegica Mirjana Mavrak dostavila cvijeće. Našli su se i glavni urednik PROSVJETNOG LISTA Mujo Musagić i Maida Vodeničarević, tehnička urednica. I pitanja sam dobro razumjela i osmislila široke i temeljite odgovore kojima su ispitivači bili zadovoljni. Moj ponos je postao vidljiv i prepoznatljiv, a sigurnost koju mi je ulijevao toplim i srdačnim vođenjem odbrane, profesor Bevanda mi je pojačao snagu i opuštao me. Koliko veliki stručnjak i čovjek pomislila sam u sebi. Svi su veliki, a moja mentorica i profesor Mladen su najveći. Bez trunke sujete i sa velikim zadovoljstvom proglasio me doktorom znanosti i čestitao mi i mojoj mentorici. Čestitali su nam i ostali članovi Komisije. Svi su iznijeli samo riječi hvale za moj stvaralački opus, život i rad. Svi moji gosti su bili sretni i ponosni zajedno sa mnom. Mene su obasipala pitanja o Bokijevom zdravlju i strah o ishodu liječenja, ponos što sam doktor znanosti i sreća i zadovoljstvo na sam proces vođenja obrane i njen tijek i na goste koji su joj prisustvovali. Taj dan smo zajedno otišli na ručak gdje sam ugostila članove Komisije i moje goste. I pored radosti i zadovoljstva i krunisanja uspjeha obranom rada, žurila sam nazad u Tuzlu kako bi obišla Boku i uvjerila se da mu je bar malo lakše.

Profesor Mladen postao mi je veliki i dragi prijatelj. Cijenjeni kolega ri-jedak u našoj praksi pun ljubavi i topline za svoje studente, pun oduševljenja kad može da im učini neku uslugu ili pomogne, pravi je pedagog srca pestalocijevske duše, koji bi sve dao za uspjeh svojih studenata. U ovo sam se i sama uvjerila, a ovo su i izjave njegovih brojnih studenata koje sam čula tijekom završetka predavanja ili nakon obrane rada koje je s njima vodio ili sudjelovao u ocjeni i obrani profesor Bevanda. Pravi je gospodin, veliki humanist, vrhunski skroman, smiren i nenametljiv.

Profesor Bevanda važi za istaknutog promotora suvremenih pedagoških misli i ideja, prepoznatljivije je ličnosti, pošten je i vrlo tolerantan. Poznat je po emocionalnoj toplini, nenametljivosti, demokratskoj i humanoj komunikaciji, kul-

turnom ophođenju, sklonosti da uvažava sugovornika bez obzira slažu li se u potpunosti u stavovima i pogledima ili ne. Te osobine privlače studente.

Njegovi radovi imaju teorijsku i aplikativnu vrijednost. Svjedoče o profesoru kao izuzetnom humanistu, stručnjaku, znanstveniku, pedagoškom inovatoru i reformatoru, prosvjetnom lideru, savjetniku, mentoru i mislećem praktičaru i učitelju istraživaču. Pun je ljudske topline, izravnosti i dobronamjernosti u komuniciranju, stvaralački je nemiran, radoznao čovjek je i stručnjak koji je spreman poticati svoje suradnike na nove svrhovite aktivnosti. I svaki moj slučajan susret s profesorom doprinio je obogaćivanju moje vlastite spoznaje i pomogao mi u rješavanju problema koje sam istraživala i nailazila na njih tijekom provođenja istraživanja. Uvijek je spreman za konstruktivnu raspravu o najsloženijim stručnim pitanjima. Ubrajamo ga u istaknutog suvremenog bosansko-hercegovačkog pedagoškog teoretičara i praktičara. Kao stručnjak i vrstan pedagog može biti svakom prosvjetnom radniku, a posebno pedagogu, uzor u profesionalnom radu i djelovanju, a svakom čovjeku naših prostora i šire, kao uzor u komunikaciji i poštovanju trajnih ljudskih vrijednosti. Izuzetan je kad je u pitanju podrška i pomoć studentima i kolegama. Susret i razmjena mišljenja s njime je ugodna, razumna, s puno vedrine, bez trunke agresivnosti, ima istančan smisao za suštinu problema, što mnogima nedostaje.

Kolegice i kolege koji su studirali u Sarajevu na Filozofskom fakultetu, u Mostaru i u Orašju naglašavaju da im je profesor Bevanda uvijek pružao podršku, kao studentima, motivirao ih je na učenje i poticao da promišljaju praksu i znanstvenu analizu. Svima nama, njegovim kolegama, uvijek je bio podrška i medijator u rješavanju problema koji su pratili naš rad i hod kroz znanost i praksu. Znao je i zna prepoznati što u pedagoškoj praksi i struci znači unaprjeđenje rada. Njegove ideje i promišljanja, danas postaju pedagoška stvarnost kroz kurikularnu reformu. Sa studentima je profesor uvijek imao poseban odnos, i to je nešto po čemu će ga svi pamtiti, brojne generacije njegovih studenata i kolega. Pristup radu i predavanjima, način komunikacije, a posebno znanje iz područja koje je predavao pružalo je sliku izuzetnog znanstvenika, vrsnog nastavnika, stručnjaka i metodičara. I u tom kontekstu profesor je pokazao svoju profesionalnu i znanstvenu širinu, uvijek na sebi svojstven način – blago, nenametljivo, primjereno trenutku i situaciji, a uvijek profesionalno i s maksimalnim poštovanjem prema svojim kolegama i studentima. Uvijek su ga krasili poseban način ophođenja, maniri i bonton pa su ga percipirali kao pravoga gospodina. To su od njega mogli naučiti svi njegovi studenti, sve kolege koje je poznao. Zanimljivo je da je uvijek imao vremena poslušati prijedloge, odgovoriti na telefonske pozive koje su mu upućivali studenti i kolege.

Mene osobno je obogatio savjetima, znanjem i iskustvom što je doprinijelo mome profesionalnom razvoju i stručnom profiliranju. Naročitu pomoć i podršku mi je pružio tijekom izrade i obrane doktorskog rada.

A i kasnije. Kad god sam tijekom rada nailazila na probleme u suradnji s kolegama, probleme tijekom organizacije i kreiranja rada, profesor mi je bio podrška. Zajedno s mojom mentoricom na doktoratu, profesoricom Lidijom Pehar, nikad me nije izdao, nikad mi nije rekao: “Nemam vremena. Prekini razgovor i upit!”, nikad me nije izdao niti ošteti, a uvijek mi je nesebično i bez ikakve usluge s moje strane pomagao. Toliko topline, širine, brige i ljubavi za svoje suradnike i kolege mogu imati samo vrhunski stručnjaci kakvi su moja Lidija i moj kolega Mladen, koje pored nesebičnosti i dobrohotnosti krasí gromada znanja, emocionalne topline, ljudi široka duha i velikoga srca. U današnjem zlom vremenu rijetki I prepoznatljivi. Zbog kojih i sunce sija i osvjetljava staze tame nesretnima, ugnjetenima i izgubljenim u labirintu nevremena koje je obuzelo naš planet. Profesor je prihvatio i ulogu člana Povjerenstva za moj izbor u zvanje profesora emeritusa. Od sveg srca mu zahvaljujem što je bio uz mene tijekom neizvjesnosti i teškoća koje su pratile moj izbor. Bio mi je ogromna moralna podrška i vraćao mi samopouzdanje u trenucima klonulosti i barijera. Zajedno s mojom najvećom zvijezdom u znanstvenom svijetu, s mojom mentoricom, profesoricom Lidijom Pehar. Neka ih dragi Bog poživi oboje što duže, neka budu voljeni, sretni i uspjeshni kao i do sada.

Profesor Bevanda dao je veliki doprinos razvoju i unapređenju odgoja i odgojnog rada u našoj zemlji, u okruženju i na globalnoj razini, kao istaknuti učitelj, pedagog, psiholog, profesor, menadžer, pa nas je trajno zadužio i dao nemjerljiv doprinos razvoju pedagoške teorije i prakse odgoja u kreiranju suvremene i kvalitetne škole, unaprjeđenju međuljudske komunikacije u školi i u društvu općenito, te u kreiranju, njegovanju i očuvanju tradicijskih odgojno-obrazovnih vrijednosti kroz svoj stvaralački znanstveni doprinos i odgojnu praksu u svim segmentima i na svim razinama odgoja i obrazovanja. Zanimljivo je da ni u jednom trenutku njegova života i rada nisu zapostavljene trajne ljudske vrijednosti: poštenje i poštovanje društvenih normi, čovjekoljublje, plemenitost, solidarnost s drugima i njihovo razumijevanje, poštovanje civilizacijskih vrijednosti i čuvanje okoline, ponašanje primjereno demokratskom i humanom društvu, ponašanje na načelima poštovanja ljudskih prava bez obzira na naciju, spol, religiju ili rasnu pripadnost. Promovirao je trajne, etičke vrijednosti koje su univerzalne i nepromjenljive i koje treba razvijati kod djece svih vidova i kategorija u skladu s njihovim sposobnostima i mogućnostima, počevši u obiteljskom domu, od najranije dobi dječjeg života i u budućnosti. Permanentno je poštovao i pridržavao se tijekom cijeloga svoga rada i života načela deontologije učitelja u pedagoškoj etici: načela koristi (činiti više dobra nego zla), profesor je činio samo dobro, nikad ništa zlo; načela dobročinstva, načela neškodljivosti, nezlonamjernosti, načela autonomnosti, načela pravednosti, načela povjerenja (poštivanje dogovora, izvršenje obećanja), načela povjerljivosti (čuvanja tajni), te načela istinoljubivosti (davanja pouzdanih i pravovremenih informacija). Svojim studentima, uljepšao je i olakšao najosjetljivije razdoblje života, doba mladosti, a kolegama pokazao put istine i pravde u odgoju i odgojnom

radu te u znanstvenom polju djelovanja. Bužiji dar, da mi budu prijatelji profesori-
ca Lidija i profesor Mladen, moja je sreća i nafaka. Još uvijek od njih učim i činim
sve što mogu na polju poboljšanja kvalitete života na Zemlji. Moja zvijezda Lidija
traga za traumatiziranim, nudi im i pomaže u iscjeljivanju rana i trauma po svim
dijelovima naše zemlje i u okruženju. Istovremeno traga za zlostavljačima i traži
za njih spas i lijek putem psihoterapije te drugih tehnika iscjeljenja. A profesor,
radi neumorno. Kao da je na početku karijere.

Hvala Vam, draga mentorice, što ste mi pružili priliku da upoznam profe-
sora Mladena, hvala Vam oboma u ime učitelja, nastavnika, pedagoga i studenata
na teorijskom i praktičnom doprinosu profesiji pedagoga i prosvjetnog radnika.
Hvala Vam na Vašoj dobroti, optimizmu, povjerenju i spremnosti na suradnju. Oso-
bno Vam zahvaljujem. Imala sam sreću profesionalno i osobno rasti uz takve
Učitelje.

Uvaženom akademiku, poštovanom profesoru Bevandi, izuzetnom kolegi,
suradniku, pravom i rijetkom iskrenom prijatelju, želim sretan i blagoslovljen 85.
rođendan, prije svega dobro zdravlje i još puno uspjeha u životu i radu.

Stanislav Vukorep
Čapljina

UPOZNAO JE NAS GLAS HUTOVA

Prvi broj biltena GLAS HUTOVA izdao sam u ožujku 2010. godine. List je bio džepnoga formata zamišljen kao izdanje za vijesti iz Hutova. Izašlo je samo 25 brojeva jer moje radne obveze i pisanje knjiga nisu dopuštali nastavak izdavanja novih brojeva. Radio sam u Zavodu za zaštitu kulturne i povijesne baštine u HNŽ. Jedne prilike sam se našao u društvu s pok. Željkom Ragužem i prof. Bevandom u restoranu Roma u Mostaru. Akademiku Bevandi sam tada uručio GLAS HUTOVA, broj u kojem sam pisao o školstvu u općini Neum.

Tog tjedna poslije podne sam dobio telefonski poziv od akademika Bevande. Poziv me iznenadio, iako me je pohvalio zbog GLASA HUTOVA i zamolio da nastavim pisati i nastavim izdavati bilten. Taj akademikov poziv i njegova velika potpora rezultirali su kasnijem pisanju knjige *Povijest osnovnog školstva u Općini Neum*.

Moj istraživački rad i pisanja knjiga doprinio je da sam na prijedlog akademika Bevande primljen za redovitog člana Hrvatskog društva za znanost i umjetnost u Sarajevu (HDZU) 2019. godine.

Upravo činjenica da je kao učitelj neizostavno obuhvaćen u gore navedenoj knjizi, ovaj je osvrt osmišljen u pravcu prikazivanja njegova prosvjetnog puta uz nešto biografskih obilježja.

Akademik Bevanda je rijedak čovjek kojega nikada nisam čuo ni doživio da komentira ili odgovara povišenim glasom. Uvijek je staložen, komunikativan i kao čovjek i kao voditelj, predsjednik Hrvatske akademije za znanost i umjetnost u BiH Mostar.

Cijeneći moj rad uvrstio me je u svoju posljednju knjigu *Između dužnosti i odgovornosti*. Ovaj osvrt pišem kao zahvalu za njegovu veliku podršku momu radu.

Učitelj u školama u Donjem Hrasnu

Po završetku školovanja za učitelja u Mostaru predavao je u osnovnim školama u Svitavi pa na Cerovici koje se tada pripadali općini Čapljina. Sada je Svitava u općini Čapljina, a Cerovica u dnjem Hrasnu u općini Neum.

Učitelj u Svitavi

Školske godine 1960./61. došao je mladi učitelj Mladen Bevanda iz Biletića, općina Čitluk u školu u Svitavi. Školu je te godine pohađalo 46 učenika. Školske godine 1961./62. učitelj je također bio Bevanda, broj se povećao na 56 učenika. Učitelj Bevanda se i danas rado sjeća učiteljske službe u Svitavi.

Akademik Bevanda je bio dobar prijatelj s Andrijom Kevićem, mjesnim bolničarom i lovcem Stjepanom Štalamom. Stjepan mi je priopćio da je Mladen bio najbolji bacač kamena s ramena, nikom nije dao preda se, a zaustavljao je i mlinski kamen na vodenici.

Ostao je upamćen kao vrsni učitelj, atletičar o kojemu se i sada pričaju zanimljive priče.

Pripovijeda se da su Mladen i Rezak Čerić (prof. tjelesnog) na rukama po zidu obišli oko policijske postaje u Hutovu te da to više nitko nije ponovio. A jedna dama nam reče da je Mladen bio: Neponovljive ljepote , kao glumac, ma kakav glumac, on je bio ljepši.

Akademik Bevanda je predavao kratko i u školi u Cerovici, Donjem Hrasnu.

Sa zadovoljstvom koristim priliku da spomenem i zahvalim akademiku što je u svojoj, za sada, posljednjoj knjizi *Između dužnosti i odgovornosti* spomenuo me u prilogu „marljiv, odgovoran i plodan istraživač. U istoj knjizi je također spomenuo i drugu moju knjigu *Pruge koje su život značile*. „Može se mirne duše reći: Stanislav se ovom knjigom potvrdio i uvrstio u iznimnog i mjerodavnog povjesničara željeznice, ali i još više od toga, - on je rijedak, da ne kažem jedini, istinski stručnjak za arheologiju željeznice. Čitajući pojedine dijelove knjige čitatelj će se uvjeriti u to”.

Akademiče, Mladene, Hvala!

Vesna Slobodan

Ravno

ČOVJEK POTICANJA I OHRABRENJA

Ne možemo utjecati na smjer vjetra, ali možemo podesiti jedra.

Govoriti i pisati o akademiku Mladenu Bevandi, nije ni malo lako, jer je njegov bogati doprinos na sveopćoj društvenoj razini, opsežan i od neprocjenjive vrijednosti. Stoga bih takav pogled ostavila mjerodavnima.

U svakodnevnom životu, pa i radu, pojedinac kojem izostaje podrška i razumijevanje, teško može iznjedruti dobrim plodovima.

Postoje „ljudi“ koji, još nedovoljno afirmiranim osobama, kao mladim pticima, u korijenu režu krila, a postoje i oni suprotni koje prepoznajemo u onoj poznatoj narodnoj - „vjetar u leđa.“ Taj je vjetar sposoban i oporavit krila i potisnuti na let.

Postoje ljudi čiji vam doticaj potakne ono najbolje, te iz susreta s njima postajete trajno obogaćeni. Rijetki su, dragocjeni, a akademik Bevanda je nesumnjivo na čelu takvih. Upravo je tako akademik Bevanda djelovao na mene u određenom vremenskom okviru.

Već pri našem prvom susretu 2018., prilikom njegova posjeta mome radnom mjestu u Biospeleološkom muzeju Vjetrenica, kratke komplimentirajuće riječi mome radu ostavile su dubok, značajan pečat. Tada se još nismo poznavali.

Naši susreti koji su se nastavili na kulturno književnim događanjima 2019., pričinili su mi izuzetno zadovoljstvo i čast. Akademik Mladen Bevanda je u Ravnom bio promotorom moje zbirke anegdota i šala *Na izvoru lijeka*, a riječi koje je pri tom izrekao, pridonijele su mom daljnjem plodonosu. Sljedeći se susret dogodio iste godine u Ravnom, u lipnju, kada sam moderirala promociju knjige *Sjahali kićeni svatovi* autora Stanislava Vukorepa, najavljujući autora i njegove predstavljачe starim narodnim stihom desetercem, prikladnim sadržaju knjige. Knjiga je promovirana u više gradova s različitim predstavljачima koje sam, također,

personalizirano predstavila na isti način. Tako je u Neumu, uz pokojnog Željka Raguža, predstavljao bio i akademik Bevanda koji me poslije ugodnog događaja zatraživši sinopsis. Izuzetan je to osjećaj časti koji ujedno i motivira i obvezuje na odgovornost u daljnjem radu i stvaranju. Stoga bih ovom prigodom, donijela izrečene predstavljачke stihove kojima sam prigodno pridodala novonapisane, moj skromni doprinos njegovoj bogatoj bibliografiji.

Emeritus, naš dragi profesor
za njeg' svaki prekratak je govor.

Lučonoša prosvjetni je bio
kud je svojom nogom zakročio.

U Svitavi, Cerovici, Hrasnu
u Hutovu gradu nekoć krasnu.

Da mu srca opišem ljepotu
on je mnoge učio životu.

A uz to ga pamte k'o atletu
još se priča u našem svijetu.

Na rukama zid je oko kuće
ophodio, da, to vam je moguće.

Zid ogradni od metara dvjesto
nit je lako, nit se viđa često.

Za velike stvari on je rođen
britkim umom i srcem predvođen.

Plemenite duše i vještine
on i Čitluk diže iz prašine.

Vodovod je, asfalt, gimnazija
učinilo da sad Čitluk sija.

I, još k tomu Neretvu, u Žitu
mostom lijepim stvori ponositu.

Zar ikakvo može biti čudo
što na vrhu stoji ČOVJEK mudro.

Krovnog tijela jednoga korpusa
skroman koji nikad se ne busa.

Još na kraju želim mu izreći
Dobro zdravlje u najboljoj sreći!

Čovjek je to s kojim se mogu razmjenjivati mišljenja, a da pri tom u svojoj veličini nikad ne zasjenjuje. Naprotiv, pažljivo i uvažavajući sluša sugovornike. Ljudska veličina i poprma oblik veličine kada su najtankoćutnije osobine izražene u jednostavnosti i dobrohotnosti prema drugom, istom ili drugačijem. Nemoguće je ne uočiti akademikovu bistrinu uma pretočenu u koncizne zaključke i mišljenja, a opet, sve tako sažeto i jednostavno. Iz komunikacije s takvim čovjekom kojega, između ostalog, karakterizira nesvakidašnja mirnoća, odlazite u posebnom stanju obogaćene svijesti, osjećaja.. Usuđujem se zaključiti kako se u osobi akademika Bevande iščitava sveza između njegova karaktera i stare, prokušane pedagoško filozofske škole.

U svojoj je knjizi, *Između dužnosti i odgovornosti*, akademik Mladen Bevanda na određenom mjestu uvrstio i mene, dotičući se, između ostalog, i mojem moderiranju čime mi je učinio dodatnu veliku čast i ponos.

Stoga mu i ovim, pisanim putem želim iskazati zahvalu za sve poticaje, smjernice, savjete koji imaju veliki utjecaj na moj život i rad.

UČITELJ, PROFESOR, AKADEMIK I ...

Kad sam počeo razmišljati o tom što ću pisati o kolegi, prijatelji i suradniku akademiku Mladenu Bevandi sjetio sam se poslovice prema kojoj se “po jutru dan poznaje.” Prve (pozitivne) dojmove o njemu stekao sam prije nego sam ga i upoznao, prije više od pedeset godina. Nakon sloma Hrvatskog proljeća (MASPOK-a)³⁸ obnašao sam neke dužnosti u mom Širokom Brijegu (ondašnja Lištica) u kojem se (kao i u ostalim općinama Zapadne Hercegovine) pričalo samo o dužnosnicima koji su smijenjeni (svi u svim općinama), o broju optuženih za nacionalizam (svi koji su bili članovi matice Hrvatske – a malo tko nije bio) i broju zatvorenih (svi koji su išli na skupove i glasno podržavali Savku i Tripala – čelnike ondašnje Republike Hrvatske). Onda se među dužnosnicima u tim općinama počelo pričati i o općini Čitluk, odnosno o njihovom predsjedniku Mladenu Bevandi kako je na javnim skupovima govorio o problemima zaostalosti. njegove i svih drugih susjednih općina, o maloj ili nikakvoj pomoći republičkih (BiH) i državnih tijela vlasti pri izgradnji infrastrukturnih objekata (prometnica i dr.), o neulaganjima u zdravstvene, školske i sportske i druge objekte, u podizanje industrijskih objekata, o odlasku ljudi u strane zemlje “trbuhom za kruhom” i drugim problemima. Nastavilo se o njemu pričati još više kad se u općini Čitluk počelo i ulagati u te objekte, a. to je imalo pozitivne utjecaj i na ulaganja u drugim općinama, među njima i na ulaganja u Širokom Brijegu (u tvornicu “Soko Feal” i druge). Od tih godina nismo se puno sretali ni surađivali sve do 90-tih godina od kada je počelo intenzivnije druženje i suradnja u svim područjima, a najviše u Hrvatskom društvu za znanost i umjetnosti, na Sveučilištu u Mostaru i Hrvatskoj akademiji za znanost i umjetnosti.

38 Hrvatsko proljeće bilo je nacionalni pokret nastao u redovima Saveza komunista Hrvatske 1970. i 1971. protiv unitarizma, s kojim su išle ukorak i težnje za reformom gospodarskoga, kulturnog i političkog života u kulturnim institucijama, među intelektualcima, znanstvenicima i studentima. Nazvan od političkih protivnika i masovni pokret (MASPOK), hrvatsko proljeće je u užem smislu trajao od X. sjednice CK SKH u siječnju 1970. na kojoj je osuđen unitarizam Miloša Žanka, do njegova slamanja na sjednici Predsjedništva CK SKJ u Karadordevu, 29. studenoga 1971., https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatsko_prolje%C4%87e

Akademik Bevanda jedan je od utemeljitelja Hrvatskog društva za znanost i umjetnost, u više navrata u njemu obnašao odgovorne dužnosti (tajnika i predsjednika) i dao veliki doprinos njegovom. ustroju, radu i afirmaciji uvođenjem obveznih procedura i kriterija za izbor dopisnih i redovitih članova pa je u kratkom roku (od utemeljenja 1993.) okupilo velik broj poznatih i afirmiranih pojedinaca i postalo znanstveni, kulturni, umjetnički i intelektualni Olimp hrvatskog naroda u BiH i (u biti – ali ne i formalno) iznjedrilo i Hrvatsku akademiju za znanost i umjetnost. Na Sveučilištu je uz obavljanje nastavne djelatnosti sudjelovao u radu Upravnog vijeća i dao velik doprinos u očuvanju njegovog integriteta, samostalnosti i opstojnosti hrvatskog jezika na njemu, inicirao otvaranje Odjela za studij pedagogije i prvog doktorskog studija, a nemjerljiv doprinos dao je i pri organiziranju znanstvenog skupa “Ustavno-pravni položaj Hrvata u BiH, pravni status, jezik, mediji, obrazovanje” (Neum 27. i 28. listopada 2005.) kojeg su organizirali Sveučilište i Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost povodom desete godišnjice od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Na skupu se okupio do tada najveći broj znanstvenika i najveći broj političkih stranaka iz BiH i Hrvatske s različitim pogledima o uzrocima zbog kojih hrvatski narod nije dobio (i što nema) jednaka prava i mogućnosti kao druga dva konstitutivna naroda i različitim pristupima za rješavanje problema ne jednakopravnosti. Skup je završio usuglašavanjem i jednoglasnim usvajanjem “Deklaracije o ustavnom pravnom položaju Hrvata u BiH” koja je danas, nakon gotovo 20 godina jednako aktualna.

Akademik Bevanda je prvi doktor znanosti i nastavnik za područje povijesti pedagogije i školstva, a obrazovno - odgojnom djelatnosti bavi se više od pola stoljeća. Počeo je raditi kao učitelj u osnovnim školama (Cerovica i Svitava) i kao demonstrator radio za vrijeme studiranja, a nakon završetka studija kao profesor na fakultetima četiri sveučilišta (Sarajevo, Tuzla i dva u Mostaru) i još to povremeno obavlja. Na tim fakultetima izvodio je nastavu na više predmeta pedagoške struke i sudjelovao u obrazovanju nekoliko tisuća studenata, bio je mentor više od 150 diplomskih radova (ne ubraja se Bologna), 19 znanstvenih magistarskih (također bez Bologne) i 10 doktorskih disertacija, a kao član ili predsjednik povjerenstva sudjelovao u obrani više od 20 magistarskih i doktorskih radova i objavio više od 200 znanstvenih radova i četiri knjige. Izvodio je nastavu i na međunarodnom poslijediplomskom studiju, a radio je i kao znanstveni suradnik i viši znanstveni suradnik Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa, biran za predsjednika poticajnog odbora za osnutak ogranka Matice hrvatske u Sarajevu i prvi predsjednik Hrvatskog kulturnog centra Veleposlanstva RH u BiH. Od ostalih aktivnosti bio je biran za predsjednika općine Čitluk, četiri godine proveo je u diplomaciji – savjetnik u Veleposlanstvu u Bruselu, a u jednom razdoblju (kraće vrijeme) i u političkim organizacijama zadužen za izobrazbu. Od studentskih dana počeo je pisati i objavljivati u časopisima: LICA, HRVATSKA MISAO, STEČAK, NAŠA ŠKOLA, MOTRIŠTA, SUVREMENA PITANJA, VIDICI i RADOVI, u većini njih bio i član uredništva, a glavni i odgovorni urednik u *Hrvatskoj enciklopediji* i

urednik za školstvo te urednik *Abecedarija Hrvata Bosne i Hercegovine*. Za svoj rad dobio je Priznanja i Zahvalnice Hrvatskog društva za znanost i umjetnost, Povelju Rektorske konferencije BiH i od matične općine Čitluk godišnju nagradu za 2012. godinu, a najveće (i najdraže) nagrade su mu priznanja đaka i studenta, onih koje je učio, podučavao i odgajao i posebno oni kojima je bio mentor pri izradi diplomskih, magistarskih i doktorskih radova, odnosno član ili predsjednik povjerenstva za obranu tih radova.

Stjecajem različitih okolnosti bavio se različitim poslovima, administrativnim, političkim, diplomatskim, upravljačkim i drugim, jednako se trudio sve ih obavljati na najbolji mogući način i u tome uspijevaao, a. od svih djelatnosti najviše je volio obrazovnu i odgojnu. Njima se posvetio, u njih se zaljubio, u njih je usmjeravao sve svoje umne i fizičke sposobnosti i to još uvijek čini. Sam je govorio (i pisao) da „biti učitelj nije posao, već poziv, da učitelji stvaraju buduće znanstvenike, liječnike, inženjere, novinare, arhitekta, i sva ostala zanimanja, koja mogu promijeniti svijet, ako imaju velika srca“ A on, akademik Bevanda ima veliko srce što potvrđuju i navodi u tekstovima. uglednih znanstvenica, znanstvenika i drugih osoba u ovom Zborniku i izvrstan je učitelj i po kriterijima američkog motivacijskog pisaca William Arthur Ward-a prema kojemu „osrednji učitelj govori, dobar učitelj objašnjava, superiorniji učitelj demonstrira, a izvrstan učitelj inspirira“. On se obrazovanjem i odgojem. bavi ne zbog posla (da bi ga odradio) i novca (da bi zaradio i obogatio se) već da bi druge naučio, podučio i osposobio, čini to iz duše i iz srca u kojem su tri ljubavi. kako navodi ugledni američki skladatelj Skott Hayden: *ljubav prema učenju, ljubav prema učenicima i ljubav prema povezivanju tih dviju ljubavi*. “On je u obrazovanju i odgoju našao smisao i svrhu svog života. Za Picassa je smisao života *naći svoj dar, a svrha života je upotrijebiti ga za dobro drugih* i ta misao velikog umjetnika je kao skrojena za njega. S obzirom da se i sada, u podmaklim godinama, s jednakim žarom i entuzijazmom bavi obrazovanjem i odgojem pristaje mu i. karakteristika koju je za učitelje rekao poznati američki historičar i publicist Henry Adams „učitelj utječe na vječnost i nikada ne može znati gdje njegov utjecaj prestaje“.

Akademik Bevanda nije samo učitelj već i učenik jer i sada ulaže u stjecanje znanja i svoje obrazovanje, mnogo čita i aktivno sudjeluje na stručnim i znanstvenim skupovima, tribinama i okruglim stolovima, a mnoge i sam potiče i organizira sa svojim suradnicima. Zato je postao ugledan, cijenjen i poštovan i zato o njemu govore i pišu: „da je jedan od najistaknutijih pedagoških djelatnika i najveći pedagog našeg vremena, da njegov lik i djelo ostaje svjetionik koji nas podsjeća na neprolaznu vrijednost znanja, rada i zajedničkog zalaganja za bolje društvo“; (Rifat Škrijelj) da je vizionar koji artikulira sve što zacrta, da je svjestan kako svaki zadatak ima svoj proces, tijek i vrijeme pa strpljivo radi na svakom od njih s mnogo energije i ništa ne prepušta slučaju, površnosti, improvizaciji i da će svakom zadatku pristupiti seriozno, predano i duboko ili nikako; (Lidija Pehar) da je čovjek čvrstih moralnih uvjerenja i da odgoj i obrazovanje trebaju počivati

na tradicionalnim vrijednostima; (Vlatko Rosić) da je didaktički precizan ali ne rigidan, metodički vješt ali u izvedbi odmjeren, blage naravi, postojanog karaktera i da živi učiteljsku deontologiju (*Age quod agis* – radi dobro ono što radiš), ali joj uvelike i doprinosa; (Sandra Bjelan) da je uzor za razlikovanje trenutka u kojem treba govoriti i onoga u kojem treba šutjeti; (Lejla Kafedžić) da je davao savjete, inpute i poticaje s namjerom da budemo bolji. (Ivica Augustinović)

Za akademika Bevandu svrha i smisao obrazovanja su učiniti ljude razboritijim, stručnijim, s vlastitim mišljenjem te boljim i da kao takvi mogu uređivati međusobne odnose koji će im jamčiti slobodu, stabilnost, sigurnost i prosperitetnu budućnost. Takav odgoj i obrazovanje zagovara, o tome piše i daje izjave u svim svojim javnim nastupima, a o tome i uči, sluša znanstvenike i stručnjake koji o pričaju - govore i čita one koji o tom pišu. Knjiga za njega „nije hrana, ali jeste poslastica“ kako je rekao Tin Ujević i poznata mu je i izreka Mark Twain-a da „čovjek koji ne čita dobre knjige nije nimalo bolji od čovjeka koji uopće ne čita“ pa se tako i ponaša. Čita dobre knjige i pročitao ih je puno, a ima sam prigodu to za njega čuti i od pokojnog akademika Luke Paljetka. U jednom ugodnom razgovoru uz vino pričali smo o dobrim knjigama, a u jednom trenutku pomislio sam kako testiraju jedan drugog. Kad bi jedan od njih spomenuo naslov knjige ili samo nekog autora drugi bi odgovarao tko ju je napisao ili kakav joj je naslov i to se više puta ponavljalo, a kad je prestalo akademik Paljetak mi je rekao „nikada me nitko nije ovako iznenadio – oduševio“. Ja sam u tome malo sudjelovao, a bilo mi je ugodno, pomislio sam na izreku pisca Rainera Maria Rilke: "Oh, kako je dobro biti među ljudima koji čitaju knjige."

Nisam mjerodavan davati ocjene o njegovim znanstvenim i stručnim radovima, a mogu o njegovom radu i angažiranju, o suradnji s njim, njegovom odnosu prema suradnicima i dijelim mišljenja i stajališta koja su o njemu naveli spomenuti autori u tekstovima ovog Zbornika. O njegovom pristupu, odnosu i stajalištima prema obrazovanju i odgoju, odnosu prema drugima i vrijednostima koje smatra važnim, za koje se treba zauzimati i ponašati se prema njima napisano je u knjizi *Između dužnosti i odgovornosti*, a i u njoj se naglašava važnost obrazovanja, odnosno učenja koju je na razuman i lako prihvatljiv način izrekao Kineski filozof (Lao Ce) 6 stoljeća prije Krista: „Učenje je kao veslanje uzvodno - čim se prestane, odmah se kreće nazad.“

U cijelom proteklom razdoblju od mojih prvih (pozitivnih) dojmova (iz ranih 70-ih godina prošlog stoljeća) o akademiku Mladenu Bevandi samo su jačali, povećavali se i učvršćivali, a stjecao sam ih družeći se i surađujući s njim, slušajući njegove govore i predavanja, čitajući tekstove koje je objavljivao i promatrajući njegove postupke i ponašanja pri obavljanju poslova i aktivnosti kojima se bavio. Svugdje i u svim situacijama besprijekorno precizan, jasan, objektivan, stručan, opredijeljen, odmjeren i nepokolebljiv u promicanju znanstvenih, kulturnih i moralnih vrednota koje su utkane u njegov odgoj, kako su ga odgajali roditelji u

njegovom rodnom mjestu (Bilećima) i kako se to činilo (i čini) u cijeloj Zapadnoj Hercegovini. U svakodnevnom molitvama moli se Boga da im da (članovima obitelji i svim ljudima u Svijetu) „da budu dobri ljudi, da svojim djelima zavrijede stjecati prijatelje, a ne neprijatelje i da im pomogne ostvariti sve želje i planove koji nisu suprotni Njegovim (Božjim) i ljudskim zakonima“. Imao je sreću što je odabrao zanimanje kojim se voli baviti, što ga veseli i uživa kad obrazuje i drugima prenosi svoja znanja ne vodeći računa o tome koliko će on osobno od toga imati koristi. Za njega je najveća vrijednost činiti dobro đacima i studentima jer zna da će mu prije ili kasnije biti zahvalni za to, pa makar se o tome i ne izjašnjavali, a podrazumijeva se i da ga veseli kad to neki od njih čine i javno.

Jedan je od rijetkih koji se zbog ljubavi prema znanosti, odgoju i obrazovanju odrekao baviti politikom u kojoj je mogao puno više profitirati. Za univerzalne vrijednosti, naročito za demokratizaciju u BiH akademik Bevanda neumorno se zalagao od njene neovisnosti, čini to i sada i činiti će dok bude mogao govoriti i pisati, a jednako tako i za provedbu planova i projekata HAZU BiH za koje sam siguran da će ih i provesti jer ima „zadivljujuću mentalnu i tjelesnu vitalnost koje su rezultat i zdravog stila življenja i rijetko viđene samodiscipline“ kako navodi (Marinko Jovanović) u svom prilogu o njemu. Želim mu dobro zdravlje i dug život, da sa svojim najmilijim proslavi još mnogo rođendana u sreći i veselju.

*Akademik. prof. dr. Frano Ljubić,
ex rektor Sveučilišta u Mostaru*

III.

DODATCI

DIO FOTOGRAFIJA IZ OSOBNE ARHIVE

Otac Jure Bevanda,
željezničar

Majka Dragica Bevanda,
domaćica

Mladen Bevanda,
maturant Učiteljske škole u Mostaru

Mladen Bevanda,
sa služenja vojnog roka

Mladen Bevanda, predsjednik
Općine, pozdravlja prve maturante
Gimnazije u Čitluku

Mladen Bevanda, podnosi referat o stanju u Općini

Polaznici prve generacije postdiplomskog studija Pedagogije na Filozofskom fakultetu, Sarajevo, voditelj prof. dr. Nikola Filipović (Mladen Bevanda, treći s lijeva)

Mladen Bevanda sa sinom Igorom, nekad

Mladen Bevanda sa sinom Igorom, sad

Mladen Bevanda, diplomat

Na otvaranju Katoličkog školskog centra u Sarajevu
(Mladen Bevanda prvi s lijeva)

Potpredsjednik Kantona Sarajevo primio uzor. kardinala Vinka Puljića

Na potpisvanju sporazuma o obnovi Sportskog centra Skenderija s Juanom Antoniom Samaranchom

U redakciji "Stečka" - posjet generala Ante Rose (Dragan Ressler, Mario Vukić, Mladen Bevanda, Marko Šunjić i Stanko Slišković)

S promocije knjige "Život (ne)svakidašnji" u Čitluku

S radnog sastanka u HAZU-u BiH u Mostaru

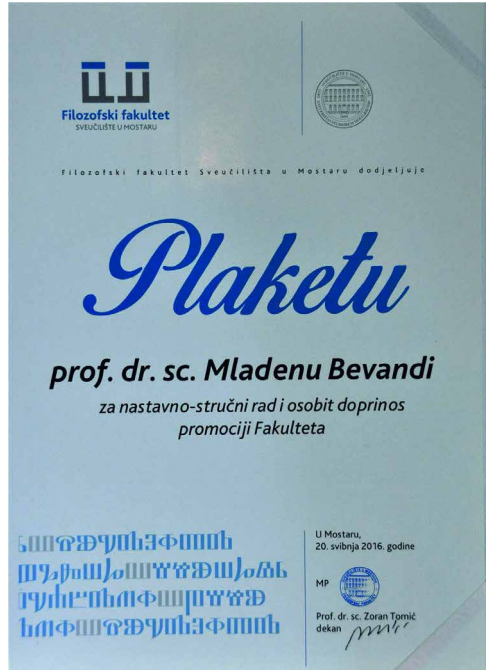
Na otvaranju spomenika prvom predsjedniku HAZU-a BiH

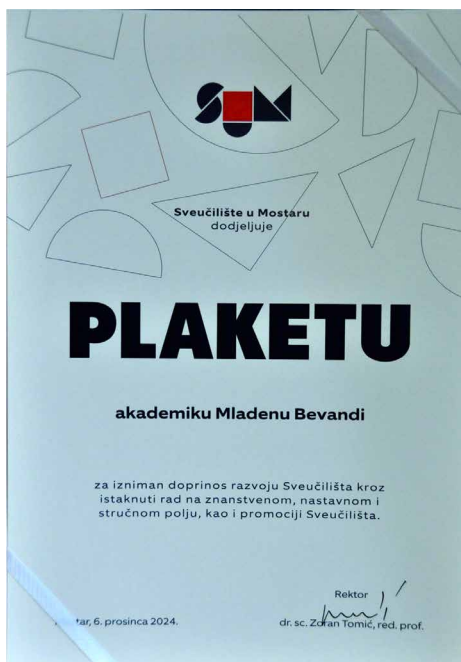

Predsjednik HNS-a poklanja knjige Akademiji

DIO PRIZNANJA KOJE JE DOBIO PROF. BEVANDA

Za akademika Bevandu svrha i smisao obrazovanja su učiniti ljude razboritijim, stručnijim i s vlastitim mišljenjem i da kao takvi mogu uređivati međusobne odnose koji će im jamčiti slobodu, stabilnost, sigurnost i prosperitetnu budućnost. Takav odgoj i obrazovanje zagovara, o tome piše i daje izjave u svim svojim javnim nastupima, a o tome i uči, sluša znanstvenike i stručnjake koji pričaju - govore i čita one koji o tom pišu. Knjiga za njega „nije hrana, ali jeste poslastica“ kako je rekao Tin Ujević i poznata mu je i izreka Mark Twain-a da „čovjek koji ne čita dobre knjige nije nimalo bolji od čovjeka koji uopće ne čita“. pa se tako i ponaša.

Akademik prof. dr. sc. Frano Ljubić

Akademik Bevanda svojim radom i djelovanjem pokazuje kako pedagoška misija ne završava unutar akademskih zidova, a njegov naučni rad, predavanja i mentorstva prožeti su vrijednostima univerzalnosti, ljudskosti i tradicije, ali i neprestanim nastojanjem da pedagoške prakse osavremeni i prilagodi zahtjevima novog vremena.

Prof. dr. sc. Rifat Škrijelj

ID: 63265798

9 789926 491451

